

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Ahi Evran University

2021
ARALIK/ DECEMBER

CİLT/ VOLUME
5

ÖZEL SAYI
SPECIAL ISSUE

ISSN: 2618-6217

“FÜTÜVVET, AHİLİK VE İKTİSADİ HAYAT”

“FUTUWWA, AKHISM, AND ECONOMIC LIFE”

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

“FÜTÜVVET, AHİLİK ve İKTİSADİ HAYAT”
“FUTUWWA, AKHISM, AND ECONOMIC LIFE”

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2021	5	Özel Sayı/Special Issue

KIRŞEHİR - 2021

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi/ Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Nur ÇETİN
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Konuk Editör/ Guest Editor

Prof. Dr. Ekrem ERDEM

Editör/ Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Dr. Öner AKGÜL

Editör Yrd./ Co-Editor

Assist. Prof. Dr. Burak GÜNEŞ

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Nur ÇETİN (KAEU/ International Relations)
Prof. Dr. Musa ÖZATA (KAEU/ Business)
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA (KAEU / Economics)
Assist. Prof. Dr. Deniz ABUKAN (KAEU/ Public Finance)
Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ University/ International Relations)
Prof. Dr. Kutay KARACA (İstanbul Aydın University/ International Relations)
Prof. Dr. Hakan Naim ARDOR (Ankara Hacı Bayram Veli University/ Economics)

Yayın Koordinasyon Kurulu/ Board of Coordinators

Res. Assist. Dr. Eyup ERSOY (Uluslararası İlişkiler Alan Editörü/International Relations Field Editor)
Res. Assist. Dr. Cem AKIN (Maliye Alan Editörü/Public Finance Field Editor)
Res. Assist. Dr. Fatih GÜZEL (İşletme Alan Editörü / Business Field Editor)
Res. Assist. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ (İktisat Alan Editörü/Economics Field Editor)
Res. Assist. Hüseyin ARSLAN (Siyaset Bilimi Alan Editörü/ Political Science Field Editor)
Res. Assist. Albeniz T. EZME GÜRLEK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Bengü ÇELENK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Emrah GÜRLEK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Ümit YAPICI (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)

Teknik Hazırlık/ Secretary

Assist. Prof. Dr. Burak GÜNEŞ
Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK
Res. Assist. Emrah GÜRLEK

İngilizce Dil Editörü/ English Language: Editor Assist. Prof. Dr. Fatma KİMSESİZ

Türkçe Dil Editörü/ Turkish Language Editor: Dr. Ceren KABADAYI

Tasarım & Dizgi Editörü/ Typed By: Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir.

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirseneir Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal can not be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

iii

CiteFactor
Academic Scientific Journals

EuroPub
Directory of Academic and Scientific Journals

ASOS
indeks

ROAD

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

Google Scholar

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT
Prof. Dr. Musa ÖZATA
Prof. Dr. Nur ÇETİN
Assoc. Prof. Dr. Banu KÜLTER DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Battal YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Emine ŞENER
Assoc. Prof. Dr. Erman AKILLI
Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Assoc. Prof. Dr. Gülbahar ÜÇLER
Assoc. Prof. Dr. Hatice Pınar KAYA
Assoc. Prof. Dr. H. N. Kartal DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Assoc. Prof. Dr. Öner AKGÜL
Assoc. Prof. Dr. Sertan AKBABA
Assoc. Prof. Dr. Ümit BULUT
Assoc. Prof. Dr. Yüksel İLTAŞ
Asst. Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL
Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ
Asst. Prof. Dr. Burak GÜNEŞ
Asst. Prof. Dr. Deniz ABUKAN
Asst. Prof. Dr. Deniz AKGÜL
Asst. Prof. Dr. Fatih ÇELİK
Asst. Prof. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Asst. Prof. Dr. Hale KIRMIZIOĞLU
Asst. Prof. Dr. Hüseyin ERTUĞRUL
Asst. Prof. Dr. Kerem YAVAŞÇA
Asst. Prof. Dr. Muhammed MARUF
Asst. Prof. Dr. Murat YÜKSEL
Asst. Prof. Dr. Oktay AKTÜRK
Asst. Prof. Dr. Osman İnan ŞENSES
Asst. Prof. Dr. Selim BİÇEN
Asst. Prof. Dr. Zeynep AĞDEMİR
Asst. Prof. Dr. Zübeyir BARUTÇU (to Memory of him)
Dr. Baybars ÖĞÜN
Dr. Cem AKIN
Dr. Emrah SOFUOĞLU
Dr. Eyüp ERSOY
Dr. Fatih GÜZEL
Dr. Fethiye Burcu CEYLAN
Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ
Dr. Mesut KAÇANOĞLU
Dr. Vildan GÜNEŞ
Dr. Yusuf AKKOCA

Uluslararası Bilim Kurulu/ International Science Board

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ahmet AY, Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ, Marmara University
Prof. Dr. Ashı AKAY, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR, Uludağ University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ University
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Doğan UYSAL, Celal Bayar University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Prof. Dr. Fahri APAYDIN, Yalova University
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk University
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ, Erciyes University
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, İstanbul University
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Akdeniz University
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK, İstanbul Gelisim University
Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırıkkale University
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İdris DEMİR, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ University
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Kemal İNAT, Sakarya University
Prof. Dr. Kenan PEKER, Fırat University
Prof. Dr. M. Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. M. Necat ÇOŞKUN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mahir NAKİP, Çankaya University
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Police Academy
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Muhsin KAR, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Murat ÇEMREK, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nilsun SARIYER, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu University
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Uludağ University
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA, İstanbul Aydın University
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ, Abdullah Gül University
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Cappadocia University
Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Salih BARIŞIK, Tokat Gazi Osmanpaşa University
Prof. Dr. Savaş ZAFER ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Selahattin TOGAY, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serdar ALTINOK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Şenol KANTARCI, Akdeniz University
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, Antalya Bilim University
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ University
Prof. Dr. Tuğba EROĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR, İstanbul University
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Aigerim SHILIBEKOVA, University Canada West
Assoc. Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya University
Assoc. Prof. Dr. Ariel Gonzales LEVAGGI, Pontificia Universidad Católica Argentina
Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Arif Behiç ÖZCAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ University
Assoc. Prof. Dr. Emrah KOÇAK, Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Fetullah AKIN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Al-Farabi Kazakh National University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Police Academy
Assoc. Prof. Dr. Murat KIZILDAĞ, University of Central Florida
Assoc. Prof. Dr. Murat Necip ARMAN, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, İstanbul Arel University
Assoc. Prof. Dr. Oya ERU, Bolu Abant İzzet Baysal University

Assoc. Prof. Dr. Pınar YÜRÜR, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Refik YASILIKAYA, Kırıkkale University
Assoc. Prof. Dr. Serkan ÇİÇEK, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Mersin University
Assoc. Prof. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ University
Assoc. Prof. Dr. Şenay SABAH ÇELİK, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Toğrul İSMAYİLOV, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK, Karamanoğlu Mehmet Bey University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇINAR, Bitlis Eren University
Asst. Prof. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik University
Asst. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE, Gaziantep University
Asst. Prof. Dr. Courtney SUESS-RAEISINAFCHI, Texas A&M University
Asst. Prof. Dr. Erjada PROGONATİ, Isparta Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, Karadeniz Teknik University
Asst. Prof. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Nişantaşı University
Asst. Prof. Dr. Haluk KARADAĞ, Başkent University
Asst. Prof. Dr. Izabela LIPINSKA, Poznan University of Life Sciences
Asst. Prof. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ University
Asst. Prof. Dr. Kadri Kaan RENDA, Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Konstantinos TRAVLOS, Özyeğin University
Asst. Prof. Dr. Mustafa C. ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan University
Asst. Prof. Dr. Özgür ÖZDEMİR, University of Las Vegas, Nevada
Asst. Prof. Dr. Pelin MASTAR ÖZCAN, Manisa Celal Bayar University
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU, İstanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Serdar YILMAZ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Tarık DOĞRU, Florida State University
Asst. Prof. Dr. Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Dr. Wawrzyniec CZUBAK, Poznan University of Life Sciences
Dr. Alessia CHIRATTI, Peruggia University
Dr. Dolapo FAKUADE, University of Canterbury
Dr. Federico DONELLI, University of Genova
Dr. Machiko SATO, Shizuoka University
Dr. Mark C. DONFRIED, Institute of Cultural Diplomacy
Dr. Mehmet ÜLKER, Yunus Emre Institute
Dr. Slawomir KALINOWSKI, Poznan University of Life Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

SUNUŞ | VII | IX

EDİTÖRDEN | X | XII

MAKALELER / ARTICLES:

Ekrem ERDEM | 1 | 15

FÜTÜVVETİN VE AHİLİĞİN MENŞEİ, MAHİYETİ VE TÜRLERİ

FUTUWWA AND AKHIZM: ITS ORIGIN, CONTENT AND TYPES

Mehmet ŞEKER | 16 | 33

İBN BATTUTA SEYAHATNÂMESİ İLE FÜTÜVVET-NÂMELERE GÖRE ANADOLU'DA VE AHİLER'DE İKTİSÂDÎ HAYAT

ECONOMIC LIFE IN ANATOLIA AND AKHI BROTHERHOOD ACCORDING TO IBN BATTUTA'S TRAVELOGUE AND FUTUWWATNAMAS

Muzaffer AYDEMİR | 34 | 53

AHİ ŞECERENAMELERİ VE EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE YER ALAN ESNAF MESLEK LİSTELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE LIST OF PROFESSIONALS LISTED IN AKHI GENEALOGIES AND THE TRAVELOGUE OF EVLİYA CELEBİ

Sefure DEVECİ | 54 | 87

AHİLİK TEŞKİLATI VE ESNAF ZÜMRELERİ

AKHISM ORGANIZATION AND TRADESMAN GROUPS

Ekrem ERDEM | 88 | 113

FÜTÜVVETNAMELERİN TÜRLERİ VE FARKLI DİLLERDE YAZILMIŞ BAZI

FÜTÜVVETNAMELERİN İÇERİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

TYPES OF FUTUWWATNAMAS AND A REVIEW ON THE CONTENTS OF SOME FUTUWWATNAMAS IN DIFFERENT LANGUAGES

Deniz AKGÜL | 114 | 131

KADININ İŞ HAYATINA KATILIMINDA BACİYÂN-RÛM TEŞKİLATI VE TOBB İL KADIN GİRİŞİMCİLER KURULLARININ KATKILARI

THE CONTRIBUTIONS OF THE BACİYÂN-RUM AND THE TOBB WOMEN ENTREPRENEURS BOARDS ON WOMEN'S PARTICIPATION IN BUSINESS LIFE

Ahmet ÜNSÜR | 132 | 149

AHİLİK SİSTEMİNİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ (İKY) AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF AKHI SYSTEM IN TERMS OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT (HRM)

Mesut KAÇANOĞLU | 150 | 170

KAPİTALİZM VE AHİLİK TARTIŞMALARINDA İSLAM İKTİSADININ YERİ

THE PLACE OF ISLAMIC ECONOMICS IN THE DISCUSSIONS OF CAPITALISM AND AKHISM

Oktay AKTÜRK | 171 | 184

KAPİTALİST EKONOMİDEN İNSANİ BİR EKONOMİYE REFERANS: AHİLİK İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ

A REFERENCE FROM A CAPITALIST ECONOMY TO A HUMANITY ECONOMY:
AKHISM ECONOMIC THOUGHT

SUNUŞ

Malum olduğu üzere 2021 yılı, Ahi Evran-ı Veli'nin doğumunun 850. yılı olması hasebiyle 20 Şubat 2021 tarih 31401 sayılı resmî gazetede yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Ahi Evran Yılı olarak ilan edilmiştir. Ahi Evran'ın hayatına ve eserlerine baktığımız zaman onu; tefsir, hadis, İslam hukuku, kelam ve tasavvuf gibi temel İslam bilimlerine vakıf olan iyi bir âlim, Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmesi nedeniyle İbni Sina gibi bilim insanlarının Tıpla ilgili çeşitli metinlerinin çevirisini yapabilen bir tıpcı, devamlı akletme ve düşünmeyi ön plana çıkaran iyi bir düşünür (filozof) ve hayatının son anına kadar çalışma ve mücadele azmini kaybetmeyen bir insan olarak ifade edebiliriz.

İşte böyle bir birikim ve bilgi alt yapısına sahip olan Ahi Evran, batılı kaynakların Anadolu'nun Rönesans'ı olarak gördükleri Ahilik Teşkilatını XIII. yüzyılda kurmuş ve Anadolu'ya yayılmasına vesile olmuştur. Bu teşkilat aracılığıyla da Anadolu'nun İslamlaşması, Türkleşmesi ve medenileşmesine büyük katkı sağlamıştır. Nitekim günümüzdeki esnaf ve sanatkârlar odası gibi ticari anlamdaki bütün teşkilatlanmalar ile kendisinden sonraki kuşaklara yol gösterici olarak sivil toplum teşkilatlarının temelini o dönemde atmıştır. Aynı zamanda Anadolu'daki kadınların sivil örgütlenme süreçleri kapsamında Bacıyan-ı Rum da bu sürecin parçasıdır.

Söz konusu teşkilata mensup ahiler, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'nin ilk yüz elli yılında sosyal ve ekonomik hayatın şekillenmesinde büyük öneme sahiptirler. Ahilik teşkilatı sayesinde Anadolu insanında var olan yardımseverlik ve cömertlik gibi bazı güzel hasletler ile Kur'an ve sünnete dayalı iman kardeşliği anlayışı birleştirilerek yeni bir şekil ve anlayış ortaya konulmuştur. Zira Hz. Peygamber in (s.a.v.) "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadisi şerifi Ahi teşkilatı içerisindeki yardımlaşma ve dayanışmanın temelini meydana getirmiştir. Dolayısıyla Arapça "kardeşim" anlamına gelen ve kardeşliğe vurgu yapan ahi kelimesi bir anlamda bu teşkilatın özünde yatan değeri de oluşturmuştur.

Ahi teşkilatı yüzyıllar boyunca İslam-Türk toplumunda sosyal dayanışmanın, birlik ve beraberliğin, iktisadi kalkınmanın, siyasi istikrarın en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilir. Dolayısıyla Anadolu'daki iktisadi teşkilatlanmanın köklerini ve meslek ahlakının şekillenmesini Ahi Evran ve kurduğu teşkilatta aramanın doğru olacağı kanaatindeyim. Aynı zamanda Ahilik, tasavvuftan, ilahiyata, edebiyattan sosyolojiye kadar etkilerini bizatihi hissettiğimiz son derece köklü ve güçlü bir gelenektir. Genel ahlaki prensiplerinin, dünyanın birçok ülkesinde dahi ilgi çektiğini ve bu konuda çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.

Yıllardır, Ahiliği farklı boyutlarıyla çalışan biri olarak Ahiliğin iktisadi ve ticari ilimler temelinde de daha çok çalışılmasını bir zaruret olarak görmekteyim. Hem Üniversitemize adını veren, hem

de Anadolu'nun gelişim ve kalkınma sürecinin mihenk taşı olarak kabul ettiğimiz Ahi Evran-ı Veli'yi kıymetlendirmek adına, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak, 2021 yılının Ahi Evran yılı olması dolayısıyla fakülte dergimizin beşinci yılı çerçevesinde Ahiliği, iktisadi ve ticari boyutlarıyla ele almak için hem AEÜ İİBF'den hem de farklı üniversitelerin iktisat ve işletme bölümlerinden akademisyenlerin de katılımlarıyla "Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat" başlıklı bir özel sayı yayınlamaya karar verilmiştir. Bu vesileyle Erciyes Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ekrem ERDEM'in konuk editörlüğünde hazırlanan bu sayımıza katkıda bulunan konuk editörümüze, yazısı bulunan tüm araştırmacılara, fakülte dekanımız Prof. Dr. Nur ÇETİN'e ve bu özel sayıda büyük emeği geçen dergi editörümüz Doç Dr. Öner AKGÜL'e şükranlarımı sunarım.

*Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Rektör Yardımcısı
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi*

EDİTÖRDEN

Fütüvvet, İslami çerçevede iyi olan şeyleri yapma, kötü olan şeyleri de yapmama esasına dayalı ahlaklı bir hayat ve toplum inşa etme idealinin kurumsallaşmış adıdır. Ahilik ise, bunun 13. yüzyıldan itibaren Ahi Evran'ın öncülüğünde Anadolu'da Müslüman Türkler tarafından ağırlıklı olarak esnaf ve zanaatkar meslek zümreleri üzerinden oluşturulmuş kurumsal halidir. Ahilik vahyin insanlık üzerindeki medeniyet tasavvurunun mütemmim bir cüzü olarak insanoğlunun bireysel ve toplumsal manada ahlak-temelli bir hayat sürmesi için anlaşılabilir ve uygulanabilir basit kurallar ve modeller geliştirmiştir. Söz konusu kurallar manzumesinin bugünün tıkanan sorunlarına -özellikle de iktisadi alanda- çözüm olabilme potansiyeli tartışılmaktadır. Dayandığı temelin bu topraklar üzerine inşa edilmiş olması, buranın değerleriyle yoğurulması ve küresel ölçekte hala kabul edilirliliğini koruması herkes için bir ümit kaynağı olmaya devam etmektedir.

Onun için her yıl belli bir hafta anılıyor ve 2021 yılı o nedenle hem UNESCO tarafından hem de Hükümet tarafından resmi olarak Ahi Evran'ı anma ve kutlama yılı olarak ilan edilmiştir. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi de bu yıl içerisinde şahsımın misafir editörlüğünde Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat ana temalı özel bir sayı çıkarmak istemiştir. Derginin editöryal ekibi ile yorucu bir mesainin sonunda elinizdeki dokuz çalışma yayına çıkmış bulunuyoruz.

Çalışmalar okuyucular ve araştırmacılar için mümkün olduğunca konu bütünlüğü sağlayacak şekilde yerleştirilmiştir. İlk çalışma Ekrem Erdem tarafından hazırlanan "Fütüvvetin ve Ahiliğin Menşei, Mahiyeti ve Türleri" başlıklı çalışması yer alıyor. Başlığından da anlaşıldığı üzere, çalışma fütüvvetin ve ahiliğin ortaya çıkışını, içeriğini ve türlerini ele alıyor ve bir anlamda konunun genel özetini sunan bir mukaddime şeklinde kaleme alınmıştır.

Bunu takip eden dört makale esas olarak ahilik anlayışının ve çalışmalarının bazı kaynakları üzerinden gerçekleştirilen ahilik araştırmalarıdır. Bu grupta ilk sırada yer alan Mehmet Şeker Hocamızın "İbn Battuta Seyahatnâmesi ile Fütüvvet-Nâmelere Göre Anadolu'da ve Ahiler'de İktisâdî Hayat" başlıklı makalesi, ahiliğin en güçlü olduğu dönemlerden biri olarak 13. yüzyılda teşkilat ve mensupları ile birlikte Anadolu insanının iktisadi hayatı ile ilgili en değerli bilgileri sunan İbni Battuta Seyahatnamesinden hareketle çok değerli bilgiler vermektedir. Muzaffer Aydemir'in "Ahi Şecerenameleri ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Esnaf Meslek Listeleri Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışmasında, ahiliğin en önemli kaynaklarından şecerenameler ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi incelenerek, esnaf listeleri çıkarılmış, hatta bunlar çapraz kontrollerle farklı listelerle araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Sefure Deveci'nin kaleme aldığı "Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri" başlıklı makalede ise, ahilik araştırmalarının kaynakları anlatıldıktan sonra, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen esnaf

zümreleri, fütüvvetnamelerde ve şecerenamelerde geçen esnaf zümrelerinin listesi ile fütüvvet verilmeme halleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Sayın Deveci'nin çalışması, araştırmacılar için ahiliğin üç önemli kaynağı olarak fütüvvetnamelerde, şecerenamelerde ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen esnaf listelerini bir arada bulma imkânı sunmaktadır. Ekrem Erdem tarafından hazırlanan “Fütüvvetnamelerin Türleri ve Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnamelerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalede ise, önce fütüvvet ve ahilik çalışmalarının en temel kaynağı olan fütüvvetnamelerin farklı zamanlarda ve coğrafyalarda farklı zümreler tarafından kazandığı anlam farklılıkları (türleri) toplu bir şekilde sunulduktan sonra, Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan en önemli fütüvvetnamelerden 12'si içerik bakımından incelenmiş ve toplu olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, farklı fütüvvetname örnekleri toplu bir şekilde verilerek, konu üzerine çalışanlara bir anlam bütünlüğü sağlanmış olacaktır.

Bunu takip eden iki çalışma ahilik sistemini tarihi bağlamını dikkate alarak modern işletmecilik bakımından değerlendirmektedir. Bunlardan Deniz Akgül'ün “Kadının İş Hayatına Katılımında Bacıyân-ı Rum Teşkilatı ve TOBB İl Kadın Girişimciler Kurullarının Katkıları” isimli çalışması, Aşık Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Anadolu'da ahilik kadar kadim ve onunla birlikte hareket etmiş, hatta birbirini tamamladığı anlaşılan Anadolu Bacıları/Kadınları teşkilatını günümüz kadın girişimciliği üzerinden uygulamaları bir incelemeye tabi tutuyor. TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu İcra Komitesi Başkanlarından oluşan bir kitle üzerinde belli girişimcilik temaları dikkate alınarak yapılan ampirik çalışma, ahilik değerlerinin bugüne aktarılabilecek pek çok unsur taşıdığını göstermiştir. Ahmet Ünsür'ün “Ahilik Sisteminin İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışması ise, günümüzde her kademedede yönetimde etkinliği artırmak adına çok önemli bir konu olan insan kaynakları yönetimini tüm ilkeler ve süreçler dikkate alınarak ahilik değerleri üzerinden incelemektedir. Yazarın konuyu ele alırken, ahiliğin önerdiği değerlerin kapitalist yönetim zihniyeti karşısında sağladığı avantajlara vurgu yapması çalışmanın dikkat çekici yönünü ortaya koyuyor. Bir önceki çalışmada olduğu gibi, burada da asırlar öncesinde geliştirilen kadim bir modelin esasında ne kadar kök saldığı ve geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın dili her ne kadar ağırlıklı olarak firma düzeyinde bir analizi içerse de daha farklı makro ölçekler için de geçerli olabileceği ümidini vermektedir.

Sayın Ünsür'ün çalışması konuyu sistem tartışmasına taşımıştı. Son iki makale, bu noktayı daha ileri bir boyuta taşıyarak, ahiliği esas olarak bir iktisadi sistem meselesi üzerinden tartışmaktadır. Bu manada Mesut Kaçanoğlu'nun “Kapitalizm ve Ahilik Tartışmalarında İslam İktisadının Yeri” isimli çalışması, ahilik anlayışını önce tarihsel bağlamında iktisadi hayat içinde ifade ettiği anlamıyla ele aldıktan sonra, kapitalist sistemle bir mukayesesini yapıyor; bunun pek

anlamli olmadigi sonucuna vardiktan sonra da İslam iktisadi ile irtibatı üzerine bir tahlil yapıyor. Bu konuların önemli olmakla birlikte, oldukça netameli olduğu da dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiği muhakkaktır. Bu sayıda yer verdiğimiz son çalışma, yine bir sistem analizi üzerine Oktay Aktürk tarafından kaleme alınan “Kapitalist Ekonomiden İnsani Bir Ekonomiye Referans: Ahilik İktisadi Düşüncesi” başlıklı makaledir. Çalışmada, kapitalizmin yok eden büyüme paradoksuna dikkat çekerek, aşırı kar hırsının ve kişisel çıkarların en üst seviyelere çıkarılmasına yönelik yıkıcı bir yarışın insanlığın geleceği için ortaya çıkardığı riskler karşısında ahiliğin vazettiği ahlaki değerlere dayalı bir iktisadi anlayışın ne gibi fırsatlar/alternatif sunabileceği tartışılmaktadır. Yazarın söz konusu ahlaki umdelerin bugünün koşullarında uygulanabilme imkânı üzerine yaptığı tartışmayı okumaya ve daha da geliştirmeye değer buluyoruz.

Görüldüğü gibi, elimizdeki fütüvvet ve ahilik özel sayısında okuyuculara ve bu alanda araştırma yapanlara istifade edecekleri dokuz değerli çalışma sunuyoruz. Bize göre, çalışmaların her biri konunun farklı yönlerine katkı sunacak nitelikte hazırlanmıştır. Ümidimiz, bu konuların daha ileri araştırmalarla geliştirilmesidir. Elimizdeki özel sayının hazırlanmasına fırsat sunan Üniversite Rektörü Sayın Prof. Dr. Vatan Karakaya'ya, Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Ahmet Gökbel'e ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Nur Çetin'e, derginin esas editörü Sayın Doç. Dr. Öner Akgül'e ve derginin teknik hazırlıklarında emek eden Arş. Gör. Albeniz T. Ezme Gürlek, Arş. Gör. Dr. Hande Aksöz Yılmaz ve Arş. Gör. Dr. Fatih Güzel'e, son olarak da makaleleriyle katkı sunan tüm yazarlarımıza şükranlarımı sunuyorum.

Herkeseye iyi okumalar diliyorum.

*Prof. Dr. Ekrem Erdem
Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat
Özel Sayı Editörü*

FÜTÜVVETİN VE AHİLİĞİN MENŞEİ, MAHİYETİ VE TÜRLERİ***FUTUWWA AND AKHIZM: ITS ORIGIN, CONTENT AND TYPES*****Ekrem ERDEM***

* Prof. Dr., Öğretim Üyesi, İktisat
Bölümü, İİBF, Erciyes
Üniversitesi
ekremerdem@erciyes.edu.tr

ORCID ID:
0000-0002-5876-8747

*Prof. Economics, Faculty of
Economics and Administrative
Sciences, Erciyes University

Başvuru Tarihi/ Received:
01.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
01.12.2021

Özet

Fütüvvet, İslami çerçevede iyi olan şeyleri yapma, kötü olan şeyleri de yapmama esasına dayalı ahlaklı bir hayat ve toplum inşa etme idealinin kurumsallaşmış adı denebilir. Ahilik, bunun Anadolu'da Türkler tarafından daha ziyade esnaf ve zanaatkar zümreleri üzerinden oluşturulmuş kurumsal halidir. Bu anlayış özellikle Türkiye'de güncelliğini korumakta; özlemle ve hayranlıkla anılmaya devam etmektedir. Üzerine pek çok araştırma ve program yapılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda ve programlarda konunun esas ve bütünselliği konusunda önemli bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksikliklerin başında farklı dönemlerde ve mekanlarda, hatta farklı mesleklerde ve araştırmalarda geçerli olan fütüvvet anlayışlarının aynı olmadığının yeterince bilinmemesi geliyor. Usulde hata olunca esasta da hatalar meydana geldiği dikkate alınarak, mevcut çalışmada fütüvvetin ve ahiliğin menşei, tarihte geçirdiği evreler ve anlam değişiklikleri, zaman, mekân ve mensup zümrelerin niteliğine bağlı olarak oluşan farklı fütüvvet türlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu itibarla, fütüvvetin menşei ve tarihi serüveni içerisinde geçirdiği aşamalara, Avrupa'daki şövalyelik anlayışı ile benzerliklerine, içeriğinde yer alan temel hususiyetlere, mensuplarının manevi derecelerine ve menşeiine göre beş ayrı esasa göre kazandığı anlam farklılıkları (türleri) ayrı başlıklar halinde incelenmiş ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Fütüvvetnameler, Tasavvuf, İslam İktisadı, Esnaf ve Meslekler.

Abstract

Futuwwa can be called the institutionalized name of the ideal of building a moral life and society based on the principle of doing good things and not doing bad things in the Islamic framework. akhizm is the institutional form of it, which was formed by the Turks in Anatolia, mostly over the tradesmen and craftsmen. This understanding maintains its currency especially in Turkey; continues to be remembered with longing and admiration. There are many studies and programs on it. However, there are important deficiencies in the studies and programs about the essence and integrity of the subject. One of these shortcomings is that it is not sufficiently known that the concepts of futuwwa that are valid in different periods and places, even in different professions and researches are not the same. Considering that mistakes occur in the principles when there are mistakes in the procedure, it is aimed to examine the different types of futuwwa that are formed depending on the origin of futuwwa and akhizm, the stages it has gone through in history and changes in meaning, time, place, and the quality of its members. In this respect, the meaning differences (types) of futuwwa according to its origin and the stages it went through in its historical adventure, its similarities with the understanding of chivalry in Europe, the basic features in its content, the spiritual degrees of its members, and finally its origin, were examined and analyzed under separate headings.

Keywords: Futuwwa, Akhizm, Futuwwatnamas, Islamic Mysticism, Islamic Economics, Crafts and Occupations.

Giriş

Fütüvvet, genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert, fedakâr, yardımsever gibi anlamlara gelen Arapça feta kelimesinden gelir. İstilahî olarak, Allah'ın emirlerine ve Peygamber'in sünnetine ittibâ ve Allah dostlarıyla birlikte olma ilkesine uygun bir yaşam tarzını ve bunun kurumsallaşmış halini ifade eder. Geçmişte İslam toplumlarının kamu ve özel hemen her kesimini etkilemiş olan bu anlayış, günümüzde hala özlemle anılmakta ve karşılaşılan sorunların çözümüne ne gibi katkılar sunabileceği tartışılmaktadır. Bu özlemi ve arayışı örneğin Türkiye'de iş dünyasında, üniversitelerde, diğer sivil toplum kuruluşlarında ve devlet yönetiminde görmek mümkündür. Nitekim her yıl belli bir hafta 'Ahilik Kutlamaları'na ayrılmış, 2021 yılı ise 'Ahilik ve Ahi Evran Yılı' olarak anılmaktadır.

Ancak, bu konuda yapılan çalışmaların ve değerlendirmelerin azımsanmayacak bir kısmı ciddi bilimsel araştırmalara dayanmaksızın hamaset üzerinden ve birbirini tekrar eden nitelikte olmaktadır. Bu kısır döngünün en önemli sebeplerinden birinin konunun yeterince anlaşılmanmış olması olduğu; bunda da ahiliğin hem tarihsel bağlamında hem de içeriği konusundaki bilgi eksikliği olduğu kanaatindeyiz. Bunun sonucu olarak da her araştırmacı ve konuşmacı kendi kafasında kurguladığı ya da düşündüğü şeyi ahilik üzerinden ifade etme gibi yanlış bir yol takip etmeye başlamıştır.

Bunu aşmanın en iyi yöntemlerinden birinin ahiliğin tarihsel bağlamını, fütüvvetle ilişkisini, İslami bilgiler ve yaşam biçimi ile ilişkisini, zamanın ve mekânın ruhunu, geçmişin müktesebatını ve gelecek tasavvurumuzu iyi analiz etmek olduğu düşüncesindeyiz. Daha somut ifade etmek gerekirse, belli seviyede Kur'an, sünnet (hadis), İslam ve Türk tarihi, Sünni-Şii (Alevi-Bektaşî)-Batını mezhep farklılıklarını ve bunların ortaya çıkışını ve tarihini, İslam iktisat düşüncesi ve tarihi ile esnaf teşekküllerinin tarihini bilmeden fütüvvet ve ahilik konularını çalışmanın birçok eksik ve hatalı değerlendirmeye yol açması kaçınılmaz bir gerçektir.

Bu gerçekten hareketle, mevcut çalışmada fütüvvetin ve ahiliğin menşei, tarihte geçirdiği evreler ve anlam değişiklikleri, zaman, mekân ve mensup zümrelerin niteliğine bağlı olarak oluşan farklı fütüvvet türlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu itibarla, fütüvvetin menşei ve tarihi serüveni içerisinde geçirdiği aşamalar ve Avrupa'daki şövalyelik anlayışı ile benzerlikleri ile üç ayrı esasa göre kazandığı anlam farklılıkları (türleri) ayrı başlıklar halinde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Fütüvvete yüklenen anlam farklılıkları üç ana grupta toplanmıştır: İçeriğinde yer alan temel hususiyetlere göre, mensuplarının manevi derecelerine göre ve menşeiine göre.

Bu hususlar elbette pek çok kaynakta dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Burada yapmaya çalışılan, bu hususta mevcut literatürü dikkate alarak bahsedilen konuların belli bir sistematığa uyarak sunulması ve yorumlanmasından ibarettir. Umulur ki, bu konuda çalışacak

araştırmacılara, en azından başlangıç noktasında, sağlıklı bir yol göstericilik katkısı sunulmuş olur.

1. Fütüvvet Düşüncesinin Menşei ve Anlam Farklılıkları

Fütüvvetin menşei meselesi öteden beri bu konuda araştırma yapan bilim insanlarının ilgisini çekmiş; farklı araştırmalarda farklı başlangıç noktalarına vurgu yapılmış, daha sonraki gelişim seyri de benzer şekilde farklı tasniflere tabi tutulmuştur. Bu tasniflerin farklılığını zamanın ve dini, sosyal ve iktisadi hadiselerin zenginliğine ve karmaşıklığına vermekte fayda mülâhaza etmek doğru olacaktır.

Fütüvvet, Arapça bir kelime olup, *feta* kelimesinden gelir. Feta, genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert, fedakâr, yardımsever gibi anlamlara gelir. Fütüvvet de lügat manası olarak; gençlik, yiğitlik, mertlik, delikanlılık, cömertlik, fedakârlık, yardımseverlik gibi anlamları ifade eder. İstilahta ise, “Allah’ın emirlerini muhafaza, Rasulullah’ın sünnetine uymak ve Allah dostlarıyla sohbet etmek” olarak kayıtlarda yer almıştır (Sarıkaya, 2002: 1).

Fütüvvet, esasında Arap, Fars ve Türk İslam toplumlarında yaygın olarak kullanılsa da özellikle bazı şarkiyatçı araştırmacılar tarafından kültürel köklerinin İslam öncesi Arap, İran ve hatta Hint-Avrupalı toplumlarda dahi var olduğu iddia edilmiştir (Taeschner, 1972: 205-209; Taeschner, 1953: 8, 11; Baldick, 2002: 139-140; Erdem, 2021: 28-29). Ancak, İslam toplumlarında görülen fütüvvet anlayışı temel İslami değerlere ve genel olarak tasavvuf ahlakına uygun bir yaşam biçimi üzerinden organize olmuş kitlelere hitap ederken, konu üzerine araştırmalarıyla ün yapmış bazı ilim adamlarının görüşüne göre, İslam öncesi dönemdeki fütüvvet anlayışının bu tarz mistik değerlere sahip organize gruplar yerine, içinde buldukları ortamın belli ahlaki değerleri çerçevesinde bir araya gelmiş genç erkek toplulukları ifade ettiği anlaşılmaktadır (Ülgener, 2006: 116-117; Taeschner, 1972: 206-207; 213; Erdem, 2021: 29).

Taeschner, İslam öncesi dönemde görülen fityan topluluklarından “hayatını arkadaşları uğruna tehlikeye attığı için methedilen eski Arap kahramanlarından böylece ya mücadeleyi kavga için arayan kabadayılar yahut da mücadeleyi savaş marifetlerine çeviren cengâver tipler ortaya çıkmıştır” diye bahseder. Devamında da “her iki halde de ahlaki hedef, bugün de bedevi kahramanlarının ideallerinde görüldüğü gibi, ‘bravo’ kazanma gayreti haline dönmüştür” der (Taeschner, 1972: 213).

Fütüvvet araştırmalarında karşılaşılan en önemli sıkıntılardan biri yazarların kullandıkları farklı fütüvvet tanımı ve tasnifidir. Genellikle araştırmacıların kendi çalışma alanlarına ve konu edindikleri fütüvvet konusuna bağlı olarak farklı fütüvvet türünden ve içeriğinden bahsettikleri anlaşılmaktadır. Buna göre, çoğu yazar kendi kafasındaki fütüvvet anlayışını herhangi bir kısıtlamaya tabi tutmadan genelleştirerek sunmaktadır. O bakımdan, konunun derinliğine vakıf olmayan yeni araştırmacılar da büyük bir kafa karışıklığı oluyor; belki de

amacına hiç uygun olmadığı halde esas aldığı birkaç çalışmadan esinlenerek yoluna devam ediyor. Oysa, eskilerin yerinde ifadesiyle '*usul esasa mukaddemdir*'.

Bu itibarla, bu çalışmada literatürde bahsi geçen fütüvvet türleri muhtemelen ilk defa bir arada ve belli kriterlere göre tasnif edilecektir. Böylece, fütüvvet ve ahilik konusunda çalışanlar için karşılaşacakları teorik ve yöntemsel karmaşanın önemli ölçüde azaltacağını umuyoruz. Makalenin devamında beş ayrı fütüvvet anlayışının tasnifleri verilecektir:

- Fütüvvet düşüncesinin tarihsel gelişim aşamalarına göre fütüvvetin türleri,
- Bazı müsteşriklerin şövalyelik tasnifi üzerinden geliştirdikleri fütüvvet türleri,
- İçeriğinde yer alan temel hususiyetlere göre fütüvvetin türleri,
- Mensuplarının manevi derecelerine göre fütüvvetin türleri
- Menşesine göre fütüvvetin türleri

Yalnız bu tasniflerin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını düşünmemek gerekir; zaman zaman tekrarlar ve içiçelikler söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, bu türden ayırımı araştırma tekniğinin işlevselliği bakımından önemsemek gerekir. Yoksa mutlak ayırım olarak düşünmek, bu defa başka yöntem hatalarına sebep olabilir.

2. Fütüvvet Düşüncesinin Tarihsel Gelişim Aşamaları

Görüldüğü üzere, fütüvvet anlayışının ve teşkilatının menşesine dair pek çok araştırma yapılsa da herkesin mutabık kaldığı bir çerçeveden bahsetmek henüz mümkün gözükmemektedir. Nitekim konuyla ilgili literatürde birbirinden farklı fütüvvet türlerinden bahsedilmiştir. Bize göre, Batılı (Şarkiyatçı) ve Müslüman saygın ilim adamlarının görüşlerinin bir muhassalası olarak, *fütüvvet düşüncesinin tarihsel gelişimini dört aşamada değerlendirmek* ve buna bağlı olarak *dört farklı fütüvvetten* bahsetmek mümkündür (Ocak, 1996: 261; Erdem, 2021: 29; Çağatay, 1952):

- Birinci aşama: Bireysel fütüvvet anlayışı,
- İkinci aşama: Bir devlet teşkilatı olarak fütüvvet anlayışı,
- Üçüncü aşama: Tasavvufi fütüvvet anlayışı,
- Dördüncü aşama: Esnaf ve zanaatkarın fütüvvet anlayışı (Ahilik).

2.1. Bireysel Fütüvvet Anlayışı

Birinci aşama, İslam öncesi dönemden de esinlenerek İslâm'ın ilk asrında ortaya çıkan ve *bireysel manada bir sosyal kavram olarak görülen 'bireysel fütüvvet anlayışı'*dır. Fütüvvetin gençler arasında yiğitlik, cömertlik ve yardımseverlik gibi temel ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda, pek çok toplumda bu özellikleri taşıyan grupların olabileceği, hatta ahlaki kontrol mekanizmaları yeterli olmadığında toplumda asayiş sorununa bile dönüşme potansiyeli vardır. Nitekim, bu geleneğin geçmişinde bu tartışmalar pek çok defa yapılmıştır.

Bu manada özellikle Taeschner'in iddiaları dikkat çekicidir. Ona göre, İslam'ın birinci asrında bile kafa dengi, hatta biraz da zevk ve safa ehli

çoğunlukla genç erkeklerin bir araya geldiği bir tür genç erkekler birliği denebilecek bir yapıdan bahsedilebilir. Aktarılan anekdotlardan hareketle, fityan'ın belli bir teşkilat halinde farklı şehirlerde örgütlenmiş halde hareket ettiğinden de bahsedilir. Örneğin, Kufe'ye giden bir Musullu feta "O Musullu feta hoş geldin" diye selamlanır. Hatta bu fityan grubunun yer yer hiç de İslami ve ahlaki sayılmayacak birtakım faaliyetlerle uğraşmış olabileceğinden de söylenir. İslam'ın ilk dönemlerindeki fütüvvet hareketi üzerinde cahiliye dönemi Araplar arasında görülen fityan adetlerinin tesirinin güçlü olmasa da bir şekilde yansıdığı tahmin edilmektedir. Bilhassa gençler arasında savaş ve spor gibi faaliyetlerin bu çerçevede cesaretle rağbet görmesi bu ihtimali güçlendirmektedir. Fakat, yine de İslam öncesi ve sonrası fütüvvet hareketleri arasında önemli bir dönüşümün meydana geldiğini, bunun da cahiliye dönemindeki eski bedevi ananelerden şehir merkezli medeni bir hayata geçişin ürünü olduğu ileri sürülür¹ (Taeschner, 1972: 209-214).

2.2. Bir Devlet Teşkilatı Olarak Fütüvvet Anlayışı

İkinci aşama, dokuzuncu yüzyılda ağırlıklı olarak gençler arasında sosyal, iktisadi ve siyasi içerikli bir sivil oluşum olarak ortaya çıkan ve bilhassa Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillah (1180-1225) zamanında 'bir devlet teşkilatı haline gelen fütüvvet anlayışı'dır. Nasır'ın hilafeti devrinde fütüvvette yoğun bir Ali taraftarlığı olduğu için, kendisinin de Şii temayüllü olduğu rivayet edilir (Taeschner, 1972: 221).

2.3. Tasavvufi Fütüvvet Anlayışı

Üçüncü aşama, yine dokuzuncu yüzyılda, *tasavvuf düşüncesi ve yaşantısı ile iç içe geçen 'tasavvufi fütüvvet anlayışı'*dir. Özellikle, Horasan ve Irak bölgesinde yetişen mutasavvıfların fütüvveti tasavvufun mütemmim bir cüzü olarak telakki etmeleri bu anlayışın güçlenmesinde etkili olmuştur. Söz konusu tasavvuf alimleri arasında fütüvvete yükledikleri anlamlar bakımından farklılıklar olsa da (Kuşeyri, 2017: 112-113; 305-311), ortak nokta, *fetânın* mutlaka *mürüvvet* sahibi olması; yani, İslami kaynaklarda *îsar* diye bilinen diğerkamlık duygusunun uzantısı olarak başkalarının kusuruna bakmaması, elindeki ile yetinmeyi bilmesi ve mümkün olduğunca başkasıyla paylaşması olmuştur (Ülgener, 2006: 114-117; Taeschner, 1972: 216). Bu anlayış esasında İslam düşüncesinde büyük yer edinmiş olan "*insanların hayırlısı insanlara yararlı olandır*" (Camiü'-Sağır, III: 481; akt. Şeybani, 1993: 57) hadisi şerifinin yansıması olarak düşünülebilir.

Bazı alimlere göre, sûfi fütüvvetnamelerinde fütüvvet kelimesi, Batılıların kullandığı '*şövalye*' kelimesi ile kastedilenlerin hepsini temsil etmekte ve kişinin kendi şahsi gayesi dışındaki bir amaç uğruna şerefli ve tamamen

¹ Ancak, Taeschner'in İslam döneminde daha medeni vasıflarla farklılaşan fütüvvet hareketini İslam'ın hele ilk devirlerde oldukça güçlü medeniyet muhassalası yerine, esas olarak o zamanlar Hristiyanlaştırılmış olan Araplar'a bağlaması (Taeschner, 1972: 214) değerlendirmelerinde yanlı davranma ihtimalini akla getirmektedir.

başkası için yürütülen bir mücadele olarak mana verilmektedir (Taeschner, 1972: 216, 218; Köprülü, 2018a: 307). Onun için fütüvvet zümreleri bazı şarkiyatçılar tarafından bir nevi 'İslam şövalyeliği' olarak da addedilmiştir (Köprülü, 2018b: 113). Bütün bu hasletleri bir ortak paydada toplayarak fütüvveti, 'Peygamber'in ahlakı ile ahlaklanmak; yani, O'nun yolunu yaşam biçimi olarak seçmek ve insan-ı kâmil ölçülerine göre yaşamak' (Erdem, 2021: 29) olarak özetlemek mümkündür.

Fütüvvetnamelerde tavsiye edilen fütüvvet ilkelerine bakıldığında, gerçekten de tasavvufun ilkeleri ile büyük ölçüde benzerlikler vardır ve bazı adetler zamanımıza kadar gelmiştir (Taeschner, 1972: 204). Nitekim daha Halife Nasır döneminde yaşamış büyük tasavvuf alimi Sühreverdi'nin 12. asırda kaleme aldığı fütüvvetnamede hem tasavvuf hem de İmâmiye akidelerine paralel ilkelerin yer aldığı anlaşılmaktadır (Çağatay, 1997: 18). Daha sonraki dönemlerde ise, örnek olarak, meşhur fütüvvetnamelerden Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed (ö. 1215)'in Arapça *Tuhfetu'l-Vasaya* isimli eserinde fütüvvetin şartlarına (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 61; Şeker, 2011: 19-20), Burgazi'nin Çobanoğlu Fütüvvetnamesi'ne (13. yüzyıl) ve Seyyid Hüseyin'in Türkçe Fütüvvetnamesine (15. yüzyıl) bakıldığında oldukça benzer ahlaki ilkelerin yer aldığı görülecektir (Şeker, 2011: 100-1007; Sarıkaya, 2002: 62).

Zaten Burgazi'nin bizzat kendisi fütüvvetnamesini hazırlarken yararlandığı kaynakları sıralarken; Kur'an, sünnet ve peygamberlerin kıssalarının yanı sıra, bilinen bazı tasavvuf kaynaklarına da müracaat ettiğini ve hatta tarikata dair sıkıntılı olarak addedilen meselelere bile cevaplar verildiğini söyler. Hatta müellif oldukça iddialı bir şekilde bunlara inanmayanların mürted olacağını bile belirtmektedir. Çünkü, yazdıklarının Kur'an, sünnet ve tarikat ehli nezdinde sabit ve meşru olduğunu belirttikten sonra, her cuma gecesi ahilerin huzurunda belirtilen âdâb ve erkân üzere okunmasını tavsiye etmektedir (Çağatay, 1997: 159)

Taeschner'e göre, "*fütüvvetin İslamiyet'e girişi, -bilhassa ilk devirlerde- bu teşkilatın getirdiği faziletlerle dayanan bir çeşit dindarlığı kendine yol olarak seçen tasavvuf, sufizm sayesinde olmuştur*" (Taeschner, 1972: 204). Bu itibarla bazı Batılı müellifler fütüvvet esasına dayalı bu teşkilatı *fütüvvet tarikatı* ya da *Fütüvvetiye Tarikatı* olarak nitelendirmişlerdir (Köprülü, 2018b: 143). Ancak, genel kabul gören anlayışa göre, İslam tarihinin hiçbir devrinde fütüvvet bir tarikat şeklinde oluşmamıştır.

2.4. Esnaf ve Zanaatkarın Fütüvvet Anlayışı Olan Anadolu Fütüvveti 'Ahilik'

Dördüncü aşama ise, sûfi vasıflarını koruyarak, ağırlıklı olarak esnaf temelli bir teşekkül halini alan Anadolu fütüvvet anlayışı; yani 'Ahilik'. Esas itibarıyla 'esnaf ve zanaatkar-sanatkâr temelli' 'Anadolu fütüvveti' 13. yüzyıldan itibaren Ahi Evran'ın öncülüğünde Anadolu'nun her

yerinde ağırlıklı olarak alın teri ve el emeği ile kazancını sağlayan bir meslek sahibi genç, ahlaklı, yiğit, diğerkam ve cömert kişilerden oluşan esnaf teşekküllerine dönüşmüştür. Bu haliyle fütüvvetin daha ziyade el emeği ile meslek sahibi ve vasıflı civanmert ve cömert insanların Allah rızasına dayalı bir üretim, ticaret, dağıtım, tüketim ve dayanışma ruhu etrafında organize hale geldiği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da ahilerin ana omurgasını oluşturan kitle bu olsa da, bütün bir yapıyı bunlardan mürekkep saymak hatalı olur. Zira bilhassa 13. ve 14. asırlarda Anadolu'nun içinde bulunduğu zor şartlarda devlet ve millet hayatının neresinde bir boşluk oluşmuşsa, ahilerin o boşluğu doldurmak için çaba sarfettikleri anlaşılmaktadır. Bu itibarla, o şartlarda ahilerin hem alplik hem dervişlik hem sosyal dayanışmacılık hem siyasi-idari sorumluluklar ve hem de imalat ve ticaret yoluyla ekonomiye katkı sunmak ve düzenleyici mekanizmalar oluşturmak gibi çok yönlü katkılar sundukları bir gerçektir. Onun içindir ki, bu teşkilat zengin, fakir, köylü, şehirli, ümera ve farklı halk kitlelerine ulaşabilmiş ve mensubiyet kazanabilmiş, bir tür kurumsal ombudsmanlık görevi üstlenmiştir.

Nitekim İbni Battuta'nın bildirdiğine göre, Kayseri'de Ahi Emir Ali zaviyesinin müdavimleri bu tespiti teyit etmektedir. Zira Emir Ali'nin hükümet katında saygın bir olduğunu, şehrin önde gelenlerinden bir grubun kendisine tabi olduğunu, zaviyenin diğer şehirlerdekilere göre daha görkemli, ikramların bol olduğunu, emirleri, yasakları ve binişleri ile tıpkı bir hükümdara benzediğini söyler. Ünlü seyyah benzer bir durumun Sivas'ta da olduğunu; şehrin ileri gelen komutanlarının ve valilerin zaviyeye geldiğini, kadının dahi kendilerini ziyarete geldiğini, ikramda ve ağırlama konusunda insanların birbiriyle yarıştığını; dolayısıyla zengin ikramlarda bulduklarını ve bu hususta grupların birbirine karşı övündüklerinden bahseder (İbni Battuta, 2005: 213-214). Aynı şekilde, *soft* (saf ipekten astarlık kumaş) imalatında ve üretiminde önemli bir şehir olan Ankara'da da Ahi Şerefeddin şehrin kamu işlerine hakimdi (İnalçık, 2019a: 53).

Diğer yandan, örneğin Bursa'nın fethinde, Düzmece Mustafa isyanında, Ankara'nın güvenliğinin sağlanmasında ve Osmanlılara teslim edilmesinde (Köprülü, 2018a: 309, 311) ve Moğolların Kayseri'yi istila etmek istediklerinde olduğu gibi, devlet otoritesinin zaafa düştüğü ve savunma reflexlerinin zayıfladığı durumlarda ya da yeni bir beldenin fethinde ahiler hiç tereddüt etmeden yurt savunmasına katkı sağlamışlardır. Nitekim Aşıkpaşazade, "*Bursa hisarı kafirlerinin açlıktan sıkıntı içinde olduklarını, çok bunaldıklarını, aciz kalıp hisarı vermek için bahane aradıklarını, ancak padişahın başka kimseye teslim etmeyeceklerini*" söylediklerinde, Osman Gazi, gidip teslim alması için Orhan'ı görevlendirdiğinde; yanına Köse Mihal'i, Turgut Alp'i, Şeyh Mahmut adında bir Allah dostunu ve Edebalı'nın kardeşinin oğlu Ahi Hasan'ı da almasını istemiştir (Aşık Paşazade, 2003: 84). Bu örnek, fetihlerde komutan, alpler, dervişler ve ahilerin birlikte hareket ettiklerini teyit ediyor.

3. Bazı Müsteşriklerin Şövalyelik Benzeri Fütüvvet Tasnifi

Henry Corbin (ö. 1978) gibi bazı müsteşrikler de *fütüvvetin* zamanla değişim geçirdiğini ve başlıca *üç aşamadan geçtiğini* savunurlar (Gevorgyan, 2013: 4). Yukarıda izah edilen aşamalara benzer ama bazı farklılıkları da içeren ve yer yer iççelikler gösteren tasnif şöyle verilebilir:

İlk aşamada, fütüvvetçilik daha ziyade **askeri şövalyelik** (military chivalry) tarzında idi. Bu çerçevede ortaya çıkan fütüvvetçilik, aynı zamanda *fütüvvet-i seyfi* (yani, *kılıç fütüvveti*) olarak da adlandırılmıştır.

İkinci aşamada, fütüvvetin tasavvuf çevreleri tarafından benimsendiği ve karşılıklı etkileşimlerin olduğu bilinmektedir. Bu itibarla, fütüvvet anlayışının bu dönemlerde **manevi/sufi şövalyelik** (spiritual chivalry) konumuna evrildiğinden bahsedilir. Zaten bu dönemde ortaya çıkan fütüvvetçiliğe *fütüvvet-i şürbi* (yani, *içme/içki fütüvveti*) de denilmiştir.

Üçüncü aşamada ise, Gevorgyan'a göre, özellikle 15. ve 17. yüzyıllar arasında ortaya çıkan fütüvvet eserleri (fütüvvetnameler) daha ziyade esnaf ve zanaatkarları merkeze almıştır. O bakımdan, kendisi söz konusu dönemde varolan fütüvvet anlayışını **zanaatkarların şövalyeliği** (craftsmen's chivalry) ya da **zanaatkarların fütüvveti** (craftsmen's futuwwa) olarak gördüğünü söyler. Bu fütüvvet anlayışı aynı zamanda *fütüvvet-i kavli* (yani, sözlü fütüvvet) olarak ifade edilmiştir.

4. İçeriğinde Yer Alan Temel Hususiyetlere Göre Fütüvvetin Türleri

Fütüvveti, içeriğinde yer alan temel hususiyetlerden hareketle farklı türlere ayırmak mümkündür. Nitekim Muallim Cevdet bu manada **beş farklı fütüvvetten** bahseder (Cevdet, 2008: 29-35):

- İnsan-ı kâmil olmayı amaçlayan (insan-üstü) fütüvvet anlayışı,
- İsar sahibi olmayı ve onlara yardım etmeyi kendine şiar edinen fütüvvet anlayışı,
- Sanat ve zanaat alanındaki cömertliği ve yüksek insanlığı esas alan fütüvvet anlayışı (Anadolu fütüvveti),
- Şecaat, cesaret, yiğitlik ve kahramanlık anlamında fütüvvet anlayışı,
- Gençlik fütüvveti.

Birincisi, Hasan Basri'den itibaren mutasavvıfların tanımladıkları insanlıkta olgunlaşmayı ve Cenabı hakka yakın olmayı, yani **insan-ı kâmil olmayı amaçlayan (insan-üstü) fütüvvet** anlayışı. Bu anlayıştan ötürü, fütüvvet belli çevreler tarafından kendine özgü bir tarikat olarak addedilmiştir.

İkincisi, sıradan insanların yapabileceği *kerem sahibi olmayı, âlicenaplığı, infakta bulunmayı, cömertliği, başkalarını kendi nefesine tercih etmeyi (diğerkamılığı ya da isar sahibi olmayı) ve onlara yardım etmeyi kendine şiar edinen fütüvvet anlayışı*. Bu husus hiç şüphesiz fütüvvetin her dönemde ve her yerde herkes tarafından kabul edilen vazgeçilmez bir özelliğidir. Çünkü, fütüvvetin özü hiçbir karşılık beklemeksizin sırf

Allah'ın rızasını gözeterek sarf etmek, yani malıyla Allah yolunda cihad etmektir. Unutmamak gerekir ki, Kur'an'da mü'minlere en sık tekrarlanan tavsiyelerden ya da emirlerden biri bu eylemin mutlaka yerine getirilmesidir².

Üçüncüsü, sanat ve zanaat alanındaki cömertliği ve yüksek insanlığı esas alan fütüvvet anlayışı. Anadolu fütüvveti olarak bilinen ahilik tam da bu *sanat cömertliği* ve *meslek yiğitliği* anlayışını temsil eder. İbni Battuta'nın ahilerle ilgili bahsettiği gözlemleri tam olarak bu anlayışı izah eder. Onun anlattıklarına göre, Anadolu'nun her şehrinde fütüvvet ehli gençlerin hepsi birer meslek sahibidir ve sabah erkenden ikindi vaktine kadar çalışırlar. Daha sonra zaviyeye gelerek kazandıklarından varsa misafirlere ikramda bulunurlar, ihtiyacı olanları gözetirler, yoksa birlikte yerler, içerler ve sohbet ederler. Başka bir ifade ile, alın teri ile helal yoldan elde ettikleri kazançlarını Allah rızası için karşılıksız tasadduk etmeyi rutin bir yaşam biçimi haline getirmişlerdir. Bir anlamda Hz. Peygamber'in Ashab-ı Suffe'sini andıran bir yapılanma söz konusudur.

Dördüncüsü, şecaat, cesaret, yiğitlik ve kahramanlık anlamında fütüvvet anlayışı. Fütüvvetin en başından beri en öncelikli vasfının bu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İran geleneğinden gelen fütüvvet anlayışı ile Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde uç bölgelerde *alpler (gaziyan)* ve *alperen (abdalan) Türkmen zümrelerinin anladıkları ve icra ettikleri fütüvvet* de esas olarak bu anlayış olmuştur. Onun için, İranlılar fütüvvet ehlini civan, civanmert, kahraman, bahadır, pehlivan, cengâver, mert, sipahi ve süvari gibi kelimelerle adlandırmışlardır. Türkler ise, genç, delikanlı, yiğit, babayiğit, alp, levent, yavuz, kabadayı, efe, dadaş, atıcı ve akıncı gibi kelimelerle isimlendirmişlerdir.

Fakat, bu kavramların kullanımının her zaman bahsi geçen coğrafi sınırlara hapsedildiğini düşünmemek gerekir. Hele bu Anadolu coğrafyası ise hiç mümkün değildir. Zira burada oluşan medeniyetin hamurunda burayı çevreleyen her kültürel mirasın az ya da çok payı vardır. Kaldı ki, konu dil ve edebiyat olunca, Acem kültürünün tesirini mutlaka göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Nitekim, 16. yüzyılın meşhur şairlerinden Hayalî (ö. 1557), Divan'ında bir meslek erbabını tasvir ettiği gazelinde *civanmert* kelimesini Ahi Evran özelinde şöyle kullanır (Akkuş, 2005: 91-92):

*Ol cevânmerde n'ola ehl-i fütüvvet der isem
Varını bezl etmede Rûm'un Ahi Evrân'ıdır³.*

Bu manadaki fütüvvete bazı eserlerde *kılıç fütüvveti* anlamına gelen '*el-fütüvvetü's-seyfiyye*' denilmiştir. Burada şu hususun mutlaka altını çizmekte fayda var: Cesaret, yiğitlik ve kahramanlık duyguları Cenabı

² Örnek olarak şu ayetlere bakılabilir: Bakara: 262-264, Nisa: 39; Tevbe: 41; Hadid: 10.

³ Yani; "O yiğide fütüvvet ehlidir, desem yaraşır. Çünkü cömertlikte Anadolu'nun Ahi Evran'ı gibidir" (Akkuş, 2005: 92).

Hakkın rızası doğrultusunda meşru sınırlar içinde kullanılmadığında fütüvvetle asla alakası olmayacaktır.

Beşincisi, gençlik fütüvveti olarak bilinmektedir. Bir önceki kategoride yer alan sıfatlarla iç içe sayılabilecek gençlik zaten feta kelimesinin esas anlamıdır. Buna göre, fütüvvet ehli, en başından itibaren esas olarak gençlerden oluşan bir yapıyı ifade eder. Bunu ifade etmek için de tarih kitaplarında fityan *ayyâr* (gözüpek, cesur, kurnaz, atılgan), *şettâr* veya *şatır* (neşeli, kurnaz), *gulâm* (delikanlı), *rind* veya *runûd*⁴, evbaş (külhanbeyi, başıbozuk), *cevalika* (cavlaklar, dazlaklar), bıçkın, fedai, serdengeçti ve kopuk gibi kelimeler kullanılır. Fakat, şarkiyatçıların sıklıkla karıştırdığı Fransızca *chevalier* (şövalye) ve Almanca *ritter* kelimeleri feta'nın tam karşılığı olmayıp, daha çok atlı veya alp kelimelerinin karşılığı olarak düşünmek gerekir. Çünkü, İslam kültüründe feta sadece yiğitlikle açıklanmaz, cömertliği ve karşılıksız yardım etmeyi de içerir.

5. Mensuplarının Manevi Derecelerine Göre Fütüvvetin Türleri

Farsça bir fütüvvetname yazarı Necm-i Zar-kûb (ö. 1312) ise fütüvveti üçe ayırır (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 214-215):

- Avamın fütüvveti,
- Havasın fütüvveti,
- Hâss-ül-hâs'ın fütüvveti.

Avamın fütüvveti, “her şeyden hakkını almak ve her şeyin hakkını bilmek” olarak özetlenebilir. Bunun için ekmek retoriği kullanılır: İnsan ekmeğe, ekmek de insana hakkını vermelidir ki, bu durumda ekmek insan mertebesine ulaşsın ve bütünleşsin. Bu mertebeye Hz. Peygamber'in getirdiği şeriat hükümlerine uyararak ve onun sünnetini gözeterek ulaşılır ve sonunda “insanda Peygamberlikten bir hassa meydana gelir”. Bu durum, bir anlamda Ali İmran Suresi 31. ayetin⁵ sırrına mazhar olmaktadır ve tasavvuf erbabının ‘*şeriat makamı*’ diye işaret ettikleri makamdır.

Havasın fütüvveti ise, sözde, işte ve halde peygamberlerle beraber olmak ve erenlerin haklarını gözetip; adetlerde, ibadetlerde, huylarda ve sıfatlarda Hz. Peygamber'e uymak, “*Şeriat kisvesinde tarikat erkanına çalışmak*” ve onların edep yollarına riayet etmek, ibadeti nafilerle

⁴ Hoşgörü sahibi dervişler için kullanılır. Kendini herhangi bir kurala veya dinî geleneğe bağlı görmeyen, sadece Allah'la yetinen kişi demektir. Özellikle Farsça fütüvvet kaynaklarında ve divan edebiyatımızda “*daima dünya âlâyışinden uzak durmak, maddeye kıymet vermemek*” anlamında sıklıkla kullanılan *rind* (çoğulu olan *runûd*) kelimesini Yahyâ Kemal bir şiirinde oldukça güzel ifade eder (www.lugatim.com):

*Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde,
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde,
Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter.*

Şeyh Gâlib ise şöyle kullanır: “*Bilme cihan umûrunu rind-i cihân isen*”.

⁵ “*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...*” (Ali İmran: 31).

tamamlamak ve sermayeyi doğruluk olarak görmektir. Tasavvuf erbabının ‘*tarikât makamı*’ diye işaret ettikleri bu “*makâm sahibine feyiz vilâyet kisvesiyle gelir*”.

Hâss-ül-hâs’ın fütüvveti de insanın Allah’ın huylarıyla huylanması⁶; böylece, onun lütfundan da kahrından da gönül hoşluğuyla razı olmasıdır⁷. İbadetin devamlılığının çok önemli olduğu bu makam, mutasavvıfların ‘*hakikat makamı*’ olarak nitelendirdikleri ve sonucunun *rububiyet sıfatının zuhuru*, sermayesinin de *hal* olduğu söylenen bir durumdur. Zaman zaman sert tartışmalara konu olan bu tasavvufi fütüvvet anlayışına göre, fütüvvetin zirvesi burasıdır ve “*ulu ve kutlu Tanrı ile nispeti vardır*”. Zira “*bu mertebe, rubûbiyet ve ulûhiyet alemindedir. Ana bile oğluna bu fütüvvetle süt vermektedir*”.

6. Menşesine Göre Fütüvvetin Türleri

Bundan başka da pek çok fütüvvetnamede (örneğin, Necm-i Zer-kub, Nasırı ve Burgazi’nin fütüvvetnamelerinde) ve diğer İslami kaynaklarda fütüvvet kökeni itibarıyla Hz. Peygamber dönemine kadar götürülerek iki büyük raşit halifeye atfen *seyfi* ve *kavlî* fütüvvet olarak iki grupta toplanır. Bazı kaynaklarda buna *şürbî* fütüvvet de eklenir. Böylece, fütüvveti bu manada üç tarz-ı hayata göre şöyle sınıflandırmak mümkündür:

- Seyfî fütüvveti,
- Kavlî fütüvvet,
- Şürbî fütüvvet.

Birincisi, **kılıç fütüvveti** anlamına gelen ‘*el-fütüvvetü’s-seyfiyye*’dir. Bunlar kılıçla İslamı kabul etmiş ve savaş ehli olmuşlar, Allah yolunda cihat edenlerdir. “*Surette kafirlerle savaşırılar, manada kendi nefisleriyle savaşırılar*” (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 216). Bu geleneğin pirininin Hz. Ali olduğuna inanılır. Zaten İslam geleneğinde Hz. Ali cesaretin, *yiğitliğin* ve savaş meydanlarındaki *kahramanlığın* sembolü olarak anılır⁸. Selçuklu

⁶ Tasavvuf kaynaklarında kullanılan ve “*Allah’ın huyuyla huylanın*” (‘*tahallekû bi-ahlaki’llah*’) olarak bilinen söze atıf vardır. Bu sözün hadis olduğunu teyit edemedik. Ancak, Hz. Aişe’nin rivayet ettiği bir hadiste “*Onun ahlakı Kur’an ahlakıydı*” (Müslim, Salâtu’l Müsafirîn: 139) denilmiştir. Dolayısıyla, yukarıdaki ifade hadislerin ruhuna aykırı gözükmemektedir.

⁷ Nitekim İbrahim Tennuri bu seviyeyi güzel ifade eder (İz, 3B: 24):

*Gelse celalinden cefa
Yahut cemalinden vefa,
İkisi de cana safa:
Kahrın da hoş, lütfun da hoş.
Ger bağ-u ger bostan ola,
Ger bendü ger zindan ola,
Ger vasl-ü ger hicran ola*,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş.*

* Yani, “İster bağ ister bostan olsun / İster kelepçe ister zindan olsun / İster kavuşma ister ayrılık olsun” demektir. Mevlana’nın rağbeti ifade edişi ise bir başka güzeldir: “*Sevgili neredede âşkın yanında bulunursa, orası yer altı bile olsa, gökyüzünün en üstüdür*” (Rumi, 1996: 570).

⁸ Hatta tasavvuf çevreleri, açıktan (cehri) zikir geleneğini temsil eden Kadiri tarikatının kaynağını Hz. Ali’ye, gizli (hafî) zikir geleneğini temsil eden Nakşibendi tarikatının kaynağını ise Hz. Ebu Bekir’e dayandırırılar.

ve Osmanlı dönemlerin uçlarda Allah yolunda cenk eden Aşıkpaşazade'nin Gaziyân-ı Rum olarak tanıttığı Anadolu Gazileri ya da *alp-erenler*dir.

İkincisi ise, **sözlü fütüvvet** anlamına gelen '*el-fütüvvetü'l-kavliyye*'dir. Bu geleneğin pirinin Hz. Ebu Bekir olduğuna inanılır. Bu yolda fetanın daha ziyade kerem sahibi olması, *cömertliği*, nefsiyle mücadelesi ön planda tutulur. Genellikle tasavvufi fütüvveti temsil eden bu grup fütüvvet ehlinin, Cenabı Hak Âdem Peygamberi yaratınca insan zerrelereine "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" deyince, hep birden "*evet*" diyenleri (Ali İmran: 172); yani *bezm-i ezel*'de yapılan ilahi ahde sebat edenleri temsil ettiğine inanılır.

Tasavvuf alimlerinin bu durumu Hz. Peygamber'in bir savaştan dönerken söylediğini iddia ettikleri "*küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz*" ifadesine atıfla nefisle mücadelenin önemini vurgulamak için kullandıkları bilinmektedir. Bu ifadenin sağlam bir hadis olup olmadığı tartışmaları bir yana, her iki cihadın da yeri ve önemi farklıdır. Kaldı ki, İbn Kayyim el-Cevziyye "*Mücahid nefsiyle cihad edendir*" (Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd: 2) hadisine dayanarak kulun nefsiyle olan cihadının dış düşmanlara karşı yürütülen cihada nispetle asıl olduğunu söyler (Özel, 1993: 528).

Üçüncüsü olarak, Necm-i Zar-kub Farsça fütüvvetnamesinde bunlara bir üçüncü fütüvvet türünü daha ekler: **Şürbî fütüvvet** anlamına gelen '*el-fütüvvetü's-şürbiyye*'. Bu tarz-ı fütüvvet, cahiliye döneminden geldiği rivayet edilen bir adetten ötürü *kalkıp sahibinin adına tuzlu şerbet içebilenlere* nispet edilir. İslam öncesi dönemde insanların sahipleri adına şarap içtikleri; bu itibarla, fütüvvet sahibi olarak Ebu Cehil adına kalabalık grupların şarap içtikleri, bazı gençlerin de Hz. Muhammed'i fütüvvet sahibi görmek istedikleri, Onun da onlara şarap yerine tuz içmelerini tavsiye ettiği ve onların da böyle yaptıkları rivayet edilmiştir (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 216-217).

7. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada fütüvvet ve ahilik düşüncesinin ve uygulamalarının ortaya çıkışı, tarihi serüveni (safhaları), düşünce ve uygulama biçimleri ve bu konulardaki araştırmacıların başvuracağı kaynaklar incelenmiştir. Elde edilen bilgiler/bulgular göstermiştir ki, fütüvvetin menşei konusundaki bilgiler ve fikirler henüz istenilen netlikte değil; İslam öncesi Arap ve diğer bazı toplumlarda da olmakla birlikte mahiyeti konusundaki bilgiler kısıtlı, İslam sonrası dönemde ise gerçek bilgilerle efsaneleşen hikayeler yer yer içiçe geçmiş durumdadır. Yine de fütüvvetin önce bireysel anlayış biçiminden zamanla Abbasiler döneminde devlet kontrolünde bir teşkilata dönüştüğü, bunun öncesinde ve sonrasında tasavvuf hareketiyle içiçe bir durum oluştuğu, en son olarak da özellikle 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da esnaf ve zanaatkarların fütüvvet anlayışı olarak ahilik tarzına dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde, fütüvvet düşüncesi ve uygulamaları zaman ve mekân farklılıklarıyla sahiplenen kitlelerin inançlarının muhassalası olarak çoğu defa birbirini tamamlasa da değişik anlamlara ve türlere bürünmüştür. Bunlar da farklı müelliflerce farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Ama söz konusu sınıflandırmalarda dikkate alınan temel hususlar mensup kişi ya da zümrelerin kemâlâtı (erdem), diğerkamılığı, yardımseverliği, cömertliği, esnaflığı ve zanaatkarlığı, yiğitliği, kahramanlığı ve esas olarak gençliği olmuştur. Yine sözle, kılıçla ve yeme içme tercihiyle de bağlılığını ve mücadelesini gösterme biçimi üzerinden fütüvvet halleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan başka, insanların manevi tabakaları olarak şeriat, tarikat ve hakikat katlarından elde ettikleri kazanım düzeyleri de fütüvvetin farklı tezahürlerine sebep olmuştur.

Kişiler, sivil toplum grupları, iş dünyası ve yönetim zümreleri olarak bugün ahlaklı ve kaliteli bir yaşam biçimi kurmak ve dünya milletleri arasında temayüz etmek istiyorsak, bu konuyu daha ciddi olarak ele almak mecburiyetimiz vardır. Çünkü, ahilik konusu üzerinde devlet ve millet olarak bu kadar durulmasını, bugün hayatın her alanında ama münhasıran iktisadi konularda eksikliğini hissettiğimiz bazı ahlaki zafiyetlerin giderilmesine yönelik bir çaba olarak görüyor isek, meseleyi geçmişe dönüş bir özlem ve öykünme malzemesi olarak göremeyiz. Onun için, geçmişin belli dilimlerinde başarılı uygulamalar sonucunda iyi sonuçlar alınmış bir projenin bugünün şartlarında nasıl hayata geçirileceğine akılcı yöntemlerle yaklaşmak gerekir.

Aksi takdirde, belli günlerde büyük paralar harcayarak ve zaman israf ederek, hedeflenenin tam aksine hizmet edilmiş olur. Bu denli önemli tarihi ve güncel bir konunun menşeinin (çıkış noktasının), tarihsel olarak geçirdiği evrelerin, bir dereceye kadar zamanın ve mekânın bir dereceye kadar da hitap ettiği kitlelerin üzerinden tanımlanan ve şekillenen türlerinin ve içeriklerinin iyi anlaşılması gerekir. Ahiliğin fütüvvetin bir devamı olduğu, onun da ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'den itibaren ilahi vahyin ışığında ahlaklı bir hayat ve düzen kurmanın icab ettirdiği tüm çabaları içine alan bir anlayışın organize olmuş biçimi olarak görülmesi, meseleyi İslam toplumlarının köklerine taşıyarak, verilen mesajların Müslümanların zihninde ve hayatında nerede ye alması gerektiği daha iyi kavranacaktır. O takdirde bu kavrayış, fütüvvet ve ahiliğe inanç, muamelat ve ahlak katmanlarında anlamlar kazandırarak daha rahat ve daha içten kabullenilmesini sağlayabilecektir.

Başka bir deyişle, ahilik bağlamında söylenen ilkelerin esasında Kur'an ve sünnetten mülhem olduğu net olarak bilindiğinde ve kavranıldığında, insanların derinliklerinde ve hayatlarında daha büyük tesir bırakacağı beklenebilir. Fütüvvet anlayışına yüklenen farklı anlamların iyi anlaşılmasının önemli bir yansıması, konunun sadece esnaf ve sanatkarları ya da iş dünyasını ilgilendirmediği, aksine herkesin her daim hayatını kapsadığı, yani bir yaşam biçimi vazettiği daha iyi anlaşılacaktır. Böyle bakıldığında, zaten halktan kopuk, çoğunlukla belli küçük esnaf kuruluşlarının, bazı üniversite salonlarının zoraki doldurulan

salonlarında çoğu alakasız ve temelsiz aynı bildik sözlerin tekrarlandığı protokol konuşmalarına hapsolmuş masraflı anma programları yerini halkın tamamına dönük sade bir gündelik yaşam biçimi olarak yansıyacaktır. Zira takip eden kısımlarda anlatılacağı üzere, fütüvvet ve ahilik sadece küçük esnaf zümrelerine dönük belli sloganik sözlerden ibaret değildir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Metin (2005): “Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi’nde Ahi Tipinin Özellikleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ss. 87-96.

Aşık Paşazade (2003): *Osmanoğullarının Tarihi*, Hz. K. Yavuz ve M.A.Y. Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul.

Baldick, Julian (2002): *Mistik İslam: Sufizme Giriş*, Çev. Y. S. Müftüoğlu, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Cevdet, Muallim (2008): *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbni Battuta’ya Zeyl*, Çev. C. Yarar, İşaret Yayınları, İstanbul.

Çağatay, Neşet (1997): *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Çağatay, Neşet (1952): “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2-3, ss. 61-84.

Erdem, Ekrem (2021): “Fütüvvetnamelerin İslam İktisat Düşüncesi İçindeki Yeri”, *İş Ahlakı Dergisi*, C. 14 (1), ss. 27-62.

Gevorgyan, Khachik (2013): “Futuwwa Varieties and the Futuwwat-nāma Literature: An Attempt to Classify Futuwwa and Persian Futuwwat-nāmas”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, C. 40(1), ss. 2-13.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1949-1950): “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11(1-4); Ayrıca kitap olarak (2011): İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.

İbni Battuta (2005): *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, Çev. M.Ş. Paşa – M. Çevik – A.M. Güven, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul.

İnalçık, Halil (2019a): *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İz, Mahir (?): *Tasavvuf: Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, 3. Baskı, Türdav Tesisleri, İstanbul.

Köprülü, M. Fuad (2018a): *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

Köprülü, M. Fuad (2018b): *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

Ocak, Ahmet Y. (1996): “Fütüvvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, ss. 264-265.

Özel, Ahmet (1993): “Cihad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, ss. 527-531.

Rumi, Mevlâna C. (1996): *Mesnevi Şerhi*, Çev. Ş. Can, https://archive.org/stream/SefikCanMesneviSerhi/Sefik_Can-Mesnevi_Serhi_djvu.txt.

Sarıkaya, M. Saffet (2002): *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şeker, Mehmet (2011): *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybi'nin "Muhtasar Fütüvvet-name"si*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Şeybani, İ. Muhammed (1993): *Kitabü'l Kesb: İslam İktisadında Helal Kazanç*, Şerh: İmam Serah, Çev. M. Baktır, Seha Neşriyat, İstanbul.

Taeschner, Frank (1972): "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", *Bellekten*, Çev. S. Yüksel, C. 36(142), ss. 203-235.

Taeschner, Frank. (1953): "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", Çev. F. Işıltan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 15(1-4), 1-30.

Ülgener, Sabri F. (2006): *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der'in Yayınları, İstanbul.

www.lugatim.com.

İBN BATTUTA SEYAHATNÂMESİ İLE FÜTÜVVET-NÂMELERE GÖRE ANADOLU'DA VE AHİLER'DE İKTİSÂDÎ HAYAT *ECONOMIC LIFE IN ANATOLIA AND AKHI BROTHERHOOD ACCORDING TO IBN BATTUTA'S TRAVELOGUE AND FUTUWWATNAMAS*

Mehmet ŞEKER*

* Prof. Dr., Emekli Öğretim
Üyesi, İlahiyat Fakültesi, Dokuz
Eylül Üniversitesi
mehmetseker2022@outlook.com

ORCID ID:
0000-0002-4732-5190

*Prof., Retired Faculty Member,
Faculty of Theology, Dokuz Eylül
University

Başvuru Tarihi/ Received:
05.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
05.11.2021

Özet

Anadolu (Türkiye) Selçuklularının dağılması üzerine bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçen mahallî beylikler, otoritelerini sağlamak amacıyla kendi topraklarında yaşayan şeyhlerin hem nüfuzlarından yararlanıyorlar, hem de onlar için yaptıkları tekke ve zaviyelere zengin vakıflar tahsis ediyorlardı. Nitekim Osmanlı vekâyinâmeleri Osman (I) Bey (1302-1324) ve Orhan Gâzi (1324-1362) ile Murad (I, 1362-1389) Hüdâvendigâr'ın bir çok zâviyeyi desteklediklerine dair bilgiler vermektedirler. Bilindiği gibi bu vekâyî-nâmelerden biri de ilk Osmanlı şâir ve tarihçilerinden Âşıkpaşazâde (ö.1484'den sonra)'nın "Tevârih-i Âl-i Osman" adlı eseridir. Bu eserde, Selçuklular ile Beylikler devri Anadolu'sunda, Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin oluşup gelişmesini sağlayan askerî, dinî, sosyal ve meslekî kuruluşlardan birinin de "Ahiyân-ı Rum" (Anadolu Ahileri) olduğu belirtilmektedir.

Ahilerin Anadolu'da ne kadar yayılmış olduklarını bize h.733/m.1333 yılında Anadolu'yu gezip bölge hakkında bilgiler ve haberler veren İbn Battuta bu örgütlerin, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd devrinden (1220-1237) başlayarak Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda da siyasi, kültürel ve iktisâdî faaliyetlerini devam ettirdiklerini kaydetmektedir. Bu arada kurulan diğer Türk beylikleri ile Anadolu'nun aynı anda Türkleşip İslâmlaşmasında bunların oynadıkları rolleri yanında meslekî/iktisâdî yönlerinin de ağır bastığı düşünülürse özellikle Orhan Gâzi devrinde Anadolu'yu ziyaret etmiş olan İbn Battuta'nın Ahiler hakkında verdiği bilgilerin önemi daha açıkça anlaşılır. İşte biz, bu makalemizde öncelikle seyyahın XIV. yüzyıl Anadolu'sunun iktisâdî hayatına dair verdiği bilgileri genel olarak ele alıp değerlendirmek istiyoruz. XIV. Yüzyıl Anadolu'sunun sosyal hayatı hakkında İbn Battuta'nın Anadolu halkının iktisâdî faaliyetleri hakkında bize verdiği bilgilere dayanarak, bazı meslek gruplarının mevcudiyetinden bahsetmeye çalışacağız. Ardından da Ahiler'in çalışma hayatındaki yerleri ile günlük hayatlarına İbn Battuta'nın verdiği bilgi ve haberler çerçevesinde göz atacağımız gibi aynı zamanda fütüvvet-nâmelerden de meslek sahibi olmayı teşvik eden tavsiyelerle bu konudaki ilkelerinden bazı örnekler vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, İbn Battuta, Ahilik, Ahi Zâviyeleri, İktisâdî Hayat, Fütüvvet-nâme.

Abstract

The local principalities, which took action to obtain their independence after the dissolution of the Anatolian (Turkish) Seljuks, both benefited from the influence of the sheikhs living in their own land and allocated rich foundations to the lodges they built for them in order to maintain their authority. As a matter of fact, Ottoman chronicles give information that Osman (I) Governor (1302-1324), Orhan Gâzi (1324-1362) and Murad (I, 1362-1389) Hüdâvendigâr supported many lodges. As it is known, one of these chronicles is "Tevârih-i Ali Osman" by Âşıkpaşazade one of the first Ottoman poets and historians (death approx. 1484). It is stated in the chronicles that during the Seljuk and Principalities era, one of the military, religious, social and professional organizations that formed and developed Turkish-Islamic culture and civilization in Anatolia is "Ahiyân-i Anatolia" (Anatolian Akhi Brotherhood) (ref. Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed Âsiki, Tevârih-i Ali-i Osman, Ali Bey publication, İstanbul 1332H, p.205).

How far the Akhi Brotherhood spread in Anatolia was given by İbn Battuta, 733 H/1333 AD, who travelled through Anatolia and gave information and news about the region. He records that these organizations continued their political, cultural and economic activities in the establishment of the Ottoman Principality, starting from the reign of Anatolian (Turkey) Seljuk Sultan Alâeddin Keykubâd (1220-1237). In the meantime, the importance of the information given by İbn Battuta, who visited Anatolia in the period of Orhan Gâzi, about the Akhi Brotherhood becomes clearer, considering the roles they played in the simultaneous Turkification and Islamization of Anatolia with the other Turkish principalities that were further established, as well as their professional and economic aspects. In this article we firstly would like to cover and articulate the information given by the traveller about the economic life of the 14th century Anatolia in general. Based on the information that İbn Battuta gave us about the social life of XIV Century Anatolia, we will try to talk about the existence of some professional groups, then we will take a look at the role of the Akhi Brotherhood in their working life and their daily lives within the framework of the information and news given by İbn Battuta. We will also give some examples of its principles on this subject, with recommendations that encourage having a profession, also.

Keywords: Anatolia, İbn Battuta, Akhism, Akhi Lodges, Economic Life, Futuwwatnama.

Giriş

To cite this article/ Atıf için: Şeker, M. (2021). İbn Battuta Seyehatnamesi ile Fütüvvet-Namelere Göre Anadolu'da ve Ahiler'de İktisâdî Hayat. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisâdî Hayat Özel Sayısı, 16-33.

Anadolu (Türkiye) Selçuklularının dağılması üzerine bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçen mahalli beylikler, otoritelerini sağlamak amacıyla kendi topraklarında yaşayan şeyhlerin hem nüfûzlarından yararlanıyorlar hem de onlar için yaptıkları tekke ve zaviyelere zengin vakıflar tahsis ediyorlardı. Nitekim illa Osmanlı vekâyinâmeleri Osman (I) Bey (1302-1324) ve Orhan Gâzi (1324-1362) ile Murad (I, 1362-1389) Hüdâvendigâr'ın birçok zâviyeyi hayata geçirdiklerine dair bilgiler vermektedirler. Nitekim. Bilindiği gibi bu vekâyî'-nâmelerden biri de ilk Osmanlı şâir ve tarihçilerinden Âşıkpaşazâde'nin "Tevârih-i Âl-i Osman" adlı eseridir. Bu eserde, Selçuklular ile Beylikler devri Anadolu'sunda, Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin oluşup gelişmesini sağlayan askerî, dinî, sosyal ve meslekî kuruluşlardan birinin de "Âhiyân-ı Rum" (Anadolu Ahileri) olduğu belirtilmektedir (Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman, Âlî Bey neşri, İstanbul h.1332, s.205)

Ahîlerin Anadolu'da ne kadar yayılmış olduklarını bize h.733/m.1333 yılında Anadolu'yu gezip bölge hakkında haberler veren İbn Battuta bu örgütlerin, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Sultanı Alâddin Keykubâd devrinden (1220-1237) başlayarak Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda da siyasî, kültürel ve iktisâdî faaliyetlerini devam ettirdiklerini kaydetmektedir. Anadolu'nun aynı anda Türkleşip İslâmlaşmasında bunların oynadıkları rolleri yanında meslekî/iktisâdî yönlerinin de ağır bastığı düşünülürse özellikle Orhan Gâzî devrinde bölgeyi ziyaret etmiş olan İbn Battuta'nın Ahîler hakkında verdiği bilgilerin önemi daha açıkça anlaşılır. İşte biz, bu makalemeizde öncelikle seyyahın XIV. yüzyıl Anadolu'sunun iktisâdî hayatına dair verdiği bilgileri genel olarak ele alıp değerlendirmek istiyoruz. Ardından da Ahîler'in çalışma hayatındaki yerleri ile günlük hayatlarına İbn Battuta'nın verdiği bilgi ve haberler çerçevesinde göz atacağız.

1. İbn Battuta'ya Göre Xiv. Yüzyılda Anadolu'da İktisâdî Hayat

XIV. Yüzyıl Anadolu'sunun sosyal hayatı hakkında İbn Battuta'nın Anadolu halkının iktisâdî faaliyetleri hakkında bize verdiği bilgilere dayanarak, bazı meslek gruplarının mevcudiyetinden bahsetmeye çalışacağız.

Bilindiği gibi, İbn Battuta, gezdiği Müslüman toplumların yaşadığı bölgeleri, bir Müslüman bilgin olarak, çoğunlukla ilim adamlarını, ilim adamlarına değer veren yöneticileri ziyaret etmiştir. Kendisi ticarî faaliyetle uğraşmadığı için, ticarî hayat da ilgisini ancak, ihtiyaçları ölçüsünde çekmiştir. Sanayi ile ilgili verdiği bilgiler de, yine bölgenin özelliklerini kaydederken tuttuğu notlardan ibaret kalmıştır. Onun için bir şehri tarif ederken; çarşılarının düzeninin güzelliğinden (İbn Battuta: 322, 328), ya da genişliğinden veya çokluğundan (İbn Battuta: 287, 288, 289, 293, 318) bahsetmekle iktifa etmiş bulunmaktadır. Yine bir şehri tanıtırken oranın yetiştirdiği meyve ve sebzeleri saymak yerine bağlar, "bostanlar ve bahçeler çoktur" şeklinde bilgiler vererek genel ifadeler

kullanılmıştır. Bu arada su kaynakları ile nehirlerini de aynı şekilde zikretmekle yetinmiştir (İbn Battuta: 293, 294, 295, 296, 297).

Ziyaret ettiği kimselerin evlerinde, konaklarında veya zâviyelerinde, misafir kaldığı kaldığı yerlerdeki döşeme ve kilimlerden dokumacılık sanayiinin XIV. yüzyıldaki durumu hakkında bizleri az da olsa aydınlatmaktadır. Bunun yanında kendisine verilen hediyeler vesilesi ile birçok kumaşı tanımak mümkün olmaktadır (İbn Battuta: 303, 304, 306, 307). Ayrıca ihracat ile deniz ve nehir ulaşımı konusunda (İbn Battuta: 283, 321, 310) da seyahatnâmede yer alan bir iki notla yetinmek zorunda kalıyorsak da devrin ekonomik hayatına kısa bir bakış yapmak mümkün olmaktadır. Hattâ, fiyat hareketleri konusunda da ayrıntılara girebilmemize yardımcı olacak bilgilerin mevcudiyeti bile (İbn Battuta: 16) bizim bu konuda çalışacaklara yardımcı olacak bilgiler bulmamızı sağlamaktadır.

XIV. Yüzyılda Anadolu'da yaşayan Müslüman-Türk ve gayr-i muslim ahalinin bir kısmının ticarî faaliyetle meşgul olduklarını, bir kısmının madencilik ve dokumacılık yaptıklarını, diğer bir bölümünün de hayvancılık ve tarımla ilgilendiklerini seyyah İbn Battuta eserinde verdiği notlarla göstermektedir. Bunları değerlendirerek biraz daha geniş bilgi elde etmek mümkün olacaktır sanırım.

1.1. Ticarî Hayat

İbn Battuta, devrinin imkânları içinde bölgeler arası ticarî faaliyetin varlığını gösteren bilgiye fazla rastlamamakla beraber, bu faaliyetin mevcut olduğunu ortaya koyan ifadeler kullanmıştır. Böyle bir faaliyet dâhilî ticaretin de mevcudiyetine açık bir delil teşkil eder. Zira Anadolu, yüzyıllar boyunca, dünya ticaretinin köprüsü olmuştur. Bu bakımdan XIV. yüzyılda da hem yerli halk hem de dışarıdan gelen tüccarların alış-veriş yaptıkları merkezlerin Anadolu'da bulunmuş olduğu tabii olarak düşünülebilir. Nitekim bu dönemde Anadolu Beylikleri'nin merkez olarak seçtikleri şehirlerdeki dükkân ve çarşıların böyle bir faaliyet için mevcut ortamı hazırladıklarını açıkça göstermektedirler.

1.1.1 Çarşı ve Dükkânlar

Uğradığı şehirlerdeki çarşılar hakkında, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, genel ifadeler kullanan İbn Battuta, buraların ya genişliğini ya da güzelliğini belirtmekle yetinmiştir. Meselâ; Antalya (İbn Battuta: 284), İsparta, Eğridir (İbn Battuta: 287), Denizli (İbn Battuta: 290), Konya (İbn Battuta: 293), Sivas (İbn Battuta: 296), Erzincan (İbn Battuta: 298) gibi şehirlerin nüfusları ile büyük, geniş ve güzel çarşılara sahip olduklarını kaydetmiş bulunmaktadır. Bu çarşılarda dükkânların bulunduğunu bazı olayları hikâye ederken zikretmektedir. Meselâ, Denizli'ye girişlerinde dükkânlarından çıkan insanların kendilerini misafir etmek istediklerini hikâye ederken sadece dükkânların varlığından söz etmekle yetindiğini görüyoruz (İbn Battuta: 290, 293). Ama bu dükkânların ne sattığını veya ne çeşit meşguliyetleri olduğunu ya da buralarda hangi iş kollarında

faaliyet gösterildiğini belirtmemiş; "*her san'at ehlinin bir mahall-i mahsus işgal ettiğini*" ifade etmekle yetinmiştir.

Bunun yanında, yine bazı olayları hikâye ederken anlattıklarından çarşılarda çeşitli yiyecek maddelerinin satıldığını veya satılanlar arasında hayvanların yiyeceklerinin de mevcut olduğunu anlamamıza yardımcı olacak bilgileri çıkarmamız mümkün olmaktadır. Meselâ, Mudurnu'da hizmetkârını, yağ ile saman almaya gönderdiğini kaydetmektedir (İbn Battuta: 313). Ayrıca hamamların da mevcudiyeti çeşitli vesilelerle belirtilmektedir (İbn Battuta: 284, 318).

Bu çarşılarda hayvanları barındırmak için ahır bulunmayan yerlerde, hayvanların bağlanmalarına ve çarşıya gelenlerin işleri bitinceye kadar orada kalmalarına mahsus yerlerin yapıldığına dair kayıt (İbn Battuta: 313), normal olarak günümüzdeki otoparklara benzeyen, hayvanlar için de özel mekânlar ayrıldığını göstermektedir. Hattâ bu hayvanları beklemek üzere bekçi veya nöbetçilerin de varlığını aynı haberden öğrenmekteyiz.

1.1.2. Yiyecek Maddelerinin Alışverişi

Biraz yukarıda da belirttiğimiz gibi, Anadolu'da birçok meyvenin yetiştiğini belirten İbn Battuta, Anadolu'ya ilkbaharda gelmiş olduğundan bütün yaz boyunca meyvenin en bol bulunduğu mevsimde birçok şehri dolaşarak çeşitli meyveleri görme ve tatma imkânını elde etmiştir. Bunlardan bazılarının adını vermekte, bazılarının da özelliklerini saymak sûretiyle devrin insanların yetiştiği meyveler hakkında bilgi sahibi olduğumuz halde, sebzeler hakkında hiçbir nota rastlamamaktayız. Nitekim, kayısının "kamerüddin" adıyla bilinen cinsinin pek nefis, çekirdeğinin tatlı bir badem olduğunu belirtmesi (İbn Battuta: 285) ve bunun Mısır ile Şam taraflarına sevk edildiğini kaydetmesi (İbn Battuta: 293) kayısı alışverişinin hattâ ihracatının yapıldığını göstermektedir.

Sinop'un meyvelerinden çoğunun, incir ve üzüm olduğu (İbn Battuta: 319) İznik'te de ceviz ve kestaneden başka bir de üzüm cinsinin bulunduğu (İbn Battuta: 309) belirtilmektedir. Bu cins üzümün bir başka yerde benzeri olmadığı; son derece tatlı olup, iri cins, rengi saf ve ince kabuklu olan ve her tanesinde de bir çekirdek bulunduğunu gördüğümüz bu kayıta anlatılan üzüm cinsinin razaki üzüm olduğunu tahmin edebiliriz. Ayrıca, erik, elma, şeftali ve kayısıyı kurutarak muhafaza ettiklerini öğrendiğimize göre (İbn Battuta: 314) bunların alışverişinin yapıldığı da rahatlıkla düşünülebilir.

Pirinç, un ve yağın tulumlara doldurularak muhafaza edildiğini öğrendiğimiz kayıt (İbn Battuta: 301), bu yiyecek maddelerinin alışverişinin yapıldığını da düşündürmektedir. Bunun yanında birçok zâviyede ve medresede misafir olarak ikâmet eden İbn Battuta, bize buralarda yemek yediğini devamlı olarak tekrarlamaktadır. Ama bunların neler olduklarını ve nasıl temin edildiklerini anlatmamıştır. Meselâ, ekmek pişiren hanımların haftalık ekmek ihtiyaçlarını haftanın

bir gününde pişirdiklerini, ama ekmeğin satılmadığını görmekteyiz (İbn Battuta: 283). Yalnız Mudurnu'da ekmeğe de satın aldıklarını zikreden seyyahımız, ayrıca baharat, sebze ve tuz gibi ürünleri de aldıklarını (İbn Battuta: 314) kaydetmektedir.

1.1.3. İhrâcât

Dünya ticaret yolları üzerinde bulunan Anadolu'nun XIV. yüzyıldaki ticarî faaliyete sahne olduğunu ve Anadolu'dan da diğer bölgelere ihrâcât yapıldığını İbn Battuta'nın Seyahatnâmesinde de görmekteyiz. Nitekim, daha Anadolu'ya ayak bastığı Alanya'yı tanıtırken İbn Battuta, burası için şu bilgileri vermektedir: "*Alanya deniz kenarında büyük bir beldedir. Türkler'le meskûndur. Oraya Mısır, İskenderiye ve Şam tüccarları gelirler. Kerestesi çok olarak İskenderiye, Dimyat ve diğer Mısır şehirlerine ihraç olunur*" (İbn Battuta: 284).

Antalya'dan da yukarıda özelliğinden bahsettiğimiz "*kamerüddin*" adı verilen bir nevi kayısının tatlı çekirdeği ile meyvesinin pek nefis olduğunu belirten İbn Battuta bu kayısının kurutularak Mısır diyarına gönderildiğini ve buralarda nâdirâtdan olan meyvelerden biri olduğunu da (İbn Battuta: 285) kaydetmektedir. Günümüzde de tatlı olması sebebiyle muhtemelen "*şekerpâre*" denilen bu cins kayısının Konya'dan da Mısır ve Şam bölgelerine sevk edildiğini de İbn Battuta'nın eserinde (İbn Battuta: 293) okumaktayız.

Gümüşhane'den bahsederken gümüş madenlerinin mevcut olduğundan söz eden İbn Battuta, buraya Irak ve Şam'dan tüccarlar geldiğini kaydetmektedir (İbn Battuta: 298). Bundan ayrı bakır madenlerinden de değişik kaplar yapıldığını (İbn Battuta: 298) muhtemelen bu kapları da ihraç ettiklerini söylemek mümkündür.

Dokumacılık yoluyla üretilen kumaşların da Anadolu'da çok bulunduğunu zikreden İbn Battuta'nın eserinde, her ne kadar bunların ihraç edildiği hakkında bir kayda rastlamamakta isek de Aksaray'da, koyun yününden imal olunan kaliçaların (bir cins halı) benzersiz olduğunu ve bunların Şam, Mısır, Irak, Hind, Çin ve Türk ülkelerine gönderildiğini (İbn Battuta: 295) kaydettiğini görmekteyiz.

1.1.4. Fiyat Hareketleri

Anadolu'da birçok maddenin alışverişinin yapıldığını notlarında yazan İbn Battuta'nın eserinde, bu maddelerin fiyatları konusunda, Kastamonu hariç diğer şehirler hakkında verdiği bilgiler arasında bilgiye rastlamaktayız. Ancak, Anadolu'nun XIV. yüzyıldaki şehirlerini gezdiği için mukayese imkânına sahip bulunan İbn Battuta, çok kesin bir ifade ile Kastamonu için "*fiyatları bu kadar düşük olan hiçbir belde görmedim*" (İbn Battuta: 316) demektedir. Hattâ, Kastamonu Sultanı'nın, İbn Battuta'ya tahsis etmiş olduğu arpa ve buğdayı fiyatlarının düşük olması sebebi ile, kendilerine tahsis olunanları alacak müşteri bile bulamadıklarını ve beraberlerindeki bir hacıya terketmek zorunda kaldıklarını zikretmektedir (İbn Battuta: 317).

İşte bu fiyatlardan bahsederken bize bazı rakamlarla, satın alınabilecek şeylerin miktarını da belirtmekte olan İbn Battuta, bu bilgilerle devrin iktisadî tarihî için önemli sayılabilecek dokümanları günümüze aktarmış oluyor: "*İki dirhem ile semiz bir koyunun yarısını ve iki dirhem ile ekmek satın alırdık. Bize bir gün boyunca yeterdi. Biz on kişiydik. İki dirhemlik bal helvası satın aldığımız halde, hepimize yetişirdi. Bir dirhemlik ceviz ve bir dirhemlik kestane alır, hepimiz onları yerdik, yine de artardı. Kış mevsiminin en şiddetli zamanında bir yük odun, bir dirheme satın alınırdı*" (İbn Battuta: 316).

Malî işlemlerde ana ölçü olarak kullanılan gümüş paraya dirhem dendiğini biliyoruz. Buna göre iki veya üç gram ağırlığında değişen dirhem alım gücünü göstermesi bakımından İbn Battuta'nın yukarıda verdiği ölçülerin ve ödenen bedellerin, fiyat dalgalanmalarının mevcut olduğu XIV. yüzyılın eşya fiyatlarını öğrenmemize ve mukayese yapmamıza imkân vereceği muhakkaktır (Akdağ, 1977: 41-44).

1.1.5. Köle ve Cariye Ticareti

XIV. Yüzyılda Anadolu'nun komşu bölgelerle yürüttüğü ticarî faaliyet içinde köle ve cariyelerin de alınıp satıldığını görmekteyiz. Çok olmasa da bir iki notu burada zikretmekle yetineceğiz.

İzmir'de Umur Bey'in Şeyh İzzeddin'e verdiği hediyeler arasında cariyelerle ğilmânın bulunduğunu kaydeden (İbn Battuta: 304) İbn Battuta, Birgi Beyi'nin de kendisine gönderdiği hediyeler arasında Mihail adında bir Rum kölenin varlığından (İbn Battuta: 303) bahsetmek sûretiyle XIV. yüzyılda Anadolu'da köle alışverişinin mevcut olduğuna iki örnek vermiş oluyor.

Yine İbn Battuta, bize bizzat kendisinin satın aldığı cariyelerden de bahsetmektedir. Ayasuluğ (Selçuk/İzmir)'da kırk dinara bâkire bir Rum cariye satın aldığını (İbn Battuta: 304), Balıkesir'de de Margalita adında bir başka Rum cariyeyi satın aldığını (İbn Battuta: 307) zikreden İbn Battuta, ikinci cariyeye kaç para verdiğini belirtmemiştir.

1.2. Sanayi

İbn Battuta eserinin bazı bölümlerinde, halkın meşgul olduğu sanayi kollarına işaret etmişse de ayrıntıya girmemiştir. Anadolu şehirlerinde gördükleri veya dikkatini çeken olaylar hakkında kısa notlar halinde verdiği bilgiler değerlendirildiğinde; özellikle dokumacılık ile madencilik gibi sanayi kollarında çalışmalar yapıldığını açıkça görmekteyiz

1.2.1. Dokumacılık

Öncelikle şunu belirtelim ki, Anadolu, bugün olduğu gibi, XIV. yüzyılda da hayvancılık yapan Müslüman-Türkler'in yaşadığı bir bölge idi. Bu sebeple koyun ile keçilerden elde edilen yün ve tiftiklerden dokumacılık alanında faydalandığını söylemek mümkündür. Ama seyyah İbn Battuta, dokumacılığın yapıldığı hususunda birkaç bilgiden fazlasını vermemiştir.

Günümüzde de olduğu gibi, XIV. yüzyılda da Denizli'de dokuma sanayiinde gözle görülür bir gelişmenin mevcut olduğu İbn Battuta'nın ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ona göre, burada dokunan kumaşların benzeri yoktur; "*Pamuğun nefis olması ve kuvvetli eğrilmiş bulunması sebebiyle, ziyade dayanır. Bu kumaş beldeye nisbetle ma'ruftur*" (İbn Battuta: 290). Bu ifadeler Denizli'de günümüzde olduğu gibi Beylikler döneminde de dokuma sanayi iş kolunun ileri seviyede olduğunu göstermektedir. İbn Battuta'nın bu iş kolunda çalışanların çoğunluğunu Rum kadınlarının teşkil ettiğini belirtmiş olması Müslüman-Türk halkın bu işi yapmadıklarını göstermez.

Bir kadının yün eğirerek hasta ve sakat oğluna bakıp, geçimini sağlayacak (İbn Battuta: 308) kadar müsait bir ortam bulunduğuna göre, eğirdiği yünlere pazar da bulabilmektedir denilebilir. Ayrıca ipekli kumaşların bulunduğunu, kemha, kusey, mir'ız ve bürümcek (İbn Battuta: 295, 303, 304, 306, 307, 314) nevinden çeşitli değerli kumaşların mevcut olduğunu kendisine verilen hediyeleri sayarken anlatan İbn Battuta, ziyaretine gittiği kimseleri tanıtırken de onların elbiselerinin özelliklerinden de bahsetmektedir. Nitekim, Birgi'deki müderrisin "*altın işlemeli, geniş ve güzel bir elbise giymiş*" olduğunu, Ayasuluğ Emîri'nin de "nah" denilen bu cins bir kumaşı kendisine gönderdiğini zikretmesi (İbn Battuta: 299-304) oralarda altın işlemeli kumaşların bulunduğunu göstermektedir. İzmir'de, Aydınoğulları'ndan Umur Bey'in (1334-1348), kendisine kemha cinsi kumaşdan diktirilmiş iki elbise hediye ettiğini belirttikten sonra, bu cins kumaşın, Bağdat, Tebriz, Nişabur ve Çin'de dokunan ipekli kumaşlardan olduğunu (İbn Battuta: 304) da zikretmesi, bu kolda ithalatın varlığını da düşündürmektedir. Mudurnu'da Arapça bilen bir hacıya bir Mısır elbisesi vermiş olduğunu kaydetmesi (İbn Battuta: 314) de acaba, kendi getirdiği mi, yoksa hediye aldığı elbiselerden birini mi verdiğine karar veremesek de bu devirde değişik cinslerde kumaşların mevcut olduğunu ve bunların özellikleri ile değerlerinin takdir edildiğini bize bildirmektedir.

Yukarıda da bir vesile ile bahsettiğimiz kalıçaların yani Aksaray'da imal olunan bu seccade cinsi halıların, koyun yününden dokunduklarını kaydeden İbn Battuta, bunların benzeri olmadığını ve çeşitli ülkelere de gönderildiğini zikretmektedir (İbn Battuta: 295). Birgi'de de kurulan çadıra bu kalıçalar serilerek, üzerine oturduklarını kaydetmektedir (İbn Battuta: 300).

Yine Birgi'de Müderrisin bahçeli evindeki sedire çok güzel nakşedilmiş kumaşların serildiğini şaşkınlıkla ve hayranlıkla gördüğünü belirten seyyahımız (İbn Battuta: 299) bize misafir odaları için özel kumaşlar dokunduğunu da düşündürmektedir.

Bunlara bir de keçe çadırları ilave etmek istiyoruz. Yine Birgi'de Aydınoğlu Mehmet Bey'in kendilerine, bölgede "*Hargâh denilen bir çadır*" gönderdiğini kaydeden İbn Battuta, bu çadırı şöyle tarif etmektedir: "*Kubbe şeklinde, müctemi' ağaç parçalarından mürekkebe olarak üzerine*

keçe konulur ve ışık ile rüzgârın girebilmesi için de tepesine baca tarzında, gerektiğinde kapatılabilen delikler açılırdı" (İbn Battuta: 300). Burada tanımlanan çadır, bilindiği gibi "Türk çadırı" diye tanınan ve Türkler'in dokudukları, ev olarak kullandıkları mekândan başkası değildir.

İbn Battuta'nın eserinde bulduğumuz bu notlar, XIV. yüzyılda Anadolu'da hem mensucat sanayiinin mevcut olduğunu hem de başka bölge ve ülkelerden buraya kumaşların getirildiğini ve son derece gösterişli halılar dokunarak, ihraç olduğunu söylememize imkân verecek bilgiler olsa gerektir.

1.2.2. Madencilik

Çok net bir ifade ile Anadolu'da XIV. yüzyılda da madencilik iş kolunun mevcut olduğunu söyleyebilmemize imkân veren ifadeler bulduğumuz İbn Battuta Seyahatnâmesi'nde; Erzincan'da bakır, Gümüşhane'de de gümüş madenlerinin mevcut olduğunu ve bunların ticaretinin yapıldığını zikrettiği (İbn Battuta: 298) görülmektedir. Ayrıca bu madenlerin işlenerek, çeşitli ihtiyaçları karşılayacak kapların imal edildiğini de yine Seyahatnâme yazarının notlarındaki bilgilerde bulmaktayız. Bakırdan yapılan şamdanlar (İbn Battuta: 286) ve diğer kap kakak cinsinden eşyalar (İbn Battuta: 298) gümüşten yapılan vazo ve maşrapalardan (İbn Battuta: 304) bahsedilmiş olması haklı olduğumuzu göstermektedir.

1.3. Tarım ve Hayvancılık

Şehirlerin özelliklerini anlatırken, bağ, bahçe ve ağaçlardan bahseden İbn Battuta'nın yetiştirilen meyvelerden de bahsettiğini yiyecek maddelerinin ticarî faaliyetteki yerini incelerken ele almıştık. Hem evcil hayvanların hem de büyük baş hayvanların bulunduğu çeşitli vesilelerle ilgili notlarında değinen İbn Battuta, bu hayvanların beslenme de olduğu gibi, ticarî faaliyette de istifade edilen bir servet olduğunu bize göstermektedir.

1.3.1. Tarım

Anadolu toprağının bugün de olduğu gibi, XIV. yüzyılda da ürün verme bakımından zengin bir kaynak olduğunda şüphe yoktur. Nitekim İbn Battuta'nın verdiği bilgiler de çok az olmakla birlikte, bunu ortaya koymaktadır.

Nitekim Gölhisar'da suyun ortasında yetişen kamışlarla (İbn Battuta: 289), Denizli'de de pek nefis olduğundan bahsedilen pamuğun (İbn Battuta: 290) o devirlerde kıymetinin bilindiğini anlamaktayız.

"*Ceviz ve kestane cidden mebzul ve fiyatı ehvendir*" ifadeleri İbn Battuta'nındır. Orhan Gâzî devrinde İznik'i ziyareti sebebiyle bu kanaatini belirten seyyahımız; "*orada hâsıl olan 'izârî nâm üzümün başka mahalde nazîrini görmedim. Nihâyet derece de tatlı olup, cürmü büyük, rengi saf ve kabuğu incedir. Her dânedede bir çekirdeği bulunurdu*" (İbn Battuta: 309) dediğini daha önce de zikretmiştik. Kastamonu'da da ceviz ve kestane yetiştirildiği anlaşılan notlara (İbn Battuta: 316), erik, elma,

kayısı ve şeftali gibi meyvelerin kurutulduğunu bildiren (İbn Battuta: 314) bir başka kaydını da ilave edelim. Sinop'da incir ve üzüm yetiştirildiğini (İbn Battuta: 319) gördüğümüz gibi şekerpâre kayısının en iyi cinsinin hem Antalya'da hem de Konya'da (İbn Battuta: 293, 295) mevcut olduğunu İbn Battuta'dan tekraren belirtelim.

Arpa ve buğdayın ekildiğini (İbn Battuta: 317) bir vesile ile kaydeden İbn Battuta, Göynük'den de bahsederken: "*Bu beldede ağaç ve üzüm asmaları olmayıp, yalnız za'feran*" ziraatinin yapıldığını (İbn Battuta: 311) belirtmektedir. Pirinç tarımının yapıldığını da yine kendisine gönderilen hediyeleri sayarken zikretmektedir (İbn Battuta: 301).

Ormancılığın da kereste ihracatı yapılacak seviyede gelişmiş olması dikkat çekicidir (İbn Battuta: 301).

1.3.2. Hayvancılık

Özellikle bindikleri hayvanları gemi ile geldikleri Alanya'dan temin ettiklerini düşünmemizi, seyahatimizin notlarında bulamasak da kimse engelleyemez. Zira İbn Battuta, muhtelif vesilelerle at satın aldığını belirtmiştir. Meselâ, hırsızların atlarını çaldıklarını anlatırken, "*Bu hayvan iyi olup, Ayasuluğ'da satın almış idim*" (İbn Battuta: 306) ifadesi çok açıktır. Kendisine verilen hediyeler arasında atın da bulunduğunu ilgili bölümde zikretmiştik. Böylece, yolculuk için kullanılan ve günlük hayatın bir parçası olarak faydalanılan hayvanlardan biri olan attan Seyahatnâme'de sıkça bahsedilmesini yadırgamamak gerekir. Meselâ Denizli Beyi ve oğlu, misafirlerini kendi ikâmetgâhlarına götürmek üzere atlar göndermişlerdir (İbn Battuta: 291, 292). Şücaeddin Orhan Bey (İbn Battuta: 293) ile Tuğa Hâtûn (İbn Battuta: 296) ve Eğridir Sultanı (İbn Battuta: 289) da aynı şekilde davranmışlardır.

Attan ayrı diğer hayvanların da beslendiğini gösteren kayıtlara rastlıyoruz. Denizli'de Ramazan Bayramı namazından önce, kabristan ziyareti sırasında getirilen sığırlar ile diğer hayvanların kesilerek fakir fukaraya dağıtılması (İbn Battuta: 291, 292) bu bölgede hayvancılığın yaygın olduğunu göstermektedir. Nitekim Seyyahımız, Tavas'dan bahsederken de Kale beyinin hayvanlarının haydutlardan korunması için birtakım tedbirler aldığını anlatarak, devamlı böyle hareket ettiklerini, daha sonra hayvanlarını dışarı çıkardıklarını kaydetmektedir (İbn Battuta: 292).

Çarşılarda hayvanları bağlayacak yerlerin bulunduğunun zikredilmesi yine çarşılarda hayvanlar için samanın satılması (İbn Battuta: 313) hayvancılığın devamlılığını gösteren iki örnektir. Bu arada hayvanların derilerinin de alınıp satıldığını kaydeden Seyahatnâme yazarı (İbn Battuta: 314) hayvancılığın iktisadî hayata olan katkısına da bir örnek vermiş oluyor. Hattâ, bir koyunun yarısını iki dirheme satın almak suretiyle (İbn Battuta: 316) on kişilik ekibinin günlük besin ihtiyacını da karşıladığını belirtmiş olması hayvancılığın da fiyat dalgalanmalarından etkilendiğini göstermektedir.

Kastamonu'da "iki dirhemlik bal helvası" satın aldığını belirten İbn Battuta'nın (İbn Battuta: 316) bu kaydı bize o bölgede arıcılığın da mevcut olduğunu gösteren bir başka not olarak değerlendirilse, bilmem yanlış olur mu?

1.4. Ulaşım

Her şeyden önce, güvenlik içinde seyahat edebilmek yol emniyetinin varlığına en açık işarettir. İşte, İbn Battuta'nın gezdiği bölgelerde bu emniyeti gördüğünü, yazdığı eserindeki notlarında açıkça belirtmektedir. Hattâ kendisinden başka, gezgin olarak Anadolu'da karşılaştığı bir diğer seyyahla kendi kendini kıyaslarken (İbn Battuta: 308) de bu bölgelerin emniyet içinde dolaşılacak yerler olduğunu gösteren bilgiler vermiş oluyor. Bu da Anadolu'da iç turizmin yapılabilmesine hükmetmemize yol açar. Hattâ gelen yabancılara rehberlik edenlerin mevcudiyeti (İbn Battuta: 311-312), tercümanların bile bulunduğunu (İbn Battuta: 310) gösteren kayıtlar bu konuda faydalı bilgiler olarak kaydedilebilir.

1.4.1. Deniz Ulaşımı

Etrafı denizlerle çevrili olan Anadolu'da deniz ulaşımının yapılması kadar, normal karşılanabilecek bir durum olmasa gerektir. İbn Battuta'nın Lazkiye'den bindiği bir Ceneviz gemisi ile Anadolu'ya ayak basmış olması (İbn Battuta: 283) burada deniz ulaşımı için gerekli ortamın mevcut olduğunun en büyük işareti sa-yılabilir. Aynı seyyahımız, Anadolu'dan ayrılırken de "*Sinop'da takriben kırk gün oturduk. Sonra Rumlar'dan birine ait bir gemiyi kira ile tuttuk... Onbir gün daha kaldıktan sonra gemiye bindik*" (İbn Battuta: 321) ifâdeleri ile deniz ulaşımından faydalandığını açıkça belirtmiş olmaktadır.

İbn Battuta'nın, hem kereste ihrâcâtı (İbn Battuta: 283) hem de yaş ve kuru meyvelerin denizasıırı ülkelere (İbn Battuta: 285, 293) gönderildiğine dair yer alan ifâdeleri, deniz ulaşımının yapıldığını, ancak, imkân ve va-sıtalارının ne ölçüde olduğunu sâdece Seyahatnâmeye dayanarak bilemediğimizi söylememiz gerekir.

1.4.2. Nehir Ulaşımı

Anadolu coğrafyası gözönüne getirilirse, bu bölgede birçok nehrin var olduğu görülecektir. Bu nehirlerden XIV. yüzyılda nasıl istifâde ediliyordu? Bu soruyu cevaplandırabilmek için İbn Battuta'nın eserinde az da olsa bir bilgi bulabiliyoruz.

İzник'ten Geyve'ye giderken Sakarya nehrinden geçmek zorunda kalan İbn Battuta, hikâyesine şöyle devam etmektedir: "*Nehri geçmeye mahsus salın daha aşağıda olduğunu söylediler. Bunun üzerine oraya gittik. Sal denilen şey, halatlarla birbirine bağlı dört kalastan ibarettir. Üzerine hayvanların eğerleri ile, taşınacak eşya konur, insanlar da bunların yanına binerler. Hayvanlar ise yüzdürülmek sûretiyle karşıya geçirilirler. Salı karşı tarafta bulunan salcılar çekmeye başlarlar. Biz de ona binerek nehri geçtik.*" (İbn Battuta: 310) Bu ifâdelerden anlaşıldığına göre XIV. yüzyılda nehir ulaşımından, çok ilkel şartlarda yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

2. Ahiler'de Günlük Yaşayış ve İktisadi Hayat

Ahîliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahî Evren (1172-1262) esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak, sanat ve ticaret ahlakını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, toplumda var olan politik ve ekonomik çalkantılar içinde olanların yaşama ve direnme gücüne sahip olmaları sağlanmıştır.

Ahîler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük görevler üstlenmişlerdi. Osman Gazi'nin kayınpederi, oldukça zengin ve nüfuzlu bir Ahî şeyhi olarak bilinen Edebalı idi. Orhan Gazi, Ahîlik ünvanı olan "ihtiyârü'd-din" unvanını kullanan, aynı zamanda şed kuşanıp kuşatan bir Ahî idi. Aynı zamanda vezirleri Alaaddin Paşa (ö.1333?) ile Çandarlı Kara Halil (1387)de Ahî idiler. I. Murad hem şed kuşanmış bir Ahî; hem de dönemin teşkilatının başı olarak anılmaktaydı. Ahîler ve diğer tarikat zümreleri fetihlere katılarak, üzerlerine düşen görevleri yerine getiriyorlardı. Fâtih Sultan Mehmed'e kadar Osmanlı Sultanları ile vezirlerin birçoğunun Ahî ileri geleni veya Ahîlikle ilgileri olan kimseler olduğu bilinmektedir.

Ahîler, büyük şehirlerde mesleklerine göre çeşitli zümreler oluşturmuşlardır. Her zümrenin kendisine ait özel zâviyeleri bulunmaktadır (Köprülü, 1981: 154). Daha sonraları da bütün Osmanlı topraklarında Ahîlere ait zaviye ve dergâhların yaygın hale geldikleri bilinmektedir.

Ahîler, yerleştikleri yerlerde mali durumlarına göre, gelip gidenlere, garip ve kimsesizlere, gezginlere barınacak bir mekân olarak zâviyeler yaptırmışlardır. Buralarda misafir olanlar, hem yiyip içip birkaç gece konaklayıp ağırlanmışlar, hem de oradaki günlük hayatın içindeki faaliyetlere katılmışlardır.

Ahîler yerleştikleri şehirlerde sâdece sosyo-kültürel hizmetler yapmamışlar, aynı zamanda, esnaf, sanatkâr, tüccar ve çeşitli alanlardaki mesleklerini de îfa eden çok yönlü sivil toplum örgütü olarak da faaliyetlerde bulunmuşlardır.

İşte bu çerçevede; bir şehirdeki, inşaat sektörü (Mimar Baş veya Mimar Ağa) dışında kalan bütün esnaf örgütlerinin başı olarak seçilen "*Şeyh-i Seb'a*" veya "*Ahî Baba*"nın münferit esnaf örgütlerinin yönetim kadroları arasında yer aldıkları bilinmektedir. Bu görevlilerin esnaf örgütleri üzerindeki etkileri sınırlı görülmekle birlikte, yine de bu yaptıkları işler dolayısıyla bu görevliler Ahîliğin bir devâmı olarak görülebilir. Ayrıca Osmanlı devletinin bütün bölgelerinde varlığı bilinen debbağ esnaflarının, XIX. yüzyılın ortalarına kadar, Kırşehir'deki Ahî Evren zâviyesi şeyhlerine manevî bir bağla tâbî oluşları da bu devamlılığı gösteren bir başka bağdır. Bunlardan ayrı esnaf örgütlerinde görülen merasim ve geleneklerinde Ahîlikle bağlantısını düşündüren bazı genel unsurlardan da söz edilebilir.

2.1. Ahîlik ve İş Ahlakı

İş ahlâkı her devirde aranır. Peki, güvenirliliği, işini mükemmel yapmayı, işi ehline vermeyi ve kolayca kaçmadan, her şeyi kendi elinin emeğiyle, kendi alın teriyle, kendi bileğinin hakkıyla yapmayı ve helâlinden kazanarak yemeyi gerektiren bu iş ahlâkı nasıl tesis ediliyordu?

İşinde hile yapan, mesleğini kötüye kullanan esnafın, ahî teşkilatlarının Osmanlılardaki devamı olan loncadan çıkarılması, “*kethüdâ*” ve “*ihiyar heyetinin*” kararıyla olurdu. Loncadan çıkarılan bir kişi bir daha bu mesleğe dönemezdi. Esnaf, yaptığı hile ve sattığı maldan hakkından fazla aldığı ücret oranında, ya bu meslekten çıkarılma veya falakaya yatırma cezasına çarptırılırdı.

Helal Kazanç Gerek

Esnaf ve sanatkârlıkta tâkip edilecek yol olarak tarihte önemli bir yer tutan ahîliğin temelinde dürüstlük vardır. İşte bu temiz ahlâkı telkîn eden fütüvvet-nâmelerde yapılan tavsiyeler arasında helâlinden kazanmak başta gelir.

“*Ahî helâl kesb kılssa gerek*” (Gölpınarlı,1953-1954:128; Şeker, 2011: 87). Buradaki helâl kazançtan maksadı, fütüvvet-nâme şöyle açıklamaktadır: “*Allah-u teâlâ Kelâm-ı Kadîminde buyurur “كلوا من طيبات ما رزقناكم” (Kur’an-ı Kerim, el-Bakara (2): 57, 172; el-A’raf (7): 160). İbn Abbâs radiyehullah aydur: Allahu teâlâ كلوا من طيبات didüğü, ya’ni arı pâk didüğü oldur, asl-ı helâldür, nitekim Resulullah a.m. buyurur ki: Her gice yatduğu vakt niyyet eylese helâl kesb kazanam diyü, irteye yarlıganmış çıkar. Ahî helâl kesb kazanmak gerekdür, belkim farzdur ve hem sünnetdür (Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, 1524; Çağatay, 1974: 24-25)¹.*

Burada ahînin ayırıcı ve belirgin özelliği olarak, helâl kazanç elde etmek için çalışıp çabalayan hattâ iş ortamından uzaklaştığında da evde, sokakta hatta yatarken dahî kazancını helâl yoldan kazanmayı düşünen bir kişi olduğuna dikkat çekilmesidir. Bunun için de ahînin her şeyden önce bir iş sâhibi olması gerekmektedir. Nitekim bunu Fütüvvet-nâme yazarı şöyle dile getirmektedir: Meslek sahibi olması gerek.

Bir iş, bir meslek sâhibi olan ahîler ve mensuplarının etkileri altında kaldıkları eserler olan fütüvvet-nâmelerde, bu hususta telkinlerin var olması tabîidir.

¹ Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, s. 125; nitekim Neşet Çağatay’ın neşrettiği bir el yazması fütüvvet-nâme 1524 yılında Bursa Kadısı tarafından kaleme alınmıştır. Bu fütüvvet-nâme’nin konuyla ilgili şu satırları ilgi çekicidir: “... *Ve dahi fütüvvet-dârı’nı niyeti şöyle ola kim; bu hırfeti ve san’atı Hak teâlâ’nın kulları için işlerin kim bu hırfete muhtaclardur, hâcetlerin bitürem ve hizmetlerin yirine getürem ve hizmetüm mukabelesinde halâlden her ne hâsıl idersem bir mikdarın vech-i me’âşıma harc idem ve bir mikdârın fukarâya tasadduk idem. Zira hiç ondan yiğrek halâl lokma yokdur kim kendü eli emeğinden yiye...* (Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik, Ankara, 1974, s. 24-25 arasında tıpkı basım).

“Ahî’ye bir pîşe ve san’at gerekdür, ona meşgul ola. Eğer pîşesi yoğısa ona fütüvvet değmez. Fütüvvet âna helâldür kim kesb kazana helalden... Anun kesbi olmayıcak yidürmesi dahî olmaz” (Burgâzî Fütüvvet-nâmesi, 1524: 125; Şeker, 2011: 87).

“Pişe” kelimesi iş ve meslek anlamındadır. Buradaki ifâdeden açıkça anlaşıldığına göre ahî mutlaka bir işle, bir meslekle meşgul olmalıdır. Yani işsiz ve başıboş dolaşan biri olmamalıdır. Bu mesleğinde, yaptığı işinde de kazancını helâlinden elde etmelidir. Çünkü kazandığını başkalarıyla paylaşacağı, yani elde ettiğinden başkalarına da yedireceği, paylaşacağı için, malı arı, temiz yani helâl kazanç olmalıdır. Kazanmadan yediremeyeceği için mutlaka çalışmalıdır. Bu ifâdelerden, ahîlerin iş sâhibi, meslek sâhibi olmalarının teşvik edildiği anlaşılmaktadır.

“Yolsuz”

Sağlıksız mal üretenlerin, kalitesine uymayan malları toplatılan esnaf, aynı zamanda kendisi “yolsuz” ilan edilirdi. Yolsuz olanlarla diğer esnaf ve müşteriler alışverişte bulunmazlar, böylece de ona uygulanan bu ambargo sonucunda da o kişi, mesleğinde barınamazdı. Nitekim, vesikalardan anlaşıldığına göre, bu türlü uygunsuz yola düşen esnafların hak ettikleri cezaları aldıkları görülmektedir.

Yolsuzluk Cezaları

XIII. yüzyılda İstanbul’da bir esnaf, kılıç kabzasını abanoz ağacına benzeterek boyadığı ve abanoz ağacından yapılmış gibi gösterdiği için derhal meslekten çıkarılmış ve yolsuz ilan edilmiştir. Sattığı süte su kattığı için sütçünün birinin kuyuya sarkıtıldığını, bozuk kantar kullanan oduncunun altmış okkalık kantarı boynuna yüklenerek çarşı pazar dolaştırıldığı; kötü pekmez sattığı için pekmezcinin pekmez küpünün başına geçirildiğini tarihî belgelerde görmekteyiz (İvgin, 1992: 83; Önder, 1976: 39).

Papucu Dama Atılanlar

Ahîliğe bağlı esnaflardan yolsuzluk yapanların cezalandırılma usullerinden biri de suçlunun papucunun dama atılması geleneğidir. Böylece “*papuçları dama atılarak*” cezalandırılan herhangi bir esnaf, artık bağlı bulunduğu zâviyeye devam edemediği gibi mesleğini de icra edemezdi. Bu durum hem o meslek mensubunu korkutur hem de yeni yetişecek olan çırak ve kalfa gibi o mesleğin ustası olmaya aday olacaklar için örnek teşkil ederdi (Şeker, 2011: 90).

2.2. İbn Battuta’ya Göre Ahîlerin Günlük Hayatı ve Günlük Yaşayışları

Ahîlerin elde ettikleri kazançlarının, yine kendi zâviyeleri için harcanması, bunların günlük hayatları için gerekli meşguliyet alanı olduğu görülmektedir. Zira İbn Battuta ahîler hakkında umumî bilgi verirken bize; öncelikle ahîlerin barındıkları bir zâviyeleri olduğunu, bu zâviyelerin günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere mensuplarının sabahtan başlayıp, ikindiden sonraya kadar çalıştıklarını ve elde ettikleri

kazançları ile de meyve, yiyecek ve diğer gerekli eşyayı satın aldıklarını haber vermektedir. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre ahîler birer meslek sahibi kimselerdir.

Nitekim, Alanya ziyaretinin ikinci gününde kendilerini dâvet etmeye gelen ahî reisinin ayakkabıcı ve kendisine bağlı iki yüz kadar meslektaşı olduğunu öğrendiğini (İbn Battuta: 286), Denizli'deki ahî zâviyelerinin mensuplarının da değişik meslek sahibi olduklarını, ya da ticaretle meşgul olduklarını ve çarşıda dükkânlarının var olduğunu kaydetmiş olması (İbn Battuta: 291), İbn Battuta'nın ahîlerin çeşitli meslekleri icra eden esnaf olduklarına dair görgüye dayanan bilgileri bize ulaştırmış olması oldukça dikkat çekicidir. Sivas'da da Ahî Ahmed'in bıçakçılıkla meşgul olduğunu düşünüyoruz (İbn Battuta: 297). Hattâ bazı ahîlerin ziraatle iştigal ettiklerine dair bilgiyi yine İbn Battuta ve arkadaşlarını bostanına dâvet ederek bir ziyafet tertib eden ahîden bahsederken (İbn Battuta: 287) alıyoruz.

Bu arada, bazı ahî zâviyelerinde ilimle de meşgul olduğunu görüyoruz. Bunu zâviyelerde talebelerin mevcudiyetinden bahsettiği kayıtlardan anlamamız mümkündür (İbn Battuta: 311).

2.2.1. Zâviyeler

Ahîlerin bulunduğu yerlerde zâviyelerin de varlığını düşünen İbn Battuta, Anadolu gezisine başladığı Alanya'yı anlatmadan önce Anadolu (Bilad-ı Rum) ve halkı hakkında bilgi verirken ya bir eve ya da bir zâviyeye konuk olduklarını belirtmektedir (İbn Battuta: 283). Gerçi az da olsa bazı yerlerde de medreselere misafir olduklarını gördüğümüz seyyahımız ve arkadaşları, çoğunlukla ahî zâviyelerinde kalmayı, konuk olmayı tercih etmişlerdir. Bu tercihinin açıkça belirttiğini, hattâ şehrin hâkiminden, bir ahî zâviyesinde misafir olmayı arzu ettiğini belirten ifadelerine rastlıyoruz (İbn Battuta: 319). Acaba bunun sebebi nedir? İşte bu sorunun cevabını verebilmek için İbn Battuta'nın misafiri olduğu zâviyelerde nasıl karşılandığını ve bu zâviyelerin nasıl yerler olduklarını onun anlatımından araştırmak lâzımdır.

Zâviyeler konusunda, İbn Battuta'nın Seyahatnâmesi'nde, dağınık olmakla birlikte, oldukça yeterli bilgi bulmaktayız. Yukarıda belirttiğimiz gibi fütüvvet erbabının kendilerine reis seçtikleri ve kendisine "ahî" denen önder, eğer mevcut değilse, hemen bir zâviye inşa ettirir. Kalıç ve gerekli eşya ile burayı tefriş ettirerek, aydınlatılması için kandiller astırır (İbn Battuta: 285).

Seyyah, Antalya'da gittiği zâviyeyi şöyle tarif ediyor: "*Nefis Rum (Anadolu) kalıçeleri ile döşenmiş ve Irak camından birçok âvizelerle süslenmişti; misafir odasında beş tane, üçayaklı bakırdan yapılmış çerağ (kandil ki buna "beysus" denirdi) bulunuyordu. Yanında da bakırdan yedek yağdanlıklar vardı. Buraya, fitili kesmek için bir de makas konmuş. Bu kandiller erimiş iç yağı doldurularak yakılır. Misafirlere mahsus bir peyke vardır*" (İbn Battuta: 286).

Kayseri'de konakladığı Emîr Ali'nin zâviyesini tarif ederken, "*döşemeleri, kandilleri, bol yiyecekleri ve binasının sağlamlığı bakımından en güzel zâviyelerdendir*" (İbn Battuta: 296) diyen İbn Battuta, böylece zâviyeleri birbirleriyle mukayese de etmektedir.

Zâviyelerin teşkilâtı hakkında bilgi vermemekle birlikte, bazı notlarından bu binaların müstemilâtı hakkında bilgi sâhibi olmaktadır. Meselâ kandillerinden bahsettiği misafir odaları (İbn Battuta: 286) zâviyelerin değişmez müstemilatından biridir. Ahîlerin topluca zikrettikleri ve birlikte yemek yedikleri bir salonu vardır. Yemeklerin hazırlandığı mutfaklarla yiyeceklerin korunduğu kilerlerin de zâviyelerde bulunan ayrı bölümler olduğunu düşünmek gerekir.

Bolu'da misafir kaldığı ahî zâviyesinden söz ederken, kış günlerinde zâviyelerinde daima ateş yakmak bunların âdetleri olduğundan zâviyelerinin köşelerinden her birine bir ocak konulur; menfezleri, duman çıksın, zâviyede oturanlara zarar vermesin diye açılır. Bu açılan kısma da "buharı" denir kaydından (İbn Battuta: 314)² zâviyelerin hem bacalı ocakları (şömine) hem de odunlukları olduğunu anlıyoruz.

2.2.2. Zâviyelerde Günlük Hayat

Ahî zâviyelerinde iki sınıf insan bulunmaktadır. Bunlardan bir grubu, misafir olarak gelip buralarda kalan gelip geçici kişiler, diğer grubu ise, bu zâviyelerin mensuplarıdır. İbn Battuta'nın eserinde her iki sınıfın da birlikte geçirdikleri günlük hayatları hakkında bazı notlar bulmaktayız.

Zâviyenin daimî mensupları yani ahîler, İbn Battuta'nın verdiği bilgiye göre, gündüz geçimlerini sağlama yolunda çalışırlar, ikindiden sonra, elde ettiklerini reislerine verirler. Bununla meyve, yiyecek ve zâviyede ihtiyaç olan gerekli şeyleri satın alırlar. O gün beldeye bir yabancı gelirse zâviyelerine konuk ederler. Alınan şeylerle ona ziyafet çekerler. O kimse ayrılıncaya kadar onların misafiri olur. Hiç kimse gelmezse, yine yemek için toplanıp yemek yerler, şarkı söylerler ve raks ederler. Sabahleyin de yine, kazanç elde etmek üzere mesleklerine yani yapmakta oldukları işlerine giderek, ikindiden sonra, yine hepsi kazandıklarını reislerine getirirler (İbn Battuta: 285).

² İbn Battuta Seyahatnâmesi Metin, 314; M. Şerif Tercümesi, 349; Burada eserin kâtibi İbn Cüzey "buharı" بخیری ile ilgili hatırına gelen Safiyyüddîn Abdülaziz bin Serâya el-Hâlî'nin tevriye tariki ile yazdığı şu beyitlerini hatırladığını ifade ederek kaydetmektedir;

ان البحيري مذ فارقتموه غدا يحثوا الرماد علي كانه التراب
لو شئتم انه يمسي ابا لهب جاءت بغالكم حمالة الحطب

Buhayri'den ayrıldığınız zamanlardan beri bulaşık toprağın ocağından, perişanlık saçılır. Bunun akşamleyin, (Ebu Leheb) yani alev saçan olmasını istersiniz, atlarınızın "hammalete'l-hatab" yani odun yüklü olarak gelmesi gerekir. Metin, 314; Tercümesi, 346-349.

Zâviyenin daimî mensuplarını evlenmemiş bekar, meslek sahibi gençlerin teşkil ettiğini belirten seyyahımız (İbn Battuta: 285), bu gençlerin zâviyede gecelediklerine dair bazı bilgiler de vermektedir (İbn Battuta: 286, 311, 314). Nitekim bunlardan zâviyenin işleri için de yararlanıldığına dair notlar da kaydeden yazar, misafir odalarında veya salonlarda mevcut olan kandillerin fitillerini makasla düzeltmek için "çerağcı" denilen görevlilerin bulunduğunu, ayrıca saf halinde dizilmiş hizmete âmâde birkaç gencin de beklediğini belirtmesi (İbn Battuta: 286) zâviye mensuplarının günlük yaşayışları hakkında epeyce bilgi sahibi olmamıza yardım etmektedir.

Zâviyelerde namaz kılındığı gibi, yemeklerden sonra, Kur'ân okunduğu, hep birlikte semâ ve raksa kalkıldığını da (İbn Battuta: 285, 291) kaydeden İbn Battuta, ahîlerin günlük yaşayışları içinde ibâdet ve zikrin yanında eğlencenin de ayrı bir yeri olduğunu göstermektedir.

Eğer zâviyenin reisi olan ahî, ulemadan biri ise, bu zâviyelerdeki diğer ahîler öğrenci olarak da hem öğrenimlerini devam ettirir hem de zâviyenin hizmetlerini görürlerdi (İbn Battuta: 293, 311). Zâviyelerde kalan bir diğer grubun misafirler olduğunu belirtmiştik. Bunların zâviyelerle çok yakın bir alâkası olduğunu görmekteyiz.

Ayrıca, ahîler bundan önceki bölümde tanıdığımız zâviyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorundadırlar. Bu sebeple işlerinde dikkat ve titizlik gösterirlerse toplum içinde saygıdeğer bir mevkie yükselebilirler. İbn Battuta'nın verdiği bilgiler arasında bu konuda bizi aydınlatacak oldukça çok ipuçları yakalamamız mümkün olmaktadır (İbn Battuta: 290, 295). Bu bilgiler arasında her ahî grubunun bir meslek sahibi olması sebebiyle de mesleklerinde de toplumun bir ihtiyacını karşılamakta ve kendi mesleklerinde örnek bir sanatkâr, iş adamı, usta, öğretici gibi dürüst ve ahlâk sahibi kişiler olmaları bakımından dikkat çekici özelliklerinin görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

3. Sonuç

Refik Soykut, "Ahîler ve Ahîlik; ülkede halinden memnun, geleceğinden emin, inanmış ve yararlı işlere yönelmiş mutlu kişilerin oluşturduğu bir esnaf kitlesi, güçlü ve yaygın bir orta sınıf yaratmıştır. Çağımızın, hasreti çekilen "sanat, ticâret ve iş ahlâkı" yanında, kooperatifçilik- sendikacılık- sosyal güvenlik- standart üretim- kalite ve fiyat kontrolü gibi başlıca sorunları asırlar boyu rahatlıkla ve başarı ile çözümlenmiştir" diyerek, Ahîliğin tarih içinde yerine getirdiği faaliyet alanlarına karşılık günümüzdeki fonksiyonlarını da göstermiştir.

İbn Battuta'nın, XIV. yüzyıl Anadolu'sundan günümüze aksettirdiği manzaralar, geçmiş tarihimiz üzerine araştırma yapanları ilgilendirdiği kadar çağımız Türk insanının yaşayışı hakkında araştırma yapanların bile ilgi duyacağı konuları ihtiva etmektedir. Özellikle sosyal ve kültürel hayatla ilgili bilgiler ba-kımından zengin bir malzemenin mevcut olduğunu gördüğümüz İbn Battuta Seyahatnâmesinin folklorik ve

ekonomik hayatla ilgili notlarla verilen bilgiler bakımından da yararlanılabilecek özelliklere sâhip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda eserden, Anadolu'nun bölge ve şehirlerinin özellikleri ile Anadolu Beylikleri'nin siyasî tarihleri konularında çalışacaklar için de çok önemli bir kaynak olarak da yararlanılabilir.

Ahîler, akşam yemeklerinden sonra, dinî, ahlâki ve terbiyevî eserler okuyarak ve şifahî kültürlerini artırarak eğitim gördükleri gibi, müderris, fakih ve tecrübeli ustalarla yapılan sohbetleri dinleyerek, ayrıca semâ ve raks yapmak sûretiyle bilgi ve görgülerini artırdıkları gibi hem dinlenmekte hem de eğlenmektedirler. Bu anlayışın kazandırdığı hayat görüşünde, çağdaş Türk insanının alacağı birçok derslerin bulunduğunu söylersek, mübalağa etmemiş oluruz. Böylece, manevî terbiye ile iş ahlâkının bütünleştiği ahî zâviyelerinin nice esnaf kuruluşlarına örnek teşkil edecek nitelikleri bünyelerinde uygulamakta oldukları, İbn Battuta'nın eserinde çok çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

Ahîliğin etkisiyle kurulmuş bir çalışma hayatı sayesinde, Anadolu insanının disiplin altına alınan davranışlarındaki güzel niteliklerinin günümüze kadar yansımış örneklerini görmek gurur verici olup memnuniyet duygusu uyandırmaktadır. Bu disiplinli hayatın, yalnız Türk iktisadi hayatını etkilemekle kalmayıp, töre ve törenleriyle gelenekselleşerek, inanç halinde devam edip gelmesi ve etkisini yüzyıllar boyu sürdürmüş olması büyük bir başarı olarak değerlendirilebilir

Ayrıca bu müessese ile ilgili tarihî tecrübeden yararlanarak, günümüzde ahîliğe benzeyen kurumların iş ahlâki ve toplumla bütünleşmesi için gerekli organizasyonların yapılabilmesinde, ahîlikle ilgili araştırma ve çalışmaların daha da derinleştirilerek, ciddî projelerin hazırlanmasında fayda mütâlea etmekteyiz.

Bunu için de;

a) Mesleği ile ilgili teorik bilgiler yanında, helâl kazanmayı hayatının vazgeçilmez ilkesi olarak benimseyen iş ahlâki ve topluma uyum için gerekli kültürel bilgileri edindirici bir yapıya sahip olan Ahîliği, günümüze, modern hayata uyarlayıcı çalışmalar için gelişen teknolojiye yararlanılmalıdır.

b) Bu teorik ve kültürel bilgilerin uygulanmaya yönelik, beceri kazandırıcı ve hayatının parçası olmayı öğretecek bir eğitimle doğrudan ilgili iş kolundaki çırak, kalfa ve ustaların yetiştirilmesinde Ahîlik örneğinden yararlanılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Osmanlı esnaf örgütlerinin Anadolu'da XIII ve XIV. yüzyıllarda yaygın olarak mevcudiyetleri bilinen ahîliğin devamı oldukları ile ilgili araştırma ve tartışmalar yeni araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1977). Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, I (1243-1453), İstanbul.
- Cumbur, M. (1986). Anadolu Şehirlerinin Kuruluşunda Ahîlerin Yeri, Türk Kültürü ve Ahîlik XXI. Ahîlik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri Kırşehir, İstanbul, 1986, 87-93.
- Çağatay, N. (1974). Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik, Ankara.
- Doğru, H. (1991). XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı'nda Ahîler ve Ahî Zaviyeleri, Ankara.
- Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrAhîm et-Tancı (703/1304-779/1377), Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsar ve Acâibi'l-Esfar, Beyrut? Çeviri-İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, (2004). (I-II) İstanbul
- Ekinci, Y. (2008). Ahîlik, Ankara.
- Ekinci, Y. (1989). Ahîlik ve Meslek Eğitimi, İstanbul.
- İbn Battuta Seyahatnâmesi Metin, (Tuhfetü'n-Nuzzar Rihletü İbn Battuta), Beyrut?; M. Şerif Tercümesi (Seyahatnâme-i İbn Battuta trc. Mehmed Şerif, İstanbul, 1333-1335.
- İvgin, H. (1992). Ahîlikte Ticaret Ahlakı, Ahîlik Sisteminin Günümüz Türk Küçük İşletmeciliği Açısından Değerlendirilmesi, (Yayına hazırlayan: Prof. Dr. Tamer Müftüoğlu), Ankara.
- Köprülü, F. (1981). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1978). Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, XII, Ankara, 247-269.
- Mikail, B. (1991). Ahî Evren ve Ahî Teşkilatı'nın Kuruluşu, Konya.
- Önder, M. (1976). Kırşehir Güldestesi, Ankara.
- Soykut, R. (1980). İnsanlık Bilimi- Ahîlik, Ankara.
- Şeker, M. (2001). İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal- Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahîlik, 2. Bs., Ankara.
- Şeker, M. (2005). Ahîlik ve Helal Kazanç, Diyanet Aylık Dergi, 175, 28-33.
- Şeker, M. (2006) Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı, İstanbul.
- Şeker, M. (2011) Türk-İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-nâmelerin Yeri-Seyyid Hüseyin el-Ğaybî'nin "Muhtasar Fütüvvet-nâme"si-, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (1986). Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahîlik, Türk Kültürü ve Ahîlik XXI. Ahîlik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri Kırşehir 13-15 Eylül 1985, İstanbul 1986, 49-72.

AHİ ŞECERENAMELERİ VE EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE YER ALAN ESNAF MESLEK LİSTELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE LIST OF PROFESSIONALS LISTED IN AKHI GENEALOGIES AND THE TRAVELOGUE OF EVLİYA ÇELEBİ

Muzaffer AYDEMİR*

* Doç. Dr. Öğretim Üyesi, UBF
Yönetim Bilişim Sistemleri
Bölümü, Altınbaş Üniversitesi
muzaffer.aydemir@altinbas.edu.tr

ORCID ID:
0000-0001-8167-3159

*Assoc. Prof. Department of
Management Information
Systems, Economics, Antinbas
University

Başvuru Tarihi/ Received:
14.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
06.12.2021

ISSN 2618-6217

Özet

Türk işletme ve yönetim tarihi çalışmalarına olan ilgi gittikçe artmaktadır. Bu kapsamda, Ahilik öncelikle ele alınması gereken stratejik bir örgütsel yapıdır. Ahilik hakkında yapılan çalışmalarda birinci el belgelerin kullanılması önem arz etmektedir. Ahi şecerenameleri, Ahilik çalışmalarında incelenmesi gereken ilk sıradaki belgelerdendir. Ahi belgelerinin yanında dönemin esnafı ve mesleki yapılar hakkında bilgi edinebileceğimiz diğer tarihi kaynak da seyahatnamelerdir. Yapılan bu çalışma ile Ahi şecerenameleri ve Evliya Çelebi seyahatnamesinde yer alan esnaf ve meslekler arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi amaçlanmıştır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da 2139 esnaf ve meslek olmasına karşılık bazı Ahi şecerenamelerinin sonunda ortalama 80 meslek bulunmaktadır. Her iki tarihi kaynaktaki yer alan esnaf ve meslekler karşılaştırıldığında çarpıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Ahi şecerenameleri ve Evliya Çelebi seyahatnamesinde tüm özellikleri ile aynı olan esnaf sayısı 18, şecerenamelerdeki esnaf pirlerinden farklı tarihi şahsiyet, liderlere sahip esnaf sayısı ise 28'dir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde olup herhangi bir şecerenamede olan esnaf ve meslek sayısı 15'tir. Tüm bunlardan farklı olarak Ahi şecerenamelerinde bulunmasına karşın Evliya Çelebi seyahatnamesinde 9 esnaf ve meslek bulunmamaktadır. İmparatorluğun başkentinde iki binden fazla esnaf ve meslek bulunmasına karşın 9 adet esnaf sadece Ahi şecerenamelerinde yer almaktadır. Ahilik konusunda yapılacak çalışmalarda birinci el tarihi belgelerin incelenmesi Türk işletme ve yönetim tarihi çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahi, Şecerename, Seyahatname.

Abstract

The scholarly interest in Turkish business and management history studies has been increased. Ahism is a strategic organizational structure that must be addressed first in this setting. It is critical to do Ahism research using primary sources and the genealogy of the Akhi is one of the first example of such documents. In addition to the Akhi documents, the other historical source from which we can obtain information about the tradesmen and professional structures of the period is the travelogue. The purpose of this research is to ascertain the parallels and differences between the traders and professions described in the Akhi genealogy and Evliya Çelebi's travelogue. In Evliya Çelebi's travelogue, there are 2139 tradesmen and professions in Istanbul, which was the capital of the Ottoman Empire in the 17th century, but there are almost 80 professions in some of the Akhi genealogies. When the tradespeople and professions in both historical sources were examined, remarkable results emerged. In the Akhi genealogy and Evliya Çelebi's travelogue, there are 18 businessmen with all their qualities, and 28 tradesmen with distinct historical figures and leaders than the masters in the genealogies. There are fifteen common tradespeople and professions in any genealogy and in Evliya Çelebi's travelogue. On the other hand, there are nine professions in Akhi genealogies that are not listed in Evliya Çelebi's travelogue. Although there were more than two thousand tradesmen and professions in the capital of the empire, only nine of them are included in the Akhi genealogy. Examining primary source materials in the Ahism studies will contribute to the study of Turkish business and management history.

Keywords: Akhi, Genealogy, Travelogue.

To cite this article/ Atf İçin: Aydemir, M. (2021). Ahi Şecerenameleri ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Alan Esnaf Meslek Listeleri Üzerine Bir Araştırma. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, 34-53.

Giriş

Ahilik, Türk yönetim tarihi açısından incelenmesi gereken öncelikli konulardan birisidir. Buhanlı bir dönemde ortaya çıkan, varlığını yüzyıllar boyunca çok geniş bir coğrafyada başarılı bir şekilde koruyan Ahilik, özgün ve stratejik bir örgütsel yapıdır. Ahilik özünde dönemin koşullarının şekillendirdiği, içinde farklı fonksiyonları bir arada barındıran örgütsel ve yönetsel modeldir. Türk milletinin Anadolu'daki bin küsur yıllık tarihine neredeyse eşdeğer bir geçmişi olan Ahilik, aynı zamanda bu yüce milletin ahlak normlarını şekillendiren en köklü kurumlardan biridir (Köksal, 2015: 7). Dönemin üretim sistemini oluşturan, yönetsel esaslarını ortaya koyan ve bu kapsamda üretim yapan, diğer esnaflara liderlik yapan Ahiliğe ilişkin araştırmalar gittikçe artmaktadır. Ancak son dönemlerde birçok konu ile özdeşleştirilen Ahilik, akademik ve yönetsel alanda popüler bir alan olmanın ötesine geçmekte zorlanmaktadır.

Ahilik, çok ilgi çekmesine ve birçok incelemeye bir konu olmasına rağmen henüz yeterince kapsamlı, birinci el belgelere dayalı olarak yeterince ele alınmamıştır. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ahilik konusunda yapılan çalışmalarda eksikliklerin ilk nedeni farklı disiplinler tarafından incelenmemesidir. Ahiler tarafından yazılan belgelerin Osmanlıca olması nedeniyle çalışmalar çoğunlukla tarih, ilahiyat ve edebiyat bilim insanları tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla, yapılan ilk çalışmalar belirli bilimsel disiplinlerde yoğunlaşmaktadır. Farklı disiplinlerdeki araştırmacıların yapmış olduğu çalışmaların çıkış noktasını da bu disiplinler oluşturmaktadır.

İkinci önemli neden Ahilerin çok az sayıda belge hazırlamaları ve bunlardan bir kısmının günümüze ulaşmasıdır. Ahiler tarafından hazırlanan birinci el belgeler şeceremeler ile davranışsal ve etik açıdan onlara kaynaklık eden fütüvvetnamelerdir. Bu nedenle tarihi süreçte esnaflar hakkındaki çeşitli belgeler Ahilik ile özdeşleştirilmekte, esnaf belgeleri Ahilere ait bilgi olarak sunulmaktadır. Esnaflık, Ahiliğin önemli işlevlerinden bir tanesidir ve bu boyuta kuruluşundan çok uzun süre sonra indirgenmiştir. Başlangıçta Ahilik Anadolu'ya yeni gelen Türk toplumunun güvenlikten üretime kadar birçok ihtiyacını gidermiştir. Konu İbn Batuta seyahatnamesinde detayları ile yer almaktadır.

Ahilik çalışmalarında dikkat çeken husus yararlanılan kaynakların özgünlüğüdür. Köksal (2015), Ahilik hakkında yapılan çalışmaların ikinci ve üçüncü el kaynaklara dayandığını belirtmektedir. Ahilik çalışmaları incelendiğinde metinlerin belirli kaynakçalar etrafında tekrarlandığı görülmektedir. Bu nedenle, yapılacak çalışmalarda yeni ve birinci el belgelerin kullanılması gerekmektedir.

Ahilik konusunda birinci el belge niteliğindeki ilk metinler Ahi şeceremeleridir. Ahi şeceremeleri Türk Ahiliğini tanımamızı sağlayan en önemli kaynak eserler arasında olmak gibi özel bir öneme sahiptir (Köksal, Kutoğlu, Karaköse ve Şendöşeyici, 2008: VII). Ahiliğin

anayasası diyebileceğimiz şecerenameler günümüze ulaşabilen ender belgelerdir. Şecerenameler hammadde paylaşımından yönetsel yapıya, kalite standartlarından davranışsal uygulamalara kadar birçok yönetsel konuyu içermektedir. Şecerenameleri önemli kılan diğer husus da sonlarında yer alan esnaf listeleridir. Ahi şecerenameleri çeşitli çalışmalarda ele alınsa da tam olarak incelendiğini söylemek zordur. Ahiler hakkında en objektif bilgileri içeren şecerenameler henüz günümüz işletme bilimi temel yaklaşımları ile ele alınmamıştır (Aydemir, 2015: 540).

Şecerename ve fütüvvetnameler yanında Ahilik konusunda bilgi edinebileceğimiz farklı tarihi kaynaklar da mevcuttur. Özellikle seyahatnameler yazıldıkları dönemde ve coğrafyadaki Ahi ve esnaf yapıları hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Bu kapsamda Ahiler tarafından yazılmayan ancak Ahilik hakkında bilgi edinebileceğimiz iki önemli eşsiz eser Ibn Batuta seyahatnamesi ve Evliya Çelebi seyahatnamesidir. Her iki seyyah da Ahilik konusunda neredeyse birinci el belgeler kadar önemli bilgileri kayda geçirmişlerdir.

Ibn Batuta seyahatnamesi, 1300'lü yıllarda Anadolu ve Kırım'daki Ahiler hakkında bilgi alabileceğimiz ilk detaylı kaynaklardan birisi hatta en önemlisidir. İbn Battûta; Anadolu'nun siyasi vaziyeti, ticari kapasitesi, Ahilik müessesesine dair ayrıntılı bilgi sunmaktadır (Aykut, 2004, XXVIII).

Ahilik ve esnaflar hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz diğer önemli ve kapsamlı kaynak yine bir seyahatnamedir. 17. Yüzyılda geniş bir coğrafyayı dolaşan ve buralar hakkında detaylı ve önemli bilgiler aktaran Evliya Çelebi birçok bilimsel disiplin için temel kaynaklardan birisidir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname adı altında yazmış olduğu bu eser, Türk edebiyatında yazılan ilk seyahatname olarak adlandırılrsa da zengin içeriğinden dolayı tarih, otobiyografi, hatırat ya da "ideal okuru eğlendirmek ve hayatın gizlerini paylaşmak üzere kaleme alınan bir hasbıhal olarak da nitelendirilebilir (Gül, 2006: 18). Uzun yıllar boyunca yapılan seyahatlerde geniş bir coğrafya ve birçok farklı kültüre ait bölgeleri gezmiş, yaptığı gözlemleri yazıya geçirmiştir. Toplam 10 cilt ve 4 bin sayfadan oluşan bu büyük eserini Evliya Çelebi, 50 yıldan fazla bir zaman zarfında dolaşıp gördüğü ülkelerle ilgili aldığı notlar üzerine oluşturmuştur (Kahraman, 2013: 32).

Üç kıtaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun asırlar boyunca başkentliğini yapan İstanbul esnafları hakkındaki günümüze ulaşan en kapsamlı kaynak Evliya Çelebi seyahatnamesidir. Seyahatnamenin birinci kitap ikinci cildi İstanbul'da ekonomik yaşam ve esnaflar hakkındadır.

Evliya Çelebi ve Ahilik konusunda yapılan çalışmalarda seyahatnamede metinlerin konu başlığı ile ilgili kısımları sistematik bir biçimde yorumlanmıştır. Ancak İstanbul ve Osmanlı esnafları hakkında bilgi edinebileceğimiz en kapsamlı birinci el belge olan Evliya Çelebi

Seyahatnamesi diğer başka birinci el belgeler ile ilişkilendirilip karşılaştırılmamış, analiz edilmemiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesi ve Ahiler hakkında yapılan en kapsamlı çalışma Tökel (2004) ve Erduran (2006) tarafından yapılmıştır. Tökel (2004) çalışmasında, Evliya Çelebi ve Ahilik ilişkilerin; Evliya Çelebi'ye göre Ahi Evran, İstanbul'da Ahilerin meslekleri ve buldukları yerler, Evliya Çelebiye göre Ahilerin özellikleri (insanî özellikleri, iş yerlerinin özellikleri ve deri işlemede kullanılan usuller, Ahilerin ürettiği mamuller, bunların önemi ve Ahi bayrağı) ile Evliya Çelebi'ye göre Ahilerin siyasi gücü ve otorite karşısındaki durumu başlıkları altında ele almıştır. Bahse konu çalışmada; Ahi Evran'a ait bilinen hususlar, dönemin genel deri işleme işi, tören alayı ve sahip oldukları siyasi güçleri gibi konular anlatılmaktadır. Erduran (2006), çalışması ise seyahatnamenin esnaflar ile ilgili kitabının kapsamlı bir özeti niteliğindedir. Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesi düşünülenden çok daha fazlasını içermektedir. Ahilik ve esnaf teşkilatı konusunda yapılan çalışmalarda birinci el kaynaklar ile seyahatnamelerin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi ve bunlardan yönetsel çıkarımlar henüz yeterince yapılmamıştır.

Yapılan bilimsel araştırmalarda Evliya Çelebi seyahatnamesine olan ilgi gittikçe artmaktadır. Kültür tarihimizin önemli eserlerinden biri olan Seyahatname ve müellifi Evliya Çelebi üzerine son zamanlarda yapılan çalışmalar nitelik ve nicelik açısından önemli bir mesafe kat etmiştir (Kıl, 2015: 246). Yapılan çalışmalarda genellikle seyahatnamedeki yemek kültürü gibi belirli bir konu incelenmiş (Yerasimos, 2011), bu konudaki farklı kaynaklar seyahatname ile karşılaştırılmamıştır.

Tarihi kaynak niteliği taşıyan birinci el belgeleri karşılaştıran çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle çalışmamızda cevabı aranan temel soru, Ahi şeceremeleri ile Evliya Çelebi seyahatnamesinde yer alan esnaf ve meslekler arasında nasıl bir benzerlik ve farklılıklar olduğudur.

Çalışmayı yapmaktaki birinci amacımız Ahilik hakkındaki birinci el belgelere dikkat çekmektir. Ahi şeceremeleri bu kapsamda ele alınması gereken birinci öncelikli kaynaklardır. Yine Ahiler tarafından yazılmayan ancak esnaf ve meslek grupları hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklardan olan seyahatnameler de yönetim ve işletme bakış açısı ile incelenmesi gereken tarihsel kaynaklardır. İkinci amacımız, birinci el tarihi kaynakları karşılaştırmaktır. Böylelikle İstanbul'da 17 yüzyılda Ahilerin pozisyonunu ortaya koymak, Ahi belgeleri ile esnaf belgelerinde yer alan esnaf çeşitliliğini karşılaştırmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda, belirli bir dönemde Osmanlı İmparatorluğunda faaliyet gösteren esnaflara ait iki tarihi kaynaktaki bilgiler karşılaştırılarak aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konacaktır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen hemen her noktasında faaliyet gösteren Ahiler ile başkentinde faaliyet gösteren esnaflar arasındaki ilişki ortaya çıkarılarak İstanbul'da Ahilerin pozisyonu da belirlenecektir.

Farklı bölgelerde faaliyet gösteren esnaf gruplarının çeşitliliği oranın sosyo-ekonomik durumu, örgütsel ve yönetsel yapıları hakkında değerlendirme yapmamıza olanak sağlamaktadır. Böylelikle imparatorluğun belirli bir döneminde belgelerin yazıldığı bölgeler arasındaki örgütsel ve yönetsel çeşitlilik de belirlenebilir. Ayrıca, Ahilik gibi aynı yönetim esaslarına sahip olan örgüte değişik bölgelerde bağlı olarak faaliyet gösteren esnaflar arasındaki farklılıklar o bölgedeki üretim yapısı ve örgütler hakkında tarihi bilgilere sahip olmamızı sağlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Ahilik ve şecerenameleri, ikinci bölümünde de Evliya Çelebi'nin şahsiyeti, seyahatnamesi ve birinci cilt ikinci kitapta bahsettiği 17. Yüzyıl İstanbul esnafları hakkında bilgi sunulacaktır. Üçüncü bölümde de her iki tarihi belgelerde yer alan esnaf listeleri karşılaştırılacak, benzerlik ve farklılıklar ortaya konacaktır.

1. Ahilik ve Ahi Şecerenameleri

Ahilik, Türk yönetim ve işletme tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yüzyıllar boyunca varlığını başarılı bir şekilde koruyan, geniş coğrafyalarda faaliyet gösteren ve farklı dönemlerde farklı işlevlere sahip olan Ahilik stratejik bir örgütsel yapıdır. 13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan Ahilik (Gölpınarlı, 2011: 1), 20. yüzyıl başına kadar varlığını muhafaza etmiştir. Anadolu'da güç ve önem kazanan Ahilik Anadolu dışında Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslara (Ekinci, 2011: 16) Kıbrıs'a kadar çok geniş bir coğrafyada faaliyet göstermiştir.

Ahiliği anlamak için öncelikle kelime anlamını bilmek gerekmektedir. Köksal (2008), Ahi kelimesinin iki kaynağın, yaklaşımın; Arapça ve Türkçe olduğunu belirtmektedir. Her iki yaklaşım da farklı iki dile dayanmaktadır. Birincisi Ahiliğin etik normlarının kaynağı olan fütüvvet ile ilişkili sayılabilir. Arapçada kardeşim, kardeşlik kelimesinin karşılığı olan "Ahi" kelimesidir. İkinci yaklaşım ise Türkçedeki akı kelimesi ve dönüşümüdür. Divan-ı Lugati't Türk'te geçen "eli açık, cömert" anlamına gelen "akı" kelimesi Türkçede çok görülen bir ses olayı olan k harfinin h harfine değişimiyle "ahı" şekline dönüşmüş ve nihayet "Ahi" olmuştur. (Köksal, 2008: 53).

Ahilik hakkında bilgi edinebileceğimiz temel birinci el kaynaklar şecerenameler ve fütüvvetnamelerdir. Fütüvvet kelimesi gençlik, yiğitlik ve cömertlik manalarına gelmektedir (Gölpınarlı, 2011: 17). Fütüvvetnameler esasında üyelerinin uyması gereken etik ve inanç normlarını içermektedir. İslamiyeti kabulü sonrası Türkler arasında fütüvvetnameler yaygınlaşmıştır. Ahiler, başlangıçta Araplar arasında gelişmiş olan fütüvvet teşkilatının bir nevi tüzüğü kabul edilebilen fütüvvetnameleri formel ahlak kaideleri olarak almıştır (Ekinci, 2011: 33). Ancak Türkler fütüvvetnameleri farklı bir şekilde kullanmışlar, Ahilik içerisinde sentezlemişlerdir. Fütüvvetçilik daha çok kişisel erdemlere ve askeri niteliklere önem verdiği halde (Öztürk, 2002: 6),

Ahiliğin esnafılık, üretim ve yönetsel liderlik fonksiyonları öne çıkmaktadır.

Ahiliğin yönetsel boyutu hakkında bilgi edinebileceğimiz öncelikli birinci el kaynak Ahi şecerenameridir. Ahi şecerenameri, Ahilik kültürüne, özellikle de Türk Ahiliğine fütüvvetnamelerden daha yakın eserlerdir (Köksal vd., 2008: 1). Şecerename, Arapça “şecer” “ağaç” (Devellioğlu, 2013: 1176) kökeninden gelmektedir. Kelime olarak şecerename, bir kimse veya sülalenin soy kütüğünü gösteren yazı veya kitap (Ayverdi, 2010: 1159) anlamına gelmektedir. Şecerenamer sonuçta şecereyi, soy kökenlerini gösteren kitap veya yazılı metinlerdir. Hacıgökmen’e (2007) göre; Türk tarihindeki şecerenamerler iki grupta toplanmaktadır. Birinci grup olarak adlandırılan şecerenâmelerin ana kaynağı hemen hemen tamamı Reşîdüddîn ve Şecere-i Terâkime, ikinci grup da Ahi şecerenameridir.

Ahi şecerenameri bilinen kelime anlamından daha fazlasını ifade etmektedir. Ahi şecerenameri klasik bir soy kütüğü değildir. Şecerenamer aslında Ahilik hakkında bilgi elde edebileceğimiz birinci öncelikli orijinal metinlerdir. Ahi şecerenameri Ahilerin yönetsel kurallarının olduğu belgelerdir. Fütüvvetnameler üzerine yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında Ahi şecerenamerinin, Türk kültür, din ve hatta iktisat tarihinin ihmal edilmiş önemli kaynakları arasında olduğunu söylemek yanlış olmaz (Köksal vd., 2008: 11).

Günümüze ulaşabilen Ahi şecerenameri son derece sınırlıdır. Elimizdeki şecerenamerler farklı coğrafya ve tarihlere aittir. Kırşehir müzesinde bulunan Ahi şecerenameri 1568’den 1845’e Afyon bölgesinde bulunan şecerename de 1812 yılına aittir. Her bölgedeki Ahi esnafının bir şecerenamesi bulunmaktadır. Ahiliğin anayasası diyebileceğimiz şecerenamerlerdeki kurallar istisnasız uygulandığı gibi diğer esnafalara da rehberlik etmiştir.

Günümüze ulaşan Ahi şecerenameri metinleri farklı tarih ve coğrafyalarda yazılmasına rağmen içerikleri hemen hemen aynıdır. Ahi şecerenamerinin üç ana içeriği bulunmaktadır. Birinci kısımda Ahi Evran ve kutsal kişiler arasındaki ilişkiler anlatılmaktadır. Ahilik mesleği kutsal kişiler ile ilişkilendirilerek kutsiyet kazandırılmaktadır. Aslında sabır gerektiren, zahmetli bir iş olan deri işlemeye böylelikle kutsal bir mahiyet ve toplumda yüksek bir statü kazandırılmaktadır.

İkinci kısımda ise Ahiliğin yönetsel ve davranışsal özellikleri yere almaktadır. Ahiliğin yönetim yapısından hammadde paylaşımına kadar birçok husus bu kısımda yer almaktadır. Şecerenameye göre Ahilerin üretim girdisi olan deri rastgele değil yönetsel statü ve kıdeme göre paylaşılır. Her bir Ahi ustasının alabileceği pay miktarı şecerenamerde belirlenmiştir. Kalite standartları ve kurallara uymayanlara uygulanacak yaptırımlar şecerenamerde yazılıdır. Kalite konusunda kesinlikle taviz verilmeyeceği, bu konuda kurallara

uymayanların meslek hayatının sonlanacağı şeceremelerde belirtilmektedir.

Ahi şeceremelerini özel kılan, sistematik üretimi ifade eden bir kavramın ilk defa bu metinlerde yazılı olmasıdır. Asırlar önce bilinen ilk “sanayi” kelimesi Ahi şeceremesinde geçmektedir. Eskilerden haber gelmiştir ki, Allah ruh yarattığı zaman ne kadar sanayi var ise hepsinin aletlerini ve gereçlerini ruhlara gösterdi (Köksal vd., 2008:17).

Şeceremeleri özel kılan diğer önemli husus da üçüncü kısımlarıdır. Ahi şeceremelerinin bazılarının son bölümünde esnaf listeleri bulunmaktadır. Ahiliğin ilk yıllarına ait bilgi edinebileceğimiz Ibn Batuta seyahatnamesi dışında esnaflar hakkında bilgi alabileceğimiz kaynak bulunmamaktadır. Buna karşın aynı dönemlerde yazılmaya başlayan şeceremelerde esnaflık, esnaf grupları hakkında detaylı bilgiler mevcuttur.

Ahi şeceremelerinde diğer esnaflar hakkında iki temel bilgi bulunmaktadır. Birincisi, Ahilere bağlı, onlara tabi olan esnaflardır. Şeceremelerde 32 esnafın Ahilere tabi olduğu ve kıyamete kadar, 32 esnafa yol ve erkan buyurdukları (Köksal vd., 2008: 32) belirtilmektedir. 32 sayısının anlamı inançsal bir yaklaşım olabileceği gibi gerçek bir esnaf grubu sayısı da olabilir. Söz konusu sayı ilk şecerename yazıldığında Ahilere bağlı esnaf sayısı olabilir. Ancak farklı tarih ve coğrafyalarda yazılan şeceremelerin tamamında 32 esnaf tanımı bulunmaktadır. Söz konusu kavramın Ahilere bağlı esnaflar olmaktan öte inançsal bir yaklaşım olması daha muhtemeldir.

Ahi şeceremelerinin ayırt edici diğer özelliği de metinlerin sonunda yer alan esnaf listeleridir. Şeceremelerde yer alan esnaf listeleri büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Şeceremelerin sonuna esnaf listelerinin konması tesadüfi olamaz ve yönetsel boyutta anlam taşımış olmalıdır. Bunun nedeni o bölgede Ahiliğe bağlı faaliyet gösteren esnaflar olabilir. Bu listeler şeceremelerin yazıldığı dönemde o bölgedeki esnaf çeşitliliğini ortaya konabilir. Şeceremelerde yer alan esnaf listelerinin yazılış şeklinin de yönetsel anlamı bulunmaktadır. Bazı esnaflar sağ tarafta diğerleri de sol tarafta olarak listelenmiştir. Bu ayrımın yapılması sahip olunan inanç normlarının bir sonucu olabilir. Bu husus ile bağlantılı olarak sağ tarafta yer alanlar çoğunlukla Ahilik ile ilişkili, sol taraftakiler de diğer esnaflardır. Örneğin bazı şeceremelerde kasaplar, debbağlara deri verdikleri ve saraçlar, ciltçiler de debbağlara muhtaç, bağlı (Köksal vd., 2008) oldukları için sağ tarafta yer almaktadırlar.

2.Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve İstanbul Esnafları

İletişim teknolojilerinin henüz kullanılmadığı önceki yüzyıllar hakkında bilgi alabileceğimiz temel kaynaklardan birisi de seyahatnamelerdir. Seyyahlar gezdikleri farklı coğrafyaların ekonomik, sosyal, askeri, toplumsal vb. birçok konuları gözlemleyip kayda geçirmişlerdir. Seyyahların kendi bakış açılarına göre şekillenmesi ve kişisel görüşlerini

yansıtmasına rağmen günümüze ulaşan seyahatnameler eşsiz tarihi kaynaklardır.

Türk tarihinde en meşhur seyyahlarından birisi hatta yakın tarihimiz açısından en önemlisi Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi tarafından kaleme alınan Seyahatname, Osmanlı İmparatorluğunun XVII. yüzyıldan yansıyan sosyal, kültürel, askeri, dini, iktisadi, bürokratik ve diplomatik bir aynası hükmündedir (Seyyar, 2014: 1). Evliya Çelebi seyahatnamesinin içeriği günümüzde de çok incelenen, farklı disiplinlerce araştırılan bir kaynaktır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si yüzlerce konuya değinen ve bu konulara ilişkin zengin bilgiler içeren, farklı okuma ve araştırmalara imkân veren, çok katmanlı bir yapıya sahip, "dev" ve "benzersiz" sıfatlarını fazlasıyla hak eden bir eserdir (Yerasimos, 2019: 11).

Evliya Çelebinin gezdiği yerlerdeki gözlemleri dönemin koşulları yanında gelecek dönemler için de değerlidir. Bu özelliği ile günümüze ulaşan doküman bir seyahatnamenin ötesine geçmiştir. Evliyâ'nın eseri sadece bir Seyahatnâme değildir; onda edebî ve siyasî hatırdan, tarih kroniklerinden, coğrafya, folklor notlarından, menkıbenamelerden birer parça bulmak mümkündür (Taştan, 2011: 173). Evliya Çelebi seyahatnamesi dar ve belirli bir bölgenin değil, geniş bir coğrafyaya hükmeden bir imparatorluk topraklarının temel kaynağıdır. Şehirler, topluluklar ve kültürler hakkında vazgeçilmez bir eser olan seyahatname, Osmanlı ülkesinde gündelik yaşama ait bir başvuru kitabıdır (Ertaş ve Eğnim, 2011: 83).

Evliya Çelebi aristokrat kökenli bir aileden gelmektedir. Büyük dedesi Fatih Sultan Mehmet'in bayraktarlarından Yavuz Er Bey, babası da Saray-ı Âmire'nin kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî Efendi'dir (Kahraman, 2013: 22). Böylesi uzun süreli ve imparatorluğun tüm coğrafyasını gezen Evliya Çelebi'nin seyahatinde yakın çevresinin desteği söz konusudur. Seyahatlerinin önemli bir kısmı, uzun yıllar önemli devlet görevlerinde bulunan ve sadrazam da olan Ahmet Paşa'nın desteği ile gerçekleşen Evliya Çelebi, Melek Ahmet Paşalı olarak da bilinmektedir (Taştan, 2011: 165). Seyahatin gerçekleşmesinde ve yazılmasında şüphesiz bu husus önem taşımaktadır. İmparatorluğun başkentinde doğan Evliya Çelebi seyahatnameyi yapabilecek maddi ve kültürel geçmiş ve kaynağa sahip olmuştur. Evliya Çelebi, ailesinin maddi durumu iyi olduğu için pek geçim sıkıntısı çekmemiş, rahat bir hayat sürmüştür (Kurucu, 2013: 3). Evliya Çelebi'nin yaptığı seyahat kendisinin kişisel gelişiminde de büyük bir katkı sağlamış, eserinin günümüzde aranır bir eser olmasını sağlamıştır. Gezdiği yerlerle ilgili tarih, coğrafya, edebiyat, mimari, el sanatları yemek kültürü, giyim kuşama gibi konularda sistemli, planlı bilgi edinme ve verme düşüncesi, Evliya Çelebi'nin birçok konuda donanımlı hâle gelmesinde etkili olmuştur (Salan, 2013: 6).

Türk tarihi metinlerine baktığımızda uzun vadeli işlerin hedeflerin göstergesi olan vizyonlar, rüyalar ile betimlenmektedir. Benzer durum

Evliya Çelebi seyahatnamesi için de geçerlidir. Evliya Çelebi'nin seyahate başlamasına sebep olarak bir rüya gösterilmektedir. 19 Ağustos 1630 tarihinde İstanbul'daki evinde gördüğü rüyayı yorumlatması sonucu aldığı tavsiye üzerine hicri 1041 (1631-32) yılında İstanbul'dan seyahat etmeye başlamıştır (Akkaya, 2016: 8). Evliya Çelebi'nin İstanbul'dan sonra ilk durağı Bursa'dır. İstanbul'da başlayan ve Kahire'de son bulan, yaklaşık yarım asır süren seyahat günümüz koşullarında çok büyük bir coğrafyayı kapsamaktadır. Evliya Çelebi, 51 yıl devam eden seyahati boyunca, 147 dilin konuşulduğu, yedi iklimin hüküm sürdüğü yaklaşık yirmi beş milyon km² yer gezmiştir (Kahraman, 2013: 24). Söz konusu coğrafyada günümüzde kırktan fazla devlet hüküm sürmektedir. Evliya Çelebi'nin ölümü hakkında farklı görüşler olmasına rağmen ortak nokta Mısır'dır. Hangi tarihte ve nerede öldüğü kesin olarak tespit edilemeyen yazarın yalnızlık köşesine çekildiği Mısır'da 1685 tarihinden sonra öldüğü tahmin edilmektedir (Kahraman, 2013: 25).

Evliya Çelebi seyahatnamesi ölümünden sonra yine o dönemde Osmanlı İmparatorluğu toprağı olan Mısır'da kitaplaştırılmıştır. Eser, Mısır'da kitaplaştırılmış, 1740'lı yıllarda İstanbul'a getirilmiştir (Kahraman, 2013: 32). Seyahatname basımını müteakip dikkat çekmiş ve incelenmiştir. Seyahatname, 1814 yılında, Doğu bilimleri uzmanı Joseph von Hammer-Purgstall tarafından keşfedilmiş ve birçok yabancı bilim adamı Evliya Çelebi'ye ilgi duymuş, araştırma yapmış ve eserini birçok dile çevirmiştir (Leontic, 2013: 86).

Evliya Çelebi seyahatnamesinin işletme, yönetim tarihi açısından en önemli kısmı birinci cildir. Birinci cilt tamamen İstanbul'a ayrılmıştır. İstanbul, fethinden itibaren yıkılıncaya kadar yaklaşık beş asır boyunca imparatorluğun başkenti olmuştur.

Coğrafi konumu, ekonomik önemi ve taşıdığı tarihî miras nedeniyle daima büyük önem taşıyan İstanbul, bunların yanında entelektüel bir merkez olma özelliği de taşımıştır (Erduran, 2006: XXVII). Bu nedenle Evliya Çelebi, seyahatnamesinde İstanbul'a özel bir önem vermiştir. Şehrin kuruluş öyküsü ile başlayan seyahatname İstanbul'un fethinden itibaren XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu başkentinin yapıları, sosyal hayat, söylenceleri, kurumları, olayları ve padişahlardan sanatçılara, esnafa, mahalle sakinine kadar insanları anlatır (Demirbulak, 2016: 25). Evliya Çelebi seyahatnamesinde İstanbul'un ayrı bir yeri olup dönemin şehir hayatı hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Evliya Çelebi, kaleme aldığı seyahatnamesinin özellikle ilk cildini oluşturan bölümde ele aldığı İstanbul'un gezilmedik, görülmedik hiçbir köşesini bırakmamıştır denilebilir (Gemici, 2011: 182). Ancak seyahatnamenin birinci cildini özel ve önemli kılan içeriği ve kapsadığı bilgilerdir.

Evliya Çelebi seyahatnamesi birinci cilt ikinci kitap, dönemin üretim sisteminin temel yapı taşı olan esnaf ve esnaf teşkilatı hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Bu kitapta İstanbul'da IV. Murad döneminde yapılan esnaf törenini anlatılmaktadır. Seyahatname, işletme ve yönetim

tarihi açısından değerlendirildiğinde dönemin işletmelerinin yapısal özellikleri bakımından günümüze ulaşan en değerli kaynaklardandır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, İstanbul'u idari taksimatta cari olan kadınlara göre değerlendirerek mevcut dükkân âdeti ve esnafın sayısı tabii oldukları nizamnameler, kanunlar ve pirlarını anlatmaktadır (Gemici, 2011: 194). Seyahatnamede esnaf gruplar ve bu gruplara bağı olan esnaflar sıralanmaktadır.

Seyahatnamede 17. yüzyılda İstanbul'da büyük bir esnaf çeşitliliğı olduğı görölmektedir. Günümüz esnafları ile karşılaştırıldığında bazı esnaf grupları ve esnafların tamamı olmasa da bir kısmı günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Seyahatnamenin birinci cildinde yer alan meslek adlarının bazıları günümüzde kullanımdan düşmüş, bazıları ise değışim göstermiştir (Özgan, 2018: 15). Tören geçişinde yer alan esnaflar ve meslek grupları yanında günümüzde esnaf niteliğı taşımayan meslekler de yer almıştır. Osmanlı devletinin büyüklüğünün göstergesi olan bu geçiş merasiminde çeşitli sınıflara mensup esnaflar, ait oldukları meslek ekolleri, loncaların yanı sıra seyyar satıcılar, hekimler de yer almaktadır (Gemici, 2011: 194). Bu nedenle söz konusu kaynak dönemin üretim ve özelliklerini objektif bir şekilde yansıtmaktadır.

3. Ahi Şecerenameleri ve Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Esnaf Meslekleri

Şecerenameler, Ahiler hakkında bilgi edinebileceğimiz birinci el kaynaktır. Ahiler bir bölgede faaliyete başladıklarında örgütün anayasası diyebileceğimiz şecerenameler yazıp asırlar boyu muhafaza etmişlerdir. Ahiler üst yönetiminin tepesinde yer alan Ahibaba tarafından muhafaza edilen şecerenamelerden bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Tokat'ta mevcudiyeti yakın tarihte keşfedilen Ahi şecerenamesi son Ahibaba ailesinden çıkmıştır (Aydemir, 2015).

Ahi şecerenamelerini özel kılan hususlardan birisi de metnin sonunda yer alan esnaf listesidir. Şecerenamelerde yazılı esnaf listeleri arasında standartlık yoktur. Kırşehir Müzesi'ndeki Ahi belgeleri arasında yer alan altı şecerenamelerden dördüncü ve beşinci şecerenamelerin sonunda esnaf listeleri mevcuttur. Ayrıca Bayar (2005), tarafından bilim dünyasına kazandırılan Afyon şecerenamesinin sonunda da esnaf listesi mevcuttur. Şecerenamelerde yer alan esnaf sayısı 77-88 arasındadır. Şecerenamelerde özünde aynı olmasın rağmen farklı meslek gruplarının listelenmesi zaman ve mekân farkından kaynaklanabilir. Tüm şecerenamelerdeki ortak nokta ilk sırada debbağlığın yani Ahi Evren'in yer almasıdır.

Evliya Çelebi seyahatnamesinin birinci cilt ikinci kitabı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da faaliyette bulunan esnaflara ayrılmıştır. Padişah huzurunda yapılan esnaf alayı, tören geçişi İstanbul'daki tüm esnaflar hakkında detaylı bilgiler seyahatnamenin bu bölümünde yer almaktadır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bahsettiğı tüm faaliyetlere bizzat katılmıştır (Dankoff ve Kim 2011: XVII).

Yapılan çalışmalarda İstanbul esnafları farklı başlıklarda ele alınmıştır. Özgan (2018), seyahatnamenin birinci cildinin tamamen taramış ve 2139 meslek adı tespit etmiştir. Seyahatnamenin bu kitabı içerik açısından gerçekte iki bölümde ele alınabilir. Birinci bölümde ilk kitabın devamı olarak İstanbul tanıtılmaya devam edilmektedir. Bu bölümde çeşitli semtler anlatılırken buralarda faaliyet gösteren bazı esnaflardan da bahsedilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu ve özellikle 17. yüzyıl İstanbul esnaf grupları ve esnaflar hakkında bizlere detaylı bilgi aktaran kitabın içerik açısından ikinci bölümüdür. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde meslek erbapları ve buna bağlı olarak meslek adları açısından zenginlik gösterdiğini belirten Özgan (2018) çalışmasında, esnafları 29 ana başlık, grup altında ele almıştır.

Evliya Çelebi kendi çalışmasında tören geçişine katılan İstanbul esnaflarını daha kapsamlı bir şekilde sınıflandırmıştır. Seyahatnamesinde İstanbul esnafları 47 başlık altında gruplandırılmıştır (Kahraman ve Yücel, 2008). Söz konusu dönemde başkentte Müslüman esnafın yanında gayrimüslim esnaflara ait detaylı bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca esnaf sınıflandırması, müzisyen, müzik icracılarından bahseden kırk dördüncü bölümü altı alt bölümde ele alınmıştır.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Ahilerin icra ettikleri meslek olan debbağlık yani deri işleme sanatı 29. bölümde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu kısmın girişinde Ahiler edep ve çalışma açısından övülmekte ve debbağlık yapan esnaf hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Debbağların altında aynı bölümde yer alan esnafların bir kısmı debbağ ile işlevsel bağı olmayan giyim ve tekstil esnaflarıdır. Ahilik bu sınıflandırmalar içinde giyim ve tekstille ilgili meslek adlarının başında yer almaktadır. 29. bölümdeki Ahilik ile ilgili meslekler şunlardır. Tırşeci esnafı ilk işlemi yapıldıktan sonra kurutulmuş özel deri, sağrıci esnafı kalın deri, hayvanın sağrısından çıkan kalın deri, güderici esnafı çeşitli hayvanlardan yıkanabilir, yumuşak deri tabaklayan, işleyen, dabaklar esnaflardır (Özgan, 2018). Aynı bölümde deri işleme dışında çalışan esnaflar ise, keçeciler, tülbent börkçüleri, yeniçeri keçecileri, mutaf (keçi kılından giyecek dokuyan) esnaflardır. Ayrıca yine bu bölümde ürünlerin ticaretini yapan esnaflar ayrı bir şekilde yer almaktadır. Debbağ tacirleri, mutaf tacirleri ve parça tacirleri esnaflarıdır. Seyahatnamede bilinenin aksine ilginç bir bilgi yer almaktadır. Ahi şecerenamerinde hammadde alınırken kethüda, yiğitbaşı ve ustalar toplanıp belgede belirlenmiş kurallara, hisse oranlarına göre paylaşım yapmaktadırlar. Fakat seyahatnamede Ahilere benzemeyen debbağ tacirleri esnafından bahsedilmektedir. Debbağ tacirleri esnafı; 50 dükkânda, 100 çalışmanı (neferât) olup bunlar debbağ gibi değildir (Kahraman ve Yücel, 2008: 599). Bahse konu dönemde Ahiler dışında deri işlemeyen ancak deri ticareti yapan bir esnaf grubu da bulunmaktadır.

17. yüzyılda İstanbul'da faaliyet gösteren Ahi, debbağ iş yeri sayısı ve çalışanı diğer esnaflarda olduğu gibi detaylı bir şekilde birinci cilt ikinci kitapta yer almaktadır. Seyahatnamenin ilgili kitabında, İstanbul'un dört mevleviyet yerinde 12 yerde 700 debbağ işyeri olduğu ve toplam 3000 esnafın Ahi olarak deri işlediği (Kahraman ve Yücel, 2008: 597) anlatılmaktadır.

Seyahatnamenin ilgili kitabında dikkat çeken bir diğer husus da Ahilerin ürettiği derileri hammadde olarak alan ve onları işleyerek farklı ürüne dönüştüren farklı esnaf grupları içerisinde yer almalarıdır. Örneğin Ahilerin altında yer alan sağrıci esnafı aynı zamanda 18. bölümde de bulunmaktadır. Ahilerin ürettiği derileri alıp kullanan saraç esnafı 30. bölümde, pabuççu, yani ayakkabı dikicileri esnafı 31. bölümde, yine terlikçi, çizmecici, mestçi gibi esnaflar da 32. bölümde yer almaktadır (Kahraman ve Yücel, 2008).

Tarihi kaynaklarda bulunan esnaf ve meslek grupları sadece yönetsel ilişkileri, grupları değil aynı zamanda belirli coğrafyalardaki esnaf çeşitliliği hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu belgelerdeki esnaflar ve meslek grupları arasındaki benzerlik ve farklılıklar göz önüne alınarak dönemin sanayi üretim sistemi hakkında bilgi sahibi de olunabilir.

Evliya Çelebi çalışmasındaki esnaflar ile Ahi şecerelerinde yer alan esnaf listesi arasındaki analiz ve karşılaştırmalara baktığımızda ilk dikkat çeken husus her iki kaynaktan da yer alan ortak esnaf, mesleklerdir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde 47 meslek grubunda toplam 2139 meslek adı geçmesine ve şecerelerde ortalama 80'in üstünde esnaf olmasına rağmen ortak esnaf miktarı 18'dir. Söz konusu ortak esnaf listesine ilişkin çizelge Tablo 1'dedir. Ahi şecerelerinin esnaf listelerinde ilk sırada piri/önderi Ahi Evran olan debbağ/derici esnafı, ikinci sırada da piri/önderi Selmân-ı Pâk berber esnafı bulunmaktadır. Her iki esnaf da seyahatnamede aynı pirlere ile yer almaktadır. İki tarihi belgede de neredeyse tamamen ortak esnaf, meslek miktarının az olmasının sebebi seyahatnamenin devletin başkenti olan İstanbul'daki esnaflara ilişkin olmasıdır. Devletin yönetim ve bürokratik unsurlarının başkent olmasından dolayı şecerelerde meslek olarak nitelendirilemeyecek ordu mollası, vezir, beylerbeyi ve diğer ileri gelenler imamları esnafı gibi meslekler seyahatnamede yer almaktadır. Ayrıca, Ahilik gibi etik değerler ve inanç normlarının son derece kuvvetli olduğu bir örgütsel yapıda kesinlikle yer alamayacak; hemyan kesici/yankesici esnafı, dilenci esnafı vb. meslekler seyahatnamede tören geçişinde yer almaktadır. Evliya Çelebi seyahatnamesi ve Ahi şecerelerinde tamamen aynı özelliklere sahip olan esnaflar aşağıdaki tabloda sunulduğu gibidir:

Tablo 1. Şecerename ve seyahatnamede ortak olan esnaf çizelgesi

	5 ŞECERE	AFYON ŞECERE	4 ŞECERE	EVLİYA ÇELEBİ
1	Debbağ Ahi Evran	Debbağ Ahi Evran	Debbağ Ahi Evran	Debbağ Ahi Evran
2	Berber Selmân-ı Pâk	Berber Selmân-ı Pâk	Berber Selmân-ı Pâk	Berber Selmân-ı Pâk

3	Bıçakçı Ebu'l-feth İbni Abdullâh	Puçakçı Ebü'l-Feth ibn-i Abdullah	Bıçakçıların pîri Ebu'l-feth Abdullah	Hançerci ve bıçakçı Abdullah Nasrî
4	Kasap Kassâb-ı Cûmerd	Kasap Kasab-ı Cömert	Kasap Cûmerd-i Kassâb	Kasap Kassab-ı Cömerd'dir
5	Saraç Müftî-i Bağdâdî	Saraç Müft-i Bağdadi	Saraç Müftî-i Bağdâdî Hâşim	Saraç Ebünnasr Hatem-i Bağdadi
6	Keçeci Ebû Sa'dü'l-Libbâd	Keçeci Ebu Said	Keçeci Ebû Sa'îd Libbâd	Keçeci Ebû Said Tarî
7	Hatîb Peygamber	Hatip Sultan-ı Enbiya	Hatîb Muhammed Mustafa	Hatip Hz. Osman ve Hz. Muhammed
8	Müezzin Bilâl-i Habeşî	Müezzin Bilâl-i Habeşî	Müezzin Bilâl-i Habeşî,	Müezzin Bilâl-i Habeşî
9	Terzi Dâvûd İbni Abdurrahmân pîr-i İbni hazret-i İdrîs	Terzi Davud İbnin Abdurrahman İbn-İ Hazreti İdris Pîri	Derziyân Dâvûd İbni 'Abdurrahmân Pîr-i. Hazret-i İdrîs	Hayyâtlar/terziler Hazret-i İdrîs
10	Semerci Ahi Yûsuf	Semerci Ahi Yûsuf	Semerci Ahi Yûsuf	Falandûzân/semerciler Yusuf Perendi
11	Nalbant Ebu'l-Kâsimü'l-Hayyân	Nalbant Ebü'l-Kasimü'l-Hayyan, Ebu Leys Baytara	Nalbant Ebu'l-Kâsim el-Hayyân	At nalcantları Hz. Hızır ve Ebülkasım Semmâk-i Baytârî
12	Kılıççı Ebu'l-feth Abdullâh Pîr-i zeyd-i Hindî	Kılıççı Ebü'l-Feth Abdullah piri Zeyd-i Hindi	Kılıççı Ebu'l-feth Abdullâh Pîr-i Zeyd-i Hindî.	Kılıççı Hz. Davud ve Hz. Esir Hindî-i Seyyâf
13	Çiftçi Hazret-i Âdem Safiyullâh	Çiftçi Hazreti Adem Safiyullah	Çiftçi Hazret-i Âdem Safiyullâh	Çiftçi Hz. Âdem ve Ömerü'l-Harrât oğlu Hz. Reyyâs
14	Şâzelî Hazret-i İmâm Hasan şâh	Kahveci Hazreti İmam-ı Hasan Şah Şazeli	Kahveci Hazret-i İmâm Hasan Şeyh Şâzelî	Kahve tüccarı Şeyh Şazeli
15	Hamamcı Muhsin İbni Osmân	Hamamcı Muhsin bin Osman piri	Hamamcı Muhsin İbni Osmân.	Hamamcı Osman oğlu Muhsin
16	Gemici Hz. Nûh	Gemici Hz. Nûh	Gemici Hz. Nûh	Karadeniz gemicileri büyük esnafı Hz. Nûh
17	Bahçivân Abdullâh İbni Mâlik ve Kâsım İbni Nâhir	Bağçevan Abdullah ibn-i Malik	Bahçivân Abdullâh İbni Mâlik	Bahçivân
18	Tellâk Ubeyd-i Mısrî	Tellak Abid Mausuri	Dellâk Câr-bin 'Abdullâh	Tellak Ubeyd-i Mısrî

Ahi şecerenameleri ve seyahatnamedeki esnaf listelerindeki ikinci özellik esnafların liderleri kabul edilen, kutsiyet atfedilen tarihi kişiler olan pirlerdeki farklılıklardır. Pir kabul edilen tarihi şahsiyetler, İslam tarihinde ve kaynaklarında da önder kabul edilen kişilerdir. İki tarihi belgedeki benzer esnafları karşılaştırdığımızda bazı esnafların, mesleklerin pirleri ilk önderi kabul edilen tarihi şahsiyetlerin farklı oldukları görülmektedir. İki tarihi belgede benzer esnaf ve mesleklerde pirleri farklılık arz eden 28 meslek bulunmaktadır. Pirleri farklı olan esnaf listesi Tablo 2'dedir. Ahi şecerenamelerinde iki mesleğin pirleri farklılık göstermektedir. Şecerenamelerde diğerlerinden farklı olarak 4

nolu şecerenamedeki kavaf esnafının piri Muhammed İbni Ebâ Bekr, 4 nolu şecerename de boyacı esnafı piri de Hazret-i İsa'dır. Söz konusu belgelerde dikkat çeken ikinci husus seyahatnamede piri olmayan esnaf, mesleklerdir. Seyahatnamede altı esnafın piri yoktur. Paşmakçı/kavaf, leblebi, çamaşırcı, soğancı, şerbetçi ve bahçıvan esnaflarının şeceranelerden farklı olarak piri bulunmamaktadır. Seyahatnamedeki diğer 22 esnafın pirleri şeceranelerden farklıdır. Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönemde İstanbul'daki esnaf gruplarının pirsiz olması, farklı pirlere sahip olması oraya has bir durum olabilir. Farklı tarih ve coğrafyalarda yazılmış şeceraneler de bile esnaf ve pir farklılığı olduğu bir durumda bu kadar çok esnafın anlatıldığı seyahatnamede böylesi bir fark normal kabul edilebilir. Evliya Çelebi seyahatnamesi ve Ahi şeceranelerinde yer alan ancak pirleri farklı olan esnaflar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Şecerename ve seyahatnamede pirleri farklı olan esnaf çizelgesi

	5 ŞECERE	AFYON ŞECERE	4 ŞECERE	EVLİYA ÇELEBİ
1	Tüfekçi Ahmed-i Zemcî	Tüfençi Ahmet Zemciye	Tüfekçi Ehli ve Muhibb	Tüfekçi Hz. Davud
2	Ekmekçi İbni Ebû Bekr	Ekmekçi Muhammed Bin Ebubekir	Ekmekçi Muhammed ibni Ebâ Bekr	Ekmekçi Hz. Âdem'dir
3	Kavaf İmâm Yûsuf	Kavaf İmâm Yûsuf	Kavaf Muhammed ibni Ebâ Bekr	Paşmakçı kavaf
4	Mutaf Ebû Nasr Abdullâh	Mutaf Ebu Nasr Abdullah ve Muhammed Gazali	Mutaf Ebû Nasr Abdullâh ve İmâm Muhammed Gazâlî	Mutaf Hz. Cafer-i Tayyâr'
5	Hallaç Mansûr-ı Hallâc.	Hallac Ebu Nasr-Abdullah Pîr yani Hazreti Şit	Hallaç Mansûr-ı Hallâc.	Pamuk hallaçları, Mansûr-ı Zâhid el-Kattân
6	Cerrah Cerrâh Lokmân	Cerrah Cerrâh Lokmân	Cerrah Cerrâh Lokmân ve Cerrâh-ı 'Ubeyd'e	Cerrah Ebû Ubeyd-i Kassab
7	Leblebici Ömer İbni Kâ'î	Leblebici Amr bin Kani	Leblebi Ömer b. Kâdî ve İbni Sinâ	Leblebi
8	Demirci Ebû Zeyd Müslim ve Hazret-i Dâvûd	Demirci Ebu Zeyd Müslim yani Hazreti Davud	Demirci Ebû Zeyd Müslim ve Hazret-i Dâvûd	Demir kaynakçıları- Nal kesen demirci-Çilingir demirci
9	Lokmacı Toygur	Lokmacı Tayfur	Lokmacı Toygur	Lokmacı Hz. Ukkâşe
10	Tellâl Câbir İbni Abdullâh	Tellal Cabir bin Abdullah Ensari	Dellâl Câbir	At/Kavaf/Bedesten/Pazar dellâlları
11	Sabuncu Abdurrahmân Süfeyl-i Hindî	Sabuncu Abdurrahman sefile Hindi	Sabuncu Abdurrahman Süfeyli Hindî/Hz. Danyâl	Sabuncu Cemşid-Kokulu sabuncu
12	Sancaktar ve Alemdar Kühl bin Ziyâd, Perîde-i Eslem	Sancakdar ve Alemdarlar Peride-i eslemek	Sancaktar ve alemdar Mürîde-i Eslemi'in	Resûl alemdarı sancakdârlar
13	Çamaşırcı Kassâr-i Pâk.	Çamaşırcı Kasar-ı pâk	Çamaşırcı Kassâr-i Pâk	Çamaşırcı

14	Tekneci Abdu'llâhü'l-Vasatî ve Veysel Karânî	Necceryan tekneci Habîb Neccar	Tekneci Abdullâh bin el-Vüstâ Veys et-Tahrânî	Tekneci tacirleri Behlül Kassâ
15	Çıkırıkcı Ebû Ubeyde Havvat.	Çıkırıkcı Ebû Ubeyde Havvat.	Çıkırıkcı Ebû Ubeyd-i Havvât.	Harratîn yani çıkırıkcılar Ebû Ubeyd-i Harrât'br
16	Aşçı Muhammed İbni Buhârî.	Aşçı Muhammed bin Neccari	Aşçı Muhammed İbni Buhârî.	Geleneksel yemek, başçı (kelle) aşçıları Keykâvus- Rahmanın rahmeti, çok gerekli aşçılar esnafı-
17	Kazancı Ebû Habîb Muhyiddîn	Kazancı Ebu Habîb Muhyiddin piri	Kazancı	Kazancıbaşı esnafı Ebû Habîb Muhyiddîn Buharî
18	Sarımsakçı ve soğancı Kâsım İbni Nasrullâh	Sarımsakçı ve Sakacı Kasım ibn-i Nasrullah	Sarımsakçı ve soğan Kâsım İbni Nasrullâh.	Soğancılar
19	Basmacı Peygamber	Basmacı Peygamber	Basmacı Şâh-ı peygamber	Yastık basmacıları Hz. Abbas oğlu Fazl-
20	Boyacı Hazret-i İsâ	Boyacı Hazret-i Musa	Boyacı Hazret-i Musa	sabbâğân yani boyacılar Abdullah es- Sabbâğ oğlu Âmir-hayrkâr
21	Şatır Habîb-i Tayyâr	Şatır Habîb Tayyâr	Şatır Habîb-i Tayyâr	Amr-ı Ayyâr köçekleri esnafı, şatırlar Amr Ümeyye-i Damirî
22	Şerbetçi İmân Numân	Şerbetçi İmam-ı Numan	Şerbetçi İmâm Lokmân	Şerbetçi
23	Mumcu İbni Mâlik ve Kâsım İbni Nâhir	Mumcu Abdullah ibn-i Malik	Mumcu Abdullah ibn-i Malik	İçyağı/ Etmeydanı mumcuları
24	Taşçı Abdullâh İbni Mâlik ve Kâsım İbni Nâhir	Taşçı Abdullah ibn- i Malik	Taşçı Ebu'l- Kâsım	Dükkân ehli, cam ve kristal taşçılar esnafı
25	Lokmacı Toygur	Lokmacı Tayfur	Lokmacı Toygur	Lokmacı Hz. Ukkâşe
26	Eskici Penâdus	Eskici Pend Dost	Eskici Penatos	Kavaf eskicileri Yâsir oğlu Ammar
27	Avcılar Hz. İsmail	Avcılar Hz. İsmail	Avcılar Hz. İsmail	Avcılar Hz. İsmail
28	Bahçivân Abdullâh İbni Mâlik ve Kâsım İbni Nâhir	Bağçevan Abdullah ibn-i Malik	Bahçivân Abdullâh İbni Mâlik	Bahçivân

Ahi şecerenmeleri ve Evliya Çelebi seyahatnamesindeki esnaf, meslek listelerinde öne çıkan üçüncü özellik seyahatnamede olup bazı şecerenmelerde olmayan mesleklerdir. Bahse konu özelliğe sahip 15 esnaf, meslek bulunmaktadır. Seyahatnamede olup muhtelif şecerenmelerde olmayan esnafırla ilişkin liste Tablo 3'tedir. Seyahatnamedeki 15 esnafa karşılık, 4 nolu şecerenamede 10, 5 nolu şecerenamede 12, Afyon şecerenmesinde de 8 esnaf bulunmaktadır. Bunun iki nedeni olabilir. Birincisi, imparatorluğun başkentindeki olağan

esnaf yoğunluğudur. İkinci sebebi de Ahilik şeceremelerinin farklı zaman ve yerlerde yazılmış olmalarıdır. Ülkenin her yerinde homojen bir esnaf çeşitliliğinin olmaması normal bir durumdur. Evliya Çelebi seyahatnamesinde olup Ahi şeceremelerinde olmayan meslekler aşağıda yer alan tablo sunulmuştur.

Tablo 3. Seyahatnamede olup şecerename olmayan esnaf çizelgesi

	5 ŞECERE	AFYON ŞECERE	4 ŞECERE	EVLİYA ÇELEBİ
1	Bakkal Addi İbni Nebbâş	Bakkal Abid İbn-i Nebbaş	-	Tacir bakkallar Nebbâş oğlu Azî
2	Gazzâz Abdullâh İbni Ca'fer	-	Gazzâz Abdullâh İbni Ca'fer ve Eyyûb-ı Sabrullâha	İcat ehli, gazzâzlar Cafer-i Tayyar oğlu Abdullah
3	Kürkçü Hazret-i Sâlih	-	Kürkçü Hazret-i Sâlih	Kürkçü İdris Peygamber'
4	Kavukçu Hazret-i İmâm Yûsuf ve İmâm Gazâlî	-	Kavukçu Hazret-i İmâm Yûsuf ve İmâm Gazâlî.	Kavukçu Sa'd oğlu Abdullah
5	Hafızbaşı Hazret-i Şît	-	Hâfız Ebu'l-Muhsin bin Mukbil	Kur'an hafızları Ukayl oğlu Müslim
6	Kuyumcu Nasr İbni Abdullâh	Kuyumcu Hazreti İmamı Yusuf ve İmamı Gazeli Pîri	-	Zergerân/kuyum cubaşı Abdullah oğlu Nasr-Cevahir
7	Düğmeci Nasr İbni Abdullâh	-	Düğmeci Nasr İbni Abdullâh.	Kalay düğmecileri-İpek düğmecileri-
8	Kemânkeş Hazret-i Ebûbekir	Kemankeş Hazreti Katardır	-	Kemankeş atıcıları Ebî Vakkas oğlu Hz. Sa'd'dır
9	Yaycı Ebû Muhammed İmrân	-	Yay, ok ve sopacı Ebû Muhammed İmrânî.	Yaycıbaşı: Hz. Ebûbekir oğlu Muhammed Ekber, Okçubaşı İmrân el-Kavvâs oğlu Ebû Muhammed
10	Değirmenci Kâsım İbni Nâsırullâh	-	Değirmenci 'İmrân İbni Nâsır	Değirmenci
11	Saka Abdu'l-gaffâr Selmân-ı Kûffî	Saka Süleyman Küfevi	-	Yeniçeri sakaları esnafı-
12	Çizmecî Yeman	Çizmecî Ekber Yemani	-	Çizmecî Ekber-i Yemenî
13	-	Şekerci Amrû'l-Kaid	Şekerci Ömerü'l-Kâ'id	Şekerci Nusayr oğlu Hüseyin
14	-	Helvacı Amrû'l-Kaid	Helvacı Ömer Rufâî ve İbni Sinâ	Bîrûn (dışarı) helvacıları, Tablacı helvacıları
15	-	Pabuççu ve Ekber Yemani	Pabuççu Halîl İbrâhîm	Pabuççu/Pabuç tamircisi Ammar

Ahi şeceremeler ve Evliya Çelebi seyahatnamesinde yapılan karşılaştırmada karşımıza çıkan son husus şeceremelerde olup seyahatnamede olmayan esnaf, mesleklerdir. Tüm şeceremelerde olup

seyahatnamede olmayan esnaf, meslek sayısı 9'dur. Seyahatnamede olmayan esnaf çizelgesi Tablo 4'tedir. Ahi şeceremelerinde olan esnafların sayısının seyahatnamede yer alan 2139 mesleğe karşılık yaklaşık yirmide biri oranında olmasına rağmen bazılarının seyahatnamede olmaması ilginç bir durumdur. Seyahatnamede olmayan bazı esnafların şeceremede birebir karşılıkları olmamasına rağmen benzer nitelikte, yakın özellikte esnaflar bulunmaktadır. Şeceremede olan bey ve adillerin karşılığı vezir, beylerbeyi ve diğer ileri gelenler imamları esnafı, silahşor ve gazilerin karşılığı asesbaşı askeri esnafı, balıkçı karşılığı balık emini esnafı olabilir. Bununla birlikte Çarıkçı, Çeşmeci, külâhçı, yemenici ve sucu esnaflarının birebir karşılığı seyahatnamede yoktur. Şeceremelerde dikkat çeken hususlardan birisi de seyahatnamede bulunmayan kadın esnaftır. Seyahatnamede hiçbir kadın esnaftan bahsedilmemesine karşılık Ahi şeceremelerinde piri Ümm-i Mektûm olan ebe kadın esnafı yer almaktadır. Ahi şeceremelerinde olmasına rağmen Evliya Çelebi seyahatnamesinde olmayan meslekler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Şecerename olup ve seyahatnamede olmayan esnaf çizelgesi

	5 ŞECERE	AFYON ŞECERE	4 ŞECERE	E. ÇELEBİ
1	Çarıkçı Abdu'l-gaffâr.	Çarıkçı Abdülgafar	Çarıkçı Abdu'l-gaffâr	-
2	Ebe kadın Ümm-i Mektûm	Kadın pirleri Valide-i Azize kadın Ümmü Maktum	Ebe Kadın Hz. Ümm-i Mektûm-ı Harem-i Şerif	-
3	Bey ve Âdiller Hz. Ömerü'l-Fârûk	Bey ve Adiller Hazreti Ömerü'l-Faruk	Bey ve âdil Hazret-i Ömerü'l-Fârûk	-
4	Silahşor ve Gazi Hazret-i Ali.	Silahşor ve Gazi Hazret-i Ali.	Silahşor ve Gazi Hazret-i Ali.	-
5	Çeşmeci, Abdullâh İbni Mâlik ve Kâsım İbni Nâhir	Çeşmeci Abdullah ibn-i Malik	Çeşmeci Abdullah ibn-i Malik	-
6	Külâhçı Hasan Kitâl İbni Âmir.	Küllahçı Hasan Katal ibn-i Amir	Külâhçı Ebû Sa'îd/Hasan Kitâl İbni 'Âmir-i Rûm	-
7	Balıkçı Abdullâh Simâk	Balıkçı Abdullah Semeka	Balıkçı Nasrullah-ı Simâk	-
8	Yemenici Yeman	Yemenici Ekber Yemani	Büyük yemeni Muhammed ibni Ebâ Bekr	-
9	Sucu Toygur	Sucu Tayfur	Sucu Toygur	-

4. Sonuç

Tarihi süreçte faaliyet gösteren esnaf ve mesleklere ilişkin bilgileri edinebileceğimiz birinci el belgeler son derece sınırlıdır. Bu kapsamda incelenmesi gereken en önemli tarihi belgeler Ahi şeceremeleri ile seyahatnameler ve özellikle Evliya Çelebi seyahatnamesidir. Evliya Çelebi seyahatnamesi 17. Yüzyılda İstanbul'da faaliyet gösteren iki binden fazla esnafa ait detaylı bilgilere sahiptir. Ahi şeceremeleri ise Ahilerin anayasası niteliğinde olup bazılarının sonunda esnaf listeleri bulunmaktadır.

Her iki tarihi kaynakta yer alan esnaf ve meslekler karşılaştırıldığında karşımıza ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Ahiler faaliyet gösterdiği yerlerdeki esnaflara liderlik etmelerine rağmen seyahatnamede buna işaret eden bir bulguya rastlanmamaktadır. Şecerenamede Ahiler 47 esnaf grubu arasında sadece bir grubun başında (29. Bölüm) yer almaktadır. Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Ahiliğin imparatorluğun başkentinde bu önemden yoksun olması, diğer esnaf grupları gibi algılanması ilginç bir noktadır.

Ahi şecerenameleri ile Evliya Çelebi seyahatnamesi birinci cilt ikinci kitapta yer alan esnaflar ve meslekler karşılaştırıldığına karşımıza önemli noktalar çıkmaktadır. Çalışmamızda her iki tarihi belgedeki homojen ve heterojen noktalar ortaya konmuştur. İlk olarak, iki tarihi kaynakta da her bakımdan aynı, ortak olan esnaf ve mesleklerin toplam sayısı 18'dir. İkinci husus, şecerenameler ile seyahatnamede benzer isimlerle geçen ancak, pirleri farklı olan esnaf ve meslek sayısı 28'dir. Üçüncü olarak, yapılan karşılaştırma sonucunda seyahatnamede ve herhangi bir şecerenamede olan esnaf ve meslek sayısı 15'tir. Son olarak, şecerenamelerde olup seyahatnamede olmayan esnaf ve meslek sayısı da 9'dur. Ahilerin faal olduğu diğer bölgelerde faaliyet gösterip imparatorluğun başkentinde olmayan 9 esnaf ve meslek bulunmaktadır. İmparatorluğun başkentinde olmadığı halde hüküm sürdüğü topraklarda olup Ahilik ile ilişkili mesleklerin olması, üretim sistemindeki heterojen yapıyı ortaya koyması bakımından önemlidir.

Ahilik çalışmalarında incelenmesi gereken öncelikli kaynaklar birinci el belgeler ve özellikle şecerenamelerdir. Ahi şecerenameleri ile benzer içeriğe sahip diğer tarihi belgelerin karşılaştırılması Türk işletme ve yönetim tarihindeki önemli boşlukları dolduracaktır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda özellikle esnaf ve meslek gruplarının anlatıldığı seyahatnamelerin de Ahilik çalışmalarına dahil edilmesi önem arz etmektedir. Söz konusu belgelerde yapılacak yeni araştırmalarda benzerlik ve farklılıkların coğrafyaya ile ilişkilerinin ortaya konması işletme ve yönetim bilimine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akkaya, S. (2016). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Kent İmgeleri ve Günümüz Kent Markası Tasarımına Etkisi (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydemir, M. (2015). Ahilik örgütsel yapısı ve davranış şekillerinin kurumsal yaklaşım esaslarına göre incelenmesi: Tokat Ahi şecerenamesi üzerine bir araştırma. III. Örgütsel Davranış Kongresi, Tokat, Türkiye.

Aykut, A. S. (2004). Ebû Abdullah Mulhamıurı.el İbn Batûta Tanci İbn Battuta seyahatnamesi, I cilt Çeviri, İnceleme ve Notlar. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Ayverdi, İ. (2010). Asırlar boyu tarihi seyri içinde misalli Büyük Türkçe Sözlük, Seçil Ofset.

Bayar, M. (2005). Arşiv vesikalarına göre Bolvadin'de Ahilik teşkilatı ve bir Ahi şecerenamesinin tanıtımı. G.Ü I. Ahilik araştırmaları sempozyumu. Kırşehir, Türkiye.

Dankoff, R. and Kim, S. (2011). An Ottoman traveller selections from the book of travels of Evliya Çelebi. London. Eland Publishing Limited.

Devellioğlu, F. (2013). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Aydın Kitabevi Yayınları Ankara.

Demirbulak, A. (2016). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde İstanbul camileri. İstanbul Journal of Social Sciences, 14, 25-47.

Ekinci, Y. (2011). Ahilik, Sisten Ofset Yayıncılık, Ankara.

Erduran, Z. (2006), Evliya Çelebi Seyahatname'sine Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Ertaş, M. Y. ve Eğnim, K. (2011), Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde hastalıklar. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, 10, 83-108.

Gemici, N. (2011). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ışığında çok kültürlü ve dinli hayatın merkezinde İstanbul, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, 24, 181-208.

Gölpınarlı, A. (2011). İslam ve Türk illerinde fütüvvet teşkilatı, Akademik Yayınları, İstanbul.

Gül, M. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde başkasına ait söz ve düşünce aktarımı (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü.

Hacıgökmen, M. (2007). Ahî şecere-nâmelerinin tarihî temeli ve yazılış sebepleri. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, 23(23), 107-114.

Kahraman, S. A. ve Yücel, D. (2008). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul 1. cilt 2. kitap. Yapı Kredi Yayınları.

Kahraman, S. A. (2013). İlk Savaş Muhabirimiz Evliya Çelebi (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Kıl, M. T. (2015). Evliya Çelebi ve Seyahatname ile ilgili Türkçe bir bibliyografya denemesi. İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi, 4(1), 245-282.

Köksal, (2008). Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir.

Köksal, F., Kurtoğlu, O., Karaköse, H. Ve Şendöşeyici Ö (2008). Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik belgeleri, Ahi şecerenameleleri, beratlar, vakfiyeler. SFN Yayıncılık.

Köksal, F. (2015), Ana kaynaklarıyla Türk Ahiliği Ahilik fütüvvet yazıları. Doğu Kütüphanesi.

Kurucu, İ. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Anlatıcılar ve Anlatıcı Olarak Evliya, Çelebi (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

- Leontiç, M. (2013). Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sinde Makedon şehirleri ve onların tasviri. *Bal-tam Türklük Bilgisi*, 19, 83-93.
- Özgan, M. (2018). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ndeki (1. Cilt) Meslek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Salan, E. (2013). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Biçim Bilgisi Özellikleri (Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyyar, M. (2014), Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Osmanlı Hanedanı (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Anabilim Dalı.
- Taştan, Y. K. (2011). Seyyah-ı âlem Evliyâ Çelebi'nin dünyaya bakışı. *Karadeniz araştırmaları*, 28, 165-175.
- Tökel, D. A. (2004). İbn-i Batuta seyahatnamesi ve Evliya Çelebi seyahatnamesinin İstanbul bölümüne göre Ahiler ve Ahilik, I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir, Türkiye.
- Öztürk, N. (2015). Ahilik teşkilatı ve günümüz ekonomisi, çalışma hayatı ve iş ahlakı açısından değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-12.
- Yerasimos, M. (2019). Evliyâ Çelebi Seyahatnamesinde yemek kültürü yorumlar ve sistematik dizin, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

AHİLİK TEŞKİLATI VE ESNAF ZÜMRELERİ ***AKHISM ORGANIZATION AND TRADESMAN GROUPS****Sefure DEVECİ******Özet**

** Doktora Öğrencisi, Tarih
Bölümü, Edebiyat Fakültesi,
Erciyes Üniversitesi
devecisefure@gmail.com

ORCID ID:
0000 0003 4760 7654

Phd Student, Department of
History, Faculty of Letters,
Erciyes University

* Bu çalışma, kısmen IV.
Uluslararası Ahilik
Sempozyumu'nda tebliğ olarak
sunulmuştur.

Başvuru Tarihi/ Received:
15.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
05.11.2021

ISSN 2618-6217

Ahilik genel olarak birbirini seven, sayan esnafın, iş hayatında ahlaki kuralları esas alan bir esnaf teşkilatlanma modelidir. Ahilikte amaç; İslam inancı ile Türk örf ve adetlerini birleştirerek kişilerin dini, ahlaki, sosyal ve mesleki gelişimlerini sağlamak ve bu sayede toplumsal dengeye ve huzura kavuşmaktır. 13. yüzyıldan itibaren Anadolu' da yayılmaya başlayan Ahilik Teşkilatı sayesinde; Türk-İslam ahlakı yayılmış, Türklerin şehirleşme süreci hızlanmış ve Türkler egemen güç haline gelmişlerdir. Sonraki yüzyıllarda ise yerleşik hayata geçen ve İslamiyet'e uyum sağlayan Türk şehirlerinde mesleki faaliyetlere ağırlık verilmiş, genel ahlakla birlikte esnaf ve sanatkarların sahip olması gereken ahlaki değerler vurgulanmıştır. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmayı gaye edinen Ahilerin muhakkak bir iş sahibi olmaları gerekmektedir. Zira ekonomik bir meşguliyeti olmayan kişinin ahlakının da gelişmeyeceğine inanılırdı. Anadolu'da Ahiliğin kurucusu ve fikir babası olan Ahi Evran, esnaf ve sanatkarlara yön vermiş, halkın ekonomik durumunu iyileştirmek ve meslek sahibi olmaları için çalışmış, toplumun mutluluk ve refahı için bütün sanat kollarının yaşatılmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Kendisi bir deмбаğ olan Ahi Evran başta deмбаğlık olmak üzere 32 çeşit mesleğin teşkilatlanmasını sağlamış ve hemen her şehirde sanayi sitelerinin kurulmasına öncülük ederek esnaf ve sanatkarları örgütlemiştir. Bu çalışmada, Ahilik Teşkilat Yapısı, Ahi Evran'ın teşkilatlanmalarına öncülük ettiği meslek grupları, bu mesleklerin içerikleri ve pirleri ile ahilik teşkilatında kabul görmeyen meslekler ve içerikleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahilik Teşkilat Yapısı, İş Bölümü, Meslekler, Meslek Pirleri.

Abstract

Ahi Community is a model of organization which is based on ethical rules in business life and in which tradesmen who love and respect each other in general. The aim of Ahi Community is to ensure the religious, moral, social, and professional development of people by combining the Islamic belief with Turkish customs and traditions, thereby achieving social balance and peace. Thanks to the Ahi Community, which started to spread in Anatolia since the 13th century, Turkish-Islamic morality spread, the urbanization process of the Turks accelerated, and the Turks became the dominant power. In the following centuries, professional activities were emphasized in Turkish cities that settled down and adapted to Islam, and moral values that tradesmen and craftsmen should have been addressed along with ethical behavior. People from this community who aimed to work for the world as if they would never die and work for the hereafter as if they would die tomorrow must have had a job. Otherwise, it was a common belief that the ethical behavior of a person who had no economic preoccupation would never develop. Ahi Evran, the founder and father of the idea of Ahi Community in Anatolia, guided tradesmen and craftsmen and endeavored to improve the economic situation of the people and to help them have a profession. He further argued that it was necessary to keep all branches of art alive for the happiness and welfare of the society. Ahi Evran, who was a tanner himself, promoted the organization of 32 different professions, especially tanning, and guided tradesmen, and craftsmen by leading the establishment of industrial areas in almost every city. This study attempts to provide detailed information about the structure of the Ahi Community, the occupational groups that Ahi Evran pioneered, the contents and leaders of these professions, and the professions and their contents that were not accepted in the Ahi Community.

Keywords: Ahi Community, Structure of the Ahi Community, Distribution of work, Professions, Professionals.

Giriş

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasından Moğol istilasına kadar geçen sürede yaşanan ilk göç dalgası daha ziyade, Türk savaşçıların burada kendi alplik ve yiğitlik vasıf ve heyecanları için bir uygulama alanı; Türk halkının ise, daha iyi bir iklim gelme, otlak, yaylak ve kışlak aramaları için büyük bir fırsat olarak görülüyordu. Anadolu'ya gelenlerin çoğunluğunu her ne kadar asker ve hayvan yetiştiricileri oluşturuyor gibi görüle de bu gelenler arasında daha önce şehirlerde çeşitli sanat ve meslek dallarında faaliyet gösteren demirci, derici, dokumacı gibi meslek erbabı ile tüccar ve âlim kimseler de vardı. Bu sayede Türk toplumunun ihtiyaçlarını karşılayacak sanat ve zanaat zümreleri de bu göç dalgasıyla Anadolu'ya gelmiş oldu.

Türklerin Anadolu'ya göçü Türkistan'daki Moğol istilasıyla yeniden hız kazanmıştır. Bu yeni göç dalgası ile gelenlerin çoğunluğunu ise bu sefer o dönemde Türk-İslam uygarlığının önemli merkezlerinde (Buhara, Semerkand, Merv, Belh, Taşkent vb.) faaliyetlerde bulunan gelişmiş bir ekonomik hayata sahip esnaf, sanatkâr ve tüccarlar oluşturmaktaydı.

Birinci göç dalgasıyla birlikte yeni topraklarda kendini savunma ve kırsal kesimde hayatlarını devam ettirebilme; ikinci göç dalgası ile birlikte ise, kurulacak medeniyetin tamamlayıcı unsurları olarak iktisadi, siyasi ve sanatsal faaliyetlerin hayat bulacağı şehirlerin oluşumu öne çıkıyordu (Erdem,2008:4).

Türkler Anadolu'daki şehirlere yerleşirken bu bölgede el sanatları ve ticaret, özellikle Bizans Devleti loncalarına bağlı Rum ve Ermenilerin elindeydi. Sanatkâr ve tüccar Türklerin yerli sanatkâr ve tüccar karşısında tutunabilmeleri, onlarla rekabet edebilmeleri ancak yalnızca kendi aralarında bir teşkilat kurarak dayanışma sağlamaları; bu yolla kaliteli ve dayanıklı mal yapıp satmaları ile mümkün olabilirdi. Ahi Birlikleri işte tam da bu şartların tabii sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Erbaşı & Ersöz, 2011:35).

Ahi Birliklerinin ilk dönemlerdeki öncelikleri bir taraftan Bizans loncalarıyla rekabet edecek güçte bir iktisâdî mekanizmaya sahip olmak, gerektiğinde halkı Moğol saldırılarına karşı savaşa hazır duruma getirecek düzeyde askeri eğitim vermek, diğer taraftan esnaf ve sanatkârlara gündüz iş yerlerinde çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile meslek öğretirken, akşamları ise toplandıkları ahi oturma toplantılarında ve zaviyelerinde fütüvvet ahlakının eğitimini vermek olmuştur (Karakaş, 2017: 5).

13. yüzyılda Anadolu'da kurulan ve başlangıçta çok işlevli kurumsal bir yapılanma olan Ahilik Teşkilatı, ilk dönemlerde yukarıda da zikredildiği üzere Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde önemli roller üstlenmiş, sosyal ve ekonomik işlevinin yanı sıra Türkiye Selçuklu ve Beylikler döneminde askeri ve siyasi boyutu da söz konusu olmuştur. Ancak Osmanlı

döneminde 15. yüzyıl sonlarına doğru, askeri, siyasi ve idari işlevlerinden arındırılarak sosyal ve ekonomik işlevleri belirgin hale gelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren ise, isim değiştirerek “esnaf birlikleri” (Gedik/Lonca) şeklinde kurumsallaşmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise çıkarılan bir yasayla gedik teşkilatları tamamen kaldırılmıştır (Gökbel, 2007:149-153).

Anadolu’da Ahilik Teşkilatı’nın kurucusu olan Ahi Evran (Şeyh Nâsirüddin Ebu’l-Hakayık Mahmud bin Ahmed el-Hoyi, 1171-1261) Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında, kayınpederi Evhâdüddin-i Kirmânî ile Anadolu’ya gelmiştir.

Ahi Evran, Konya’da Sultan’a yazdığı “*Letâif-i Gıyâsiye*”¹ adlı kitabını sunar. Kitabıyla ve kişiliğiyle Sultanın ilgisini ve beğenisini ve desteğini kazanan Ahi Evran 1205 yılında Kayseri’ye gelir ve burada bir Debbağhâne kurar. Debbağları, ayakkabıcı ve saraç esnafını çevresine toplayıp örgütleyerek bu organizasyonun başkanı olmakla kalmaz diğer sanatkârları da içine alan büyük bir sanayi sitesi kurulmasına öncülük eder. Her sanat dalının bir araya toplandığı bu siteler Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad zamanında diğer şehirlerde de kurulmaya başlanır. Bir süre sonra çeşitli kollara ayrılan sanat dalları gelişerek, Ahi Birlikleri’nin geniş bir organizasyon haline gelmesini sağlamıştır Ahi Evran kendi mesleği olan debbağlıktan başka 32 çeşit esnaf ve sanatkârların da lideri olmuştur.

Ahi Evran’ın Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus’a sunduğu “*Letâif-i Hikmet*”² adlı eserinde halkın ihtiyaçları belirlenmekte, bu ihtiyaçların karşılanması, istihdamın, kaliteli bol ve ucuz üretimin artırılması sırasında çıkabilecek sorunlara karşı tedbirlerin neler olması gerektiği şöyle anlatılmaktadır:

“Allah insanı, medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun açıklaması şudur: Allah insanları yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk, dericilik gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, bu meslek dallarının gerektirdiği âlet ve edevatı imal etmek için de birçok insan gücüne ihtiyaç vardır. Bu yüzden toplumun ihtiyaç duyduğu ürünlerinin üretimi için lüzumlu olan bütün sanat kollarının yaşatılması şarttır. Bununla da kalmayıp, insanların sonradan doğacak ihtiyaçlarını karşılamak için yeni sanat dallarının meydana getirilmesi gerekmektedir.” (Demir, 1998:16-17).

Ahi Evran’ın göre, toplumun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için toplumun büyük bir kesiminin sanata yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanat dalıyla meşgul olması gerekir.

¹ *Letâif-i Gıyâsiye* dört ciltten oluşmaktadır.

² Sultanlara ve yöneticilere nasihat verici ve “*Siyasetname*” türü bir eserdir.

1. Ahiliğin Ana Kaynakları

Ahilik ile ilgili yapılacak herhangi bir çalışmada başvurulacak ana kaynaklar şunlardır:

1. Fütüvvetnâmeler
2. Şecerenâmeler
3. İcâzetnâmeler
4. Arşiv Vesikaları (*Belgeler, Berat, Vakfiye Kayıtları, Kadı Sicilleri vb.*)
5. İbn-i Battûta Seyehatnâmesi
6. Evliya Çelebi Seyehatnâmesi

Bu çalışmada kullanılan ana kaynaklar ise Fütüvvetnâmeler ve Şecerenâmeler olmuştur.

1.1. Fütüvvetnameler

Kelime anlamı; “1. Gençlik, delikanlılık 2. Kerem, sehâvet, cömertlik 3. Mertlik, yiğitlik, mürüvvet” (Şemseddin Sâmî, 1317:983) olan Fütüvvet, terim anlamıyla “herhangi bir karşılık beklemeksizin başkalarına yardım ve iyilik etmek, başkalarını kendine tercih edip onların menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmak, toplumun ve fertlerin mutluluğu ve kurtuluşu için kendini feda etmek” (Köksal, 2006:72.) gibi anlamlara gelmektedir.

Fütüvvet, konukseverliğin, yiğitlik, cömertlik ve fedakârlığın en yüksek mertebesidir. Ahilik ile fütüvvet aynı şey olmamakla beraber, fütüvvet inancı ahiliğin ana kaynağıdır. Ahiliğin ana yasası hükmündedir.

Fütüvvet prensiplerini kabul eden ahiler bu ilkeleri hayatlarının her alanında yani işinde, sanatında, ticaretinde, zaviyesinde, özel yaşamında uygulamışlardır.

Fütüvvetnâmeler, fütüvvet inancının tarihçesini, adap ve erkânını, fütüvvet ehlini fütüvvetten çıkartacak davranışların neler olduğunu, hırfet ehli (esnaf) ve pirlerini anlatan eserlerdir.

Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme alınan fütüvvetnâmeler, tarihi süreç içinde üç kısma ayrılmıştır;

1. *Sûfî Fütüvvetnâmeleri (9.-13. yüzyıllar)*: Günümüze ulaşan en eski sûfî fütüvvetnâme, *Ebu Abdurrahman es-Sülemî (Ö. 412/1021)*'nin Arapça olarak kaleme aldığı “*Kitâbü'l-Fütüvve*” dir (Ocak, 1996:264-265). Sülemî bu eserinde Fütüvvet kavramını sûfî çerçevede ele almış ve Fütüvvet ahlâkını beş bölümde açıklamış, her ahlâkî özelliği de hadis veya mutasavvıf menkıbeleriyle, veciz sözleriyle desteklemiştir (Aydınlı, 2011:20).

2. *Fütüvvet Teşkilâtına Ait Fütüvvetnâmeler (13.-14. yüzyıllar)*: Bu manada ilk fütüvvetnâme, *Şehâbeddin es-Sühreverdî (Ö. 632/1234)*'nin kaleme aldığı “*Risâletü'l-Fütüvve*” dir. Sühreverdî bu eseri ile fütüvvetnâmelerin tarihinde bir kurum olarak fütüvvet teşkilâtının nizamnâmeleri özelliğini taşıyan fütüvvetnâme türünü başlatmış, Onun bu eserinden sonra bu tür fütüvvetnâmelerin sayısı da artmıştır.

3.Ahi Loncaları Fütüvvetnâmeleri ((13.-16. yüzyıllar): Ahilik teşkilatının Anadolu'da kurulup yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan fütüvvetnâme türüdür. Bu fütüvvetnâme türü üzerinde en iyi çalışmayı yapan, bazılarının tıpkıbasımını ve yeni harflerle çevirisini yapan Abdülbâki Gölpınarlı olmuştur. Gölpınarlı'nın Türkçeye çevirmiş olduğu beşi Farsça biri manzum, biri Arapça olan bu fütüvvetnâmelerde fütüvvet kurumunun adap ve erkânı anlatılmaktadır (Ocak, 1996:264-265)

Ahilik kurumu ile alakalı Anadolu'da kaleme alınan Türkçe fütüvvetnâmeler de vardır. Bu Türkçe fütüvvetnâmelerin ilki *Yahya b. Halil b. Çoban Burgazî* tarafından tahminen 13.yüzyılda kaleme alınan "*Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi*" dir (Aydın, 2011:21).

Bu eserlerin çoğunluğu fütüvvet adap ve erkânından bahsederken diğer kısmı ise bir esnaf topluluğundan bahsetmiştir. Esnaf topluluklarından ve mesleklerden bahseden birçok fütüvvetnâme vardır. Deri ve dericiler hakkında 1682 yılında soru-cevap şeklinde kaleme alınmış olan "Fütüvvetnâme-i Tabbahân" buna örnek teşkil etmektedir³ (Öztürk, 2012:170-171)

Çalışmanın konusu "*Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri*" olduğu için ana kaynaklarımızdan olan fütüvvetnâmelerin "*Ahi Loncaları Fütüvvetnâmeleri*" türünden istifade edilmiştir. Yukarda da zikredildiği üzere bu alanda yapılmış en iyi çalışmalardan olan Abdülbâki Gölpınarlı'nın fütüvvetnâmeler ışığında hazırladığı "*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*" adlı eserinden ve Ali Torun'un "*Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*" adlı eserinden istifade edilmiştir.

1.2. Şecerenâmeler:

Şecere; "1. Bir tek ağaç, 2. Bir sülale ve hanedanın ced i'lâsından bede' ile sûret-i teş'ibini gösterir cedvel ki hey'et-i umûmiyyesi dalı budaklı bir ağaç sûretine müşâbihdir, silsile, silsilenâme"⁴ (Şemseddin Sâmî, 1317:770).

Şecerenâme ise bu soyağacını gösteren kitap ya da yazıdır. *Silsilenâme* veya *Ensab Kütüğü* de denilir.

Şecere tanımı böyle ise de çalışmanın ana kaynakları olan incelediğimiz ahi şecerenâmelerinde silsile kısmı fazla yer tutmamış bazen soy kütüğünün hiç verilmediği görülmüştür (Köksal, 2008: XI).

Ahi şecerenâmelerinin yazılmasının ana sebepleri olarak; Ahilerin sanatlarının inceliklerini, kutsallığını, bu sanatı icra edenlerin dikkat etmesi gereken hususları ayrıntılı bir şekilde anlatmak ve ahi şeyhlerinin kerametlerini açıklamak istemeleri olarak sıralanabilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Ahi Baba ve Ahi Evran Tekkesi post-nişîni olabilmenin şartlarından biri de Şecere sahibi olmaktır. (Hacıgökmen, 2007:111-112)

³ Fütüvvetnâme-i Çitsazan, Fütüvvetnâme-i Ahengerân vb.

⁴ Özetle Şecere: Bir sülale ve bir hükümdar ailesinin ta ilk ceddinden başlayarak bütün kolları ve evlatlarını gösteren ağaç şeklindeki şematik resim.

Şecerenâmeler 13. yüzyılın sonlarında görülmeye başlanmış, 14. yüzyıl başlarından itibaren de Anadolu'da çok çeşitlilik arz etmiştir. Bu dönemde Ahilere ait birçok şecerenâme yazılmıştır.

Bu çalışmada Kırşehir Müzesi'nde bulunan altı ahi şecerenâmeleri'nden istifade edilmiştir⁵. Adı geçen mevcut altı şecerenamenin tarihleri ve içerikleri kısaca şu şekildedir;

1. Şecerenâme: Ahi Musa Şecerenâmesi (H.1247/M.1832)
2. Şecerenâme: Farsça Ahi Sinan Şecerenâmesi (H.876/M.1471)
3. Şecerenâme: Türkçe Ahi Sinan Şecerenâmesi (H.876/M.1471)
4. Şecerenâme: (H.1107/M.1695)
5. Şecerenâme: (H.1261/M.1845-1846)
6. Şecerenâme: (Tarih yok)

Bu şecerenâmelerin içerdiği konular şunlardır;

- Menkıbe (Ahi Evran'a adının ve ahiliğin verildiğini anlatan Hz. Muhammed (S.A.V)'e ve sahâbelere dayanan menkıbeler)
- Soyağacı (Hz. Âdem (A.S)'dan başlayıp Ahi Evran Hazretlerine kadar süren soyağacı)
- Fütüvvet Silsilesi (Ahi Evran Hazretlerinden başlayıp adı geçen Ahi şeyhine kadar -Ahi Sinan, Ahi Musa vb.- devam eden silsile)
- Kerametler (Ahi Evran'ın ve Şeyh olan kişilerin kerametleri)
- Ahi'de bulunması gereken özellikler
- Fütüvvet ehlinin uyması gereken kurallar
- Kurallara uyulmadığı takdirde verilecek cezalar
- Çalışmanın, alın terinin önemi ve gerekliliği
- Şedd kuşanma ritüelleri
- Çırak-Kalfa-Usta-Pir ilişkisi
- Ahilik Teşkilatındaki görevli kişilerin kârdan alacakları hisse dağılımı
- Mesleğin hususiyetleri, debbağ esnafının yapması gerekenler
- Debbağlık sanatına övgüler
- Meslekler ve bu mesleklerin Pirleri

Çalışmanın konusu Ahilik Teşkilat Yapısı ve Esnaf Zümreleri (Meslek Gurupları) olduğu için, çalışmanın ana kaynaklarında adı geçen meslek gurupları ve bu mesleklerin kurucusu olan pirlерinin isimleri tek tek tespit edilmiş, fütüvvetnâmelerde geçenler ayrı şecerenâmelerde geçenler ayrı bir tablo haline getirilmiş ve ayrıca bu mesleklerin içerikleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Çalışmanın son kısmında ise, Fütüvvet verilmeyen meslekler ve sebepleri de tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁵ Belgelerin birer nüshası Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi arşivinde bulunmaktadır. Çalışmada adı geçen belgelerden ve ayrıca bu belgeleri okuyup, sadeleştiren ve yayına hazırlayan Fatih Köksal, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse ve Özer Şenödeyici'nin ortak eserleri "Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler" adlı eserden de istifade edilmiştir.

1.3.İcâzetnâmeler:

İcâzetnâme; Osmanlılar'da ve Doğu İslâm ülkelerinde, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbabından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstatlarının verdiği yazılı belgeye denir.

Kullanıldıkları alana ve konularına göre icâzetlerin başlıcaları şunlardır:

- İlmî İcâzet
- Hadis İcâzeti
- Fennî İcâzet
- Tarikat İcâzeti
- Mânevî İcâzet
- Sanat ve Meslek İcâzeti.

Ahilik ve Esnaf zümreleri ile ilgili icâzet türü olan Sanat ve Meslek İcâzeti; Bilgiden daha ziyâde iş, sanat ve beceriye dayalı üretim ve hizmet erbabı arasında kendi özel eğitimleri sonunda verilenlerdir.

İcâzetlerin içeriği şu unsurlardan oluşmaktadır;

- İcâzetin başında Besmele, ALLAH (cc)'a hamd, Hz. Peygamber (S.A.V.)'e salât-ü selâm, Ashâba dua ve kelime-i şehâdet,
- Konunun ehemmiyeti ve ciddiyeti anlatılır,
- Öğrencinin adı kaydedilerek elde ettiği ehliyet tanıtılır,
- Üstâd kendi adını belirtir ve okuttuğu kitabı, öğrettiği ilim veya sanatı, verdiği irşad hizmetini kimden ve hangi yolla aldığını, sened veya silsilesi ile birlikte anlatır,
- Üstâd; kazandığı ehliyeti yürütmesi için öğrenciye izin verdiğini ifade eder, devrettiği hakkı nasıl kullanacağına dair ona yol gösterir ve öğrencisinin kendisine dua etmesini ister,
- Hocanın imzası veya mührü

İcâzetnâmeler, kurumsal ve resmî değil şahsî ve sivildirler ayrıca bazı sanat ve meslek icâzetleri dışında bütün icâzetler Arapça olarak yazılmıştır (Akpınar, 2000:393-400).

1.4. Arşiv Vesikaları

Arşiv; belli bir konuya âit biriktirilmiş eski ve önemli evrak, defter, senet ve belgeler (Örneğin; Osmanlı Arşivleri) (TDK Sözlüğü, 2018)

Ahilik ve esnaf zümreleri hakkında bilgi edinebileceğimiz arşiv vesikalarından bazıları şunlardır;

- Belgeler
- Beratlar
- Fermanlar
- Vakfiye Kayıtları
- Tezkire-i Ruhsât-ı Esnaf Defterleri⁶

⁶ *Tezkire-i Ruhsât-ı Esnâf Defterleri* Erciyes Üniversitesi KAYTAM Arşivi'nde bulunan bir belge türüdür. Bu belgeler temelinde yapılan ilk çalışmalar şunlardır;

- (Erdem, Deveci,2012),
- (Erdem, Deveci,2014),
- (Erdem, Deveci,2015).

- Kadı Sicilleri vb.

1.5. İbn-i Battûta Seyehatnâmesi

Seyâhat-nâme; “Gezi mektubu, gezi eseri” mânasına gelir. Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki *seyâhat* ile (aslı siyâhat) Farsça “*risâle, mektup*” anlamına gelen *nâme* kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır.

Dünyanın önemli gezginlerinden sayılan İbn Battûta seyahatnâmesinde kendinden önce yazılmış seyahatnâmelerden farklı olarak, ülke ve beldelerin özelliklerinden çok insanların ve halkların durumları, sosyal ve iktisâdî hayatları, inanç ve gelenekleriyle ilgili bilgiler vermiş, bundan dolayı seyahatnâmesi tarih, coğrafya ve edebiyat yönünden olduğu kadar etnografik, antropolojik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açılardan da büyük bir değer taşımaktadır. Seyahatleri 1325 yılından başlayarak otuz yıl kadar sürmüş olan İbn Battûta’nın gezdiği yerler arasında Türkiye, Hindistan, Çin, Endülüs, Batı Sudan, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır gibi ülkeler sayılabilir (Yazıcı, 2009:9-10).

Ahilerin Anadolu’da meskûn Türkmenlerin her vilayet, belde ve köyünde var olduklarından bahseden İbn Battûta, şehirlerdeki Ahi zaviyelerinden başka küçük bir köyde veya dağ başında bile ahi zaviyelerinin görülebileceğini ancak Anadolu seyahatinde kendisinin bizzat ziyaret ettiği veya mensuplarıyla görüştüğü on sekiz Ahi zaviyesinin ismini zikretmiştir. (İbn Battûta’nın ziyaret ettiği Ahi zaviyeleri: Antalya, Burdur, Gölhisar, Milas, Denizli, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa ve Gerle) (Şeker, 1993:86-87).

İbn Battûta Anadolu seyahati esnasında tanıştığı Ahiler hakkında bilgi verirken “*Ben dünyada onlardan daha ahlaklısını ve erdemlisini görmedim. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz*” şeklinde takdir edici ifadeler kullanmıştır (Aykut, 2000:404).

İbn Battûta Ahilik, Ahiler ve Ahi Zaviyeleri hakkında detaylı bilgiler verirken esnaf zümreleri hakkında Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde olduğu gibi herhangi bir esnaf listesi vermemiştir.

1.6. Evliya Çelebi Seyehatnâmesi

Eserin asıl adı Târîh-i Seyyâh Evliyâ Efendi olup Evliya Çelebi’nin 1630-1681 yılları arasında İstanbul’dan başlayarak Osmanlı Devleti topraklarında ve komşu ülkelerde yaptığı seyahatlerini anlattığı on ciltlik eseridir.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme’sinde, Osmanlı Devleti’nin âdeta fizikî yapısını yazıya dökmüştür. Ana hatlarıyla “tarih”, “mekân” ve “halk” olmak üzere üç katmandan oluşan şehir tasvirlerini yaptığı yolculuklarını belirli bir şema dâhilinde anlatmaktadır. Şehirlerin coğrafi konumu ve

tarihçesi, yapılar (tarihçesi, mimari değeri ve önemi, o anki durumu), ahali (yaşam tarzı, karakteri ve eğitim düzeyi, dili, âdet ve görenekleri, giyimi, oyunları, sanatları vb.) ve mesireler ile ziyaretgâhlar olarak gruplandırılabilir bir çerçeve içinde ele almıştır (Tezcan, 2009:16-17).

Evliya Çelebi'nin eserinde "Meşhur Esnaf Alayı, İstanbul ve İstanbul'a Bağlı Bulunan Askerler ve Esnaf" başlığıyla verdiği esnaf zümreleri, Padişah fermanı üzerine İstanbul'un dört mevleviyet yerinde bütün sanat erbabı 57 fasıl olup, tamamı 1100 sanattır. Bunların toplanmasına memur olanlar, bütün vezirlerin vükelânın çavuşlardan başlayarak bütün esnafları tek tek zikreder, Meşhur Esnaf Alayı'nda adı geçen esnaf zümreleri geçit sırasına göre şunlardır (Evliya Çelebi, 1969:208-333);

"Alay Çavuşları, Tahir Subaşı yani Çöplük Subaşı, Gılman Hademeleri Esnafı, Acemi Oğlanları Esnafı, Arayıcılar Esnafı, Mezar Kazıcılar Esnafı, Lağamcılar Esnafı, Salâhorlar Esnafı, Baltacılar, Lağımcıbaşı Esnafı, Asebaşı Esnafı, Şehir Subaşı Esnafı, Amansız İkinci Esas Esnafı, Amansız Cellatlar Esnafı, Yankesici Esnafı, Kara Hırsız Esnafı, Gidiler (Deyyus, Pezevenk), Kasımpaşa Mukallderi Esnafı, Ahlaksız Gençler Esnafı, Arap Seyisler Esnafı, Mekkârî yani Kiracılar Esnafı, İstanbul Bekçileri Esnafı, Alemdar ve Sancakdarlar Esnafı, Postacılar Esnafı, Molla Muhzırları Esnafı, Âyân, Beylerbeyleri ve Vezirler İmamları, Hatibler, Kadı Mollalar Esnafı, Büyük Şeyhler, Vâizler Esnafı, Nasihatçı ve Tefsirciler, Muhaddisler, Müezzinler, Sûfiler, Mütevelliler Esnafı, Şeriat Kapıcıları, Şer'iyye Mahkemeleri Mukayyitleri, Resûlullah Naathânları, Kur'an-ı Kerîm Hâfızları, Yazıcı Esnafı, Sahhaflar, Şâirler Esnâfi, Paşa-Vezirler ve Âyânın Medahları, Hânendeler Esnafı, Münecimler, Remilciler, Sanatkârlar Nakibleri, Tarik Ehli Reisleri, Sanat Ehli Şeyhleri, Sanat Ehli Çavuşları, Sanat ve Tarik Ehlinin Hademeleri, Cenaze Pekleri Esnafı ve Ölü Yıkayıcılar, Ebced Okuyan Çocuk Mektepleri Hocaları, Dilenci Şeyhleri Esnafı, Arasat Şeyh Esnafı, Talebe Esnafı, Hz. Peygamberin Temiz Sülalesinden Mübarek Seyyidler, Hekimbaşı Esnafı, Hekimler Esnafı, Göz Doktorları Esnafı, Dükkansız Tutuyacılar Esnafı, Macuncular Esnafı, Cerrahlar Esnafı, İlaç İçkileri Esnafı, Gülsuyucular Esnafı, İlaç Yağları Esnafı, Tımarhaneciler Esnafı, Tımarhane Hademeleri Esnafı, Çiftçiler Esnafı, Bağ Bekçileri Esnafı, Meyva Ağaçları Aşıl原因lar Esnafı, Sebzevatçı Esnafı, Ekmekçi Esnafı, Yeniçeri Ekmekçisi Esnafı, Tuzcular Esnafı, Çörekçiler Esnafı, Börekçiler Esnafı, Gevrekçi Esnafı, Kâkeçiler Esnafı, Kurabiyeci Esnafı, Simitçi Esnafı, Kaâifçiler Esnafı, Şehriyeciler Esnafı, Lokmacılar Esnafı, Gözlemciler Esnafı, Dergâh-ı Ali Yençeri Sakaları Esnafı, Şehir Sakaları Esnafı, Arka Sakası Esnafı, Değirmenciler Esnafı, Uncu Esnafı, Un Elekçileri Esnafı, Buğday Çalkalayıcılar Esnafı, Kalburcu Esnafı, Elekçi Esnafı, Nişastacı Esnafı, Güllaççı Esnafı, Peksimet Emîni ve Peksimetçi Esnafı, Deve Sürücülerini Esnafı, Meş'aleciler Esnafı, Yola Giden Şatırlar Esnafı, Karadeniz Gemicileri Esnafı, Kalafatçılar Esnafı, Urgancılar Esnafı, Kendirciler Esnafı, Yelkenci Esnafı, Ziftçi ve Katrancı Esnafı, Serenci Esnafı, Tulumbacı Esnafı, Puslacılar Esnafı, Kum Saatçileri Esnafı, Haritacı Esnafı, Deniz Dalgıçları Esnafı, Günbaşı Ağaları Esnafı, Arpa ve Buğday Navluncuları Esnafı,

Karadeniz Bezirgânları Esnafı, Akdeniz Reisleri Esnafı, Akdeniz Marangozları Esnafı, Pirinççi Bezirgânları Esnafı, Kınacılar Esnafı, Ketenciler Esnafı, Şekerciler Esnafı, Kahveciler Tüccarı Esnafı, Bezirgânbaşı Esnafı, Kasap Esnafları, Salhaneciler Esnafı, Küçük Kasap Esnafı, Yahudi Kasapları Esnafı⁷, Mandracılar Esnafı, Çiftlik Esnafı, Ağılcılar Esnafı, Çoban Esnafı, Sütçüler Esnafı, Koyun Sütü Esnafı, Peynirci Esnafı, Kaymakçı Esnafı, Yoğurtçubaşı İşyeri Esnafı, Bütün Yoğurtçular Esnafı, Telemeciler (Bir tür peynir) Esnafı, Mumcu Esnafı, Sultânî Balmumu İşyeri, Balmumu Tüccarları, Atmeydanı Kasapları Esnafı, Yedikule Kanaracıları (Kasap çengeli) Esnafı, Bahçekapısı Kanaracıları (Kasap çengeli) Esnafı, Atmeydanı Baruthanesi Esnafı, Yeniçeri Mandracıları Esnafı, Arslancılar Esnafı, Ayıcılar Esnafı, Başcı Esnafı, Koyun Sütü Sağan Esnafı, Sığır Pastırmacıları Esnafı, Pastırma Tâcirleri Esnafı, Kirişçi Esnafı, Kirişçi Tüccarları, Tutkalcı Esnafı, Koyun Ciğercileri Esnafı, İşkenbeci Esnafı, Sirkeci Esnafı, Turşucular Esnafı, Sarmısakçı Esnafı, Soğancılar Esnafı, Aşçılar Esnafı, Kebapçı Esnafı, Esirhâne Emâneti, Esirci Bezirgânları Esnafı, Tuz Emîni Esnafı, Baruthâne Emîni, Osmanlı Darphânesi Emîni, Kefere Sirkeçileri, Kalcılar Esnafı, Kehleciler Esnafı, Rumelindeki Para Kesilen Yerler, Gümüş Arayıcılar Esnafı, Çoka Emîni Esnafı, Arpa Anbarı Emîni Esnafı, Kiler Emîni Esnafı, Odun Anbarı Emîni, Otluk Anbarı Emîni, Tavuk Emîni Esnafı, Mutbak Emîni Esnafı, Şehir Emîni Esnafı, Çardak Emîni Esnafı, Çardak Çorbacısı Esnafı, Çardak Nâibi, Muhtesib Ağa, Atpazarı Emîni Ağa, At Canbazları Esnafı, At Tellalları Esnafı, At Meyancıları Esnafı, Nüzûl Emîni, Tersâne Emîni, Pencik Emaneti, Gümrük Ağası Esnafı, Bakkallar Esnafı, Çeşitli Yağcı Esnafı, Şirloguncular Esnafı, Balcıları Esnafı, Sebzeçiler Esnafı, Sabuncular Esnafı, Pastırmacılar Esnafı, Leblebiciler Esnafı, Pazarbaşı Yemişçileri Esnafı, Bahçıvan Esnafı, Karpuzcu Manavı Esnafı, Meyvacılar Esnafı, Kılıççılar Esnafı, Zirhçıbaşı Esnafı, Okçu Esnafı, Hançerciler Esnafı, Kalafatçılar Esnafı, Kıncılar Esnafı, Sağrıçılar Esnafı, Ateş Saçan Fişenkçiler Esnafı, Demir Kaynakçıları Esnafı, Kundakçı Esnafı, Vezneciler Esnafı, Tüfenkçiler Esnafı, Tabancacılar Esnafı, Tüfenk Açıcıları Esnafı, Havâi Fişenkçiler Esnafı, Barutçu Esnafı, Fitolciler Esnafı, Demirciler Esnafı, Nalkesen Demirciler Esnafı, Mıhcılar Esnafı, Çivi Enseri Esnafı, Küçük Çivi Esnafı, Kantarcılar, Teraziciler, Eyeciler, Keserciler, Destreciler, Burgucular, Kömürcüler, Kömür Gezdircileri, Demirciler Serçeşmesi, Gemciler, Ok Ucu Yapanlar, Kilitçiler, Özengiciler, Nalçacılar, İğneciler, Demir Çekenler, Hurda Demir Satanlar, Nalbantlar, Kazancıbaşı, Taşçılar, Çarıkçılar, Kazan Tâcirleri, Kalaycıları, Kuyumcu Esnafı, Cevâhirci Bezirgânları Esnafı, İncici Esnafı, Cevâhirci Kuyumcuları Esnafı, Saatçi Esnafı, Sikkezenbaşı Esnafı, Damgacıbaşı Esnafı, Kuyumcu Bilirkişileri Esnafı, Halis Altın ve Gümüş Tizabcıları, Mücevheratçılar, Elmas Traş Ediciler, Hakkâk Esnafı, Mühür Kazıcılar Esnafı, Heykel ve Gümüş Kazanlar, Kuyumcu Kalemkârları, Sırmakeşler Esnafı, Demir Tel Çekenler Esnafı,

⁷ Pirleri yoktur. Müslümanın kestiği eti yemezler. Ama diğer kasaplara rağmen kendilerini fevkalade süslerler. Acaip şakalar yaparak geçerler. 55 dükkân, 200 neferlerdir.

Potacı Esnafı, Böreciler Esnafı, Civacı Esnafı, Sarı Pirinç Borucuları Esnafı, Çeşitli Divitçiler Esnafı, Tenekeci Esnafı, Bıçakçı Esnafı, Dökmecibaşı Esnafı, Kalay Dökmecileri Esnafı, Kurşun Berber Köserecileri Esnafı, Yayıbaşı Esnafı, Okçubaşı Esnafı, Zenberekçiler Esnafı, Sapanacı Esnafı, Tâlimhâneci Esnafı, Kemankeşler Esnafı, Tirandazlar Pehlivanları, Zehgirciler Esnafı, Matrakçılar Esnafı, Güreşçi Pehlivanlar Esnafı, Avcılar Esnafı, Kuşu Kuş İle Avlayanlar, Yelpazeciler Esnafı, Sorğuççular Esnafı, Kuşbâzlar⁸, Tavukçu Esnafı, Serçe ve Diğer Kuşlar Esnafı, Bülbülcüler Esnafı, Terziler Esnafı, Dolamacı Terzileri Esnafı, Kapamacı Esnafı, Pamuk Atıcılar, Kadın Takyecileri Esnafı, Kavukçu Esnafı, Kellepuş Esnafı, Yorgancılar, Zencif Ütücüsü, Gömlekçiler, Tülbentçi Esnafı, Yağlıkçı Esnafı, Örucüler Esnafı, Kumaş Dokuyucu Esnafı, İbrişimciler Esnafı, İpek Dügmeçiler Esnafı, Çadırcılar Esnafı, Çadır İçi Yayıcıları, Koloncular Esnafı, Kürkçü Esnafı, Samur Kalpakçıları, Samur Bezirgânları, Kuş Avcıları, Parsçibaşı Esnafı, Arslancılar Kethüdası, Debbağlar Esnafı, Sağrıciyân Esnafı, Tirşeciler Esnafı, Keçeciler Esnafı, Yeniçeri Keçecileri, Moytaf Esnafı, Debbağ Tüccarları, Pâreci Tüccarlar, Makbul Saraç Esnafı, Kaltakçı Esnafı, Tirkeşçiler (Ok Atanlar), Gedeleşçiler (Gedeleş: Yay konulan mahfaza), Teyelticiler (Teyelti: Eğer altına konulan kaba kebedir), Debeciler (Debe: Yağ Kabı) Esnafı, Sofracılar Esnafı, Yularcılar Esnafı, Sepet Sandıkçıları, Kamçıcılar, Palan Dikiciler, Pabuççu Esnafı, Devşirme Tâifesi, Başmakçı ve Hafaf (Kavaf) Esnafı, Başmakçıbaşı Esnafı, Dikiciler Esnafı, Çizmeciler Esnafı, Mestçiler, Terlikçiler Esnafı, Eskiciler Esnafı, Hamam Kapısından Bulunan Eskiciler, Haffaf Dellâlları, Attar Hâcegânlar, Anberci Esnafı, Buhurcular Esnafı, Kırılmış Fincan Tamircileri, Çömlekçi Attarları, Çömlekçi Esnafı, Kibritçi Esnafı, Kibrit Yağcıları Esnafı, Yağcı Attarları Esnafı, Şişeci Esnafı, Gezici Attarlar, Çiniciler Esnafı, Tenekeçiler Esnafı, Afyoncular Esnafı, Esrarçılar Esnafı⁹, Ot Bulucular Esnafı, Kahve Satıcılar Esnafı, Yahudi Attarları Esnafı, Berber Esnafı, Sünnetçi Berberleri Esnafı, Piyâde Berber Esnafı, Ustura Çarhçıları Esnafı, Ustura Kuyrukçuları Esnafı, Sarıkçı Esnafı, Temiz Hamamcılar Esnafı, Dellâk Esnafı, Natırlar Esnafı, Çamaşırcılar Esnafı, Lekeçiler Esnafı, Nureçiler yani Harızmacılar, Cihan Nakkaşları Esnafı, Altın Döğücüler Esnafı, Altın Yıldızcılar Esnafı, Sahhaflar Esnafı, Kağıtçılar Esnafı, Mukavva Kubur Divitçiler, Remilçiler ve Mektubcular, Mürekkebciler Esnafı, Ressamlar Esnafı, Tasvirici Falcı Esnafı, Padişah Dügümcüleri Nakilçileri, Alcı ve Balcı Esnafı, Yastık Basmacıları Esnafı, Çit Basmacıları Esnafı, Sırma İşleyici Nakkaşlar, Yağlıkçı Nakkaşlar Esnafı, Eski Bedestan Esnafı, Eski Bedestan Bekçileri, Bedestan Hamalları, İç Bedestan Dellâlları, Dış Bedestan Hamalları, Çukacılar Esnafı, Atlascılar Esnafı, Dibacılar Esnafı, Yastıkçı ve Kadifeciler, İpek Hil'atçiler, Tire ve Şam Alacacıları, Peştimalcılar, Kemhacılar Esnafı, Bezci Esnafı, Dokumacılar Esnafı, Bez Tüccarları, Halıcılar Esnafı, Abacı Esnafı, Kebeci Esnafı, Sof Ehmamcıları, Sofcular, Sipahi Pazarı Esnafı, Bitpazarı Hilekâr Esnafı, Avret Pazarı Esnafı, Aracılar Pazarı, Yeni Bedestan Cemaati Esnafı, Bedestan

⁸ Pirleri yoktur. Uğursuz kimselerdir.

⁹ Bunlar da Esrar yiyerek, şaka ederek geçerler. 16 dükkân, 60 neferdirler.

Hâcegânı Esnafı, Yeni Bedestan Dellâlları, Yeni Bedestan Bekçileri, Yeni Bedestan Hamalları, İç Bedestan Dellâlları, Aynacılar Esnafı, Boyacılar Esnafı, Boyacı Tokmakçıları Esnafı, Galata Bedestanı Tüccarları, Güzel Koku Esnafı, Doğramacı Esnafı, Sedefkârcılar Esnafı, , Çıkırıkçılar Esnafı, Hilalciler Esnafı, Kutucu Esnafı, Varilci Esnafı, Nalinci Esnafı, Zerdesteciler Esnafı, Zurnacıbaşı Esnafı, Çalıcı Mehterler, Kûs Mehterleri Esnafı, Gâvur Zurnacıları Esnafı, Davulcu Esnafı, Daireciler Esnafı, Rebabçılar, İbret Olunan Eski Saz Erganon, Eski neyzenler Esnafı, Musikar Esnafı, Kudum, Kûs Tabibaz ve Döblekçiler, Çeşitli Hünerbazlar, Ateşbazlar Esnafı, Marangozlar, Mimarlar Esnafı, Marangozlar Esnafı, Keresteciler Esnafı, Bıçkıcı Esnafı, Sıvacı Esnafı, Camcı Esnafı, Alçıcılar Esnafı, Horasancılar, Kireççiler, Yağlı Kireççiler, Mermeciler, Taş Kireççiler, Löküncüler, Suyolcular, Kiremitçiler, Kerpitçiler, Tahta Kurşuncular, Kurşun Eriticiler, Kaldırımçılar, Kayagancıyân, Taş Esnafı, Taş Taşıyanlar, Badanacılar, Eyup Oyuncakçısı, Araba Yapımcıları, Piştahçılar, İskemleciler, Faraşçılar, Tabutcular, Gergefciler, Çulha Tezgâhcısı, Tahtirevancılar, Mahfeciler, Burma İşkembeci, Fırın Yapıcılar, Kuyu Kazıcıları, Lâğımçı Ermeniler, Hânendeler, Saz Çalanlar, Oyuncular, Sâzendeler Esnafı, Dâire Sâzendeleri, Usulbendler, Kemeñeciler, Neyzenler, Musikar Sâzendeleri , Çengici Sâzendeleri, Kudum Çalan Sâzendeler, Tanburcu Sâzendeleri, Kanuncular, Ud ve Sâzendeleri, Çartar Sâzendeleri, Şeştar Sâzendeleri, Şeşhâneci Sâzendeleri, Kopuzcular, Çökürçi Sâzendeleri, Çeşdeciler, Kara Düzençi Sâzendeleri, Bunkarcı Sâzendeleri, Yeltemeciler , Mogniciler Sâzendeleri, Tanburcular, İflikçi Sâzendeleri, Sünderci Sâzendeleri, Şarkı Sâzendeleri, Kaba Zurna, Cura Zurna, Âsafî Zurna, Arabî Zurna, Âcemî Zurna, Şehâbî Zurna, Balabancı Sâzendeleri, Teferekçi Sâzendeleri, Nefir Sâzendeleri, Kerenaycılar, Çoban Kavalı, kaba Dûdük, Yelli Dûdük, Arabî Dûdük, Çağırma Dûdük, Macar Dûdüğü, Mehter Dûdüğü, Mizmez Dûdüğü, Dankiyo Dûdüğü, Tulum Dûdüğü, Kıranda Dûdüğü, Zurnacılar Alayı, Eyup Borusu, Derviş Borusu, Torompete borusu, Efrasyab Borusu, Pirinçten Mehter Borusu, Lotorya Borusu, Erganon Borusu, İngiliz Borusu, Ağız Tanburesi, Çam Döbleği, Çömlek Döbleği, Yemen Döbleği, Makrafe Döbleği, Tablbaz Sâzendeleri, Kamış Mizmar, Tarak Mizmar Çalanlar, Safir Bülbül Sâzendesi, Hokkabazlar ve Güldürücüler¹⁰, Hoşsohbet Mukallit Nedimler, Bozacılar Esnafı, Sarı Bozacılar Esnafı, Subyeciler Esnafı, Balsuyu Esnafı, Rakıcılar Esnafı, Müsellesciler, Mel'un, Mezmum, Uğursuz Esnaf yani Meyhâneçiler¹¹, Koltuk Meyhâneleri Esnafı, Hâlis Şarab Meyhâneçileri, Şunab Şarabı Meyhâneçileri, Nar Şarabı Meyhâneçileri, Hurma Şarabı Meyhâneçileri, Karpuz Şarabı Meyhâneçileri, Köknar Şarabı , eyhâneçileri, Uşele Şarabı Meyhâneçileri, Epseme Şarabı Meyhâneçileri, Aslama Şarabı Meyhâneçileri, Mavuzâ Şarabı Meyhâneçileri, Bedvine Şarabı Meyhâneçileri, Misket Şarabı, eyhâneçileri, Nardenk Şarabı Meyhâneçileri, Hemel Şarabı Meyhâneçileri, Rakı Şarabı İşret Yeri, Gülfesen Rakısı

¹⁰ Bu esnaf 12 koldur. Genelde gayr-i Müslimlerden oluşmaktaydı.

¹¹ Hepsisi sapık âyinli kefere ve fecere olarak 6000 kadar nefer, 1060 dükkânları vardır.

Tarabhânesi, Muzlu Rakı İçki yeri, Ferna Rakısı Keyif Yeri, Sevdin Rakısı Dinlenme Yeri, Hardaliye Rakısı nedim Yeri, İmâmiye Rakısı Yeri, Yalseci Rakısı Yeri, Ihlamur Rakısı Yeri, Enisun Rakısı Kayıtsızlar Yeri, Darçın Rakısı Yeri, Saman Rakısı Yeri, Karanfil Rakısı Yeri, Nar Rakısı Yeri, Elma Suyu Yeri, Bal Suyu Yeri, Mübtezel Suyu Yeri, Arpa Suyu Fesad Yeri, Darçın Suyu Devâhânesi, Kibrit Suyu Yeri, Yahudi Meyhâneleri Meyhânegileri¹², Bozacıbaşıya yamak olan meyhânegiler elli sınıftır. Bunlar İstanbul esnaflarının son faslı olup, alay burada son bulur”.

2. Ahilik Teşkilatı'nın Esnaf Zümreleri ile İlgili Temel Kavramları

Fütüvvetnâmelerde ve şecerennâmelerde sıkça geçen konuyla alakalı terimlerin ne anlama geldiğini açıklamak çalışmanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu kavramlar başlıca şunlardır; hırfet, hiref, ehl-i hiref, sanat, ehl-i sanat (sanatçı), esnaf ve pir.

Hırfet; rızka, geçinmeye yarayan sanat, amel, kâr

Hiref; rızka, geçinmeye yarayan sanat, amel, kâr anlamına gelen Hırfet'in çoğulu.

Ehl-i Hiref; Sanat sahibi, esnaf demektir. "Erbab-ı hiref" de aynı manadadır (Pakalın, 1993:509).

Sanat; İnsanda estetik duyguyu heyecana getirecek eserler meydana getirme işi (Sanat, 2018).

Ehl-i Sanat (Sanatçı); Yaratıcı ve olağandışı nitelikleri olan, sanat yapabilecek yetkide olan kişi (Ehl-i Sanat /Sanatçı, 2018).

Esnaf; Sınıf kelimesinin çoğuludur (Devellioğlu,1996:280). Osmanlı Türk toplumunda el sanatları ile uğraşan sanatkârlar ile, geçimlerini mamul eşya perakendeciliği ile sağlayan kimselere verilen ad. Osmanlı Devleti'nde halk, kazanç kaynaklarına göre sınıflandırılırken galat olarak benimsenmiş kelimedir (Soykut, 1978:16). Esnaf-ı Neccârân, Esnaf-ı Bezzâzân gibi çoğunlukla terkip halinde kullanılıp bir sanat erbabının çeşitli sınıflarını gösterirken sonradan halk tarafından zamanla terkipler kaldırılmış ve herhangi bir iş gücü ve herhangi bir sanatla uğraşanların

¹² Bu meyhânegi Yahudiler mühim ve acele, lazımlı haşerât olduklarından ne kadar oldukları bilinmek için esnaflardan sonra geçmeleri ferman olundu. Alay köşkü dibinden güneş batarken geçtiklerinden üzerlerinde bulunan kıymetli âriyet elbiseleri muhafaza için bu nursuz çıftları himâye maksadıyla üç oda acemi çorbacıları arkalarından pürsilâh geçerler. Bu Yahudi Meyhânegileri başka Alay etmelerinin sebebi budur ki, bunlar hiçbir vakit başkalarından yiyip içmezler, kimseye karışmazlar, arkadaşlık ederlerse yapmacıktır. Hatta şarab dedikleri mel'unu bile başkasından alıp içmezler. Onun için ayrı meyhâneleri vardır. Bu Yahudiler çok kâr ederler. Yirmi otuz yıllık lâal, yakut, kehribar renginde şarablar bulunur (Ankona, Paris, Budin, Alman, Sarakoza, Mora, İngiiz, Sakız, Kıbrıs) şarablarının en âlâsı Bozcaada'nın Misket Şarabı, İstanbul'un Ketehorya Şarabı hep bu Yahudilerde bulunur. Bu yüzden başka bir alayla geçerler. 100 dükkan 500 neferdir.

hepsine birden "Esnaf" denilmeye başlanılmıştır. Kısacası Ehl-i Hiref, Ehl-i Sanat olan kimseler için kullanılan bir kelimedir (Gölpınarlı, 2011:74).

Pir; *Yaşlı, ihtiyar, her meslek ve tarikatın kurucusu (Doğan, 2011:1011) anlamına gelen pir kelimesi, fütüvvette "bir işi ilk defa işleyen kişi" anlamına gelir. Her iş kolunda pir iki tanedir. Birincisi o işi ilk işleyen peygamberler, ikincisi ise İslam'dan sonra o işi ilk işleyen kemer-beste sahabelerdir (Torun, 1998:119). Meselâ Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdrîs terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Dâvûd demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tâcirlerin, Selmân-ı Fârisî berberlerin pîri sayılırken, kemer-beste sahabelerden, Selman-ı Fârisî berberlerin, Bilal-i Habeşî müezzinlerin, Zünnn-i Mısırî tabiplerin, Muhammed ibni Ebu Bekr mimarların, Ebû Ubeyde reislerin, Ebu Zer Gıfârî palandûzların pîri sayılırlardı (Gölpınarlı, 2011:76).*

3.Ahilik Teşkilatı ve Fütüvvet Verilen Meslekler (Ehl-İ Hiref)

Üreticilerin meşgul olduğu işe göre sınıflandırılmasından doğan esnaflık insanlık tarihi kadar eskidir. Türk esnaflığının kökenleri daha önceki Türk- İslam devletlerine kadar uzanır. Her esnaf kolunun kendine mahsus gelenekleri ve her mesleğin bir pîri vardır. Meselâ Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdrîs terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Dâvûd demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tüccarların, Selmân-ı Fârisî berberlerin, Ahî Evran ise debbâğ esnafının pîri sayılır.

Genel olarak esnaf birlikleri "ehl-i hiref" adıyla da anılır. Osmanlılarda esnaf denilen sanat ehli ikiye ayrılır;

1. Ehl-i Hiref-i Hassa / Saray Ehl-i Hirefi (Devlete ait iş ve işyerlerinde çalışanlar)
2. Serbest Esnaf Teşkilâtı ve Esnaf Birlikleri (Serbest Çalışanlar)

3.1. Ehl-i Hiref-i Hassa (Saray Ehl-i Hirefi)

Devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığı çalışanlara denir. İlk önceleri sanatta mahir olanların alındığı ancak daha sonraları sanatkârların usta-çırak geleneği ile yetiştirildikleri bir sistemleri vardır. Devşirme usulü ile saraya gelen gençlerin yeteneklilerinden seçilen ehl-i hiref-i hassa mensupları kıdemlerine göre; şakird, ser, kethüda, yiğitbaşı gibi hiyerarşik yapıya sahiptiler. Bunlarla ilgili arşivlerde çok sayıda kayıtlı defter bulunmaktadır.

Devletin kontrolü ehl-i hiref-i hassa üzerinde doğrudan olurken esnaf teşekküllerine ve loncalara bağlı özel teşebbüsler üzerinde ise dolaylı olmuştur. Bütün esnaf kuruluşları üretim ve satış aşamalarında devletin denetimi altında bulunur ve ihtiyaç anında serbest meslek sahipleri de devlet hizmetine alınabilirdi ki, buna genellikle savaş zamanlarında gıda temini, elbise, savaş malzemesi yapım ve onarımı gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla başvurulurdu. Bu gibi ihtiyaç durumunda orduya dâhil edilen ve devlete ait olan iş yerlerinde istihdam edilen esnafa *orducu esnafı* denilirdi (Kal'a, 1995:424).

Saraydaki Esnaf Zümreleri şunlardır (Yaman, 2008, s.1096-1114):

Abacılar (*Abây-i Bafân*), Altın Tozu Yapanlar (*Zerkubân*), Bakırcılar (*Kazgancıyân*), Bıçakçılar (*Kardgerân*), Buhurcular (*Buhurciyân*), Bülbülcüler (*Bülbülcüyân*), Camcılar (*Camgerân*), Cerahlar (*Cerahîn*), Çamaşırcılar (*Câmeşurân*), Çıkrıkçılar (*Hırratîn*), Çilingirler (*Çilingirân*), Çiniciler (*Kaşıgerân*), Çizmeciler (*Muzeduzân*), Dericiler (*Debbâgîn*), Dimeşkigerler (*Dimeşkigerân*), Göz Tabipleri (*Kehhalân*), Güreşçiler, Gürz Yapanlar (*Bozdoğanyan*), Hakkaklar (*Hakkakân*), Halı Dokuyanlar (*Kâliçebâfân*), Hattatlar (*Katibân-ı Kütüb*), İpek Terzileri (*Gazzazân*), Kadifeciler (*Kadifebâfân*), Kalaycılar (*Kâlcüyân*), Kalkancılar (*Siperduzân*), Kandilciler (*Çerağcıyân*), Keçeciler (*Keçeciyan*), Kemhacılar (*Kemhabâfân*), Keştigerler (*Keştikerân*), Kılıççılar (*Şimşirgerân*), Kıncılar (*Niyamgerân*), Kuyumcular (*Zergerân*), Külahçılar (*Külahduzân*), Kündekarlar (*Kündekârân*), Kürkçüler (*Postinduzân*), Marangozlar (*Neccarân*), Mücellitler (*Mücellidân*), Mürekkepçiler (*Mürekkepçiyân*), Müteferrika, Nakış İşleyenler (*Nakışbendân*), Nakkaşlar (*Nakkaşân*), Nalçacılar (*Nalçeciyan*), Okçular (*Tirgerân*), Saatçiler (*Saatçiyân*), Saraçlar (*Serâcin*), Saz Yapanlar (*Saztırâşân*), Sırmacılar (*Simkeşân*), Sikkezenler (*Sikkekünân*), Sorguççular (*Sorguçcıyan*), Tüfekçi ve Demirciler (*Tüfenkçiyân ve Demirciyân*), Yayıncılar (*Kemangerân*), Zerduzlar (*Zerduzân*), Zernişanlar (*Zernişanyân*), Zırh ve Kundakçılar (*Zırhcıyan ve Kundakcıyan*).

3.2. Serbest Esnaf Teşkilâtı ve Esnaf Birlikleri (Ahi Birlikleri)

68

Genellikle şehir ve kasabalarda bulunan Osmanlı serbest esnaf kuruluşları, birbirleriyle rekabet yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esasına göre teşkilatlanmışlardı. Aynı işi yapan meslek ve sanat erbabı kişiler bir arada çalışmış ve birbirlerini denetlemişlerdir. Ahilik sistemi esnaf şeyhi, esnaf kethüdâsı, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çıraktan oluşan hiyerarşik bir yapısı olup adı geçen bu kişilerin görev ve yetkileri ile hak ve sorumlulukları gelenek ve nizamnâmelere göre düzenlenmiştir (Kal'a, 1995:424).

3.2.1. Fütüvvetnâmelerde Adı Geçen Esnaf Zümreleri

Ahilik kurumunun ana kaynağı olarak kabul edilen fütüvvetnâmeler, geniş manada her Müslümanın uyması gereken adap ve erkânı içeren kurallar manzumesini ifade ederken dar manada ise esnafın icra ettiği işi ile ilgili esasları, yönetmelikleri ve yönergeleri içeren nizamnâmeleri ifade eder (Erdem, 2021:52).

Fütüvvetnâmelerde, futuvvet ehlinin (ahinin) mutlaka bir meslek sahibi olması ve buna uygun bir vasıf birikimi elde etmesi istenmiş, meslek bazlı fütüvvetnâmelerde (Örneğin; sakalar, aşçılar, tüfekçiler, kasaplar üzerine olanlar) ise, o meslek sahibi kişinin uyması gereken kurallara ve ritüellere yer verilmiştir (Erdem, 2021:46-47).

Fütüvvetnâmelerde adı geçen esnaf zümrelerinin sayısının her fütüvvetnâmede farklı olduğu görülmüştür¹³. Ana kaynakçayı oluşturan fütüvvetnâmelerde¹⁴ adı verilen esnaf zümrelerinin hepsi bir araya

¹³ Gölpinarlı'nın eserinde 50 adet esnaf zümresi adı ve 17 adet kemer-beste esnaf zümresi adı verilmiş, Torun'un eserinde ise 59 adet esnaf zümresi adı verilmiştir.

¹⁴ Abdülbâki Gölpinarlı'nın *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı* adlı eserinde tıpkıbasımını ve tercümesini yaptığı Arapça ve Farsça fütüvvetnâmeler şunlardır;

- I. Fütüvvetnâme: Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed, *Tuhfat-al-Vasâyâ*, İstanbul Ayasofya Kütüphanesi Mecmua, No:249, (198.a-117.b) (Arapça yazılmıştır)
- II. Fütüvvetnâme: Müellifi Meçhul Fütüvvetnâme, İstanbul Ayasofya Kütüphanesi Mecmua, No:249, (235.b-237.a) (Farsça yazılmıştır)
- III. Fütüvvetnâme: Necm-i Zerkûb, *Kitâb-al-Futuvva*, İstanbul Ayasofya Kütüphanesi Mecmua, No:249, (219.al) (Farsça yazılmıştır)
- IV. Fütüvvetnâme: Abd-al-Razzak Kâşânî, *Tuhfat-al-İhvân Tercümesi*, İstanbul Murad Molla, Abd-al-Hamîd I. 1447. (Farsça yazılmıştır)
- V. Fütüvvetnâme: Alâ-al-Devle-i Semnânî, *Risâlât-al-Futuvva (Fütüvvet hakkında Risâle)*, İstanbul Bayezîd, Veliyeddin Efendi Kütüphanesi, Mecmua, No: 1796, (170.b-174.a). (Farsça yazılmıştır)
- VI. Fütüvvetnâme: Nâsırî, *Fütüvvetnâme*, İstanbul Köprülü Kütüphanesi, Mecmua. No: 1597, (89.a-100.a) (Manzum Farsça yazılmıştır)

Ali Torun'un Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler adlı eserindeki Türkçe fütüvvetnâmeler şunlardır;

- Yahya b. Halil b. Çoban Burgazî, Burgazî Fütüvvet-Nâmesi, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, şer'iyeye Kısmı1154/198 (yeni kayıt numarası: 1352).
- Şeyh Seyyid Hüseyin ibn-i Şeyh Seyyid Gaybî, Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-Nâmesi, Ankara Milli Kütüphane, TY. A. 4225/1.
- Abdulganî Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseyinî er-Radavî, Radavî Fütüvvet-Nâmesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Mecmua A/332, 152-266.
- Nesl-i Abbas Bursevî Hâce-i Cân Ali, Hâce-i Cân Ali Fütüvvet-Nâmesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Mecmua A/332, 1-151.
- Derviş Mim Ahmed, Derviş Mim Ahmed Fütüvvet-Nâmesi, Ankara Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Mecmua B.346/33, 238a-247a.
- Muhammed Tahir ibn-i Abdullah ibn-i İsmail bi-Hâcezâde, Yâsin-i Rufâ'i Fütüvvet-Nâmesi, Süleymâniye Kütüphanesi hacı Mahmud Kitapları, 2532.
- Seyyid Alâeddin bin Hüseyin, Şeyh Abdulkâdir Fütüvvet-Nâmesi, Çorum İl Halk Kütüphanesi, mecmua 667/1, 1-25. (Yazarı Radavî'dir ve Radavî'nin Fütüvvetnâme-i Kebîr'inin bir nevi hülâsâsıdır)
- Şeyh Musa, Şeyh Musa Fütüvvet-Nâmesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Mecmua 613/18, 175b-207b.
- Şey Ahmed bin eş-Şeyh Muhammed bin eş-Şeyh Eyyüb, Şeyh Ahmed Fütüvvet-Nâmesi, Ankara Milli Kütüphanesi, Yazmalar, Mecmua 5594, 92b-94b.
- Şey Eşref bin Ahmed, Şey Eşref bin Ahmed Fütüvvet-Nâmesi, Fuad Köprülü'den Yapı Kredi Bankası'na intikal eden yazmalar, No: 133(107).

getirilerek ortak bir tablo oluşturulmuş ve esnaf zümrelerinin sayısını verirken *yaklaşık* ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadenin kullanılma nedeni ise, bazı benzer mesleklerin fütüvvetnâmelerde aynı kategoride sayılması ve bunların tek meslek olarak kaydedilmiş olmalarıdır. Bardakçılar, Testiciler, Çömlekçiler örneğinde görüldüğü üzere her ne kadar bu meslekler arasında nüans olsa da tek meslek zümresi olarak kaydedilmiş olmaları sayıyı düşürmektedir. Buna göre yaklaşık *toplam 85* esnaf zümresi tespit edilmiştir. (Tablo 1).

Her iki kaynakta da adı ortak geçen esnaf zümreleri (*Toplam 36 adet*) şunlardır; *Attarlar, Bakkallar, Balıkçılar, Bardakçılar, Başmakçılar/ Ayakkabıcılar, Berberler, Bıçakçılar, Boyacılar, Cerrahlar, Çadırcılar/ Haymeduzlar, Çitçiler, Çobanlar, Çullahlar/ Çulhacılar/ Dokumacılar/ Nessaclar, Ekmekçiler/ Habbazân, Hafızlar, Helvacılar, Hurdacılar/Hurda-füruşlar/ Çerçiler, İğneciler, Kazzâzlar, Kılıççılar, Kuyumcular, Nalbantlar, Neccar/ Dülger, Palandûzlar/ Palan-duzlar, Peykler, Sabuncular, Sakkalar, Sancakdâr, Saraçlar/ Sarrâclar, Seyisler, Sünnetçiler, Şâirler, Şeyhler, Tabipler, Terziler ve Yapıcılar.*

Kaynağın birinde adı geçerken diğerinde adı geçmeyen esnaf zümrelerinin de olduğu tespit edilmiştir. Gölpınarlı'nın eserinde adı geçip de Torun'un eserinde adı geçmeyen esnaf zümreleri (*Toplam 20 adet*); *Ahılar, Beğler, Börekçiler, Çavuşlar, Çıkrıkçılar, Dökmeciler, Ferraşlar, Hamamcılar, Hub-nefesler, Mimarlar, Muarrifler, Müfessir, Nakıybler, Okçular, Reisler, Riyazat Ehli, Silâhtarlar, Siper-duzlar, Şerbetçiler ve Taşçılar* iken, Torun'un eserinde adı geçip de Gölpınarlı'nın eserinde adı geçmeyen esnaf zümreleri (*Toplam 15 adet*) ise; *Âbidler, Aşçılar, Çanakçılar, Gâziler, Gemiciler, Hallaçlar, Hammallar /Güreşçiler, Kalaycılar, Kazancılar, Keçeciler, Külâhçılar, Kürkçüler, Mehterân, Mücellidler, Sahnâflar, Takyeciler ve Tüfenkçiler* olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1: Fütüvvetnâmelerde Adı Geçen Esnaf Zümreleri ve Pirleri

	Meslekler	Pirleri
1.	Âbidler	Abdullah Tayyar
2.	Ahılar	Suheyb-i Rûmî

- Seyyid Muhammed bin Ahmed, Esrar Dede Fütüvvet-Nâmesi, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Divan 3741, 146b-153a.
- Kitâb-ı Sakkâ, Millet Kütüphanesi, A.E. Şer'iyye Kısmı, No: 898.
- Selmân-ı Pak Fütüvvet-Nâmesi, Dil Tarih coğrafya Fakültesi, İsmâil Sâib I, 2883.
- Seyyid Mehmed Hayri Fütüvvet-Nâmesi, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, 8665/1 (6 Varak).
- Şeyh Ahmed el-Halvetî Fütüvvet-Nâmesi, Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar, A.5594/7.
- Şeyh Germiyân Fütüvvet-Nâmesi, Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi, 1616.
- Şeyh Yahya Efendi Fütüvvet-Nâmesi, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, 14510.
- Yahyâ Âgâh Fütüvvet-Nâmesi, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, 11938.
- Yazarı bilinmeyen birden çok fütüvvetnâmeler.

3.	Alemdarlar, Bayraktarlar, Sancaktarlar	<i>Bürîde-i Eslemî</i>
4.	Aşçılar	<i>Muhammed-i Ekber ibni Ömer-ün-Neccar-ı Vâsîfî</i>
5.	Attarlar	<i>Husâm ibni Abdullah-ı Kûfî</i>
6.	Ayakkabıcılar (Başmakçılar)	<i>Ebu'l Kasım Zeyd-i Ekberî</i>
7.	Bahçıvanlar (Bağbanlar)	<i>Ebu Zeyd-i Hindî</i>
8.	Bakkallar, Yemiş satanlar	<i>Adiyy bin Nebbaş</i>
9.	Balıkçılar	<i>Nasrullah-ı Semmâk</i>
10.	Bardakçılar, Testiciler, Çömlekçiler	<i>Abdulfahhâr el-Medenî</i>
11.	Bazı Şeyhler	<i>Kümeyl ibni Ziyâd</i>
12.	Beğler, Silâhtarlar	<i>Mâlik el-Eşter</i>
13.	Berberler	<i>Selmân-ı Fârisî</i>
14.	Bıçakçılar	<i>Ebu'l-Feth ibni Abdullah</i>
15.	Boyacılar	<i>Ömer ibni Abdullah-i Sebbağ</i>
16.	Börekçiler	<i>Varaka</i>
17.	Cerrahlar	<i>Ebu Ubeyde-i Cerrâh</i>
18.	Cullahlar (Dokumacılar)	<i>Ebu Nasr Abdullah</i>
19.	Çavuşlar	<i>İmrân-i Huzât</i>
20.	Çıkrıkçılar	<i>Abdullâh Habîb-i Neccâr</i>
21.	Çiftçiler	<i>Gıyâs el-Harrânî</i>
22.	Çobanlar	<i>Ebu Şârib-i Irâkî</i>
23.	Debbağlar	<i>Ahi Evran</i>
24.	Dellâklar, Nâtırlar, Külhanlar	<i>Ubeyd-i Mısırî, Selmân, Nattaş</i>
25.	Dellallar	<i>Tayfûr-ı Mekkî</i>
26.	Demirciler (Ahengerler)	<i>Zeyd-i Ahenger</i>
27.	Dökmeciler	<i>Vaîd-Allâh el-Bahrî</i>
28.	Ekmekçiler (Habbazân)	<i>Ömer-i Berberî</i>
29.	Ferraşlar	<i>Nasriyy-i Hindî</i>
30.	Gaziler	<i>Hasan-ı Kattal-ı Berberî</i>
31.	Gemiciler	<i>Haccaş-ı Berberî</i>
32.	Hafızlar	<i>Sellem bin Akiy</i>
33.	Hallaçlar	<i>Mansur-i Hallaç, İmran Beşir</i>
34.	Hamamcılar	<i>Mansûr ibni Kasım-ı Bağdâdî</i>
35.	Hammallar (Güreşçiler)	<i>H. Ömer</i>
36.	Haymeduzlar (Çadırcılar)	<i>Nasr ibni Abdullah el-Mekkî</i>
37.	Helvacılar	<i>Ebu Muhammed Ali bin Abdullah</i>
38.	Hoş-honlar	<i>Hamza bin Yetimi</i>
39.	Hub- nefesler	<i>Ebu Habib Muhyid-dîn</i>
40.	Hurda-furuşlar	<i>Avn ibni İmrân</i>
41.	İğneciler (Süzenger)	<i>Ebu'l-Kasım Mubârek</i>
42.	Kalaycılar	<i>Abdalmecid-i Mekkî</i>
43.	Kasaplar	<i>Nasr-ı Kassab-ı İsfehâni (Lakabı Cömerd-i Kassâb)</i>
44.	Kâtipler	<i>Abdullah-ı Kûfî</i>
45.	Kazancılar	<i>Nasr-ı Muayyet</i>
46.	Kazzazlar	<i>Abdullah ibni Cafer-i Tayyâr</i>
47.	Keçeciler, Külâhçılar, Takyeciler	<i>Abdullah Vâsîfî</i>
48.	Kılıççılar	<i>Esîr-i Hindî</i>
49.	Kirişçiler	<i>Ömer bin Nâsirül Veffâr</i>
50.	Kullâbçılar	<i>Acem-i Tayyar</i>
51.	Kuyumcular	<i>Nâsr ibni Abdullah</i>
52.	Kürkçüler, Kassarlar	<i>Abdullah-ı Esved</i>
53.	Mimarlar	<i>Muhammed ibni Ebu-Bekr</i>
54.	Muarrifler	<i>Mansur-bin Kasım</i>
55.	Mücellidler	<i>Muhammed bin Ömer</i>
56.	Müezzinler	<i>Bilâl-i Habeşî</i>
57.	Müfessirler	<i>Abdullah ibni Abbâs</i>
58.	Nakipler	<i>Câbir-i Ensârî</i>
59.	Nalbantlar	<i>Ebu'l-Feth-i Mekki</i>
60.	Natırlar	<i>Muhsin ibni Abdullah</i>
61.	Neccarlar	<i>Ebu'l-Kasım Abdul-Vahidî</i>

62.	Okçular	<i>Sa'd ibni Ebu'l-Vakkâs</i>
63.	Palan-dûzlar (Semerciler)	<i>Ebû-Zerr-i Gifârî</i>
64.	Paşmakçılar	<i>Muhammed ibni Ekber-i Yemenî</i>
65.	Penbedûzlar	<i>Ammâr ibni Yâsır</i>
66.	Peykler (Ulaklar)	<i>Ömer ibni Ümmeyye</i>
67.	Reisler	<i>Ebu Ubeyde</i>
68.	Riyazet ehli	<i>Ebu'l-Derdâ</i>
69.	Sabuncular	<i>Ahmed ibni Abdullah</i>
70.	Sahaflar	<i>Abdullah-ı Yetimi</i>
71.	Sakalar	<i>Selmân-i Kûfî</i>
72.	Saraçlar	<i>Beşir-i Sarrâc-ı Tayyar</i>
73.	Seyisler	<i>Kanber</i>
74.	Siperduzlar	<i>Hasan-ı Kattâl</i>
75.	Sünnetçiler	<i>Ubeyd-i Mısrî</i>
76.	Şâirler	<i>Hasan ibni Sâbit</i>
77.	Şatırlar	<i>Ömer bin Ümeyye-i Damirî</i>
78.	Şerbetçiler	<i>Muhammed ibni Abdullah</i>
79.	Şeyhler	<i>Hasan Basrî</i>
80.	Tabipler	<i>Zünnûn-ı Mısrî</i>
81.	Tacirler (Bezîrgân)	<i>Saîd ibni Ebu Ubeyde</i>
82.	Taşçılar	<i>Kasım ibni Nasrullah</i>
83.	Terziler (Hayyâtân)	<i>Davud ibni Abdurrahman-ı Berberî</i>
84.	Tüfekçiler	<i>Şemseddin-i Tebrîzî</i>
85.	Yapıcılar	<i>Mahmud bin Ebu Bekr</i>

(Kaynak: Gölpınarlı, 2011:76; Torun, 1998:121-153)

Ahilik kültüründe Ahinin mesleğini kimden öğrendiği (el aldığı) ve meslek intisabının hangi pirlere dayandığı çok önem arz etmekteydi. Meslekî intisabı olmayan sanatkârların sanatında kutsallık ve bereket olmayacağına inanıldığı için her mesleği muhakkak ulu bir kişiye dayandırılırdı (Hacıgökmen, 2020:181).

Çalışmada istifade edilen Fütüvvetnâmelerde (Bakınız: Tablo 1) ve Ahi Şecerenâmelerinde adı geçen esnaf zümreleri ve pirleri (Bakınız: Tablo 2) incelendiğinde dikkat çeken husus bazı meslek pirleri zikredilirken o mesleği ilk icra eden peygamber ile ilk icra eden sahabenin de adının zikredilmesidir. Adı geçen Peygamberler; Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed adı geçen sahabeler ise; Hz. Ömer, Hz. Ali ve Bilal-i Habeşî vb.dir.

3.2.2.Şecerenâmelerde Adı Geçen Esnaf Zümreleri

Fütüvvet kurumunda Ahi Şecerenâmeleri bir meslek ve sanat adına düzenlenir ve ahînin diploması yerine geçerdi (Bozkurt, 2010:403), Ahi iş yerinin ise ruhsatı, yönetmeliği olarak kabul edilirdi (Hacıgökmen, 2020:181).

Çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan Ahi Şecerenâmelerinden Ahi Musa Şecerenâmesi'nde yaklaşık toplam 69 esnaf zümresi zikredilmekteyken, 4. isimsiz Şecerenâmede yaklaşık olarak sağda oturanlar 28, solda oturanlar 31 ve ortada kaydedilen 25, toplam 84 esnaf zümresi ve 5. isimsiz Şecerenâmede ise yaklaşık olarak sağda oturanlar 29 sol tarafta oturanlar 42, toplam 71 esnaf zümresi zikredilmektedir. Diğer şecerenâmelerde ise meslek zümrelerinin isimlerine rastlanılmadığı için yukarıda zikredilen bu üç şecerenâmede geçen esnaf

zümrelerinin isimleri birleştirilerek tek bir tabloda gösterilmiştir. Buna göre yaklaşık¹⁵ toplam 116 esnaf zümresi tespit edilmiştir. (Tablo 2).

Şecerenâmelerde “Sağda Oturanlar” ve “Solda Oturanlar” diye ayrı yazılan 4. ve 5. şecerenâmelerde adı geçen meslek zümreleri incelendiğinde her iki şecerenâmede de “Sağda Oturanlar” grubunda adı ortak esnaf zümreleri (Toplam 23 adet) *Berberiyân/ Berberler, Cerrâhiyân, Debbâğân/ Debbâğlar, Derziyân, Ebe Kadınları, Ekmekçiyân/ Etmekçiyân, Eskiciler, Gazzâziyân/ Gazzâzyân, Hallâciyân, Helvacılar, Kaffâfçiyân, Kassâbiyân, Kavukçuyân, Keçeciyan, Kılıççılar, Kürkçiyân, Leblebiciyân, Mutâfiyân/ Mutâfyân, Mücellidân, Nalbandiyân/ Na'l-bendiyân, Sarrâciyân, Semerciler, Yemeniciyân ve Tüfekçiyân/ Tüfenkçiler* iken “Solda Oturanlar” grubunda adı ortak olan esnaf zümreleri (Toplam 32 adet) ise; *Âdiller, Aktârlar/ Attarlar, Avcılar, Bakçivân/ Bahcivân, Balıkçılar, Basmacıyân, Beğler, Boyacıyân, Çamaşurciyân, Çeşmeciyân, Çıkırıçılar/ Çıkırıçiyân, Çifçiyân, Dellâkiyân/ Tellâklar, Demirciyân, Dügmeciyân, Hammâmciyân, Kahveciyân, Kemânkeşler/ Cirid Atanlar, Kûllâhçiyân, Lokmacıyân, Mûmçiyân, Nakîbler, Sabuncıyân, Sakalar, Sucıyân, Sancakdârlar/ Alemdârlar, Sarımsakçiyân, Sogancıyân, Silahşörlere/ Gaziler, Okçiyân, Şatırcıyân/ Şatırlar, Yaycıyân* olarak tespit edilmiştir.

“Ortada Oturanlar” sadece 4. numaralı şecerenâmede zikredilmiştir. “Ortada Oturanlar” olarak kaydedilen esnaf zümreleri ise şunlardır; *Attârlar, Avcıyân, Çadırcılar, Çarıkçılar, Değirmenciler, Dellâklar, Dellâliyân, Eşrâflar, Gemiciler, Hâfızla, Hasırcılar, Hatîbler, Kalburciyân, Lağumcular, Menenkozlar, Mü'ezzinler, Nakışçılar, Pabuççılar, Penbeciler, Reîsler, Şekerciler, Şerbetçiler, Taşçılar, Tekneciler, Ulemâlar ve Yorkancılar.*

“Sağda Oturanlar”, “Solda Oturanlar” ve “Ortada Oturanlar arasında benzerliklerin olduğu gibi farklılıkların da olduğu görülmüştür. Örneğin; 4. numaralı şecerenâmede *kazancılar* “Sağda Oturanlar” arasında zikredilirken 5. numaralı şecerenâmede ise “Solda Oturanlar” arasında zikredilmiştir. 4. numaralı şecerenâmede *hatipler, mü'ezzinler* ve *dellâller/ tellâller* “Ortada Oturanlar” grubunda zikredilirken 5. Numaralı şecerenâmede *hatipler* ve *mü'ezzinler* “Sağda Oturanlar” grubunda *dellâller/ tellâller* ise “Solda Oturanlar”da zikredilmiştir.

Şecerenâmeler içinde oturma yerine göre gruplandırma yapmadan yazılmış olan 1. numaralı şecerenâmede adı geçip de diğerlerinde adı geçmeyen esnaf zümreleri (Örneğin: *Deveciler, Pîrleri: Hazreti Üveysü'l-Karanî/ Veysel Karânî Hazretleri*) olduğu gibi diğerlerinde adı geçip de 1. Numaralı şecerenâmede adı geçmeyen esnaf zümrelerinin de (Örneğin;

¹⁵ Bazı benzer meslekler şecerenâmelerde aynı kategoride sayılmışlar ve tek meslek olarak kaydedilmişlerdir (Örneğin; Çorapçıyân, Yemeniciyân, Kaffâfçiyân vb). Eğer bu meslekler ayrı ayrı zikredilirse sayı artacaktır.

Çeşmeciyân, Pîrleri: *Abdullâh ibni Mâlik* ve *Kâsım ibni Nâhir*) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenâmeleri'nde Adı Geçen Esnaf Zümreleri ve Pirleri

	Meslekler	Pirleri
1.	Aktârlar	<i>Bend-i Aktâr</i>
2.	Aşçıyân	<i>Muhammed ibni Buhârî</i>
3.	Âteş-bâzlar, Silâh-şorlar	<i>Ebu Ömer Vasatî-i Cihân-gû</i>
4.	Attarlar	<i>Hasan-ı Basri</i>
5.	Avânlar, Bekerler, Bahçuvânlar	<i>Seyyâhî Ali</i>
6.	Avcılar	<i>Hazret-i Hamza</i>
7.	Pabucciyân, Yemeniciyân, Kunduracıyân, Çizmeciyan	<i>Yeman Hazretleri</i>
8.	Bakırcıyân	<i>Ebû Zeyd Müslim Hz. Dâvûd</i>
9.	Bakkâliyân	<i>Add ibni Nebbâş</i>
10.	Balıkçılar	<i>Nasrullah-ı Simâk</i>
11.	Basmacıyân	<i>Hz. Muhammed Mustafa</i>
12.	Beğler, Âdiller	<i>Hazret-i Ömerü'l-Fârûk</i>
13.	Berberiyân	<i>Hazret-i Selmân-ı Pâk</i>
14.	Bezîrgânlar	<i>Abdullah ibni Amir</i>
15.	Bıçakçıyân	<i>Ebu'l-Feth Abdullah</i>
16.	Boyacıyân	<i>Hz. İsa'dır. Abdullah Ensarî</i>
17.	Cân-bâzlar,	<i>Ebu Abide</i>
18.	Cerrâhiyân	<i>Cerrâh Lokman, Cerrâh-ı Ubeyd Ebu Abide</i>
19.	Cilâciyân	<i>Ebu Nasr Abdullah Hz. Şit</i>
20.	Culhâciyân	<i>Ebu Nasr Abdullah Hz. Şit</i>
21.	Çadırcılar	<i>Nasr bin Abdullah</i>
22.	Çamaşurciyan	<i>Kassâr-i Pâk</i>
23.	Çanakçılar, Çömlekçiler, Bardakçılar	<i>Abdu'l-gaffar Fehharüddin</i>
24.	Çarıklıyân	<i>Abdu'l-gaffâr</i>
25.	Çâvûşlar	<i>İmran bin Said</i>
26.	Çeşmeciyân, Bahcıvân, Mumcuyân, Taşçılar	<i>Abdullâh ibni Mâlik Kâsım ibni Nâhir</i>
27.	Çıkrıkçıyân	<i>Ebû Ubeyde Havvat</i>
28.	Çifçiyan, Rençberler	<i>Hz. Âdem</i>
29.	Çobanlar, Deveciler	<i>Hazreti Üveysü'l-Karanî</i>
30.	Çorapçıyan, Yemeniciyan, Kaffâfçıyan	<i>Muhammed ibni Ebu Bekr</i>
31.	Debbâğân	<i>Ahi Evran ibni Abbas</i>
32.	Değirmenciler	<i>İmran ibni Nâsır Kâsım ibni Nâsırollâh</i>
33.	Dellâkiyan	<i>Ubeyd-i Mısri Cârr-bin Abdullah</i>
34.	Dellâliyân	<i>Câbir</i>
35.	Demirciyân	<i>Ebu Zeyd Müslim Hz. Dâvûd</i>
36.	Terziyan	<i>Dâvûd ibni Abdurrahman Hz. İdris</i>
37.	Dibekciyan, Künciyân	<i>Metinde Yok</i>
38.	Duzciyan	<i>Cafer-i Sadık</i>
39.	Dügmeciyan	<i>Nasr ibni Abdullâh</i>
40.	Dülgeriyân	<i>Habîb-i Neccâr</i>
41.	Ebe Kadınlar	<i>Vâlîde Azîze Hazret-i Ümm-i Mektûm-ı</i>

		<i>Harem-i Şerif</i>
42.	Eskiciyân	<i>Pürnâ Dost Hazretleri</i>
43.	Etmekçiyân	<i>Muhammed İbni Ebu-Bekr İmran bin Hayyâs</i>
44.	Ferrâşiyân	<i>Nasr-ı Hindî Hasan İbni Âmir</i>
45.	Fıçıyân	<i>Habib-i Neccar</i>
46.	Gâziler	<i>Hasan Kattâl-ı Gazi</i>
47.	Kazzâziyân	<i>Abdullâh ibni Ca'fer Eyyüb-i Sabrullâh</i>
48.	Gemiciler	<i>Hiz. Nuh</i>
49.	Hâfızlar	<i>Ebu'l-Muhsin bin Akil</i>
50.	Hallâciyân	<i>Mansûr-ı Hallâc</i>
51.	Hamâmciyân	<i>Ebu'l-Muhsin bin Osman</i>
52.	Hâsirciyân	<i>Muhammed-i Hâris bin Üryân Nebî Hz. Süleyman'a çıkar</i>
53.	Hatîbler	<i>Hiz. Muhammed Mustafa</i>
54.	Helvâcılar	<i>Ömerü'l-Kâî Ebû Ali Sinâ Ömer Rufâî İbni Sinâ</i>
55.	Holtacılar	<i>Rahman ibni Nesic</i>
56.	İbrîkciyân	<i>Haddâd</i>
57.	Kâdılar	<i>Mıkdân Ali</i>
58.	Kaffâfiyân (Kavâfcılar)	<i>İmam Yusuf Hazretleri</i>
59.	Kahveciyân	<i>Hazret-i İmâm Hasan Şeyh Şâzelî</i>
60.	Kalayciyân	<i>Ahi Beşir Hazreti Yesir</i>
61.	Kalburciyân	<i>Kıyl</i>
62.	Kalemciyân	<i>Abdü'l-mecid</i>
63.	Kassâbiyân	<i>Kassâb-ı Cûmerd</i>
64.	Kâtipler	<i>Abdullâh Ensâr</i>
65.	Kavukciyân	<i>Hazret-i İmâm Yûsuf, İmâm Gazâlî, Nasr ibni Abdullâh</i>
66.	Kazancıyân	<i>Ebu Habîb Muhyüddin, Abdülmecid</i>
67.	Keçeciyan, Külâhçıyan	<i>Ebu Sa'îd Libbâd Hz. İsmail</i>
68.	Kemânkeşler, Cirid atanlar	<i>Hazret-i Kaddâr, Hazret-i Ebûbekir</i>
69.	Keresteciler	<i>Abdullah ibni İbâd</i>
70.	Kılıçciyan	<i>Ebu'l-Feth Abdullah Pîr-i Zeyd-i Hindi, Abdülmecid</i>
71.	Kirişçiler	<i>Abdullah ibni Abâ</i>
72.	Kûllâhçıyan	<i>Hasan Kitâ l ibni Âmir-i Rûm</i>
73.	Kuyumciyan	<i>Nasr bin Abdullah</i>
74.	Kübciler, Sakalar	<i>Abdu'l-gaffâru'd-dîn Selmân-ı Kûfî</i>
75.	Kürekiyan	<i>İmran bin İmran Hazreti Salih'e varır</i>
76.	Kürkciyan	<i>Hiz. Salih</i>
77.	Lağımçılar	<i>Hasan Kitâl</i>
78.	Leblebiciyan	<i>Şeyh Kadı Murad, Seyyid Ahmed-i Yesevî, Ömer bin Kâdî, İbni Sinâ</i>
79.	Lokmaciyan, Suciyân	<i>Toygur</i>
80.	Menenkozlar (Marangozlar)	<i>Merdârîz</i>
81.	Mutâfiyan	<i>Ebû Nasr Abdullâh İmâm Muhammed Gazâlî</i>
82.	Mücellidân	<i>Hiz. Hamza</i>
83.	Mü'ezzinler	<i>Hazret-i Bilâl-i Habeşî</i>
84.	Nakîbler	<i>Câbir-i Ensârî</i>
85.	Nakkâşciyan	<i>Abdullah Vesat, Abdullahu'l-Vüstâ</i>
86.	Nalbendiyân	<i>Ebu'l-Kâsimu'l-Hayyân Ebu'l-Leys Baytar</i>
87.	Neccâriyan	<i>Habîb-i Neccâr</i>
88.	Okçılar	<i>Sa'd ibni Vakkâs</i>

89.	Oturakçıyân	Ömerü'l-Faruk
90.	Pâbuççıyân	Ekber-i Yemân, Halil İbrahim, Abdullah ibni Ensâr
91.	Penbeciler, Terâzû Tutanlar	Avn bin Ömer
92.	Çerçiyân	Abdullah bin Ömer
93.	Reîsler	Melikü'l-Bahreyn
94.	Sabunciyân	Abdurrahman Süfeyl-i Hindî Hazret-i Danyâl
95.	Sahhâfiler	Abdullah Temmî
96.	Sakaviyân	Süleyman Küfî
97.	Sancakdârlar, Alemdârlar	Mürîde-i Eslemi, Perîde-i Eslem Bayrakçıyân Kühl bin Ziyâd
98.	Sarımsakçıyân, Soğancıyân	Kâsım ibni Nasrullâh
99.	Sarrâciyân	Müftî-i Bağdâdî Ebu'n-Nasr Hâşim
100.	Sebetciyân	Nasr bin Abdullah
101.	Semerciyân	Zülfikâr, Ahi Yûsuf
102.	Silahşörlere, Gaziler	Hazret-i Ali
103.	Şatırcıyân	Habîb-i Tayyâr
104.	Şekerciler	Ömerü'l-Kâ'id
105.	Şerbetçiler	İmâm Lokman, Aliye-i Şekerî, İmâm Nu'mân
106.	Taşçılar	Ebu'l-Kâsım
107.	Tekneciler	Abdullah bin el-Vüstâ Veys, Veysel-Karânî
108.	Tellâklar	Ubeyd-i Mısırî
109.	Tellâllar, Cambazlar	Câbir ibni Abdullâh
110.	Terâzî Tutanlar	Nâsır ibn iMukît
111.	Tüfekçıyân	Ebu'l-feth ibni Abdullah, Ahmed-i Zemcî
112.	Ulemâlar, Eşrâflar, Müezzinler	Bilâl-i Habeşî
113.	Veyağhçıyân	...Bin Abdullah
114.	Yapucıyân,	Muhammed ibni Ebu Bekr
115.	Yaycıyân, Okçıyân, Zebehçıyân	Ebu Muhammed İmrân
116.	Yorgancılar	Arab Ka'be'de Abdurrahman

(Kaynak: Köksal, Kurtoğlu, Karaköse, Şenödeyici, 2008:3-147)

Çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan fütüvvetnâmelerde ve şecerenâmelerde adı geçen esnaf zümreleri incelenirken bazı esnaf zümrelerinin hem fütüvvetnâmelerde hem de şecerenâmelerde adının geçtiği, bazı esnaf zümrelerinin ise ya sadece fütüvvetnâmelerde ya da sadece şecerenâmelerde adının geçtiği tespit edilmiştir.

Hem fütüvvetnâmelerde hem şecerenâmelerde adları ortak zikredilen esnaf zümreleri (Toplam: 57 adet) olarak, Alemdârlar/ Sancakdârlar, Attarlar, Bahçuvânlar, Bakkallar, Balıkçılar, Bardakçılar/ Çanakçılar/ Çölmekçiler, Beğler, Berberler, Bıçakçılar, Boyacılar, Cerrahlar, Çadırcılar/ Haymeciler/ Haymedûzlar, Çavuşlar, Çerçiler, Çıkrıkçılar, Çiftçiler, Çobanlar, Debbâğlar, Dellâklar, Dellâllar, Demirciler, Dülgerler, Ekmekçiler, Ferrâşlar, Gâziler, Gemiciler, Hâfızlar, Hallaçlar, Hamamcılar, Helvacılar, Kalaycılar, Kasaplar, Kazzâzlar, Keçeciler, Kılıççılar, Kirişçiler, Kuyumcular, Külâhçılar, Kürkçüle, Mücellidler, Müezzinler, Nakîbler, Nalbantlar, Neccarlar, Okçular, Palandûzlar/ Semerciler, Penbedûzlar/ Penbeciler, Reisler, Sabuncular, Sahhâflar, Sakkalar, Sarrâclar, Şatırcılar, Şerbetçiler, Terziler/ Derziyân, Tüfenkçiler ve Yapıcılar zikredilirken

saadece fütüvvetnâmelerde zikredilen esnaf zümreleri (*Toplam; 31 adet*) ise; *Âbidler, Ahılar, Bağbânlar, Başmakçılar, Börekçiler, Çulhacılar/ Çullahlar/ Dokumacılar, Dökmeciler, Güreşçiler, Hammallar, Hub- nefesler, Hurdacılar/ Hurda-füruşlar, İğneciler (Süzengerler), Kullâbcılar (Çengel, kanca, eğirme çarkı yapanlar), Külhanlar, Mehterân, Mimarlar, Muarripler, Müfessirler, Natırlar, Peykler/ Ulaklar, Riyazat Ehli, Sahurcular, Seyisler, Siper-duzlar, Sünnetçiler, Şâirler, Şeyhler, Tabipler, Tâcir, Takyeciler ve Ticâret Ehli,* sadece şecerênâmelerde zikredilen esnaf zümreleri (*Toplam: 54 adet*) ise, *Babucciyân, Bakırciyân, Basmacıyân, Bezirgânlar, Cân-bâzlar, Cilâciyân, Çamaşurciyân, Çarıkçıyân, Çeşmeciyan, Çizmeciyân, Çorapçıyân, Değirmenciler, Deveciler, Dibekciyan, Duzciyan, Dügmeciyan, Ebe Kadınlar, Eşraflar, Fıçıcılar, Hâsırciyân, Hatîbler, Holtacılar, İbrîkiyan, Kâdılar, Kaffâfiyan/ Kavâfçılar, Kahveciyân, Kalburciyan, Kalemciyan, Kemânkeşler/ Cirid Atanlar, Keresteciler, Kunduracıyan, Kübciler, Künciyân, Kürekiyan, Lağumcular, Leblebiyan, Lokmaciyân, Menenkozlar, Mumcuyân, Mutâfiyan, Nakkâşciyan, Oturakçıyan, Pâpuşçıyan, Sarımsakçıyan, Sebetçıyan, Silahşörler, Soğancıyan, Suciyân, Şekerciler, Ulemâlar, Veyağlıciyan, Yayıncılar, Yemeniciyan ve Yorkancılar* olarak zikredilmiştir.

3.2.3. Fütüvvetnâmelerde ve Şecerênâmelerde Adı Geçen Esnaf Zümrelerinin Yaptıkları İşlerin İçerikleri

77

Ahilik Teşkilatındaki esnaf zümrelerinin yaptıkları işler incelendiğinde toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çok farklı sanat dallarının icra edildiği görülür. Örneğin; Giyim-kuşam (terzi, bezzaz vb.), hayvancılık-dericilik (debbâğ, kürkçü vb.), sağlık-temizlik (ebe, külhancı vb.), taşıma-ulaşım (deveci, hamal vb.), günlük hayatta kullanılan eşyalarla ilgili (camcı, bakırcı vb.), eğlence hayatı (canbaz vb.), ziraat (çiftçi vb.), gıda-yeme-içme (bakkal, şekerci vb.), inşaat (mimar, nakkaş vb.), ticaret (tüccar, tacir vb.), silah yapımı (okçu, kılıççı vb.) ve birçok muhtelif meslekler.

Ahilik teşkilatında riyazet ehli ve âbidler gibi bir sanat ehli olmayan zümrelerin zikredilmesi, riyazet ve ibadet gibi manevi hallerin de bir sanat gibi sayılması¹⁶, hatta şairlerin de bunların arasına alınması gösteriyor ki fütüvvet inancı, manevi vasıf ve halleri bile ihmal etmemekte ve hemen her sınıf halkı teşkilatın içine almaktadır (Gölpınarlı, 2011:77).

Fütüvvetnâmelerde ve Şecerênâmelerde adı geçen esnaf zümrelerinin icra ettikleri sanatlarının içeriği hakkında kısaca bilgi verilmeye çalışılacaktır¹⁷.

- Âbidler: İbadet eden, ehl-i fukara kimse.

¹⁶ Fütüvvet teşkilatındaki yedi guruptan birini temsil eden *Fukara ehlinin (Âbidler)* “sanatı ibadet, dükkanı halvet, aleti riyazettir” (Torun, 1998:121).

¹⁷ Esnaf zümrelerinin icra ettikleri sanatın içeriğini verirken Türk Dil Kurumu’nun Sözlüklerinden istifade edilmiştir. Her bir sanat için ayrı ayrı dipnot kullanılmamıştır.

- Âdiller: Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli, doğru kimse.
- Ahılar: 1. Arkadaş, dost. 2. Erkek kardeş. 3. Ahilik ocağından olan kimse. 4. Cömert, eli açık
- Aktârlar (Attarlar): Baharat veya güzel kokular satan kimse
- Alemdârlar: Saltanat sancağını ya da bir asker birliğinin bayrağını taşıyan görevli
- Aşçıyân: Yemek pişirmeyi meslek edinen kimse
- Âteş-bâzlar: Osmanlılarda, şenlikler için donanma fişeklerini hazırlayan, ya da ateşle hüner gösteren oyuncu
- Attarlar (Aktârlar): Kurutulmuş çeşitli bitkiler, çiçekler ve buna benzer ev ilacı gereçleri ve baharat satan dükkân ya da kimse
- Avânlar: Yardımcılar
- Avcılar: 1. Avlanan, av sporu yapan kişi. 2. bir şeyi elde etmeye uğraşan. 3. Osmanlı sarayında şikariler diye adlandırılan askeri grup.
- Ayakkabıcılar, Pabucciyân, Yemeniciyân, Kunduracıyân, Çizmeciyan: Ayakkabı yapan veya satan kimse, pabuççu.
- Bahçıvân, Bahçuvânlar, Bahçıvanlar (Bağbanlar): Bir bahçenin düzenlenmesi ve bakımıyla görevli kimse
- Bakırcılar: Bakır işleyen veya bakır kap kacak satan kimse.
- Bakkallar, Yemiş Satanlar: Yiyecek, içecek vb. maddeleri perakende olarak satan kimse
- Balıkçılar: Balık tutan veya satan kimse
- Bardakçılar: Bardak, çömlek vb. yapan veya satan kimse
- Basmacıyân (Basmacılar): Pamuklu, tülben vb. üzerine kalıpla desen basan kimse.
- Başmakçılar: Camilerde, giriş bölümünde, çıkarılan ayakkabılara bekçilik eden kimse.
- Beğler: Küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı.
- Bekerler: Etkisi, önemi büyük olan, sözü geçer, forslu.
- Berberler: Saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve yapılması işiyle uğraşan veya bunu meslek edinen kimse.
- Bezirgânlar: 1. Tüccar. 2. Alışverişte çok kâr amacı güden kimse. 3. Mesleğini sadece kazanç için kullanan kimse.
- Bıçakçıyân: Bıçak vb. kesici araçlar yapan veya satan kimse.
- Boyacıyân: Boyama işini, boyacılığı meslek edinen kimse
- Börekçiler: Börek yapan veya satan kimse
- Cambazlar: 1. Yerde ve tel, at, bisiklet, ip vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösteriler yapan kimse, akrobat. 2. At alıp satan veya yetiştiren kimse.
- Cân-bâzlar: 1. Canbaz 2. Hayvan alışverişiyle meşgul olan kimse. 3. Fedâi, atlı asker.
- Cerrâhiyân: Ameliyat yapan uzman hekim, operatör.
- Cilâciyân: Cila yapan, eşyaya cila vuran kimse.
- Cirid Atanlar: Hız kazanmak için gerilip koştuktan sonra, elde taşınan ciriti omuz ya da taşıyan kol üstünden ileriye doğru fırlatan kimse.
- Cullahlar (Dokumacılar): Dokumacılık yapan kimse
- Çadırcılar: 1. Çadır diken veya satan kimse. 2. Yeniçeri ocağının ağa işliklerinde çadır yapan acemi oğlanlara verilen ad
- Çamaşurcıyân: Para ile başkalarının çamaşırını yıkayan kimse
- Çanakçılar: Çanak yapan veya satan kimse.
- Çarıkçıyân: Çarık yapan veya satan kimse.
- Çavuşlar: Vaktiyle divanlarda hükümdarların hizmetinde bulunan yaver veya muhız gibi subaylara denilirdi. Tanzimat'tan evvelki Osmanlı saray teşkilatında çavuşlar, padişahın yaverleri ve çavuş başı mabeyn müşiri idi.
- Çerçiyân: 1. Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse. 2. Bazı bölgelerde tuhafiyeci.

- Çeşmeciyân (Çeşmeciler): Genellikle yol kenarlarında herkesin yararlanması için yapılan, borularla gelen suyun bir oluktan veya musluktan aktığı, yalıklı su hazinesi veya yapısı yapan kimse
- Çıkırıkçıyân (Çıkırıkçılar): Çıkırık yapıp satan kimse.
- Çifçiyân (Çiftçiler): Geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse.
- Çobanlar: Koyun, keçi, sığır, manda sürülerini otlatan kimse
- Çorapçıyan (Çorapçılar): Çorap ören veya satan kimse.
- Çölmekçiler: Çömlek, testi yapan veya satan kimse.
- Çömlekçiler: Çanak, çömlek yapan veya satan kimse
- Debbâğân (Dericiler): Belirli bir amaçla kullanmak için hayvan derisini işleyen kimse
- Değirmenciler: Değirmen işleten kimse
- Dellâkiyân (Dellâklar): Hamamlarda müşterileri keseleyip yıkayan kimse, tellak
- Dellâliyân (Dellallar): İlan edici, yüksek sesle bildiren, yüksek sesle müşterileri çeken kimse.
- Demirciyân (Demirciler): Demir satan, demir eşya yapan veya onaran kimse.
- Deveciler: Deve sahibi, deve kiralayan, deve kervanını güden kimse.
- Dibekçiyân: Taştan veya ağaçtan büyük havan yapan kimse
- Dökmeciyân: Döküm yapan kimse
- Duzcıyân (Tuzcular): Tuz satan kimse
- Düğmeciyân: Düğme, fermuar, boncuk vb. yapan veya satan kimse.
- Dülgeriyân (Dülgerler): Yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse
- Ebe Kadınlar: Doğum işini yaptıran kadın
- Ekmekçiler: Ekmek yapan veya satan kimse.
- Eşrâflar: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler
- Etmekçiler (Ekmekçiler): Ekmek yapan veya satan kimse.
- Ferrâşiyân (Ferraşlar): Cami, mescid, imaret gibi müesseselerin temizliğini sağlamak ve kilim, halı ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olan kimse
- Fıçıcılar: Fıçı yapan veya satan kimse
- Gâziler: Düşmanla savaşan veya savaş yapmış. Savaşta sağ ve zafer kazanmış olarak dönen kimse.
- Gazzâziyân (Kazzazlar): İpekçi, İpek yapan veya satan kimse.
- Gemiciler: Gemide çalışan veya gemi işleten kimse
- Güreşçiler: Güreş yapan, güreşen kimse, pehlivan.
- Habbazân: Ekmek yapan veya satan kimse.
- Hâfızlar: Kur'an-I Kerim'i tamamen ezbere okuyan kimse.
- Halaçlar: Yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse, atımcı
- Hallâciyân: Yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse, atımcı
- Hamâmciyân (Hamamcılar): Hamam işleten kimse.
- Hammallar: Bir ücret karşılığında eliyle veya sırtıyla yük taşıyan adam.
- Hasırciyân (Hasırcılar): Hasır ören veya satan kimse
- Hatîbler: Cuma ve bayram namazından önce camilerde hutbe okuyan kimse.
- Haymeduzlar (Çadırcılar): Çadır diken veya satan kimse.
- Hayyâtân: Giysi biçip diken kimse, terzi.
- Helvâcılar: Helva yapan veya satan kimse.
- Holtacılar: Halka yapan veya satan kimse.
- Hoş-honlar: Okuyuşu güzel kimse.
- Hub-nefesler: Şifa amacıyla hastaya dua okuyan kimse.
- Hurda-füruşlar (Hurdacılar): Hurda alıp satan kimse.
- İbrîkiyân (İbrîkçiler): Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap yapan kimse
- Kâdılar (Hâkimler): Tanzimat'a kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları

- Kaffafciyân (Kavaflar): Ucuz, özenmeden ve bayağı cins ayakkabı yapan veya satan esnaf.
- Kahveciyân (Kahveciler): Kahve işleten veya kahve pişirip satan kimse
- Kalayciyân (Kalaycılar): Kap kalaylayan kimse.
- Kalburciyân (Kalburcular): Tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli veya seyrek telli elek yapan kimse
- Kalemciyân (Kalemciler): Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç yapan kimse
- Kassâbiyân (Kasaplar): Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse.
- Kassarlar: Leke çıkaran kimse
- Kâtipler: 1. Sekreter, 2. Yazman
- Kavâfcılar: Ucuz, özenmeden ve bayağı cins ayakkabı yapan veya satan esnaf.
- Kavukciyân: Festen önce Osmanlıların giydikleri, çeşitli türleri olan başlığı yapan kimse.
- Kazancıyân (Kazancılar): Kazan yapan, satan veya onaran usta
- Kazzazlar (İpekçi): 1. İpekçi, 2. İpek yapan veya satan kimse.
- Keçeciyan (Keçeciler): Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaşı yapan kimse.
- Kemânkeşler (Okçular): 1. Ok atıcı, 2. okçu
- Keresteciler: Tomrukların boyuna biçilmesiyle elde edilen ve marangozlukla inşaatta kullanılan nitelikli ağaç satan kimse.
- Kılıçciyan (Kılıççılar): Saray zanaatçılarından kılıç yapanlar.
- Kirişçiler: Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağı yapan veya satan kimse.
- Kullâbçılar: Çengel, kanca gibi ucu eğri nesne yapan veya satan kimse.
- Kuyumciyan: Değerli metal ve taşlardan bilezik, küpe vb. süs eşyası yapan veya satan kimse, mücevherci, cevahirici
- Kübciler: Su, pekmez, yağ vb. sıvıları veya un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kap yapan veya satan kimse
- Külâhçıyan (Külâhçılar): 1. ucu sivri veya yüksek başlık, külâh yapan, diken, kimse
- Külhanlar: Hamamları ısıtan, hamamın altında bulunan kapalı ve geniş ocak, cehennemlik yeri yakan kimse
- Künciyan (Göncüler): 1. Ham veya işlenmiş deri satan kimse. 2. Ayakkabı tamircisi.
- Kürekiyan (Kürekçi): 1. Kürek yapan veya satan kimse. 2. Sandal vb.nde kürek çeken kimse
- Kürkiyan (Kürkçüler): Hayvan postlarından kürk hazırlayan veya bu işin ticaretini yapan kimse.
- Lağumcular (Lağımçılar): 1. Pis su kanallarını açıp temizleyen işçi. 2. Düşman kalelerini yıkmak için lağım kazın asker.
- Leblebiciyan (Leblebiciler): Leblebi yapan veya satan kimse.
- Lokmaciyan (Lokmacılar): Lokma yapan veya satan kimse.
- Menenkozlar (Marangoz): Ağaç işleriyle uğraşan ve ağaçtan çeşitli eşya yapan usta.
- Mimarlar: Yapıların planını yapıp bunların gerçekleşmesini sağlayan kimse
- Muarrifler: Tarif edici, anlatıcı, izah edip bildirici, tanıtan. Tercüman.
- Mumciyan (Mumcular): 1. Mum yapan veya satan kimse. 2. Yeniçeri Ocağı'nda çavuşlardan sonra gelen, yeniçeri ağasına bağlı on iki subaydan her biri. 3. Fitilli tüfek kullanan asker.
- Mutâfiyan (Mutaflar): Keçi kılından dokunmuş veya örülmüş çul, çuval, yem torbası vb. şey yapan kimseler.
- Mücellidân (Mücellidler): Ciltçi, cilt yapan, kitap ciltleyen kimse.
- Mü'ezzinler (Müezzinler): Namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan din görevlileri.
- Müfessirler: 1. Kısa ve anlaşılması güç bir metni açıklayan, açıklığa kavuşturan, metnin anlam ve amacı üstünde yorumda bulunan kimse. 2. Kuran-ı Kerim'i yorumlayan kimse.

- Nakîbler, Nakıybler (Nakipler): Bir kavim, kabile veya teşkilatın reisi veya vekili olan kimse.
- Nakkâşcıyân (Nakkaşlar): 1. Yapıların duvar ve tavanlarına süslemeler yapan usta, bezekçi. 2. Nakışçı.
- Na'l-bendiyân (Nalbantlar): Hayvanların ayağına nal çakan kimse.
- Natırlar: Kadınlar hamamında hizmet eden ve müşterileri yıkayan kadın
- Neccâriyân (Neccarlar): 1. Dülger, 2. Yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse.
- Okçılar (Okçular): 1. Ok yapan veya satan kimse. 2. Ok ustası. 3. Okçuluk sporunu yapan kimse, kemankeş.
- Oturakcıyân: 1. Eski eşya satan, bitpazarı tüccarı. 2. Gezgin satıcı, çerçi. 3. Eşyaların gerçek değerini bilen (kimse). 4. Sandalye, merdiven parmaklığı vb. tahta işlerini yapan usta. 5. Sürek avında silahlı olarak av bekleyen.
- Pâbuçcıyân: 1. Ayakkabıcı. 2. Camilerde ayakkabıları bekleyen kimse
- Palan-dûzlar (Semerciler): At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç yapan veya satan kimse
- Paşmakçıla: Ayakkabıcı, pabuçcu, başmakçı.
- Peykler (Ulaklar): 1. Haberci. 2. Mektup veya haber getirip götürten kimse
- Reîsler: 1. Başkan, 2. Lider.
- Rençberler: Çiftçi, Geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse.
- Riyazat ehli: Nefsi terbiye maksadıyla az gıda ile geçinen, nefsinin hevesattan men' ile faydalı fikir ve işle meşgul olan kimse.
- Sabuncıyân (Sabuncular): Sabun yapan veya satan kimse.
- Sahhâfîler (Sahaflar): Eski kitap alıp satan kimseler.
- Sakaviyân (Sakalar): 1. Evlere, çeşmeden su taşımaya iş edinmiş olan kimse. 2. Kırsal bölgelerde sulama işlerini düzenleyen ve denetleyen kimse.
- Sakkalar: Çok su dağıtan, çok sulayan, sucu.
- Sancakdârlar: Sancak taşıyan, Alemdar
- Sarımsakcıyân (Sarımsakçılar): Sarımsak yetiştiren veya satan kimse.
- Sarrâciyân (Saraçlar): Koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse.
- Semerciyân (Semerciler): At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç yapan veya satan kimse.
- Sepetciyân (Sepetçiler): Saz, kamış veya ince dallardan örülerek yapılan, genellikle sapı olan, yiyecek ve eşya taşımak için kullanılan kap yapan veya satan kimse.
- Seyisler: 1. Ata bakan kimse. 2. At bakıcılığı
- Silahşörler (Silah-şorlar): 1. İyi silah kullanan kimse. 2. Savaşçı.
- Silâhtarlar: Osmanlılar döneminde padişah, sadrazam, vezir vb. devlet büyüklerinin silahlarına bakan ve koruyan kimse.
- Soğancıyân (Soğancılar): Soğan yetiştiren veya satan kimse.
- Sucıyân (Sucular): Su satan veya evlere su taşıyan kimse, saka.
- Sünnetçiler: Çocukları sünnet eden kimse.
- Şâirler: Şiir söyleyen veya yazan kimse
- Şatırcıyân (Şatırlar): Tören ve alaylarda padişahın, vezirin yanında yürüyen görevliler.
- Şekerciler: Şeker ve şekerleme yapan veya satan kimse.
- Şerbetçiler: Şerbet yapan veya satan kimse.
- Şeyhler: 1. Tarikat kurucusu. 2. Bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse. 3. Tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse.
- Tabipler: Doktor, hekim.
- Tacirler (Bezirgân): 1. Tüccar 2. Alışverişte çok kâr amacı güden kimse.
- Takyeciler: İnce kumaştan dikilmiş veya ipten örülmüş, çoğunlukla yarım küre biçiminde başlık yapan kimse.
- Taşçılar: Taş yontan, satan veya taş ocağından taş çıkaran kimse.
- Tekneciler: Tekne, özellikle deniz teknesi yapan ve satan kimse.

- Tellâklar: Hamamda insanları keseleyip yıkayan erkek.
- Tellâllar: Herhangi bir şeyi, olayı veya bir şeyin satılacağını halka duyurmak için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağırarak kimse, çağırmaç
- Terziler: Giysilerin dikimiyle uğraşan kimse.
- Terziyân (Terziler): Giysilerin dikimiyle uğraşan kimse, dikişçi.
- Testiciler: Testi yapan veya satan kimse.
- Tüfekçiyân (Yay, ok, tüfek atanlar, yapanlar): Savaş gereçleri, silah yapımı ve onarımı ile uğraşan asker sınıfından olan kimse.
- Ulemâlar: İlim ehli, bilginler, sarıklı din adamları.
- Veyağlıcıyân: "gemilerin baş direklerindeki kapalı gözcü yeri" anlamına gelen "çanaklık" adının bir diğer söylenişi "veyağla" adından türeme "veyağlıcıyân" yani çanaklık yapan kişi.
- Yapuciyân (Yapıcılar): Bina yapan, taş işleyen kimseler.
- Yorgancılar: Yorgan, yastık, şilte vb. şeyler diken veya satan kimse.

4. Fütüvvet Verilmeyenler ve Fütüvvet Verilmeme Nedenleri

Fütüvvetnâmelerde fütüvvet verilmeyecek diğer bir ifadeyle şed kuşatılmayacak on iki sınıf kimseden bahsedilmektedir. Bu kimselerin bazılarının birçok Fütüvvetnâmede ve Şecerenâmede zikredilen esnaf zümrelerinden olduğunu da bilmekteyiz. Ancak bu kimselerden makbul sayılan ile sayılmayanların farklılıkları tabloda belirtilmiştir (Tablo 3). Örneğin; Kasaplar, Şed kuşanmaktalar ancak bazı kasaplar hariç. Hariç tutulan kasaplar hayvana eziyet ederek öldürenlerdir, yoksa insanların temel besin ihtiyacı olan et ve et ürünlerini hazırlayan kasaplar değil.

Tablo 3: Fütüvvet Verilmeyenler ve Fütüvvet Verilmeme Nedenleri

Fütüvvet Verilmeyen Kişiler	Fütüvvet Verilmeme Nedeni ¹⁸	Açıklama ¹⁹
Avcılar/ Sayyadlar	İşi daima avlanmak olan, kurdu kuşu tutmak için fak kurar. Kuşçağızların boğazına bıçak dayar, yavrularını aç, susuz keser. Hâsılı avcı her daima kutsuzdur. Böyle adamın fütüvvetten ne nasibi olabilir?	Burada kastedilen avcı, yavrulama mevsiminin dışında ve maişet gayesiyle avlananlar dışındakilerdir.
Cerrahlar	Sanatı cerrahlık olanların düşüncesi de yaralardır, berelerdir. Yaralarla huzur bulandan halk rahat olur mu hiç? Onun fütüvvetten hiç nasibi yoktur. Çünkü onun ancak taş gibi katı bir gönü vardır.	Yine burada bütün cerrahlar kastedilmemekte, bir sınırlama getirilmektedir. Bunların da fütüvvette nispetleri vardır. Silsileleri Ebu Ubeyde-i Cerrah'a çıkar.
Çulhalar	Bil ki çulha da halka yalan vaatlerde bulunur. Fütüvvette yolu yoktur. Çünkü böyle huy cürümdür, günahdır	Burada sözünü yerine getirmeyen şartı konulmuş, eğer verdiği sözünü yerine getiriyorsa sorun yok demektir. Pirleri Hz. Şit'tir, meslekleri de makbuldür.

18 (Gölpınarlı, 2011:266-269), Fütüvvet verilmemesi gereken kişi listesi ve nedenlerine dair bilgiler aynen alınmıştır.

19 (Torun, 1998:112), Fütüvvet Verilmemesi gereken kişilerin hangi şartlarda bundan muaf tutulacağına dair bilgiler aynen alınmıştır.

Dellâklar	Kerem sahibi bile olsa hamama ayak basınca yanında gavur da birdir, Müslüman da birdir. Onun huyuna göre küfürle imanın ikisi de aynı şeydir. Halkın kirini, ayıbını gözünün önüne atar, döker. Fütüvvette bu iyi bir yol değildir	Bazı fütüvvetnâmelerde ve Şecerenâmelerde Dellâkların da fütüvvete dahil edildikleri görülmektedir. Bunlar kendilerini Selmâni addederler, şed kuşanırlar. Bunların pek de makbul görülmemelerinin nedeni bu meslek mensupları mesleklerini icra esnasında insanların avretlerini gördükleri için olsa gerek. Zira Fütüvvetin şartlarından biri de Setr'dir.
İçkiye Düşkün Olanlar:	İçkiye düşkün olan; daima içen, yüzünün suyunu gideren, Tanrının emrini, nehyini bir yana atan Tanrı'yı ve Mustafa'yı inciten kişidir. Böyle kişiye fütüvvetten nasip yoktur. İçkiye düşkün olan, Tanrı rahmetinden meyustur.	
Kâfir	Kendi batıl dinini hak sanıp gerçek dini bıraktığı için (Ona mal çokluğuyla başı göğe erse bile yine fütüvvet verilmez). Zira fütüvvet Hakk'dur.	
Kâhin / Müneccim:	Hesaplar düzer, kendi hesabına uygun kitaplar yazar. Gece gündüz halka yalanlar söyler. Artık fütüvvetin ışığı nereden vuracak ona.	
Kasaplar	Kasapların işi daima kan dökmektir, her an canlılarla karışmaktır. Canlıyı zarı zarı öldürür durur. Böyle adamın fütüvvetle ne işi var?	Burada kastedilen hayvanları inciterek kesenlerdir. Yoksa şartlara riayet edenler değil.
Muhtekir / İstifçiler	Evine buğday götürür, yığar, erzakı, pahalılık olsun diye alır. Onun hareketi yüzünden kıtlık olur. Tuh böyle adama tuh! Çünkü O, mutlak olarak ancak dünyaya tapmalıdır, işi batıldır, fütüvvet ise Hakk'a aittir	
Münafık:	Münafık da çirkin, kutsuz, kötü damarlı, görünüşte insan, fakat nefsi bakımından köpek, Namaz kılmaz, tembel ve haylaz olup yeri cehennemin en alt tabakası bulunduğundan böyle kişinin fütüvvetten nasibi yoktur. Öyle bir adamın, Tanrı katında bulunmaya liyakati yoktur.	
Tellâllar	Vefasızdır. Halkın malını satarken cefada bulunur. Kendisinin azıcık kârı için birçok halkı ziyana sokar. Kârı ziyanla biliş olduğundan işi gücü de fütüvvetten ayırır onun	Hakk üzere ve vefaya sadık olurlarsa makbuldürler.

Vergi Memuru/ Ameldârlar	Vergi toplayan, her an bir vergi kor ve o yeni vergiye tereddüt bile etmeden bir ad takar. Bu suç, bu günah, kıyamete dek o tatsız tuzsuz adamın boynuna kalır. Böyle kötü işli, kötü huylu ve habis kişiye fütüvvet sözü nereden ulaşacak?	
---------------------------------	---	--

(Kaynak: Gölpınarlı, 2011: 266-269, Torun, 1998: 112)

Tablo 3'te zikredilen mesleklerin fütüvvet ehlinde olup olmadığı konusu tarihin her döneminde farklılık arz etmektedir. Zira Nâsır'ın fütüvvetnâmesinde "kasaplar" fütüvvet ehli sayılmazken Safeviler döneminde fütüvvet ehli sayılmışlar hatta Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin fütüvvetnâmesinde kasapların pirleri hakkında detaylı bilgi dahi verilmiştir (Yılmaz, 2011:1181)

5.Sonuç

Ahlakla kalitenin bulunduğu bir esnaf teşkilatlanma modeli olan Ahilik, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Anadolu şehir ve kasabalarında hatta köylerinde etkin olmuştur.

Ahiliğin iki önemli unsuru vardır; maddi yönü ve manevi yönü. Ahilik felsefesi bu iki unsurun uyum içerisinde olmasıyla şekillenmiştir. Ahilik temelde İslamiyet'teki Fütüvvet inancına dayanmaktadır. Her ahi muhakkak fütüvvet ehli olmalıdır ancak her fütüvvet ehli ahi olamamaktadır. Zira ahi olabilmenin en temel şartı bir işle, bir sanatla meşgul olmaktır. Kısacası ahi, ahlak ve sanatın uyumlu birleşimidir.

Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olarak bilinen Ahi Evran'ın mesleği debbâğlık idi. İlk olarak Kayseri'de kendi mesleği olan debbâğlık başta olmak üzere 32 meslek teşekkülünün bir araya gelmesini sağlamış ve sanayi sitesi kurmuştur. Daha sonra bu sanayi siteleri yurdun her bir tarafına yayılmıştır.

O günkü toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan yani; giyim, gıda, ticaret, günlük kullanılan araç ve gereçler, sağlık, beslenme, temizlik, eğlence vb. alanlarda üretim ve hizmet sunan esnaf zümreleri (Debbâğ, demirci, bakkal, ebe, hamamcı, bakırcı, çömlekçi, soğancı, çiftçi, vb.) bu teşkilatın bünyesinde toplanmaktaydı.

Ahilik Teşkilatınca kendisine Fütüvvet verilen, Fütüvvetnâmelerde adı geçen yaklaşık 85, Şecerenâmelerde ise yaklaşık 116 esnaf zümresi, genel toplamda ise yaklaşık 200 esnaf zümresinin varlığı tespit edilmiştir. Bu esnaf zümrelerinin mesleklerini dayandırdıkları meslek pirleri vardır. Çalışmada bu pirlerin kimler olduğu da tespit edilmiştir.

Her meslek ahilik teşkilatında kabul görmemektedir. Ahilik Teşkilatının temeli fütüvvet inancına dayandığı için fütüvvet ehlinde bulunmaması gereken özelliğe sahip meslekler makbul görülmemiştir (Muhtekir, Ameldâr vb.). Fütüvvet verilmeyen ve adları fütüvvetnâmelerde geçen 12 esnaf zümresi tespit edilmiştir.

Ahilik, kişiyi eğitip üretici ve yararlı işler yapmasını sağlamakla kalmayıp zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye ve halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak topluma huzur ve adalet getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, C. (2000), "İcâzet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul.
- Aydınlı, O. (2011), *Fütüvvetnâme-i Tarikat, Abdulganî Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî er-Radavî (930/1542)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara.
- Aykut, A. S. (2000), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Yapı Kredi Yayınları, C.I., İstanbul.
- Bozkurt, N. (2010), "Şecere", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul.
- Demir, G. (1998), *Türk Kültürü Ahilik*, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (1996), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, A. (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erbaşı, A. & Ersöz, S. (2011), "Ahilik ve 4C Karması İlişkisi: Tarihi Perspektiften Bakış", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, 135-146.
- Erdem, E. (2008), *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli*, Detay Yayınları, Ankara.
- Erdem, E. (2021), "Fütüvvetnamelerin İslam İktisat Düşüncesi İçindeki Yeri", *İş Ahlakı Dergisi*, 14 (1), 27-62.
- Erdem, E., Deveci, S. (2012), "Ahilik ve Meslek Teşkilatları: 19. Yüzyılın Sonlarında Kayseri'ye Bağlı Köylerde Mevcut Meslek Grupları Üzerine Bir İnceleme", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, Kırşehir.
- Erdem, E., Deveci, S. (2014), "19. Yüzyılın Sonlarında Kayseri'ye Bağlı Mahallelerde Mevcut Meslek Grupları Üzerine Bir İnceleme", *3. Kayseri Ekonomisi Sempozyumu*, Kayseri.
- Erdem, E., Deveci, S. (2015), "1873-75 Yıllarında Kayseri Hacı Kılıç Mahallesi Esnafının Mesleklerine Göre Gelir ve Vergi Durumlarındaki Değişiklikler," *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.45, Kayseri.
- Mehmed Zillî oğlu Evliyâ Çelebi (1969), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi, İkinci Kitab*, (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- Gökbel, A. (2007), "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara.
- Gölpınarlı, A. (2011), *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.

Hacıgökmen, M.A. (2007), “Ahî Şecere-Nâmelerinin Tarihî Temeli ve Yazılış Sebepleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (23), 107-114.

Hacıgökmen, M.A. (2020), “Ahi Şecerenâmeleri”, *Ahilik Ansiklopedisi*, T.C. Ticaret Bakanlığı Yayını, C.1., Ankara.

Kal'a A. (1995), “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt 11, İstanbul.

Karakaş, A. (2017), “Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik”, *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-20.

Köksal, F. (2006), *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayını, Kırşehir.

Köksal, F. (2008), *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayını, Kırşehir.

Köksal, F. & Kurtoğlu, O. & Karaköse, H. & Şenödeyici, Ö. (2008), *Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri, Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler*, Kırşehir Valiliği Yayını, Kırşehir.

Pakalın, M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt.1, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul.

Ocak, A.Y. (1996), “Fütüvvetnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul.

Öztürk, M. (2012), *Doğu'nun Ortak Mirası*, Harf Yayınları, İstanbul.

Soykut, R. H. (1978), *Esnaf Kimdir*, Esnaf Araştırma-Eğitim Merkezi Yayını, Ankara.

Şeker, M. (1993), *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Şemseddin Sâmî (1317), *Kâmus-i Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet.

Tezcan, N. (2009), “Seyahatnâme” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul.

Torun, A. (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2018), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=645 (Erişim Tarihi 08.08.2018).

Yaman, B. (2008); “Saray Sanat Esnafı: Ehl-i Hiref”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir.

Yazıcı, H. (2009), “Seyahatnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul.

Yılmaz, O. (2011), “Farsça Fütüvvetnamelerden Hareketle Esnaf Pirleri ve Fütüvvet Âdâbı Üzerine Bir Değerlendirme” *1.Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, C.II, Kırşehir.

Arşiv

1.“Şecerenâme: Ahi Musa Şecerenâmesi (H.1247/M.1832)”, *Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenameleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi

2.“Şecerenâme: Farsça Ahi Sinan Şecerenâmesi (H.876/M.1471)”, *Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenameleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.

- 3.“Şecerenâme: Türkçe Ahi Sinan Şecerenâmesi (H.876/M.1471)”, *Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenameleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- 4.“Şecerenâme: (H.1107/M.1695)”, *Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenameleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- 5.“Şecerenâme: (H.1261/M.1845-1846)”, *Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenameleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- 6.“Şecerenâme: (Tarih yok)”, *Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenameleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- “Berat”, *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri* Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- “Fütüvvetnâme”, *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- “Vakfiye”, *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi.
- “Hacı Kılıç Mahallesi Tezkire-i Ruhsât-ı Esnaf Defteri”, *Tezkire-i Ruhsât-ı Esnaf Defterleri*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarihini Araştırma Merkezi (KAYTAM) Arşivi.

FÜTÜVVETNAMELERİN TÜRLERİ VE FARKLI DİLLERDE YAZILMIŞ BAZI FÜTÜVVETNAMELERİN İÇERİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

TYPES OF FUTUWWATNAMAS AND A REVIEW ON THE CONTENTS OF SOME FUTUWWATNAMAS IN DIFFERENT LANGUAGES

Ekrem ERDEM*

* Prof. Dr., Öğretim Üyesi, İktisat
Bölümü, İİBF, Erciyes
Üniversitesi
ekremerdem@erciyes.edu.tr

ORCID ID:
0000-0002-5876-8747

*Prof. Economics, Faculty of
Economics and Administrative
Sciences, Erciyes University

Başvuru Tarihi/ Received:
01.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
01.12.2021

Özet

Fütüvvet, geçmişten bugüne yüklenen anlam derinlikleri zaman zaman değişse de İslam toplumlarında şecaat, kahramanlık, cömertlik ve yardımseverlik vasıflarıyla sosyal, kültürel ve iktisadi hayatın içinde yararlı işler yapmayı kendine şiar edinmiş kişi ve grupların oluşturduğu bir kurumsal kimliğin adıdır. Ahilik ise, bunun Anadolu'da Türkler tarafından aynı misyonu yerine getirmek amacıyla oluşturulmuş, ama daha ziyade esnaf ve zanaatkar zümreleri üzerinden iş hayatının belli standartlar ve ahlaki esaslar çerçevesinde yürümesini esas alan kurumsallaşmış halidir. Fütüvvetnameler, fütüvvet ve ahilik kurumunun inanç esaslarının ve ahlak anlayışının ana referans kaynağı olarak kabul edilirler. Bu belgeler, 10. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan ve mensuplarının hem günlük hayatlarında hem de iş hayatlarında uymaları istenen İslam ahlakına dair kuralları ve ritüelleri içerir. Bu anlayış özellikle Türkiye'de güncelliğini korumakta, özlemler ve hayranlıkla anılmaya devam etmektedir. Asırlarca İslam-Türk toplumlarının sosyal ve iktisadi hayatında önemli bir yer edinmiş olan fütüvvet ve ahilik geleneğinin sadece geçmişe dönük bir öyküne ve hamaset malzemesi haline gelmesi yerine, bugüne ve yarına ışık tutacak bir meşale olması isteniyorsa, öncelikle fütüvvetnamelerin iyi anlaşılması gerekir. Bu nedenle, mevcut çalışmada üçü Arapça, dördü Farsça ve beşi Türkçe olmak üzere toplam 12 fütüvvetnamenin kısa özetleri verilecek ve değerlendirmeleri yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Fütüvvetnameler, Tasavvuf, İslam İktisadı, Esnaflık.

Abstract

Futuwwa is the name of a corporate identity formed by individuals and groups who have adopted the motto of doing useful works in social, cultural and economic life with the qualities of bravery, heroism, generosity and benevolence in Islamic societies, although the depth of meaning attributed to them from the past to the present changes. Akhism, on the other hand, is the institutionalized version of it, which was created by the Turks in Anatolia to fulfill the same mission, but rather, based on the conduct of business life within the framework of certain standards and moral principles over the tradesmen and craftsmen groups. Fütüwwatnames are accepted as the main reference source of belief principles and moral understanding of futuwwa and Akhism. These documents contain the rules and rituals of Islamic morality, which began to be written in the 10th century and whose members were asked to abide by both in their daily lives and in their business lives. This understanding preserves its currency, especially in Turkey, and continues to be remembered with longing and admiration. If the futuwwa and akhi tradition, which has taken an important place in the social and economic life of Islamic-Turkish societies for centuries, is to be a torch that will shed light on the present and the future, instead of just becoming a retrospective imitation and heroism, it is necessary to understand the futuwwatnamas well. For this reason, in the present study, brief summaries of 12 futuwwatnamas, three in Arabic, four in Persian and five in Turkish, will be given and their evaluations will be made.

Keywords: Futuwwa, Akhism, Fütüwwatnamas, Islamic Mysticism, Islamic Economics, Craftsmanship.

Giriş

Fütüvvet, genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert, fedakâr, yardımsever gibi anlamlara gelen Arapça feta kelimesinden gelir. İstilahî olarak, geçmişten bugüne yüklenen anlam derinlikleri zaman zaman değişse de fütüvvet İslam toplumlarında şecaat, kahramanlık, cömertlik ve yardımseverlik vasıflarıyla sosyal, kültürel ve iktisadi hayatın içinde yararlı işler yapmayı kendine şiar edinmiş kişi ve grupların oluşturduğu bir kurumsal kimliğin adıdır.

Ahilik ise, bunun Anadolu'da Türkler tarafından aynı misyonu yerine getirmek maksadıyla oluşturulmuş, ama daha ziyade esnaf ve zanaatkar zümreleri üzerinden iş hayatının belli standartlar ve ahlaki esaslar çerçevesinde yürümesini esas alan kurumsallaşmış halidir. Anadolu fütüvveti olarak bilinen ahiliğin Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda özellikle imalat ve ticaret faaliyetleriyle uğraşan kişi ve zümreler arasında teşkilatlanmak suretiyle sivil bir yapıya dönüşmesi, önemli bir hadisedir.

Geçmişte İslam toplumlarının kamu ve özel hemen her kesimini etkilemiş olan bu anlayış, günümüzde hala özlemlerle anılmakta ve karşılaşılan sorunların çözümüne ne gibi katkılar sunabileceği tartışılmaktadır. Bu özlemi ve arayışı örneğin Türkiye'de iş dünyasında, üniversitelerde, diğer sivil toplum kuruluşlarında ve devlet yönetiminde görmek mümkündür. Ancak, yapılan programlarda çoğu defa konunun tarihi bağlamı, devlet ve siyaset yapısıyla ilişkisi, sosyal ve ekonomik hayatın gerçekleriyle ilişkisi, Kur'an ve sünnetle ilişkisi, tasavvuf düşüncesi ve tarikat hareketleriyle ilişkisi, fütüvvet düşüncesiyle ilişkisi ve fütüvvetnamelerle ilişkisi yeterince dikkate alınmadan sığ bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Bu çalışmada fütüvvet ve ahilik geleneğinin ana referans kaynağı olarak fütüvvetnameler, zamanla onlara yüklenen farklı anlamlar ve içerikler incelenecek ve üçü Arapça, dördü Farsça ve beşi Türkçe olmak üzere toplam 12 fütüvvetnamenin kısa özetleri verilecek ve değerlendirmeleri yapılacaktır.

1. Fütüvvet ve Fütüvvetnameler: Yüklenen Farklı Anlamlar ve Türleri

Girişte de belirtildiği gibi, fütüvvet, genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert, fedakâr, yardımsever gibi anlamlara gelen Arapça feta kelimesinden gelir. İstilahî olarak ise, Allah'ın emirlerine ve Peygamber'in sünnetine ittibâ ve Allah dostlarıyla birlikte olma ilkesine uygun bir yaşam tarzını ve bunun kurumsallaşmış halini ifade eder. Geçmişten bugüne tek tür bir fütüvvet geleneğinden bahsetmek mümkün değildir. Nitekim İslam öncesi Arap, Acem ve diğer bazı toplumlarda örnekleri görülen fütüvvet anlayışı, İslam sonrası dönemde farklı toplumlarda farklı kesimlerce benimsenen ve kurumsal kimlik kazanan bir yapıya dönüşmüştür. Örneğin, ahilik Anadolu Selçukluları ile Osmanlı dönemlerinde fütüvvetin daha çok esnaf

ve zanaatkar zümreleri nezdinde kabul ve terakki gösteren kurumsal hali olarak karşımıza çıkmıştır.

1.1. Fütüvvet ve Türleri

Başlangıcında daha ziyade bireysel bir fütüvvet anlayışı söz konusu iken, daha sonra bazı dönemlerde sırasıyla devlet nezdinde korunan ve kullanılan bir örgüt, aynı zamanda tasavvuf düşüncesi ve ritüelleriyle kaynaşmış bir yapı ve son olarak da esnaf ve zanaatkarın (ahilik) fütüvvet anlayışı haline dönüşen bir kurumsallaşmış yapıdan bahsediyoruz.

Batılı yazarlar fütüvvetin tarihi seyrini kendilerindeki şövalyeliğe benzeterek askeri, manevi ve zanaatkar şövalyeliği şeklinde bir dönüşüm geçirdiğini söylerler.

Bundan başka, fütüvvet taşıdığı özellikler bakımından da farklı isimler altında sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede; kâmil insan projesi olarak, diğerkamılığı ve yardımseverliği öne çıkaran, esnaf, sanat ve zanaatkarlığı merkeze alan (ahilik), cömertliği öne çıkaran ve son olarak gençliği, şecaat, cesaret, yiğitlik ve kahramanlık duygularını esas alan fütüvvet anlayışları olarak ele alınabilmektedir.

Yine bazı müellifler tarafından avamın ve havasın fütüvveti diye; bazıları tarafından da kavli, seyfi ve şürbî diye ayırma tabi tutularak anlatılmaktadır. Unutmamak gerekir ki, hepsinde ortak bir hedef vardır: Ahlaklı insanlar ve erdemli bir toplum inşası...

1.2. Fütüvvetnameler ve Türleri

Fütüvvet fikrini konu edinen, fütüvvet teşkilatı mensuplarının uyması gereken usul ve erkanı içeren nizamnamelerin (yönetmeliklerin) yer aldığı eserlere fütüvvetname denir. Fütüvvet geleneğinin en önemli ve en zengin kaynağı kuşkusuz bu belgelerdir. Fütüvvetnameler, farklı sosyal tabakaları, meslek gruplarını ve bunların inançlarını, törelerini ve sembolik yaşam biçimlerini, ritüellerini konu edinir. Bu belgeler esasında fetanın günün her anında her alanda uyması gereken geniş edep kurallarını ihtiva eder. Bu bakımdan bu eserler bir tür edepnamelerdir ya da edep ilmihalleri ya da yönergeleridir.

Farklı zamanlarda, farklı toplumlarda ve sahiplenen farklı toplum kesimleri tarafından farklı telakki edilebilen fütüvvet anlayışına bağlı olarak, fütüvvetnameler de farklı içerik ve yöntemlerde yazılabilmektedir. Söz konusu ayırımı çok farklı şekillerde tasnif etmek mümkündür. Bize göre, şöyle bir sınıflama yapılabilir:

1.2.1. Genel ve Mesleki Fütüvvetnameler

Fütüvvetnamelerin çoğu genel mahiyettedir; yani herkesi ve her meslek mensubunu ilgilendirir. Bazıları ise, sadece belli meslek mensuplarını ilgilendirir. Örneğin, ayakkabıcılar, sakalar (örneğin; Şen, 2020: 1-7), dericiler ve saraçlar (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 31) için yazılan mesleki fütüvvetnameler böyledir. Fütüvvetnameler belli bir meslek grubu için kaleme alınsalar da hepsinde olan genel bilgilere özet halinde

de olsa mutlaka yer verir. Örneğin, Bursevi Fütüvvetnamesi (Sarıkaya, 2002) böyledir. Daha ziyade dericilikle uğraşanlara ait olduğu anlaşılan söz konusu eser, Hz. Adem'den başlayarak fütüvvet ehli peygamberlerin kıssaları ve edep bilgileri ile devam eder ve sonunda paşmakçılıktan (ayakkabıcılık) bahseder.

1.2.2. Belli Ülke, Bölge veya Şehirlere Özgü Fütüvvetnameler

Bazı fütüvvetnameler belli ülkeler, bölgeler ya da şehirlerde yaşayan insanlar veya esnaf ve sanat ehli için hazırlanmıştır. Örnek olarak, Anadolu Osmanlı toplumu için yazılan fütüvvetnameler, Bosna için, Arnavutluk için, genel olarak Balkanlar için, Azerbaycan için veya İran için yazılan fütüvvetnameler vardır.

1.2.3. Mensur ve Manzum Fütüvvetnameler

Fütüvvetnameler çoğunlukla mensur (düz yazı) tarzında yazılmış olsa da bazıları manzum (şiir) tarzında yazılmıştır. Mesela, ileride tahlil edeceğimiz gibi, Eşref b. Ahmed'in ve Esrar Dede'nin fütüvvetnameleri manzum eserlerin en bilinenlerindedir. Bunlar belli bir vezinle yazılmış¹ önemli Türk edebiyatı eserlerindedir.

1.2.4. Tarihi Kronoloji Bakımından Fütüvvetnameler

Fütüvvetnameler tarihi kronoloji içerisinde üç grupta toplanabilir (Ocak, 1996):

a) *Sûfi fütüvvetnameleri*: Ağırlıklı olarak sufi geleneğin tesirinde gelişen, dolayısıyla tasavvufi dil ve geleneğe göre 9-13. yüzyıllar arasında yazılan eserlerdir. Sülemi'nin *Kitâbü'l-Fütüvve'si* (Es-Sülemi, 1977) bunun en önemli temsilcisidir. Ayrıca, İbni Arabî'nin *Fütûhâtü'l-Mekkiyye'si* (İbni Arabî, 2015), Kuşeyri Risalesi ve diğer mutasavvıfların eserlerindeki fütüvvet dair görüşleri bu tarz fütüvvetnamelerin ana kaynağı olarak görülmektedir.

b) *Fütüvvet teşkilâtına ait fütüvvetnameler*: Esas itibarıyla Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah tarafından sarayın kontrolünde gelişen 13-14. yüzyıllarda yazılan fütüvvetnameler olup, en önemli örneği Sühreverdî'nin (ö. 1234) *Risâletü'l-fütüvve'si* ve Hartpurî'nin Halife Nâsır'ın oğlunun adına yazdığı *Tuḥfetü'l-Veşâyâ'sıdır*.

c) *Ahî teşkilatları fütüvvetnameleri*: Anadolu fütüvveti olarak bilinen ahi teşkilatları çevresinde 13-16. yüzyıllarda kaleme alınan Çobanoğlu ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnameleri gibi eserlerdir.

2. Fütüvvetnamelerde Geçen Temel Kavramlar

Fütüvvetnamelerin muhtevasını daha iyi anlayabilmek için bu eserlerde geçen temel kavramlara da bakmakta fayda vardır. Esasında bu kavramlar çok fazla olmakla birlikte (Gölpınarlı, 1955-56a: 55-59),

¹ Örneğin, Eşref b. Ahmed'in eseri "*fa'ilatün fa'ilatün fa'ilün*" vezninde, Esrar Dede'ninki ise "*fe'ilatün mefa'ilün fe'ilün*" kalıbında yazılmıştır.

burada Sarıkaya, (2002)'yi takip ederek en yaygın kullanılanlar kısa açıklamalarla şöyle sıralanabilir (Sarıkaya, 2002: 12-14):

- Ahi: Şeyh makamına gelmiş meslek ve zanaat sahibi kimseler.
- Feta: Genç, yiğit, cesur fütüvvet sahibi kimseler.
- Fütüvvet ağacı: Fütüvvet sisteminin yatay ve dikey katmanlarını izah eder.
- Galip: Bir üst derecede bulunan kimse.
- Gülba(e)nk: Merasim esnasında hep birlikte yüksek sesle okunan ilahi.
- Helvayı cefne: Hz. Adem'den ve Hz. Ali'den geldiğine inanılan, belli bir şekilde pişirilip tahta kaptta ikram edilen helva.
- Mahfil: Fütüvvet merasimlerinin icra edildiği yer.
- Makam-ı insaf: Fütüvvet ehlinin birinin mahfildekilerin razılıklarını istediği yer.
- Miyan-beste: Şed kuşatılan, nasibi verilen kimse.
- Nakib: Mahfil ehlinin toplanmasını sağlayan ve onları usulüne uygun olarak yerleştiren kimse.
- Nazil: Bir alt derecedeki kişi.
- Niyaz duruşu: Tören esnasında katılımcıların resmi duruş vaziyeti; sağ ayağın baş parmağını sol ayağın baş parmağının üzerine, elleri de sağ üste gelecek şekilde göğse koyarak ayakta durmak.
- Sahip: Ahi, şeyh, usta anlamında.
- Şed: Belli bir dereceye gelen fütüvvet ehlinin beline bağlanan yünden veya pamuktan yapılmış kuşak.
- Terbiye: Mürid, çırak, talip, öğrenci anlamında.
- Tercüman: Tören esnasında manzum ve mensur olarak söylenen sözler, dualar.

Yukarıdaki kelime ve kavramlar ve anlamları bize, fütüvvet geleneğinin tasavvuf geleneğine benzer, belki daha katı şekilde uygulanan zahiri kurallarının ve ritüellerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, teşkilata mensup kişiler arasında kuralları benimseme ve uygulama bakımından dereceler oluşturulmuş, buna göre kurumsal bir erkan ve edep sistemi vardır. Sistem en alttan en üste kadar hep bir üste saygı ile yürümektedir. Farklı derecelere mensup kişiler belli bir terfi sisteminden geçmekte ve zahiri olarak nişaneleri vardır. Bu sistem ahilik diye bilinen esnaf teşkilanmasında da aynen kendini göstermektedir.

3. Farklı Dillerde Yazılmış Önemli Bazı Fütüvvetnamelerin İçerikleri Bakımından Değerlendirilmesi

İslam medeniyetinin neredeyse ilk dönemlerinden itibaren varlığını sürdüren fütüvvet geleneği ve fütüvvetnameler, doğal olarak ilk önceleri Arapça, ardından Farsça, daha sonraları da Türkçe olarak yazılmıştır. İçerik itibarıyla birbirine çok benzeyen fütüvvetnameler elbette hitap ettikleri halkın kültürel dinamiklerinin de etkisiyle zamanla hem o toplumların diliyle yazılmış hem de kültürel dinamiklerinden ve değişimden etkilenecek kendi içinde bir değişim geçirmiştir.

Nitekim, Türkçe fütüvvetnameler Osmanlı döneminin başlarından itibaren Anadolu'da Türkler çoğunluğu oluşturmaya başladıktan sonra kendini göstermeye başlamıştır. Fütüvvetnameler esasında yazıldıkları dönem için önemli birer dini ve kültürel tarih kaynağı da sayılırlar. Bu

durum özellikle 13.-16. yüzyıllar arası Anadolu ve Rumeli tarihi için fevkalade önemlidir. Bu eserlerin sayısını tam olarak söylemek an itibariyle mümkün olmasa da tarih ve arşiv araştırmacıları sürekli yeni belgeleri ortaya çıkarmaktadırlar. Bu belgeler bazen devletin arşivlerinde ve farklı kütüphanelerde bulunurken, bazıları özel şahısların kütüphanelerinde bulunmakta ve okunup yayınlanarak gün yüzüne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu belgelerden üçü Arapça, dördü Farsça ve beşi Türkçe olmak üzere toplam 12 fütüvvetnamenin kısa özetleri verilecek ve değerlendirmeleri yapılacaktır. Bunların dışında, Gölpınarlı (1949-1950/2011) ve Sarıkaya (2002)'de verilen müellifi bilinen (beş), müellifi bilinmeyen ama büyük ölçüde tam olarak günümüze kadar gelebilen (yedi), müellifi bilinmeyen ve noksan ya da parça halinde günümüze kadar gelebilen) çok sayıda fütüvvetname dikkate alınarak ve söz konusu fütüvvetnameler mümkün olduğunca bizzat okunarak değerlendirme yapılacaktır. Bunlar kısa içerik açıklamalarıyla aşağıdaki gibidir²:

3.1. Arapça Fütüvvetnameler

Bu kısımda Arapça olarak yazılmış çok önemli iki fütüvvetnameyi kısaca tanıtacağız. Bir de müstakil olarak fütüvvetname olmasa da içerik olarak özellikle tasavvufi fütüvvetnameler için önemli bir kaynak eser olarak Kuşeyri Risalesi de listeye dahil edilmektedir. Aşağıda yer alan üç eser doğrudan çevirilerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir:

- Ebu Abdi'r-Rahman es-Sülemi'nin "Kitabu'l-Fütüvve"si,
- Ahmed b. İlyas en-Nakş el-Hartburti'nin "Tuhfetu'l-Vasaya"sı,
- Abdülkerim Kuşeyri'nin Kuşeyri Risalesi.

3.1.1. Ebu Abdi'r-Rahman es-Sülemi'nin "Kitabu'l-Fütüvve"si

Tam adı Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn Es-Sülemi (ö. 1022) olan büyük muhaddis, tarihçi, müfessir ve mutasavvıfın Kitabu'l-Fütüvve'si fütüvvet konusunda yazılmış en eski risale olarak bilinmektedir. Elbette Arapça olarak kaleme alınmış bunlardan başka fütüvvetnameler ya da başka adlarla yazılmış fütüvvet eserleri de vardır. Bunlar içerisinde özellikle Hace Abdullah-ı Ansari'nin fütüvvetnamesinin Sülemi'ninkinden hemen sonra olduğu bilinir. Sülemi'nin eseri, Süleyman Ateş tarafından *Tasavvufta* Fütüvvet adıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve 1977 yılında basılmıştır. Kitap beş cüzden/bölümden oluşmaktadır.

Kitap, önce "*Fütüvvet davetine ilk koşanların, mürüvvet ahlak ve şerefini koruyanların ilki ... Adem'dir ...*" diye başlar ve Peygamber Efendimize kadar 25 peygamberi silsile halinde zikreder. Bunlara Adem'in oğlu Habil'i, Ashab-ı Kehfi, Ruh ve Mesih ile Ebu Bekir, Ömer ve Ali'yi de ekler. Ardından fütüvveti "*(Allah'ın) emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zahiren ve batınen, gizli ve açık ahlakın en güzeline sarılmadır*"

² Bu kısımda şu eserlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır: Gölpınarlı, 1949-1950/2011; Gölpınarlı, 1953; Gölpınarlı, 1955-56a; Gölpınarlı, 1955-56b; Sarıkaya, 2002; Şeker, 2011.

diye tanımlar ve 'her hal ve her vaktin bizden bir çeşit fütüvvet istediğini, dolayısıyla fütüvvetsiz hiçbir halin olmadığını' söyleyerek (es-Sülemi, 1977: 22-24), fütüvveti esasında *İslami bir yaşam biçimi* olarak sunar. Sonra da kitabın sonuna kadar "fütüvvetin gerekleri"ni (Arapça metinde "*ve mine'l-fütüvveti*") paragraf paragraf anlatır. Birinci cüzde 45, ikinci cüzde 45, üçüncü cüzde 54, dördüncü cüzde 36 ve beşinci cüzde 30 olmak üzere, toplam 120 gerekli şart/ilke yer almaktadır.

Bunların her biri esasında İslam ahlakının birer umdesidir ve Müslüman bir şahsiyette bulunması gereken hususiyetlerdir. Kitabın bir yerinde ifade edildiği gibi, güzel ahlakın (mekârim-i ahlak) unsurları ayetler, hadisler ya da önemli mutasavvıfların sözleri ile izah edilmektedir. Nitekim kendisi bunu "*Peygamber'in sünnetlerinden, selefin sözlerinden, âdâb ve ahlakından bahsedeceğim*" (es-Sülemi, 1977: 25) diye ifade eder. Bu itibarla, *Kitabu'l-Fütüvve* önemli bir tasavvufi fütüvvet örneğidir. Aslında Sülemi sadece büyük bir mutasavvıf değil, aynı zamanda büyük bir muhaddis ve müfessirdir. Zaten tasavvufa dair risaleleri de kitap ve sünneti temel alarak yazılmıştır (es-Sülemi, 1981: 3-6).

3.1.2. Ahmed b. İlyas en-Nakkaş el-Hartburti'nin "*Tuhfetu'l-Vasaya'sı*"

Nakkaş Ahmed (ö. VII/VIII. asrın ilk yarısı) bu kitabı Nasır li-Din-Allah'ın oğlu Abul-Hasan Al (ö. 1215) için birçok eserden yararlanarak yazmıştır. Bu itibarla, eser 12. ve 13 yüzyılın başları itibariyle fütüvvet kültürünü anlama bakımından önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. "*Fütüvvet ehline hediye cinsinden güzel tavsiyeler ya da başyapıt vasiyetler*" olarak kitapta fütüvvet sahibi Peygamberler, Kur'an'da feta diye bilinenler, fütüvvetin şartları, Hz. Ali'den başlayarak fütüvvet silsilesinden bahsedilir. Nakkaş Ahmet, fütüvveti bir ağaca benzetir (*'fütüvvet ağacı'*) ve bu tasvir daha sonraki fütüvvetnamelerin bir kısmında da kullanılmaya devam eder.

Aşağıda vereceğimiz *Tuhfetu'l-Vasaya'da* geçen fütüvvetin şartları, büyük ölçüde tüm fütüvvetnameler için genelleştirmeye oldukça müsaittir (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 61; Şeker, 2011: 19-20):

- Namazı bırakmamak,
- Haya ehli olmak,
- Dünyayı terk etmek,
- Allah'ın yasakladıkları hususunda nefse uymamak ve Ona itaat etmek,
- Helal kazanç sahibi olmak,
- Müslüman kardeşlerine; ihtiyaç halinde iseler yardımcı olmak, yumuşak davranmak ve güzel sözle dahi olsa iyilik etmek,
- İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak.

Gölpınarlı tarafından bugünkü Türkçeye çevrilmiş olan eserde ilginç bir şekilde fütüvveti bir *yedi efsanesi*³ ile açıklar: Buna göre, örneğin Allah

³ Fütüvvetnamelerde yedi (7) harfine yüklenen özel bazı anlamlar esasında diğer bazı kültürlerde olduğu gibi, İslam inancının ve kültürünün pek çok alanında da rastlamak mümkündür. Örneğin, Kabe'nin etrafında yapılan tavaf yedi şavttan oluşur, Safâ ile Merve arasında yedi sa'y yapılır, hac sırasında her biri yedi defa

Kur'an'da fetaları yedi yerde anar, fütüvvet şeceresi ya da fevz (kurtuluş) ağacı olarak ifade edilen fütüvvet düşüncesini yediler üzerine kurar, yedi dala ayırır. İman kavramını özellikle vurgular ve bunu şu beş kavram üzerine oturtur ve içselleştirir: Doğruluk, emniyet, takva, namaz ve zinadan kaçınmak. Bu vesileyle imanın insanın sırasıyla diline, ruhuna, kalbine, azalarına ve nefesine ait hale geleceğini ve dokunacağını ifade eder (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 189-192). Böylece, fetanın imanının kuvveden fiile dönüşmesi gerektiğini vurgular. Sonunda da fütüvvetin silsilesinden bahseder. Buna göre, fütüvvet Hz. Peygamber Miraç gecesi Cennet'e girdiğinde Cebrail nurdan bir sandık içindeki hırkayı (*fütüvvet hırkası*) Allah'ın izniyle kendisine giydirir. Böylece fütüvvet o kutsal gecede Peygamber'e tevdi edilen bir hediye ve görev olarak addedilir. Sonra Huneyn Savaşı günü Hz. Ali'ye teslim eder. Ondan Selman-ı Farisi'ye ve uzun bir silsile ile nihayetinde müellif Nakkaş Ahmed el-Harbuti'ye kadar gelir.

Bu kitap daha sonra en önemli Türkçe fütüvvetnamelerden Burgazi ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnamelerine önemli bir ilham kaynağı olmuştur (Gölpınarlı, 1955-56a: 38).

3.1.3. Abdülkerim Kuşeyri'nin Kuşeyri Risalesi

Ayrıca, Abdülkerim Kuşeyri'nin (ö. 1072) Risalesi (Kuşeyri Risalesi) de ilk Arapça fütüvvet çalışmaları arasında sayılır. Ancak bu eseri diğerleri gibi salt bir fütüvvet çalışması yerine, tıpkı Sühreverdi'nin Avarifü'l-Maarif'i ve Sülemi'nin *Risaleleri* gibi tasavvuf konusunda kapsamlı temel bir eser olarak görmek kanaatimizce daha uygun olur. Nitekim Süleyman Uludağ eseri Türkçe'ye *Tasavvuf İlmüne Dair Kuşeyri Risalesi* (ilk baskı

olarak tekrarlanan şeytan taşlaması vardır, Cennet yedi kapıdan ve Cehennem yedi basamaklı merdivenden oluşur, Mekke ve Medine arasında yedi kale vardır. Kur'an'da Fatıha Suresi yedi ayettir, birçok ayette yedi kat semadan bahsedilir. Hz. Yusuf'un hikayesi anlatılırken, Kral: "*Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum...*" (Yusuf: 43) der; Yusuf da yorumunda: "... *Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz... Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek...*" (Yusuf: 47-48). Yedi kelimesinin özgünlüğüne hadislerden ve İslam tarihinin seyrinden de birçok örnek vermek mümkündür. Aynı şekilde Türk edebiyatında da yedi kelimesine özel anlamların yüklendiği görülür. Örneğin, Dede Korkut hikayelerinde yedi gün yedi gece yeme-içme ve at koşturmadan bahsedilir; Yigenek'in babasını kurtarmak için sefere çıkmadan önce gördüğü rüya kurgusunda dayısı Emen'in tavsiyesinde at, devlet, akıl ve erlik kavramları üzerinden şöyle denir (Genç, Kılıç ve Aksoyak, 2014: 461, 477, 485):

Yetiştiginde yel yetişmezdi, yedi uçar atım!

Yedi bayırın kurduna benzerdi yiğitlerim!

Yedi kişiyle kurulurdu benim yayım!...

Yedi kez vardım,

O kaleyi alamadım, geri döndüm!

Benden daha er çıkmayasın!

Yigenek'im dön'

Manas Destanında da yedi efsanesine rastlanır. Bu konuda İslam ve Türk kültürlerinden daha birçok örnek bulmak mümkündür. Görüldüğü gibi, bu kaynaklardan beslenen fütüvvet geleneğinin ve fütüvvetnamelerin söz konusu anlamlandırmalardan nasibini almaması zaten düşünülemez.

1978, son baskı 2017) başlığıyla çevirmiştir. Kitap sufilerin akaid ve tevhid konularındaki görüşleri ile başlar ve dört bölümle devam eder. İlk bölümde 83 ünlü mutasavvıfın dünya, zühd, kanaat, sabır ve fütüvvet gibi tasavvuf konuları hakkındaki görüşlerine (hal tercümelerine) yer verilir. İkinci bölümde kabz-bast, fena-beka ve Şeriat-hakikat gibi 28 tasavvufi ıstılah anlatılır. Üçüncü bölümde, tevbe, takva, vera, zühd, reca, terk, tevekkül, şükür, murakabe ve rıza gibi sufilerin makam ve halleri 52 başlık altında anlatılır. Fütüvvet konusu da bu bölümde 305-311. sayfalar arasında yer alır. Son bölümde ise, özetle müritlerin adabı (ya da tavsiyeler) vardır.

Eserin sadece tasavvuf çevrelerinde değil, ayı zamanda fütüvvet çevrelerinde de çok rağbet görmesinin sebebi, kanaatimizce hem genel olarak -özellikle de ilk müelliflerce- tasavvufla fütüvvetin iç içe görülmesi hem de *Risale*'nin bu içiçeliği belki de en başarılı bir şekilde sunan az sayıda ve ilk eserlerden biri olmasıdır.

3.2. Farsça Fütüvvetnameler

Fütüvvet geleneğinin en zengin olduğu yerlerden biri de İran'dır. O bakımdan, Farsça yazılmış önemli fütüvvetnamelerden dördünü burada kısaca ele alacağız. Son iki eser bizzat okunarak değerlendirilmiştir:

- Ebu Hafs Şihabüddin Ömer es-Sühreverdi'nin İki Fütüvvetnamesi,
- Necm-i Zar- kûb Fütüvvetnamesi,
- Nâsırî'nin Fütüvvetnamesi.

3.2.1. Ebu Hafs Şihabüddin Ömer es-Sühreverdi'nin İki Fütüvvetnamesi

Sühreverdi (ö. 1234) İran Suhraverd'de doğmuş (1145) ama Bağdat'ta yaşamış *Avarifü'l-Maarif* gibi tasavvufun temel eserlerinden birinin yazarıdır. Yazdığı eserleri dönemin Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'a sunmuş ve kendisinin teveccühünü kazanarak Abbasi sarayında taltif görmüş ve *ayyarlığa*⁴ kadar yükselmiştir. Hatta I. Alaaddin Keykubat

⁴ *Ayyar*, orta çağ İslâm dünyasında daha ziyade kendi çıkarları uğruna toplum düzenini bozan gruplarla ilgili kullanılan bir ifadedir. Bu haliyle tarihi kaynaklarda daha ziyade *yağmacı*, *soyguncu* ve *serseri* bir sınıf olarak ifade edilmişlerdir. Bazı araştırmacıların bu konudaki bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerektiği yönündeki tavsiyesini dikkate alarak; ayyarların 8. ve 12. yüzyıllar arasında İran, Irak ve Türkistan bölgelerinde, bilhassa Bağdat'ta yönetimlerin zayıf düştüğü dönemlerde toplum düzenini zaafa uğratacak faaliyetlere teşebbüs ettikleri, hatta yönetimi ele geçirmeye muvaffak oldukları ve yönetimde tedhiş karakteri sergilediklerinden bahsedilmektedir. Her ne kadar bazı kaynaklarda mürüvvet ve fütüvvet ehli için kullanılan *fityân*, *civanmerd*, doğru sözlü, yiğit gibi tabirlerle de birlikte anılmışlar ve düzgün bir hayat süren topluluk gibi gösterilmişlerse de Anadolu'daki ahiler gibi itibarlı zümreler olarak bilinmezler. Nitekim 15. yüzyıl dolaylarında Anadolu'da dahi piyasa davranışı makbul olmayan esnaf için bu tabirin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Böyle olmakla birlikte, bazı dönemlerde bu zümrelerin merkezden yönetilmeleri söz konusu olmuş ve ayyarların (Arapça *ayyârûn*, Farsça *ayyârân*) reislerine ser-*ayyârân*, *reisü'l-ayyârân* veya *reisü'l-fitayân* gibi tabirler kullanılmıştır (Özcan, 1991; Taeschner, 1953: 9-11). Sühreverdi için söz konusu olan da böyle bir görev olsa gerek. Hatta Kayseri yöresinde bu tabir "*ayar adam*" olarak; tembel, çalışmayan kişiler için hala kullanılır.

tahta çıktığında, elçi sıfatıyla Nasır'ın tebrik mesajını getirmek için Konya'ya gelmiş ve bu esnada Mevlâna Celaleddin ile de görüştüğü rivayet edilmiştir⁵. Hatta Konya'da Sultan Alaaddin'in fütüvvete girme törenini dahi yerine getirdiği rivayet edilmiştir (Çağatay, 1997: 19-20).

Sühreverdi'nin iki fütüvvetnamesinden bahsedilir: Bunlardan biri *İdaletü'l-İyan Ale'l-Burhan*, diğeri de *Fütüvvetname*'sidir. Müellif ilk eserinde fütüvveti sufilik yoluyla halifelğe bağlar: Ona göre, "*tasavvuf safa ile ayakta durur, yüce halifelik bir defterdir. Tasavvuf onun bir parçasıdır ve tasavvuf da bir defterdir, fütüvvet onun bir parçasıdır. Fütüvvet iyi huylara sahip olmak, tasavvuf iyi davranışların toplamı..., halifelik iyi davranışı, iyi işleri ve iyi huyları birleştirir... Sufilik ve fityan, davranış, gidişat ve ahlaki kendinde toplamış olan yüce hilafete bağlıdır*". Bu anlayışı Şii-İmami silsileyi de dikkate alarak, Hz. Ali ve Hz. Peygambere kadar götür ve Hz. Ali'nin fütüvvet velayetine geniş yer verilir (Çağatay, 1997: 20). Eserde ağırlıklı olarak şeriat, tarikat ve hakikatten bahsedilir, hırka ve şalvar üzerinde durulur. Bundan başka fetanın zahirde altı şeyinin bağlı olduğu, yani dikkatli olması gereken hususlar sıralanır: Şalvar, mide, dil, göz, kulak ve hırs. Batında da altı haslete sahip olması gerektiğinden bahsedilir: Sahavet ve kerem, tevazu, iffet, af, fark, kurbet ve hidayet.

Sühreverdi, ikinci eseri *Fütüvvetname*'de ise, yine hırka ve şalvarın önemini vurgulamak suretiyle, sufilikteki hırka ile fütüvvetteki şalvarı aynı gelenekte birleştirmiş olur. Bunlardan başka, fütüvvete katılma yolları, kavli ve seyfi ayırımı, üstat-mürit ilişkisi, fütüvvet sınıfları ve kademeleri ile yeme-içme, oturma-kalkma gibi edeplerden bahsedilir (Çağatay, 1997: 21).

Böylece, fütüvvetin bazı adetleri Sünni tasavvuf geleneğine, bazıları ise Şii-İmamiye geleneğine bağlanarak bir orta yol fütüvveti oluşturulur ve bu da hilafetin çatısı altında konumlandırılarak, devlete ve yönetime eklenmiş olur. Bu tutumuyla Sühreverdi'nin fütüvvet mesaisi, Sünni-Şii gerginliğini hafifletecek ve bunları hilafetin şemsiyesi altında huzurlu bir atmosferde tutma gayreti olarak yorumlanabilir. Kaldı ki, bundan İmamiye temayüllü olduğu bilinen Nâsır Lidinülah'ın toplumun her iki cenahından da beslenen huzursuzluğu hafifletmek, hatta kontrol edebilmek adına memnuniyet duyduğu muhakkaktır.

Bununla birlikte bir gerçek daha var ki, o da fütüvvetin bu şekilde siyasileşmesi ve devletleşmesi süreci alenileşmiş ve bir gelenek haline dönüşmüş oluyor. Böylece, din-devlet ilişkisine dair karmaşık bazı sorunlara yeni bazı sorunlar eklenmiş oluyordu. Nitekim sonraki dönemlerde İslam dünyasının farklı coğrafyalarında gerek Sünni gerekse

⁵ Burada bahsi geçen İmam Sühreverdi, bazı yazarlar tarafından Halep'te idam edilen *Maktul* lakabı ile bilinen *Şihabüddin Yahya b. Habeş b. Emirek el-Sühreverdi* (ö. 1191) ile karıştırılmış; bazı eserleri onun adına bahsedilirken, ona ait olmayan bazı eserler de onunmuş gibi bahsedilmiştir (Çatak, 2012; Çağatay, 1997: 19).

Şii temayüllü sufi tarzı ve fütüvvet-ahilik tarzı (ya da başka türden cemaat) yapılanmalarının devlet merkezinde yer alma gayreti ve vazife telakkisine yeni bir kapılar aralanmış oluyordu⁶.

Son olarak, şu da bir gerçek ki, Sühreverdi'nin fütüvvet anlayışının Anadolu'da şekillenen fütüvvet anlayışı ve onun yerel değerlerle kaynaşmış ve müşahhaslaşmış hali olan ahi teşkilatları üzerinden uzunca bir müddet toplum ve devlet hayatı üzerinde en azından Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk dönemlerine kadar önemli tesiri olmuştur.

3.2.2. *Necm-i Zar-kûb Fütüvvetnamesi*

Aslında müellifinin kimliği tam olarak bilinmese de metinde geçen bir ibareden hareketle *Necm-i Zar- kûb* ("hâdim-al-fukarâ-Nacm-ı Zar-kûb") olduğu kanaatine varılmış ve muhtemelen Hicri yedinci asrın sonlarında yaşamış *Tirmiz'li Zar-kûb* (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 87) ya da *Necmüddin Ebu Bekr Muhammed b. Mevdud Tahrir-i Tebrizî* (ö. 1312) olduğu (Sarıkaya, 2002: 4) söylenmektedir. Söz konusu fütüvvetname tasavvufi mahiyette Mevlana'nın Mesnevi'si vezninde manzum bir eser olup, fütüvvet hakkında 43 beyitlik bir şiir içermektedir (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 87).

Müellif eserinde bol bol ayetlerden deliller getirerek fütüvvetin ve mürüvvetin faziletlerinden bahseder. Örneğin, fütüvveti "*mana pazarında iyi huylulardan düzülmüş bir kervan*", fütüvvet sahibini de "*yarım ekmeği bile olsa ev sahipliği yapan, konukları ağırlayan er*" olarak tanımlar (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 212-213). Eserin fütüvvet literatürüne önemli katkılarından biri, fütüvveti *avâmın, havâsın ve hâss-ül-hâs'ın fütüvveti* olarak üç grupta ele almasıdır. Bu bilgiler çalışmanın önceki kısımlarında detaylı olarak anlatıldığı için, burada bu kadarla yetiniyoruz.

3.2.3. *Nâsırî'nin Fütüvvetnamesi*

Asıl adı *Nâsıreddîn Vâ'ız* olan Nâsırî (ö. 1290), Rükneddîn Konevî'nin oğludur. İki eserinin olduğu bilinmektedir: *Fütüvvetname ve İsrâkât*. Fütüvvetnamesi 882 beyitlik Farsça mesnevi tarzında manzum bir eserdir. Nâsırî'nin fütüvvetnamesi fütüvvet ananelerindeki değişimi, tuz ve bel bağlama gibi çeşitli rivayetleri, ahi zaviyelerinin şekli ve fütüvvet ehlinin giyim tarzı gibi hususların tespiti konusunda değerlidir. Eserde Kur'an'da feta diye bilinenler, fütüvvet sahibi Peygamberler (Âdem, Nuh, Davud, Süleyman ve Yusuf), fütüvvet verilmeyecek meslekler (12 adet), fütüvvetten düşüren haller (20 adet), şed kuşanma, sohbet ve sofrada adabı, kavli ve seyfi fütüvvet halleri gibi hususlardan bahsedilir. Fütüvvet sahibinin en temel vasfının cömertlik olduğu söylendikten sonra, bilgili olmasının önemi vurgulanır. Bu vasıfların önemini ifade etmek için de fasığın bile cömertlikle Cennete gireceği, bilgisi olmayanın ise eşeğe

⁶ Bu manada bazı tarihi mülahazalar için Köprülü (2018)'ye bakılabilir.

benzediği, “isterse başında mücevherle bezenmiş taç olsun⁷” şeklinde ifade edilir (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 91; 262-302).

3.3. Türkçe Fütüvvetnameler

Osmanlı döneminde Türkçe olarak yazılmış birçok fütüvvetname vardır. Ancak, bunların sayısını tam olarak ifade etmek zor; çünkü, özellikle mesleki düzeyde yazılmış fütüvvetnamelerin bir kısmı şahısların elinde olduğu için, henüz ortaya çıkmamışlar da olabilir. Yine de şunu rahatlıkla söylemek mümkün: Şimdiye kadar bilinen Türkçe fütüvvetnamelerin en önemlileri 1950’li yıllarda Abdülbaki Gölpınarlı tarafından okunup değerlendirmeleri yapılarak yayınlandı. 2000’li yıllarda da artan bir ilgi sonucu gerek arşiv kaynaklarında gerekse şahıslarda bulunabilen diğer fütüvvetnameler farklı araştırmacılar tarafından okunup yayınlanmıştır. Burada ilk dördünü Gölpınarlı’nın literatüre kattığı beş fütüvvetnamenin kısa değerlendirmesi yapılacaktır:

- Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazi’nin Fütüvvetnamesi,
- Şeyh Eşref b. Ahmed’in Fütüvvetnamesi,
- Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybi’nin Fütüvvetnamesi,
- Seyyid Muhammed b. Seyyid Alaaddin el-Hüseyin er-Razavi’nin Fütüvvetnamesi,
- Esrar Dede Fütüvvetnamesi.

Bunlardan özellikle Burgazi’nin, Seyyid Hüseyin’in ve Razavi’nin fütüvvetnameleri sonraki dönemlerde yazılanlar için de temel teşkil etmiş kapsayıcı belgelerdir. Onun için bunlara biraz daha geniş yer verilecektir. Elbette bunlardan başka da Türkçe pek çok fütüvvetname var, ama burada en çok bilinenler üzerinden bir değerlendirme yapacağız.

3.3.1. Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazi’nin Fütüvvetnamesi

13. asırda Anadolu’da yazılmış ilk Ahilik fütüvvetnamesi olarak bilinen Çobanoğlu fütüvvetnamesi’ndeki ilkeler Sühreverdi’nin ünlü tasavvuf eseri olan *Avârif ül-Maârif*’teki tasavvufi ilkelerle hemen hemen aynı gözükmektedir. Çobanoğlu Fütüvvetnamesinde, *Hartburti’nin Tuhfetu’l-Vasaya*’sından kalma bir gelenek olarak ‘fütüvvet ağacı’ndan ve Ahilerin uyması gereken pek çok ilkeden bahsedilir. Bu konuda kendi ifadesi aynen şöyledir: “Fütüvvet ağacı biter sîdk-u safadan ve emanet saklamaktan ve keremden ve mürüvvetten ve hayadan. Bu vasf-i imandur.

⁷ Ziya Paşa da meşhur *Terkîb-i bend*’inde benzer ifadeleri, okusa ve/veya makam sahibi olsa da ‘özü bozuk/kötü olana üniforması, makamı-mevkii asalet kazandırmaz; zira altın işlemeli palan vursan eşek yine eşektir’ anlamına gelecek meşhur beytinde şöyle ifade eder:

*Bed-asla necabet mi verir hiç üniforma,
Zer-dûz palan ursan eşek yine eşektir.*

Dede Korkut ise başka bir benzetme ile şöyle der (Genç, Kılıç ve Aksoyak, 2014 :141):

*Kül tepecik olmaz, güveyi oğul vermez.
Kara eşek başına gem vursan katır olmaz.*

Her kim bu vasıftan taşra (uzak) olsa Allahu Teala andan bizar (hoşnutsuz) olur. Ol ağacın özdeki, Allah yolma ihsan kılmakdur, budakları edebdür ve hayadur ve köki tevhibdür ve tehlidür ('Lâilâhe illallah' demektir) ve yimişi ma'rifetdür, evliya sohbetidür ve ol ağacın suyu rahmetdür ve rahmetile sıvarulur (su verilir) ve kudretten ol su evliya gönli tahtına akar, ol ağaç, yiğidün gönli tahtında biter" (Gölpınarlı, 1953: 124).

Devamında da fütüvvet ağacını Hz. Ali'ye atfen yedi harfin temsil ettiği yedi haslete işaret eder: i. Kaf (sıdk/doğruluk), ii. Elif (safa/huzur), iii. Nûn (emanet), iv. Te (takva), v. Mim (kerem/lütuf/cömertlik), vi. He (mürüvvet/insanlık/mertlik), vii. Ye (haya). Buna göre, hangi yiğitte bu yedi harf varsa, o ağaç fütüvvet ağacıdır; o ağaç yiğidin gönlünün altında biter. Bu şekilde kelimelerin harflerinden anlam çıkarma, daha önce *Hartburti'nin Tuhfetu'l-Vasaya'sında* da var ama orada biraz hatalı verildiği anlaşılmaktadır. Gölpınarlı bunun *İsmaili* bir yöntem olduğunu ve daha sonra Hurufiler tarafından da benimsendiğini söyler (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 194).

Çobanoğlu *fütüvvetnamesi'*nde geçen edep ve hizmet makamının dereceleri, Ahiliğe girme törenindeki şed kuşatılması ve müritle ahi arasındaki ilişki, özel toplantılarda uyulacak oturma, kalkma, yeme, içme vesaire edep ilkeleri ve sema törenlerinde uyulması gereken kuralların çoğu tasavvufi ilke ve uygulamalarla örtüşmektedir (Çağatay, 1997: 22-29). Bazı fütüvvetnamelerde insan yaşantısıyla, görgü kurallarıyla ilgili 740 kuraldan bahsedilmektedir. Ahiliğe intisap etmiş herkesin bu edeplerden asgari 124'üne sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Çağatay, 1997: 163; Erdem, 2009: 15; Sarıkaya, 2002: 6).

Fütüvvetnamede fütüvvet sahibi olmanın şartları şöyle sıralanır (Gölpınarlı, 1953; Sarıkaya, 2002: 62):

- Cömert olmak,
- Namazı vaktinde kılmak, kazaya bırakmamak,
- Haya sahibi olmak,
- Dünyayı terk etmek,
- Helal kazanç için çalışmak,
- İlim sahibi olmak,
- Beyler kapısına varmamak.

Burgazi, Fütüvvetnamesini yazarken Kur'an'dan, hadislerden, Peygamberlerin kıssalarından, velilerin zikirlerinden ve hallerinden bahseden *Tezkiretü'l-Evliya'dan*⁸, *Müsemma* ve *ilm-i Vasila* kitaplarından⁹, *Kitab-al-Kalâid'den*, Hz. Peygamber'in menkıbelerinden,

⁸ Muhtemelen Feridüddin Attar'ın (ö. 1230) meşhur kitabı.

⁹ A. Gölpınarlı, Burgazi'nin bahsettiği bu iki kaynağın esasında kitap olmadığını, maalesef müellifin iyi Arapça bilmediği için, Harputlu'nun ünlü Arapça fütüvvetnamesi *Tuhfat-al-Vasaya'sının* önsözünde yer alan bir cümlede ard arda geçen iki ifadeyi (عمدة الوسيلة ve من كتابه المسمى) doğru anlamayarak kitap sanmasından kaynaklandığını not düşmüştür. Devamında bahsedilen *Kitab-al-Kalaid* ve *Asrar-al-Arifin* hakkında bir bilgimiz yok (Gölpınarlı, 1953: 107).

ariflerin sırlarının anlatıldığı Asrar-al-Arifin'den ve diğer fütüvvet eserlerinde yer alan temel bilgilerden yararlandığını söylemiştir (Gölpınarlı, 1953: 107, 112-113)¹⁰. Hatta daha ileri giderek; tarikata dair sıkıntılı olarak addedilen meselelere bile cevaplar verildiği söylenmektedir. Yazar, bunlara inanmayanların da mürted olacağını bile belirtmektedir. Zira yazdıklarının Kur'an, sünnet ve tarikat ehli nezdinde sabit ve meşru olduğunu belirttikten sonra, her cuma gecesi Ahilerin huzurunda belirtilen adap ve erkan üzere okunması tavsiye edilmektedir¹¹.

3.3.2. Şeyh Eşref b. Ahmed'in Fütüvvetnamesi

*Eşref b. Ahmed'in Fütüvvetnamesi*¹² 14. Yüzyılın sonu ile 15. Yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Ancak 1452 yılında Edirne'de istinsah edildiği bilinmektedir. Türk edebiyatında ilk manzum fütüvvetname olduğu söylenmekte olup; 444 beyitten oluşan manzum bir ilmihal tarzındadır. Eserde inanç esasları olarak Allah, melekler, kitaplar, peygamberler (ve tabii Peygamberimiz), ahiret, kıyamet, cennet ve cehennem; ibadet esasları olarak namaz, zekât, oruç, hac; ayetler ve hadisler; Bayezid, Hızır, Mevlana gibi önemli dini şahsiyetler; şükür, sünnet, şeytan gibi dini terimler; şeriat, tarikat, hakikat, marifet, tevazu, kanaat ve takva gibi tasavvufi terimler manzum tarzda anlatılmaktadır. Örnek olarak, kanaati, "erde olması gereken özelliklerden azla yetinen alçakgönüllü olan" diye tarif eder ve erin azla yetinen dervişi asla yermemesi gerektiğini öğütler (Kurt, 2019):

*Çün kanaat meskenet er menzili,
Bil ki yirmez er olan hiçbir dili.*

Ayrıca, dervişliği kılık-kıyafetle izhar etmek yerine, takva elbisesi ile donatmanın daha uygun olacağını söyler (Yeniterzi, 2001: 3):

*Bil ki, din İslam durur, sakal değil,
Böyle bildirdi bize ol Hak Resul.*

Aslında fütüvvet/ahilik anlayışı şu hadisi şerifte toplanmıştır dense yanlış olmaz kanaatindeyiz: "Hiçbiriniz kendisi için istediğini (mü'min)

¹⁰ İfade aynen şöyle: "... ben zaif diledüm kim bir kitab yazam, fütüvveti beyan kılam, tefsirden ve hadis-i Mustafa'dan, sallallahu aleyhi ve sellem, ve kısas-al-enbiyadan ve Tazkirat-al-Avliyadan ve Müsemma kitabından ve ilm-i Vasıla kitabından ve Kitab-al-Kalaid'den ve Rasül hazretinin menakıbından, Sallallahu aleyhi ve sellem ve Asrar-al-Arifin'den, fütüvvet gereklülerinden çıkarub yazdum, şöyle ayan kıldum ki ahi yolları nedir ve fütüvvet nedir, muayyen ola ve ne kim tarikat içinde müşkil mes'eleler kim varıdı, cevab birle yazdum. Her kim buna inanmaya, ol kişi mürteddola ve gerek kim her âdîne gicesi çiraklar dibinde ve ahiler katında fütüvvet okuyalar ve güçleri yetdüğince ve ellerinden geldüğince ebedinden ve erkanından tutalar, işitmeyenlere işitdüreler" (Gölpınarlı, 1953: 112-113).

¹¹ İfade orijinal olarak şöyledir: "Tefsir-i Kur'an'dan ve hadis-i Mustafa'dan ... bu kitaba yazdım ve ayan kıldım ki, Ahilik yolu nedir ve fütüvvet nicedür ve ne ki, tarikatta müşkil meseleler vardı cevabın bile yazdım..." (Çağatay, 1997: 159).

¹² Eşrefoğlu Rûmî'nin babası olduğundan bahsedenler olmuştur (Sarıkaya, 2002: 7).

kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz” (Buhari, İman: 7; Müslim, İman: 71). Nitekim Eşref Ahmed fütüvvetnamesinde tam da bu noktaya odaklanır (Yeniterzi, 2001: 3-4):

*Her ne sansan nefsin san yoldaşa
Şefkat oldur cümle halka ey paşa.*

*Her neyi kim sana hoş gelmez,
Kılma kimseye ki, yıkarsın dini.*

3.3.3. Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybi'nin Fütüvvetnamesi

102

Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybi'nin Fütüvvetnamesi (ö. 15. asır)¹³ ahilik geleneği için önemli bir belge niteliğinde olan ve üç nüshasının olduğu belirtilen (Gölpınarlı, 1955-56a: 27) bir eser olup, öncekilerden farklı olarak Şii geleneğinin inancını ve törelerini öne çıkarmaktadır. Zira söz konusu fütüvvetnamede, fütüvvet meselesi diğerleri gibi daha önceki fütüvvet sahibi peygamberlerden başlayıp Hz. Peygambere kadar getirse de Gadir-i Hum vak'asına¹⁴ özel bir vurgu ile silsilede Hz. Ali ve on iki

¹³ Muhtemelen *Fatih* döneminde yazılmıştır (Gölpınarlı, 1955-56a: 30).

¹⁴ *Gadîr-i Hum*, Mekke ile Medine arasında bataklık ve sazlık haline gelmiş bir yer. Başta Şia'nın Oniki İmamı tanıyanlar kolu (*İsnâaşeriyye İmâmiyyesi*) olmak üzere Şii gruplarının neredeyse tamamına göre, Hz. Peygamber Veda Haccı dönüşü 18 Zilhicce 10 / 17 Mart 632 tarihinde önemli bir konuyu ashabına bildirmek için burada konaklamış ve o sırada kendisine indirilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu yapmadığında elçilik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını belirten Maide Suresi 67. ayeti (*“Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun...”*) nazil olmuştur (*Bu ayetin yorumunda Sünnî tefsir kitapları bu konuyla hiç irtibat kurmazlar; bunun yerine, konunun esasında tebliğler karşısında Hz. Peygamber'e memnuniyetsizliklerini ölçsüz biçimde aktaran Ehli Kitap karşısında Peygamber'in çekingen davranmaması gerektiği ve onların oyunlarına/tuzaklarına aldırış etmemesi gerektiği yönünde bir telkin olarak değerlendirilmiştir: Karaman vd, 2006: 311-312*). Hz. Peygamber kafilenin tamamını toplayarak öğle namazını kıldırması ve ardından yeni nazil olan ayeti tebliğ ederek bir konuşma irad etmiştir. Hz. Peygamber bu konuşmasında dünyaya veda etme zamanının yaklaştığına işaret ederek risâlet görevini yerine getirip getirmediği hakkındaki kanaatlerini ashabına sormuş, olumlu cevap aldıktan sonra ashabının Allah'a ve âhiret gününe olan imanını yeniden ikrar ettirmiş ve ardından *sekaleyn hadisi* diye bilinen şu sözlerini irat buyurmuşlardır: *“Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytimi... Benden sonra bunlara sarılırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz”*. Daha sonra Hz. Ali'yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiş: *“Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!”* Rivayete göre, Hz. Peygamber'in bu açıklamalarından sonra Hz. Ebû Bekir ve Ömer de dahil olmak üzere, orada bulunanlar sırasıyla gelip Hz. Ali'yi tebrik etmişlerdir. Yine Şia ulemasının iddiasına göre, topluluk oradan dağılmadan da *“... Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım...”* (Maide: 3) ayeti nazil olmuştur (bu konuda Şia'nın iddialarına dair oldukça kapsamlı bilgi için bakınız: Emîni, 1998. Bu hadise Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce ve Hâkim en-Nîsâbü'rî gibi Sünnî muhaddislerin naklettikleri hadislerde de geçmektedir. Nitekim, Ahmed b. Hanbel'in naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber bir sefer esnasında *Gadîr-i Hum* denilen yerde konaklamış, öğle namazını kıldırdıktan sonra Hz. Ali'nin elinden tutup, *“Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, ona dost olana sen de dost ol, ona düşman olana sen de düşman ol!”* dedikten sonra Hz. Ömer Hz. Ali ile karşılaşmış ve: *“Ey Ali! Sen her*

imama özel bir ihtimam gösterirken ilk üç halifeden hiç bahsedilmemektedir. Bu fütüvvetnamenin yer aldığı eser bir mecmua şeklinde olup; ilk kitap zaten Hacı Bektaş'ın Makâlâtının Türkçe tercümesidir. İkinci kitap adı bilinmeyen bir başka fütüvvetname olup, Hacı Bektaş ve Balım Sultan'dan bahsedilmektedir.

Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnamesi 48 sayfa tutmakta olup; uzun uzun Hz. Ali'den başlayarak fütüvvetin silsilesi, onun fütüvveti izahı, fütüvvet makamları ve erkânı, mahfil toplanması, nim-tarik, sahib-i tarik, yol-ata ve yol-kardeş edinme, helva-yı cefne, şed kuşanma, çeşitli edepler¹⁵ ile fütüvvet ehlinin sıfatları, bu sıfatı alamayanlar ve bundan düşüren haller anlatılır. Seyyid Hüseyin'in *Tuhfetu'l-Vasaya*'dan, *Fütüvvetname-i Sultani*'den ve özellikle de Burgazi'nin Fütüvvetnamesi'nden önemli ölçüde yararlandığı anlaşılmaktadır. Eserin tamamı göz önüne alındığında; verilerin, bilgilerin yazılı sağlam kaynaklara dayanmadığı, en temel bilgiler sunulurken bariz hatalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira aslı olmayan birçok uydurma olayın anlatılması, hadislerin çoğunun yanlış yazılması, hatta bir ayetin hadis olarak gösterilmesi, müellifin pek de bilgili bir zat olmadığını göstermektedir. Ayrıca, Gölpınarlı'ya göre, bütün bu anlatılanlar fütüvvetin ve ahiliğin zamanla "*Şiilik esasını güden bir tarikat haline geldiği*"ni göstermektedir. Bu durum, özellikle 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında "*bütün fütüvvet ehlinin Şii-*

müminin mevlâsı oldun" diyerek onu tebrik etmiştir (*Müsned*, IV: 281). Ancak, Sünni uleması bu olayı Şia'nın anladığı gibi anlamamış; bu olayı Hz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir. Bir defa, söz konusu âyet müfessirlerin çoğuna göre çok önce nâzil olmuş; Müslümanlar hakkında değil Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur (Fahredden er-Râzî, XII: 48-49; Fığlalı, 1996: 279). Ayrıca, hadiste geçen *mevlâ* ve *velî* kelimeleri *halife* veya *imam* değil, birçok ayette belirtildiği gibi, *dost*, *efendi*, *arkadaş* manalarında yorumlanmıştır. Ayrıca, Sünnî kaynaklarına göre bu hadis, çeşitli savaşlarda müşrik akrabalarını öldürdüğü için Müslümanlar arasında Hz. Ali'ye karşı duyulan hoşnutsuzluğu gidermek ve en önemlisi, Yemen seferinde (10/631-32) ganimetlerin paylaşılması sırasında katı davranışları ve beraberindekileri küstürmesi sebebiyle kendisini Hz. Peygamber'e şikâyet edenleri teskin edip Müslümanlar arasında kardeşlik ve dostluğun bozulmasını önlemek amacıyla söylenmiştir. Ancak, Sünni ulema ne derse desin, *Gadîr-i Hum* hala Şiî dünyasının 18 Zilhicce'de coşku ile kutladığı önemli bir bayramdır. 18 Zilhicce, günümüzde de halk tarafından İran'da, her biri Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ı temsil eden içleri balla doldurulmuş üç çöreğin bıçaklanması suretiyle kutlanır. Onlara göre bal üç halifenin kanını sembolize eder' (büyük ölçüde Fığlalı, 1996: 279-80'dan yararlanılmıştır). Ayrıca, Şii ve Sünni görüşlerin karşılaştırmalı anlatımı için bakınız: Sofuoğlu, 1983; İbrahim, 1981.

¹⁵ 124 edepten bahsedilir. Konularına göre edep kuralı sayısı şöyledir: Yeme 12, içme 3, söyleme 4, elbise giyinme 5, evden çıkma 4, yol yürüme 8, mahallede yürüme 4, pazarda yürüme 5, nesne satın alma 3, eve nesne götürme 3, eve girme 5, oturma 3, konukluk 3, beyler katına girme 5, teferrüce varma (ferahlama, gezintiye çıkma) 3, insan davet etme 3, hamama girme 6, su dökme 10, hasta dolaşma 5, yasa gitme 6, mezar ziyareti 4, dösekte yatma 4, dösekte kalkma 3, bardağa su koyma 2, ayakkabı çevirme 2, mescide girme 3, mescitte oturma 3 ve mescitten çıkma 3 (Gölpınarlı, 1955-56a: 28). Bunlardan anlaşılıyor ki, söz konusu fütüvvetname esasında bir kişinin 24 saatini kapsayan bir adab fütüvvetnamesidir. Böylece esasında bir *yaşam biçimi ilmihali* demek yanlış olmayacaktır.

*Batını bir renge boyandığını ve fütüvvetin alabildiğine Safevilik propagandasına girdiğini apaçık gösterir". Buna rağmen, müellif Şeyh Seyyid Hüseyin'in Sünni geleneğe dönük bazı göstermelik göndermelerde bulunması, Gölpınarlı tarafından inandırıcı bulunmamış ve *takiyye* olarak değerlendirilmiştir (Gölpınarlı, 1955-56a: 40, 43, 49-51, 59-68).*

Burgazi ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnamelerinden hareketle, fütüvvetnamelerde her kademedeki ahiyi ilgilendiren genel kurallar aşağıdaki gibi harmanlanabilir (Şeker, 2011: 100-1007):

- Helal kazanç için çalışmak,
- İlim sahibi olmak,
- Edepli olmak,
- Güzel ahlak sahibi olmak,
- Namazı vaktinde kılmak,
- İçki içmemek,
- Zinaya yaklaşmamak,
- Kumar oynamamak,
- Yalan söylememek,
- İffetli olmak,
- Ayıp (kusur) örtücü olmak,
- Arkadaşını iyi seçmek,
- Batıl şeyleri terk etmek,
- Halka yemek yedirmek,
- Güler yüzlü olmak,
- Kötü nazarla bakmamak,
- Kötü ve çirkin sözler söylememek,
- Avret yerlerini örtmek,
- Çarşı-Pazar adabına uymak,
- Alış-veriş adabına uymak,
- Bir meslek sahibi olmak,
- Hastanın halini sormak,
- Taziyyeye gitmek,
- Kabir ziyareti yapmak,
- Mescid adabına uymak.

Dikkat edilecek olursa, fütüvvet ehli için yukarıda sıralanan ilkeler, İslam'ın vazettiği ahlaklı kâmil bir Müslümanda bulunması gereken hususiyetleri (ahlaki ilkeleri) anlatmaktadır.

Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnamesinde fütüvvet sahibini fütüvvetten düşüren haller olarak ise şunlar sıralanır (ki bunlar bir anlamda fütüvvetin şartları olarak da düşünülebilir): Şarap içmek, zina, livata, gammazlık, nifak, kibir, zulüm, haset, buğuz, kasten yalan söylemek, vadede durmamak, emanete hıyanet etmek, namahreme şehvetle bakmak, birisinin ayıbını görmek, adam öldürmek, kumar oynamak, nekeslik (cimrilik), hırsızlık ve iftira (Gölpınarlı, 1955-56a: 44). Dikkatle incelendiğinde, yukarıdaki hususların hepsi İslam'ın yapılmamasını istediği (yasakladığı) konulardır.

3.3.4. Razavî'nin Fütüvvetnamesi: Fütüvvetname-i Kebir

Seyyid Muhammed b. Seyyid Alauddin el-Hüseyin *er-Razavî* (ö. 16. asrın ilk yarısı)'nin Fütüvvetnamesi'nin¹⁶ esas adı *Miftahu'd-Dekaik fi Beyani'l-Fütüvve ve'l-Hakaik* ('İnceliklerin Anahtarı ve Fütüvvetin ve Hakikatlerin Beyanı') olmasına rağmen, *Fütüvvetname-i Kebir* olarak da bilinir. Eser Rahşan Gürel tarafından 1992 yılında Marmara Üniversitesi'nde doktora tezi olarak çalışılmış, yıllar sonra da Sadullah Gülten ve Hacı Yılmaz tarafından okunup hazırlanarak 2014 yılında orijinal metni ve bugünkü Türkçe metinle birlikte Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Eserin şimdiye kadar bilinen 11 farklı nüshasının bulunduğu ve her birinin diğerinden bazı farklılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Eser, fütüvvetnamelerin genel olarak geleneğine uygun şekilde Allah'a hamd ve Peygamber'e salavat ile başlar. Bu kısımda fütüvvet-dârlar arasında söylenip işitilen erkâna dair Horasan ve Irak pirlilerinin "kıbleteyn tarikati", Mekke ve Medine erenlerinin "makâm-ı insâf", Rum erenlerinin ise "tercümân" dediklerinden bahsedilir. Sonra bütün bu görev dağılımının belli bir liyakat esasına dayandığını hadis olarak nakledilen güzel bir sözle bağlar: "Hikmeti ehli olmayana vermek zulüm olduğu gibi, ehline vermemek de zulümdür" (Razavî, 2014: 24-30).

Ardından bir tarikat erkânı halinde "*helvanın cefne denilen toprak kaba konularak taksim edilmesinin hangi peygamberler zamanından kaldığı delilleriyle ifade edilir*". Söz konusu dört (çehar) peygamberin her birinin tekbirini ayrı nitelendirerek bunları fütüvvet sahibinin ıstılahından sayar¹⁷. Devamında Hz. İbrahim'den başlayarak babadan oğula geçen fütüvvet silsilesi Hz. Peygamber'e kadar getirilir. Orada Hz. Adem'in Cennetten çıkarılışı oldukça detaylı bir hikâye tarzında ilgili ayetlere de başvurularak anlatılır. Fütüvvetin Ademden Şit, Nuh ve İbrahim peygamberlere intikalini anlatır. Burada yine Hz. Nuh'un gemi hikayesi ile Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etmesine dair hikâye yer alır. Daha sonra Peygamberimize Miraca çıkışı, orada karşılaşması ve o gece şed kuşatılması, Onun da Gadir-i Hum'da Hz. Ali'ye kuşattığı, Hz. Ali'nin ve Selman-ı Farisi'nin de birçok kişinin belini bağladığı uzun uzadıya anlatılır (Razavî, 2014: 31-124). Geri kalan kısımda ise, fütüvvet ve tarikatın adabından bahsedilir. Kaldı ki yukarıda anlatılan silsile yoluyla şed kuşatma biçimi bile tasavvufi geleneğin neredeyse aynısıdır.

Dikkat edilecek olursa, içerik olarak Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesine çok benzeyen bu eserde de fütüvvet ehlinin erkânı, tevbe almak, yol atası ve yol kardeşi edinmek, şed kuşanılması, helva-yı cefnenin senedi, erkânı,

¹⁶ Muhtemelen *Kanuni* döneminde yazılmıştır.

¹⁷ Âdem peygamberin tekbirine *tekbîr-i rızâ*, Nûh peygamberinkine *tekbîr-i fenâ*, İbrahim peygamberinkine *tekbîr-i safâ* ve Muhammed Mustafa'ninkine de *tekbîr-i vefâ* derler (Razavî, 2014: 34-36). Tekbir isimlerinin farklılığı her bir peygamberin kendi hikayesinin içinden gelir. Müellif bu hikayeleri uzun uzadıya hikâye tarzında anlatır.

pişirilmesi, dağıtılması ve saire ile fütüvvet ehlinin sıfatları, bu sıfatı alamayanlar ve bundan düşüren haller sayılabilir. En sonunda ise, meslek sahibi olma ve onun da tasavvuftaki mürşit-mürid ilişkisine benzer şekilde bir pirin maiyetinde olması vurgulanır.

Razavî kendisini Bursa'da Şafii kadısı olarak tanıtsa da Abdülkadir Gölpinarlı kendisinin İsnâaşeriyye Şiisi olduğunu ve kendisini takiyye yaparak sakladığını ve Şafii gibi görüldüğünü belirtir (Gölpinarlı, 1949-1950/2011: 25). Ancak, diğer bazı araştırmacılar bu görüşü paylaşmazlar. Gerekçe olarak da, belgelerde Şii olduğuna dair herhangi bir kaydın olmadığı, kadılık makamına yükselen birinin takiyye yapmasının zor olacağı ve eserde bahsi geçen Oniki İmam ve diğer Şii inanç ve motiflerine yer verilmesinin müellifin Şii olmasını gerektirmediği söylenmiştir. Nitekim kendisi de zaten 'Fütüvvetnâmenin Kuran'ı Kerim'e ve Sünnet'e mutabık olduğunu belirtir, kitabı okuyanlardan hayır dua ister ve sadece anlayacak ehil kişilerin okumasını talep eder' (Razavi, 2014: 14-15; Sarıkaya, 2002).

Ancak, bize göre iki görüşün de haklı olma ihtimali vardır. Eserin tamamı iyi tetkik edildiğinde, Sünniliğin devlet ve toplum yapısında vazgeçilmez bir unsur olduğu (hele devlet aklının önemli bir parçası olduğu) dikkate alındığında, Osmanlı ülkesinde kadılık makamında bulunmuş birinin Sünni geleneğe ve onun sahih rivayetlerine ters düşen inanç ve motifleri bu kadar rahat tavsiye eden bir eser yazması oldukça düşündürücüdür. Hele kendisinden önce Sünni geleneklere göre yazılmış birçok fütüvvetnamenin varlığı ve kendisinin de tefsir, hadis, kelam ve fıkıh gibi temel İslami ilimlere en azından asgari düzeyde vakıf Sünni bir alim olduğu dikkate alındığında, müellifin fütüvvetnamesindeki üslubu karşısında Gölpinarlı'nın görüşünün gözardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Nitekim *Kitâb-ı Şedd-i Emîrû'l-Mü'minîn Ali İbni Ebî Tâlib* başlığından itibaren kullanılan dil, üslup ve içerik olarak eserin bir Sünni alimin kaleminden çıktığına inanmak fevkalade zor gözükmektedir. Özellikle Gadir-i Hum olayını anlatırken müracaat ettiği Mâide Suresi 67. Ayet ve hadislerle yüklenen anlam, Sünni alimler yerine esas olarak Şii alimlerin yorumlarıyla paralellik arz etmektedir. Bu hususta Gadir-i Hum dipnotunda etraflı olarak açıkladığımız üzere, Sünni tefsirlerde bu ayetin gerekçesinin Ehli Kitabın tebliğ karşısında gösterdikleri tepki ve Peygamberimizin tutumuyla ilgili olduğu, hadiste geçen "Mevla" kelimesinin ise farklı şekilde anlamlandırıldığı söylenmiştir. Dikkat çeken bir husus da Şafii olduğu söylenen müellifin bu konularda Sünni kaynaklara ve görüşlere neredeyse hiç yer vermemesidir. Müracaat edilen bazı ayetlerde (örneğin, Taha: 123 ve Ali İmran: 193) hatalar yapılması ise ayrı bir soru işaretidir (tabii daha sonraki yazımlarda yanlış müdahale edilmemişse?).

Ayrıca, unutmamak gerekir ki, bu tartışma Şiiliğin çıkış noktası için en önemli dönüm noktalarından biridir; hatta belki de en önemlisidir. Sünni

ve Şii uleması arasında asırlardır süren sert görüş ayrılığının olduğu (merkezinde Hz. Ali'nin imameti meselesinin olduğu) bir konuda bir Osmanlı kadısının Şii iddialarını savunması başlı başına ilginç bir husustur¹⁸.

Kaldı ki, eseri yayına hazırlayanların (S. Gülten ve H. Yılmaz) giriş yazısında önce Gölpınarlı'nın görüşünü reddedip ardından şu ifadeleri belirtmeleri açık bir çelişki olarak gözükmemekte olup, biraz önce ifade ettiğimiz görüşün anlamını daha da artırmaktadır: *“Pek çok araştırmacının Anadolu Alevîliği konusunda en önemli eserlerden biri olduğu üzerinde ittifak ettiği bu eserin henüz yayınlanmamış olması büyük bir eksiklik. Yayınlanan nüshanın konu itibarıyla bazı eksik kısımları olmasına rağmen, yine de Alevîlik ve Bektaşilik araştırmalarında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir”*. Bu tespit doğru ise, şu sorunun yanıtlanması gerekir: Osmanlı Devleti'nde kadılık yapan bir şahsın/alimin inanmadığı halde Şii-Alevi inanç ve motiflerine kaynak teşkil edecek eser yazması ne kadar mümkündür, kendisini buna zorlayan ne olabilirdi ya da neden böyle bir şey yapmak istesin?

3.3.5. Esrar Dede Fütüvvetnamesi

Asıl adı Mehmet olan Esrar Dede (1748-1796), Galata Mevlevihanesi şeyhi ünlü şair Şeyh Galip'e bağlandıktan sonra hayatını genellikle mevlevihane geçirmiştir. *Divan-ı Esrar*'ın son kısmında yer alan *Fütüvvetname-i Esrar Dede*, 177 beyitlik manzum bir fütüvvetnamedir. Eser Mustafa Güneş tarafından okunup hazırlanarak yayınlanmıştır. Güneş'e göre, manzum eser altı kısımda değerlendirilebilir (Güneş, 2020).

Giriş Kısmı (1-53. beyitler): Bu kısımda tevhit, naat ve methiyeler yer alır. Esere Allah'ın adı anılarak ve Hz. Peygambere, aline ve ashabına salat ve selam ile başlanır, dört büyük halife ve önde gelen bazı sahabelerden bahsedilir. Sonra da Mevlâna, Mesnevi ve *“din nasihattır”* hadisi önemi vurgulanır.

Âgâz-ı Kitab (54-68. beyitler): Bu kısımda müellif ahlakın ve mürüvvetin fütüvvet için önemine işaret eder (beyitler: 56, 57, 61):

*Eyle tekrar-i drs-i ahlakı,
Ta fütüvvet ola sana baki.*

*Dinle ahlaktan biraz tabir,
Ta fütüvvet ola sana tefsir.*

¹⁸ Nitekim müellifin naklettiği rivayete göre, Hz. Peygamber Gadir-i Hum'da Hz. Ali'ye Miraç gecesi cennette kızıl yakuttan bir kasır gördüğünü, Cebrail kapıyı açıp içeri girdiğinde içinde nurdan bir sandık bulunduğunu, sonra Cebrail'in kapağı açtığını söyler ve şöyle devam eder: *“Sana giydirdiğim tâc ve hırka ve şeddi ondan çıkarıp bana giydirmişti. Ben dahi sana yetiştirdim yâ Ali! Sen dahi halifeni böylece kıl”* (Razavi, 2014: 154-156). Asırlardır hilafet-imamet tartışmalarının merkezinde yer alan bu konunun Sünni bir Osmanlı kadısı tarafından bu şekilde aktarması başlı başına câlib-i dikkattir.

*Kendini fik idüp mürüvvet kıl,
Gayrını zikr idüp fütüvvet kıl.*

Dikkat edilecek olursa, burada mürüvvet kendini düşünenlerin yolu fütüvvet ise başkalarının iyiliğini başkalarının iyiliğine tercih edenlerin (îsar sahiplerinin) yolu olarak ifade etmektedir.

Hikâyet (69-154. beyitler): Bu kısımda da Feridüdin Attar ile bir tellak arasında geçen hikâye üzerinden mürüvvet ve fütüvvet konuları anlatılmaya devam edilir. Attar'a nasıl mürüvvet sahibi olabileceğini soran tellaka büyük mutasavvıfın cevabı özet olarak kendi bedeninden ayıkladığı kirleri, yaptığı temizliği kendisine bile söylememesi, kendinde tutup başkaları ile paylaşmaması olduğunu söyler. Başka bir deyişle, mürüvveti başkasının sırrını, ayıbını saklaması, yüzüne vurmaması, mahcup etmemesi olarak tanımlar (beyit: 76):

*Anı hıfz eyle zahir itme bana,
Bu makamun mürüvveti bu sana.*

Ardından uzun uzun İslam ahlakına dair hususları fütüvvetin birer unsuru olarak tek tek veciz ifadelerle tavsiye mahiyetinde anlatır. Kitabın en uzun kısmını bu ahlaki umdelere ayırarak, esasında fütüvvetin İslam ahlakı üzere yaşama biçimi olduğunu söyler. Başka bir ifade ile, Esrar Dede bize fütüvvetin Hz. Peygamber'in "*Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim*" (İbn Hanbel, II: 381) hadisi şerifine uygun olarak güzel ahlak (*mekârim-i ahlak*) üzere bir hayat tarzının ifadesi olduğunu göstermiş olur. Bu kısımda kendi veciz ifadesinden sadece kanaat-fütüvvet ilişkisine dair bir örnekle yetinelim (beyit: 142):

*Hem fütüvvet kanaat itmekdür
Alem andan ticaret itmekdür.*

Hiz. Ali Fütüvveti (155-164. beyitler): Esrar Dede bu beyitlerde Hz. Ali'nin fütüvvetini anlatır ve onu veciz ifadeleri ile 'kendisine yapılan kötülüğe iyilikle karşılık vermek' olarak özetleyerek; bir anlamda "... kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve insanların kusurlarını affedicidirler ..." (Ali İmran: 134) ayetine ve "*gelmeyene git, zulmedeni affet, vermeyene ver ve kötülük edene iyilik et*" ya da "*İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır*" (Buhari, Mağazi: 35) diye bilinen Nebevi yönleme atıfta bulunur (beyit: 164):

*Çün fütüvvet güzel idende imiş
Halka rahat irişdirende imiş.*

Münâcât ve Ek (165-177. beyitler): Bu kısımda bazı dualarla üç beyitlik ek vardır. Fütüvvetname hadis olarak bilinen şu meşhur sözle biter (beyit: 176):

*Tut kulağın kıl bu sırrı sem-i câna gûş-vâr
"Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr".*

Yani, "şu sözü (hadisi) can kulağınla dinle, hiç unutma ve kulağına küpe yap: Ali'den başka genç/yiğit, Zülfikardan başka da kılıç yoktur"

3.3.6. Anonim Türkçe Fütüvvetnameler

XV. ve XVI. yüzyıllarda yazıldıkları tahmin edilen ama yazarları bilinmeyen pek çok fütüvvetname daha vardır. Esasında çok sayıda fütüvvetname yazılmış; bunların bir kısmı genel olarak her meslek erbabına hitap edecek mahiyette iken bazıları belli meslek bir erbabına hitap edecek şekilde kaleme alınmıştır. Müellifi net olarak bilinmeyen bu fütüvvetnamelerin bir kısmı bir bütün olarak bazı kütüphanelerde muhafaza edilmekle birlikte, pek çoğu ya noksan ya parça veya birkaç sayfadan ibarettir.

Sarıkaya (2002) müellifi bilinmeyen ama günümüze kadar tam nüsha ulaşan yedi fütüvvetnameyi kısa bilgilerle tanıtmıştır. Bu yedi fütüvvetnameden biri bir Rifai şeyhi adına ve Rifai tarikatı erkanına göre yazılmış, beşi Şia-Bektaşî geleneği üzerinden kaleme alınmıştır. Bu beş fütüvvetnameden üçü Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesini, ikisi aynı zamanda Burgazi'nin Fütüvvetnamesini kaynak olarak almış, ikisi açık bir biçimde fütüvvetin Bektaşîliğe tesirini göstermiş, biri zaten 'Fütüvvetname-i Cafer Sadık' olarak adlandırılmış, ikisi *Gadir-i Hum* vak'asını referans olarak göstermiş ve Hz. Ali'ye şed kuşatılmasını, tıraş edilmesini ya da hırka giymesini anlatmıştır. Bu eserlerin hepsinde ortak olan; şed kuşatılması, silsile bakımından Hz. Ali'ye atıfta bulunulması, belli erkan ve adaptan bahsedilerek, zahiri ritüeller üzerinde durulmasıdır. Söz konusu yedi fütüvvetnameden üçü hassaten berberlere özgü özellikle tıraş ve ustura ile ilgili erkan, adap ve ritüeller üzerinde durmuştur (Sarıkaya, 2002: 10-12).

Bu anlatılanlar gösteriyor ki, bu grupta yer alan fütüvvetnamelerde de Şii-Bektaşî-Alevî inancı ve geleneğinin büyük tesiri olmuştur. Ayrıca, son yıllarda özellikle şahıslarda bulunan bazı fütüvvetnamelerin okunmasıyla, müellifi bilinen veya bilinmeyen pek çok belge yayınlanmaktadır. Bunların bir kısmı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nin yayınlamış olduğu *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiri Kitaplarında* (altı adet) yer almaktadır.

4. Sonuç ve Tartışma

Bizim tespitlerimize göre, genel olarak, fütüvvet ve ahilik araştırmalarında müracaat edilebilecek fütüvvetnameler, şecerenameler, sufi ve fütüvvet risaleleri, destanlar, icazetnameler, seyahatnameler, zeyller ve değişik arşiv belgeleri gibi oldukça fazla ve farklı kaynak vardır. Bazı kaynakların sadece Anadolu Fütüvveti olarak bilinen Ahilik konusu için geçerli olduğu halde, fütüvvetnameler genel olarak hepsi için en önemli kaynaktır. Zira fütüvvetnameler hem müelliflerinin müktesebatı ve tanınırlıkları hem eserlerin kapsamı ve tanınırlıkları bakımından diğerlerine göre daha temel kaynak eser olarak görülmüştür.

Ayrıca, fütüvvet geleneğinin kaynak profili ülkeye, dile, mezhebe ve zamana göre bir miktar farklılık gösterebiliyor. Yani, bu alanda müracaat edilebilecek bazı kaynaklar sadece belli bir ülkeye, dile ve kültüre özgü

olabiliyor. Kaldı ki, isim aynı olsa da eserler sadece o toplumun fütüvvet geleneğini yansıtabiliyor. Örneğin, destanlar yalnızca yazıldıkları toplumların, hatta belli bir zümrenin (boyun ya da kabilenin) kahramanlık ya da diğer ulvi konularını, değerlerini ve kişilerini konu edinirler. Tıpkı, Oğuz-Kağan Destanı ya da Dede Korkut Destanı Oğuz Türklerinin yaşam biçimi ve felsefesi üzerinden kaleme alındığı gibi. Fütüvvetnameler ise, içeriğinde farklılıklar olsa da her toplumda, dilde, mezhepte, her şartta fütüvvet geleneğinin temel belgesi olmuştur.

Ancak, tek tür bir fütüvvetnameden bahsedilemez; farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, farklı dillerde, farklı kültürlerde, farklı inanç ve mezhep motiflerinde, farklı devlet tecrübelerinde, farklı iş ve meslek gruplarında ve nihayet farklı müelliflerin kaleminden biçim ve içerik bakımından farklı fütüvvetnameler ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile, zaman, mekân (coğrafya, ülke, bölge vs), dil, kültür, din ve mezhebe dayalı telakkiler, devlet anlayışı ve yapıları (örneğin, din-devlet, cemaat-tasavvuf-fütüvvet-devlet, ekonomi-devlet vs), iş ve meslek grupları ve yazarların donanımı ve zihniyeti fütüvvetnamelerdeki farklı tezahürlerin en önemli sebepleri olarak gözükmektedir. Esasında, tüm bu dinamikler fütüvvet anlayışında farklılaşmaya yol açınca, fütüvvetnamelerin biçim ve içeriğinin de değiştiği anlaşılmaktadır.

Örneğin, müellif bir edebi kişiliğe sahipse, eser manzum olarak yazılmış; sufi birikime sahipse, tasavvufi dil ve üslupla yazılmış; belli bir mesleğe mensup ise, o meslek mensuplarına dönük yazılmış, hangi ülkede yetişmiş ve yaşıyorsa bir dereceye kadar o ülkenin geleneklerini dikkate alarak yazılmış, hangi dili biliyorsa (Arapça, Farsça ya da Türkçe) o dilde yazılmış, hangi mezheptense (Sünni ya da Şii-Bektaşî-Alevî) o inanç ve motiflere göre yazılmış ve hangi devletin ve hükümdarın hükümdarlığı altında yaşıyorlarsa onun takip ettiği din-cemaat-fütüvvet-devlet ilişkisine göre yazılmıştır.

Çalışmada üçü Arapça, dördü Farsça ve beşi Türkçe olmak üzere toplam 12 fütüvvetnamenin biçim ve muhteva bakımından kısa özetleri sunulmuş ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Bunu yaparken de önce Arapça, sonra Farsça, en son olarak da Türkçe yazılan fütüvvetnameler incelenmiştir. Eserlerle ilgili analizler yapılırken mümkün olduğunca tarihsel sürekliliğe ve birbiriyle ilintisine dikkat edilmiş ve işaret edilmiştir.

Fütüvvetnamelerin içeriğine bakıldığında, genel olarak fütüvvet ehlinin uyması gereken ilkeler yer alır ve bunlar aşağı yukarı birbirine çok benzerdir. Mesela, Nakkaş Ahmed'in, Çobanoğlu'nun ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnamelerinde geçen ahlaki ilkeler incelendiğinde şu ortak noktalar karşımıza çıkar: Namazı vaktinde ve devamlı kılmak, içki içmemek, kumar oynamamak, dünyaya meyletmemek, haya sahibi olmak, edepli, ahlaklı olmak, iffetli olmak, yalan söylememek, bir meslek sahibi olmak, iş ahlakına uymak, helal kazanç sahibi olmak, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmak, ilim sahibi olmak ve saire.

Dikkat edilecek olursa, fütüvvet ehli için yukarıda sıralanan ilkeler, İslam'ın vazettiği ahlaklı kâmil bir Müslümanda bulunması gereken hususiyetleri (ahlaki ilkeleri) anlatmaktadır. Genel olarak İslam'ın bir Müslüman için yapılmasını ve yapılmamasını istediği hususların sayısı ve sıralaması değişse de (bazı eklemeler ve çıkarmalarla) fütüvvetin ilkeleri olarak verildiği anlaşılmaktadır. Zaten her fütüvvetname daha öncekilerin içeriğine büyük ölçüde koruyarak kaleme alınmıştır.

Aslında bu ilkelerle Kur'an'ın ve sünnetin vazettiği takva sahibi sağlam bir Müslüman portresi çizilmektedir. Ayrıca, Anadolu İslam medeniyetinde feta ve ahi kelimeleri ile fütüvvet ve ahilik kelimeleri aynı manada kullanıldığına göre, iktisadi hayatta yukarıdaki ilkeler kâmil bir Müslüman esnafı, tüccarı, sanayiciyi, kısacası Kur'an ve sünnet üzere yaşayan bir Müslüman iş adamını da tasvir eder. Dolayısıyla, bu ilkeler üzere iş yapan bir kişi hakkaniyet üzere iş yapmak zorundadır. Zira haya sahibi, dünyaya meyletmeyen, alın teri ve el emeği temelli helal kazanca riayet eden, kazandığında muhtaçların hakkı olduğunun farkında olup onlarla paylaşan güzellik timsali bir iş insanı, ürettiği ve sattığı her şeyi Allah'ın rızasını gözeterek yapacak; böylece iyiliği çoğaltmak ve kötülüğü azaltmak için uğraşacaktır.

Fütüvvetnameler bu kadar kaynaktan yararlanılarak yazılmış olsa da pek çoğunda maalesef ilmi usullere uygun bir dil ve kaynak kullanımı bulunmamaktadır. Bunun yerine, çoğunlukla şifahi elde edilmiş efsanevi rivayetlerin ve hikayelerin aktarımı yoluna gidilmiş, bunların da tarihi gerçeklerle uyumlu olup olmadığına bakılmaksızın nakledildikleri anlaşılmaktadır. Yararlanıldığı söylenen kitap isimlerinin bile bir kısmının gerçek dışı olduğu, bunun da basit Arapça metinleri dahi anlamamaktan kaynaklandığı görülmektedir. En önemlisi de bazı fütüvvetnamelerde, ayet ve hadisler kullanılırken ciddi hatalar yapıldığı; yer yer eksik, hatalı ve ilaveli olarak verildikleri anlaşılmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı bu meyandaki hataları tek tek tespit etmiş ve yayınlamıştır (Gölpınarlı, 1955-1956a: 59-72; Gölpınarlı, 1955-1956b; Sarıkaya, 2002: 41-42).

Bahsi geçen hatalar derin bilgiye ihtiyaç duymayacak kadar basit ve temel bilgilerle alakalıdır. Örneğin, ayet metinlerinin ve anlamlarının doğru bir şekilde verilmesi, uydurma oldukları alenen belli sözlerin hadis olarak aktarılması ve temel siyer bilgilerinin göz ardı edilmesi gibi. Bu hataların ne kadarının bilgi eksikliğinden ne kadarının yanlış bir inanç/mezhep telakkisinden kaynaklandığı merak konusudur.

Zaten çoğu fütüvvetname kendisinden önce yazılanlardan geniş ölçüde yararlanmış; konuların aslına vakıf olunamayınca ya da gerekli hassasiyet gösterilmeyince de yapılan vahim hatalar ne yazık ki tekrarlanmıştır. Bu manada tekrarlanan hataların bir başka boyutu belli dönemlerde yazılan bazı fütüvvetnamelerin muhtevasına hâkim olan Şii-Alevi propagandasında karşımıza çıkmaktadır. Nitekim özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yazılan Türkçe fütüvvetnamelerde içeriğine hâkim olan

Şii-Alevi propagandası ile uyumlu birçok uydurma hadis birbirinden yararlanılarak kullanılmıştır.

Hadis olarak bilinenlerin de kaynakları, metinleri ve sıhhat dereceleri dikkate alınmaksızın hadislerin metinleri gelişigüzel bir şekilde aktarılmıştır. Aynı bilgisizliği ve hassasiyet eksikliğini ne yazık ki ayetlerin aktarımında da görmek mümkündür (Golpınarlı, 1955-1956a: 59-72; Golpınarlı, 1955-1956b; Erdem, 2021: 31-32; Sarıkaya, 2002: 41-42). Bundan da öte, fütüvvet araştırmalarında duayen bilim insanı Abdülbaki Golpınarlı'nın tespitleriyle, bazen Kur'an ve Sünnetin belirlediği genel İslam anlayışının dışına çıkan (gulüv) değerlendirmelerin olduğu dahi görülmektedir (Golpınarlı, 1949-1950/2011: 53).

KAYNAKÇA

Cağatay, Neşet (1997): *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Emini, Allame (1998): *Gadir-i Hum*, Çev. S.A. Hüseyini ve B. Akyol, İslami Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme Yayın Müdürlüğü.

Erdem, Ekrem (2021): "Fütüvvetnamelerin İslam İktisat Düşüncesi İçindeki Yeri", *İş Ahlakı Dergisi*, C. 14 (1), ss. 27-62.

Erdem, Ekrem (2009): *Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli: Ahilik*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Es-Sülemi, Ebu Abdirrahman (1981): *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemi'nin Risaleleri*, Çev. S. Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Es-Sülemi, Ebu Abdirrahman (1977): *Tasavvufta Fütüvvet*, Çev. S. Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Fırlalı, E. Ruhi (1996): "Gadir-i Hum", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, ss. 279-280.

Genç, İlhan, Atabey Kılıç ve İ. Hakkı Aksoyak (2014): *Dede Korkut Kitabı: Han'ım Hey*, TOBB Yayını, Ankara.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1955-1956a): "Şeyh Seyyid Gaybi oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-namesi", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, No. 1-4, ss. 27-72.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1955-1956b): "Fütüvvet-Name-i Şeyh Seyyid Hüseyin ibni Gaybi", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17 (1-4), 73-126.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953): Burgazi ve Fütüvvet-namesi, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), ss. 76-153.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1949-1950): "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11(1-4); Ayrıca kitap olarak (2011): İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.

Razavî, S.M.A. el-Hüseyin (2014): *Fütüvvet-name-i Kebir: Miftahü'd-Dekâik fî Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâik*, Yayına Haz. S. Gülten ve H. Yılmaz, Ed. A. Yalçın ve G. Aytaş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Güneş, Mustafa (2020): *Fütüvvet-name-i Esrar ve Ahilik*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

İbni Arabi (2015): *Fütûhâtü'l-Mekkiyye: Fütüvvet Ehli ve Meczuplar*, Çev. E. Demirli, Litera yayıncılık, İstanbul.

İbrahim, Ş. Haydarizade (1981): *İslam Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi*, Sadeleştiren: R. Ertem, Medrese Yayınevi, İstanbul.

Karaman, Hayrettin vd. (2006): *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 2, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara.

Köprülü, M. Fuad (2018): *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

Kurt, Aynur (2019): "Anadolu'da Bilinen İlk Türkçe Manzum Fütüvvetname Olan Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvetnamesinde Dini Tasavvufî Muhtevâ", *Eskişehir OGÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6(10), ss. 117-146.

Ocak, Ahmet Y. (1996): "Fütüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, ss. 264-265.

Özcan, Abdülkadir (1991): "Ayyâr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, s. 296.

Sarıkaya, M. Saffet (2002): *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sofuoğlu, Cemal (1983): "Gadîr-i Hum Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 461-70.

Şeker, Mehmet (2011): *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-namelerin Yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybi'nin "Muhtasar Fütüvvet-name"si*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Şen, Adil (2020): "1792 Tarihli Sakalar Fütüvvetnamesindeki Ahilik Merasimleri ve Ahlak İlkeleri", iç. *V. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. A. Gökbel vd., C. 1, ss. 1-7.

Taeschner, Frank. (1953): "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", Çev. F. Işıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), 1-30.

Yeniterzi, Emine (2001): "Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvet-nameler", *Konya Postası- Akademik Sayfalar*, 18 Ekim, Y: 3, C: 3, Fasikül: 40, S. 173, ss. 321-323.

KADININ İŞ HAYATINA KATILIMINDA BACIYÂN-RÛM TEŞKİLATI VE TOBB İL KADIN GİRİŞİMCİLER KURULLARININ KATKILARI

THE CONTRIBUTIONS OF THE BACIYÂN-RUM AND THE TOBB WOMEN ENTREPRENEURS BOARDS ON WOMEN'S PARTICIPATION IN BUSINESS LIFE

Deniz AKGÜL*

* Dr. Öğretim Üyesi, İşletme
Bölümü, İİBF, Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi
deniz.akgul@ahievran.edu.tr

ORCID ID:
0000-0002-5143-7267

*Asst. Prof. Department of
Business Administration,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences,
Kırşehir Ahi Evran University

Özet

Bacıyân-ı Rûm teşkilatı Anadolu'nun ilk kadın birliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimciliğin desteklenmesi, mesleki ve kişisel eğitimler verilmesi, iş birliği kültürünün aşılması, meslek icra eden kadınlara destek olunması ve sosyal yardımlaşma alanlarında faaliyet göstererek kadınların sadece evde değil aynı zamanda iktisadi hayatta da yer almalarına öncülük etmişlerdir. Bu bağlamda TOBB tarafından illerde kadın girişimciliğinin arttırılması ve kadın girişimciliğinin önemi ile ilgili farkındalık yaratılması için oluşturulan Kadın Girişimciler Kurulları ile pek çok alanda benzerlikler göstermektedir. Bu çalışma kapsamında 81 ilde yer alan kadın girişimciler kurullarından araştırmaya katılmak isteyen 32 başkan ile online görüşme yapılarak kadın kooperatifleri bağlamında kadın girişimini destekleme ile ilgili faaliyetleri tartışılmış, bu kapsamda kurulların Bacıyân-ı Rûm teşkilatı ile olan benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler Atlas.ti nitel veri analiz programı ile tematik analize tabi tutularak sonuçlar karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bacıyân-ı Rûm, Kadın Girişimciliği, Kadın Kooperatifi.

Abstract

The Bacıyân-ı Rûm organization is the first women's union in Anatolia. They have pioneered the participation of women not only at home but also in economic life by operating in the fields of supporting entrepreneurship, providing vocational and personal training, instilling a culture of cooperation, supporting women in the profession, and social assistance. In this context, it shows similarities in many areas with the Women Entrepreneurs Boards established by TOBB to increase women's entrepreneurship in the provinces and to raise awareness about the importance of women's entrepreneurship. Within the scope of this study, 32 chairwomen from the women entrepreneurs boards in 81 provinces who wanted to participate in the research were interviewed online and their activities related to supporting women's initiatives in the context of women's cooperatives were discussed, and in this context, the similarities and differences of the boards with the Bacıyân-ı Rûm organization were determined. The obtained data were subjected to thematic analysis with Atlas.ti qualitative data analysis program and the results were transferred comparatively.

Keywords: Bacıyân-ı Rûm, Women Entrepreneurship, Women Cooperative.

Başvuru Tarihi/ Received:
12.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
24.11.2021

ISSN 2618-6217

Giriş

Toplumumuzda mevcut olan geleneksel bakış açısı nedeniyle kadın istihdamında pek çok sorun yaşanmaktadır. Kadının iş hayatına katılımında çok geride kalması, özellikle ticaretin çok erkek egemen görülmesi ve kadınların bu süreçte desteğe ihtiyaç duyması nedeniyle pek çok kadın iş hayatına girmek konusunda tereddüt yaşamaktadır.

Bu sorunun ortadan kaldırılması için pek çok kurum çeşitli projeler gerçekleştirmekte ve kadınların iş hayatına katılımına yönelik olarak destekler sağlamaktadır. Kadınların istihdama katılımı ve bunun takibinin yapılması amacıyla Avrupa Birliği tarafından sağlanan IPA (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı) kapsamında çeşitli dönemlerde düzenlenen “Kadın İstihdamının Desteklenmesi” ve “Türkiye’nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadınların ve Kadın STK’larının Güçlendirilmesi” projeleri, İŞKUR’un öncülüğünde gerçekleştirilen yapılan “Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu” bu kapsamda gerçekleştirilen projelerden bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun dışında çeşitli vakıflar, dernekler, Kalkınma Ajansları, STK’lar ve Konsolosluklar kadın istihdamının desteklenmesi, kadın girişimciliğinin öne çıkarılması kapsamında pek çok proje gerçekleştirmiştir. Bir kısmı halen devam etmekte olan bu projeler, kadınların iş hayatına katılmaları için ihtiyaç duydukları eğitimleri vermek, girişimci olmaları için gerekli desteği sağlamak ve farkındalık yaratmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte sınırlı sürelerde yapılan bu projelerde hayata geçirilen faaliyetlerin etkinliğinin kalıcı olması her zaman sağlanamamakta, oluşturulan proje ekipleri, projelerin sürdürülebilirliklerini sağlamakta kimi zaman zorlanmaktadır. Proje ekipleri dağıldığında sağlanan kazanımlar kimi zaman sona ermekte, kimi zamanda etkisi ölçülmediğinden yeterince çarpan etkisi yaratamamaktadır.

Bu kapsamda Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) bünyesinde kadın girişimciliğinin desteklenmesi, kadın girişimciliğine yönelik politikalar geliştirilmesinde görüş alınması ve girişimci fikirlerin hayata geçirilmesine olanak sağlanması amacıyla 81 ilde Kadın Girişimciler Kurulları (KGGK) oluşturulmuştur. Kurul aynı zamanda kadın girişimcilere eğitimler verilmesi ve birlikte hareket etme kültürünün aşılması için pek çok faaliyet yürütmektedir (Tobb, 2021a). İş hayatında var olan ve illerde faaliyet gösteren iş kadınlarından oluşan Kadın Girişimciler Kurulları, faaliyet gösterdikleri illerde model oluşturmak ve girişimci olmak isteyen kadınlara destek olmak için pek çok proje yürütmektedir. Bu projeler içinde kadınları kooperatifleşmeye yönlendirme de yer almaktadır. Kadınların mesleki anlamda bir araya gelebilecekleri ve birlikte hareket ederek daha çok kazanım sağlayabilecekleri kadın kooperatifleri aracılığı ile pek çok kadın iş hayatında varlık gösterebilmektedir.

Bu çerçevede bakıldığında Anadolu’da kadınların birlik olması ve birlikte hareket ederek mesleki örgütlenmeler oluşturulması çok eskiye

dayanmaktadır. Ahilik kültüründe yer alan ve Ahilerin kadın kolu olarak görülen Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları), var oldukları dönemlerde birlik oluşturarak kadının ekonomik hayatta var olması ve mesleki eğitimler başta olmak üzere pek çok eğitim desteğinin sağlanması konusunda gerekli adımları atmışlardır. Bacıyân-ı Rûm teşkilatında var olan kadınlar tıpkı ahilerdeki gibi usta-çırak ilişkisinin yaratılması aracılığı ile birbirlerine bildiklerini öğreterek çok sayıda kadının ekonomik hayata katılmasını sağlamışlardır.

Faaliyet alanları ve çalışmaları göz önüne alındığında Bacıyân-ı Rûm teşkilatı ve TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulları birbirleri ile benzerlikler göstermektedir. Her iki kadın örgütlenmesi de kadınların iş hayatında var olmaları, bir meslek sahibi olmaları, kendilerini geliştirmeleri ve yeni iş alanlarının açılması konusunda çalışmalar yürütmüştür. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, Ahilik geleneğinden gelen ve Anadolu'da ilk kadın örgütlenmesi olarak kabul edilen Bacıyân-ı Rûm ve TOBB İl Kadın Girişimciler Kurullarının işleyişlerindeki benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesi, böylelikle 14. yüzyıldan beri var olan Anadolu kadınlarındaki girişimcilik kültürüne günümüz kadın örgütlenmeleri ile nasıl katkı yapabileceğimize ilişkin başta kadın kooperatifleri modeli üzerinden bir yol haritası çıkarmaktır. Bu kapsamda 81 ilde var olan KGK'ların il başkanları ile görüşme yapılmış ve elde edilen sonuçlar ATLAS.ti nitel veri analiz programı ile analiz edilmiştir.

1. Türkiye'de Kadın Girişimciliği

Eski Türk toplumlarında kadına yaklaşım ve kadının yeri diğer pek çok toplumdan oldukça farklı olmuştur. Kadınların hepsi özgür, aynı zamanda da önemli hak ve yetkilere sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu dönemlerde kadınlar da tıpkı erkekler gibi sosyal hayatın içinde çalışabilmekte, savaşa katılabilmekte ve at binebilmekteydi. Ancak zamanla kadının bu konumunda önemli kısıtlamalar yaşanmış ve başta çalışma hayatı olmak üzere pek çok alanda geri planda yer almışlardır. Gerek bu kısıtlamalardan gerekse de yeterli mesleki eğitimlerini tamamlayamamış olmalarından dolayı kadınlar çalışma hayatında kendilerine yer bulmakta zorlanmaktadır.

TÜİK verilerine göre 2021 Ağustos ayı itibarıyla kadınların işgücüne katılım oranları %32,3'tür. Erkeklerde ise bu oran %70,4 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranına bakıldığında bu sayılar daha da düşmektedir. Kadınlarda istihdam oranı %28 iken, erkeklerde istihdam oranı %64'tür. Kadınların istihdam alanları yoğun olarak hizmet ve tarım sektöründe gerçekleşmektedir (Tülk, 2021). Bunun yanı sıra Türkiye'de çalışanların %43,9'u kayıt dışı çalışmaktadır. Pek çok kadının da sosyal güvenceleri olmadan kayıt dışı olarak çalıştıkları bilinmektedir. Zaman içinde kadın istihdamının karşılaştırması yapıldığında kadın girişimcilerin artış hızı son derece düşüktür (Tepav, 2014: 45).

Kadın girişimciliği, ev veya ev dışı bir alanda kendi adına kurduğu en az bir işyeri bulunan, tek başına veya başka çalışanlarla birlikte herhangi bir

ürün veya hizmet üreten, dağıtan, pazarlayan, tedarikçilerle iletişim kuran ve yapmış olduğu işten gelir elde ederek söz sahibi olan kadınlar olarak tanımlamak mümkündür (Yelkikalan, 2006). 80'li yıllardan itibaren dünya genelinde çok çeşitli disiplinler kadın girişimciliği üzerine çalışmalar yapmıştır (Yetim, 2002). Girişimciliğin cinsiyeti olmamakla birlikte, kadın iş insanı sayısının erkeklere nazaran düşük olması ve artan eğitilmiş kadın sayısı ile birlikte kadın girişimi sayısının artırılmasına yönelik ihtiyaç da artmıştır (Özdemir & Yılmaz, 2010: 73).

Kadının yerel ekonomiyi kalkındırmada önemli bir unsur olarak görülmeye başlanması ile birlikte (Soysal, 2010) de gerek devlet, gerekse STK'lar kapsamında kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik pek çok çalışma yapılmaya başlamıştır. Bu kapsamda kadın dernekleri, kadın girişimci birlikleri ve kadın kooperatifleri bu alanda aktif rol oynamaktadır. Kooperatifler demokratik olarak yönetilen, kendi içlerinde yardım sistemi işletilen, bireysel sorumluluk duygusunun olması gereken, eşitlik ve dayanışma değerlerine dayanan girişimlerdir. Kooperatif üyeleri, ortak karar vererek, ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda amaçlarına ulaşmaya çalışırlar (Özdemir & Yılmaz, 2010). Bu çerçeveden bakıldığında kadın girişiminin desteklenmesinde önemli araçlardır (Datta & Gailey, 2012). Bu özellikleri kapsamında da Bacıyân-ı Rûm teşkilatı ile önemli benzerlikler göstermektedirler. Bu kapsamda TOBB bünyesinde kurulan kadın girişimciler kurulları, faaliyet göstermiş oldukları illerde kadınları kooperatifleşmeye yönlendirerek girişimciliğin artmasına katkı sağlamaktadır.

1.1. TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulları

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi çalışmalarında öncü sivil toplum örgütlerinden biri de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın girişimciliğinin illere yayılımının yapılması, kadın girişimcilerin desteklenmesi ve takibinin yapılması amacıyla 81 ilde oda veya borsalara bağlı olmak üzere Kadın Girişimciler Kurullarının (KKG) kurulmasına öncülük ederek iş kadınlarının temsil edilmesi ve görünürlüğünün sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu kurullar ildeki kadın girişimci potansiyelinin hem nitelik hem de nicelik bakımından artırılması konusunda genel politikalar geliştirmek için görüş alınan istişari bir kurul olma özelliği taşımaktadır.

İldeki kadın iş kadını görünürlüğünü arttırmaları nedeniyle pek çok genç kadına rol model olma özelliği de bulunan bu kurullar girişimci ruh taşıyan kadınlara yeteneklerini daha etkili kullanabilmeleri için gerekli ortamı sağlamak amacıyla iş kurma süreçlerinde destek vererek yol gösterici seminerler ve mesleki eğitimler vermektedirler. Bu kapsamda kadın girişimci potansiyelini arttırmak için ilde yer alan meslek liseleri ve üniversiteler ile işbirlikleri yaparak girişimcilik derslerine yön verecek seminer ve paneller gerçekleştirmektedirler. Birlikte çalışma kültürünü yaygınlaştırmak adına kümelenmelere öncülük etmekte, aynı zamanda Bacıyân-ı Rûm teşkilatının önemli özelliklerinden olan usta-çırak

ilişkinini staj ve mentorluk/koçluk sağlayarak devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Deneyimli kadın girişimcilerin, yeni iş kurmak isteyen veya yeteneğini nasıl iş hayatına adapte edeceğini bilemeyen kadınlara verdikleri tavsiyeler sayesinde kadın girişimci sayılarının arttırılmasına çalışılmaktadır (Tobb, 2021b).

KGK'ların bu verilen görev ve sorumluluklarına bakıldığında kadın girişimciliğinin arttırılmasında büyük katkılarının olabileceği görülmektedir. Yine pek çok ilde kadınların tek başlarına iş hayatına atılmadaki zorluklarının üstesinden gelmek üzere, kadınlar kooperatifleşmeye yönlendirilebilmektedirler. Kooperatif çatısı altında kadınlar iş hayatlarında birlikte var olabilmekte ve ekonomik özgürlük kazanabilmektedir. Bu çerçevede KGK'ların öncülüğünde kurulmuş illerde çok sayıda kadın kooperatifi bulunmaktadır.

1.2. Kadın Kooperatifleri ve Kadın Girişimciliğine Katkıları

Dünya genelinde yoksulluğun giderek artması ve bundan en çok etkilenen dezavantajlı grubun kadınlar olması, kadınlar arasında örgütlülüğü ön plana çıkarmıştır. Kadınların emeklerinin değerlendirilmesinde kadın kooperatifleri önem arz etmektedir (Özdemir & Yılmaz, 2010). İstihdama sağladığı katkı açısından kooperatifler ekonomik kalkınmada önemli araçlardır. Dünyada FAO ve ILO gibi kurumlar Hindistan, Tayland, Nijerya, İran gibi pek çok ülkede kadınların kooperatifleşmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir (Fao, 2004).

1990'lı yıllarla birlikte kadınların kooperatifleşerek girişimlerini sergilemesi daha da artış göstermiştir. Ülkemizde özellikle istihdam alanında dezavantajlı bir grupta yer alan kadınların kooperatifleşmeleri ve bu şekilde ekonomik yaşamda yer almaları ekonomik kalkınma için önemli bir etki yaratmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü bu kapsamda Ekim 2021 itibariyle "Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi" Projesini hayata geçirmiştir.

Tablo 1'den de görülebileceği gibi Türkiye'de aktif faaliyet gösteren 160 kadın kooperatifi bulunmaktadır. Yoğunluğu üretim ve işletme kooperatifi olan bu sayının daha arttırılması kadınların girişimlerinin sayısının da artması anlamına gelmektedir. Devlet tarafından kuruluşları desteklenen kadın kooperatifleri bu desteklerin yetersiz olması, kooperatifler içindeki bireysel olumsuzluklar nedeniyle zor zamanlar geçirmektedirler (Duguid vd., 2015).

Her şeye rağmen birlikte çalışma kültürünün teşvik edilmesi, kadın dinamizmini vurgulaması, sosyal çalışmalara yatkınlık yaratması ve kadınların becerilerini değerlendirerek ekonomik özgürlüklerini kazanması anlamında toplum içinde kadın kooperatifleri önemli bir yere sahiptir. Düşük sermayeye sahip kadınların bir araya gelerek emeklerini ortaya koyması, pazarlama imkânı bulamayan kadınların iş birliği yaparak ürünlerini pazarlayabilmesi, her üyesine ekonomik menfaatler

sağlaması ve en önemlisi bölgesel kalkınmaya katkıda bulunması açısından kadın kooperatifleri büyük öneme sahiptir (Koutsou vd., 2009; Ticaretbakanlığı, 2019). Bu özellikleri ile Bacıyân-ı Rûm teşkilatı ile büyük benzerlikler göstermektedirler.

Tablo 1: Türkiye'deki Kadın Kooperatifleri

	Aktif	Pasif	Toplam
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	99	6	105
İşletme Kooperatifi	53	18	71
Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	1	-	1
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	5	1	6
Kalkınma kooperatifi	1	-	1
Yardımlaşma Kooperatifi	1	-	1
Küçük Sanat Kooperatifi	-	3	3
Tüketim Kooperatifi	1	1	2
TOPLAM	160	29	189

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Kooperatif Bilgi Sistemi (Ticaret Bakanlığı, 2020)

2. Ahilikte Kadın Girişimciliği ve Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı

Bacıyân-ı Rûm teşkilatı Anadolu'da kurulan ilk kadın birliği olarak 14. Yüzyılda kurulan bir iş kadınları örgütüdür. O dönem içinde kurulan kadınlar için iktisadi bir teşkilat olduğunu söylemek mümkündür (Uygur, 2012). Aynı zamanda Ahiliğin kadın kolları olarak da isimlendirilen bu Türkmen kadın birliği dönemin son derece önemli bir kadın sivil toplum örgütü olma özelliğini taşımaktadır (Erdem & Yiğit, 2010). İlk olarak Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından Kayseri'de kurulduğu tahmin edilen (Erdem, 2009: 45) bu teşkilat üzerine ilk çalışmalar Franz Taeschner tarafından yapılmıştır. Taeschner, o dönemde Anadolu'daki kadınların bir birlik oluşturamayacağını iddia ederek, Aşık Paşazade tarafından bir yazım hatası sonucu yazılmış olabileceğini iddia etmiştir (Odabaşı, 2008: 37). Bununla birlikte birçok Bektaşî Menakıbnamesi ve Osmanlı kaynaklarında bu kadın teşkilatının adı net olarak bulunmaktadır. Ayrıca Ahi Evran'ın eserleri de Bacı teşkilatı hakkında bilgiler içermektedir (Bayram, 2008: 36). Toplumsal yapı üzerinde büyük etkisi bulunan Bacıyân-ı Rûm, Türkmenlerin kadınlara verdikleri önemi açıkça yansıtmaktadır (Erdem & Yiğit, 2010: 36).

Kadın girişimciliğinin önemli temsilcileri olan Bacıyân-ı Rûm teşkilatı iktisadi hayattaki varlıklarını ilk olarak Kayseri'de Ahi Evran öncülüğünde kurulan dericiler çarşısı yanında, külahduzlar çarşısında göstermişlerdir. Burada kadınlar, derilerden açığa çıkan parçaları ve yünleri kendi atölyelerinde işleyerek iş hayatında var olmaya başlamışlar, dokumacılık, örgücülük ve el sanatlarını kadınlar arasında yaygınlaştırmışlardır (Bayram, 2008: 66-67; Bulut, 2021). Bu kapsamda Bacıyân-ı Rûm, Ahilere birçok hizmet alanında destek olarak aynı ahlaki ve ticari kültür çerçevesinde (Erdem & Yiğit, 2010: 29) ticari hayatta varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bacılar da Ahilik kültürü kapsamında hem mesleki hem ahlaki eğitimler alarak ticareti ve iş hayatını öğrenmişlerdir. O dönemin şartları kapsamında kadınlar erkekler ile sohbetlere katılmadıklarından Bacı teşkilatının lideri olan Ana-Bacılar, şeyh ile kadınlar arasında aracı olarak Ahi ocaklarındaki eğitimi Bacı ocağında kadınlara aktararak aynı eğitimi alarak ticari ahlaki öğrenmelerini sağlamışlardır. Böylece Bacıyân-ı Rûm teşkilatına mensup kadınlar da tıpkı Ahiler gibi ticari faaliyetlerini belirli kurallar çerçevesinde yürüterek ve ahilik ahlakına uygun olarak üretimlerini devam ettirmişlerdir (Bayram, 2008: 83). Yine üstattan el alarak bir sanata sahip olma, usta-çırak ilişkisi Bacılar için de geçerlidir. Her bacının sanatını öğrendiği bir usta-bacısı bulunmakta ve bu usta, mesleğini öğrettiği bacının eğitiminden ve sonrasındaki ticari faaliyetlerinden de sorumlu olmaktadır. Görüleceği üzere Bacıyân-ı Rûm teşkilatı sadece eğitimin verildiği bir ocak olmaktan çok öte, girişimciliğin teşvik edildiği, üretimin ve toplumsal hizmet sunmanın usullerinin öğrenildiği bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bacıların üretmiş oldukları el sanatı ürünlerinin bir kısmı günümüze kadar ulaştığı bilindiğinden, üretilen ürünlerin hilesiz olduğunun ve iktisadi girişimciliği hilesiz gerçekleştirdiklerinin göstergesidir. (Erdem & Yiğit, 2010: 44). Hatta Bacıyân-ı Rûm teşkilatı üyesi kadınların kendilerine ait toplu olarak çalıştığı iş yerlerinde ürettikleri gerek halı kilim, gerek kumaş, gerekse giyim ürünlerini İstanbul'a ve diğer başka Hıristiyan beldelere ihraç ettiklerini anlatan kaynaklar bulunmaktadır (Gökbel, 2019: 42).

Anadolu'da Kayseri'de başlayan kadın girişimciliğinin tüm Anadolu'ya yayılmasında yine Bacıyân-ı Rûm teşkilatının büyük etkisi bulunmaktadır. 14. Yüzyılın sonlarında Moğol istilasına maruz kalan Ahi ve Bacılar, Anadolu'ya dağılmış ve gittikleri yerlerde başta Konya ve Kırşehir olmak üzere (Bayram, 2008: 69) yeni birlikler oluşturarak bildiklerini yerel halka öğretmişlerdir. Böylece daha çok kadını üretime yönlendirmeye aracı olmuşlardır. Sadece el sanatlarında değil, bunun yanı sıra hayvan bakımı ve tarım gibi alanlarda da faaliyet göstererek ve ürettiklerini pazarlarda satarak iktisadi hayattaki varlıklarını göstermişlerdir (Erdem, 2009).

3. Metodoloji

Bu araştırma nitel araştırma yöntemleri dikkate alınarak fenomenolojik desen ile tasarlanmıştır. Araştırmanın temel amacı olan İl Kadın Girişimciler Kurullarının ve Bacıyân-ı Rûm teşkilatının faaliyetlerinin belirlenmesi ve karşılaştırılmasını sağlamak amacıyla 81 ilde var olan KGK'ların başkanları ile online görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler tematik analize tabi tutulmuştur.

3.1. Katılımcıların Seçimi

Araştırmanın katılımcıları TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu İcra Komitesi Başkanlarından oluşmaktadır. İl başkanlarının iş yoğunlukları dikkate alınarak mülakat soruları soru formu şeklinde açık uçlu olarak

hazırlanmış ve ortak yazışma gruplarından soru formunun linki kendilerine iletilmiştir. 81 il başkanından 32 tanesi soruları cevaplayarak araştırmaya katılmak istemiştir. Katılımcıların il bazında dağılımlarına bakıldığında her bölgeden il yer almakta ancak İç Anadolu Bölgesi'nden Ahiliğin bilinirliği daha fazla olduğundan diğer bölgelere göre daha fazla il yer almaktadır. Bulgular açıklanırken katılımcı cevaplarının hangi illerden geldiklerine ilişkin bilgiler katılımcıların gizliliğini korumak açısından verilmemiştir. Her ilde bir tek KGK başkanı yer aldığından ve TOBB internet sitesinde hangi ilin kurul başkanının kim olduğuna dair bilgilerin ve iletişim bilgilerinin açıkça yer alması nedeniyle illerin belirtilmemesi tercih edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırmanın veri toplama aracı derinlemesine görüşme şeklinde planlanmış ancak 81 ilde aynı anda gerçekleştirilmesi gerektiğinden ve il başkanlarının iş yoğunluklarından dolayı görüşme zamanı belirlemede sıkıntı yaşanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan görüşme formu açık uçlu sorulara dönüştürülerek soru linki il başkanlarına gönderilmiştir. Araştırma kapsamında il başkanlarına Ahilik ve Bacıyân-ı Rûm teşkilatı hakkında bildikleri, illerinde bir kadın kooperatifi olup olmadığı ve varsa kooperatifte KGK'nın etkisi, il bazında kurulların yürütmüş oldukları faaliyetler, faaliyetlerin sonuçlarının nasıl takip edildiği ve bağlı buldukları odaların ne derece etkinliklere destek verdikleri sorularak, faaliyetlerini Bacıyân-ı Rûm'un gerçekleştirdiği faaliyetler ile karşılaştırmaları istenmiştir. Soruların hazırlanmasında Bacıyân-ı Rûm'un çeşitli kaynaklarda geçen faaliyet alanlarından ve gerçekleştirdikleri çalışmalardan faydalanılmıştır (Bayram, 2008; Erdem & Yiğit, 2010). Bunun yanı sıra Ahilik kültürünün merkezi olduğundan ve sorular Kırşehir Kadın Girişimciler Kurulu ile de paylaşarak yapılan faaliyetlerin Kadın girişimciler kurullarının hedef faaliyet alanları ile örtüşüp örtüşmediği ve Bacıyân-ı Rûm faaliyetlerinden girişimcilik ile ilgili olanların hepsinin var olduğu teyit edilmiştir.

Elde edilen online veriler metin haline getirilmiş ve analizleri ATLAS.ti nitel veri analizi programı ile gerçekleştirilmiştir. Veriler 20. katılımcıdan sonra kendini tekrar etmeye başlamakla beraber 32 görüşme verisi de araştırmaya dahil edilmiştir. Veriler sınıflandırılarak tematik analize tabi tutulmuştur. İç geçerliliğin sağlanması için araştırmanın sonuçları katılımcılardan iki tanesi ile paylaşılmış ve verilerin birbiri ile tutarlılığı ve anlamlı bir bütün oluşturduğu katılımcılar tarafından da onaylanmıştır.

4. Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen veriler tematik analize tabi tutulmuştur. Her bir görüşme verisi incelenerek Bacıyân-ı Rûm ve Kadın Girişimciler Kurullarının kadın girişimciliğinin desteklenmesi adına yapmış oldukları faaliyetlerde benzerlik ve farklılıkların ortaya koyulması adına 6 adet tema keşfedilmiştir. Bunlar İş birliği, girişimcilik

faaliyetleri, kişisel gelişim, mesleki destek, mesleki eğitim ve sosyal sorumluluk olarak isimlendirilmiştir. Tablo 2’de tüm temalar ve kodlara ait bilgi yer almaktadır. Aynı zamanda Şekil 1’de yer alan Network analizi tablosunda kod ve temalar arasındaki benzerliklerin gösterildiği şema bulunmaktadır.

Tablo 2: Kodlar, Temalar ve Kategoriler

KATEGORİ	TEMA	KODLAR
BACIYAN-I RUM	GİRİŞİMCİLİK	Girişimciliğe destek verme
		Üretime yönlendirme
	İŞ BİRLİĞİ	Ahilerle ortak çalışmalar
		Birlikte hareket etme kültürünün geliştirilmesi
		Usta-Çırak İlişkisi
	KİŞİSEL GELİŞİM	Kişisel Gelişime Katkı
		Kültürel Eğitim
	MESLEKİ DESTEK	Erken yaşta yetenek keşfi
	MESLEKİ EĞİTİM	İş Kültürü
		Mesleki eğitim
		Mesleki eğitimlerde sonuçların takibi
		Ticari Ahlak
	SOSYAL SORUMLULUK	Sosyal Sorumluluk Bilinci Verme
		Sosyal Yardım
KADIN GİRİŞİMCİLER KURULU	GİRİŞİMCİLİK	Girişimci fikirleri hayata geçirmek için destek
		Girişimcilik ile ilgili istişare
		Girişimcilik konusunda genel politikalar geliştirmek
	İŞ BİRLİĞİ	Mentorluk desteği
		Üniversitelerle ortak çalışmalar yapmak
	KİŞİSEL GELİŞİM	Farkındalık Yaratmak
		Kişisel gelişim eğitimleri
		Seminer, Panel, Eğitim vermek
	MESLEKİ DESTEK	İş Kurma sürecinde destek verme
		İş yapma süreçlerinde destek verme
		Kapasite geliştirme desteği
	MESLEKİ EĞİTİM	Deneyimli Girişimcilerin yanında staj imkânı
		Mesleki eğitim

4.1 Girişimcilik

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi her iki kadın birliğinin de temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda gerek Bacıyân-ı Rûm ile ilgili kaynaklardan edinilen bilgiler gerekse Kadın Girişimciler Kurulları bu alanda pek çok faaliyet yürütmektedir. Bu kapsamda Bacıyân-ı Rûm özellikle kadınların üretime yönlendirilmesi anlamında girişimciliğe destek vermektedir (Altın, 2020). Kadın girişimciler kurulları ise kuruluş amaçlarından biri olan girişimcilikle ilgili istişari bir kurul olmaları nedeniyle kadınların girişimci fikirlerini hayata geçirmek için destek

vermek ve kadın girişimciliğinin arttırılması için genel politikalar üretmek konusunda bir paydaş olduklarından dolayı girişimcilik alanında etkili olmaktadır. Özellikle devlet desteklerine başvurma konusunda kadınların bilinçlendirilmesi ve iş kurma süreçlerinde destek verilmesi sayesinde pek çok kadın girişimci iş yeri açma cesaretine sahip olmaktadır.

“Biz bu kurulda kadınların daha fazla iş kurma süreçlerine el atmalarını istiyoruz. Ne kadar çok kadın işletmesi açılırsa bizim kurulumuz amacına o kadar ulaşmış olur.” (K1)

“Bizim kurulumuza fikir almak için başvuran kadınlara yardımcı olmak için tüm kurul olarak çalışırız. İş fikirlerini nasıl işyerine dönüştüreceklerine ilişkin toplantılarımızda onlara akıl veririz” (K5)

Bu kapsamda Bacıyân-ı Rûm teşkilatına mensup kadınların birbirlerine destek olmasından ve üretime yönlendirilmesinden hareketle girişimciliğe yönlendirme ve teşvik etme alanlarında iki kadın örgütü de benzer özellikler göstermektedir.

4.2. Mesleki Destek

Girişimcilik alanında verilen destekten hareketle, istişari bir kurul olan Kadın Girişimciler Kurulu, gerek iş kurma süreçlerinde kadınların yönlendirilerek gerekli manevi desteği almasında, aynı zamanda finansal destek kaynakları ile iletişime geçmesinde, gerek iş yapma süreçlerinde karşılaşılan zorluklarda deneyimli kadın girişimcilerden destek alınmasında, gerekse de kapasitesini geliştirme aşamasına gelmiş kadın girişimcilere yol gösterme anlamında mesleki destekte büyük rol oynamaktadır.

“Bize nereden başlayacağını bilmeyen girişimci adayı kadınlar gelir. Biz onlara yasal olarak neler yapması gerektiği konusunda veya mali desteği nereden alabileceği konusunda yol gösteririz. Mesela KOSGEB desteği gibi.” (K2)

“Kadın bir kere işini kurdu mu erkek egemen piyasada yalnız kalır genellikle. Ama ilinde bulunan KGK'nın farkında ise ve bize gelirse ona zor durumda neler yapması gerektiği ile ilgili destek oluruz. Yaşadığı sorunları daha önce yaşamış iş kadınlarından yardım isteriz. Sorununu çözmeye çalışırız.” (K20)

Bununla birlikte, Bacıyân-ı Rûm teşkilatının mesleki destek anlamında da kadınlara yönelik çalışmaları olduğu bilinmektedir (Tatlılıoğlu, 2012: 84). Erken yaşta genç kadınların yetenekleri oldukları alanların keşfedilmesi (Köken & Büken, 2018) sayesinde kadınlara bir meslek kazandırmak ve bu mesleğin inceliklerini öğrenmek üzere bir usta bacıya teslim ederek kadın girişimcilere mesleki destek verdikleri görülmektedir.

Bu anlamda kadınlara yönelik meslek edindirme ve meslek edindikten sonra bile destek sağlanması konusunda Kadın Girişimciler Kurulları da tıpkı Bacıyân-ı Rûm teşkilatı gibi hareket etmekte ve desteğe ihtiyaç duyan kadın girişimci adaylarına yol göstermektedir.

4.3. İş birliği

İş birliği ile çalışma, Bacıyân-ı Rûm teşkilatının temel değerlerinden biridir. Gerek kadınların kendi aralarında gerekse Ahi teşkilatı ile ortak çalışmalar yürütmüş ve hem el sanatlarında hem de diğer üretim alanlarında iş birliği sayesinde son derece etkin faaliyetler yürütmüşlerdir (Sırım, 2015). Usta çırak ilişkisinin varlığının ahilerin yanı sıra bacılar arasında da varlığı kadınların birbirlerine destek olma kültürünün varlığına işaret etmektedir.

Kadın Girişimciler Kurulları da tıpkı Bacıyân-ı Rûm gibi iş birliği modeli üzerine kurulmuş bir kadın birliğidir. Kadın girişimcilerin birbirlerine destek olması, kümelenme projeleri gerçekleştirmesi ve bu kapsamda kadın kooperatiflerinin kurulmasının teşvik edilmesi mesleki iş birliği kapsamında değerlendirilebilmektedir. Kadınların kooperatifler aracılığı ile birlikte çalışma kültürüyle iş yapma becerilerinin geliştirilmesi sağlanmaktadır.

“Biz kurul olarak ilde aynı alanda iş kurmak isteyen kadınları bir araya topladık ve kooperatif kurmaya yönlendirdik. Başlangıç aşamasında yardımlarımızı da yaptık. Şimdi ilin en büyük kadın kooperatifi onlar. Kendi başlarına dört yıldır harika işler yapıyorlar” (K23)

Bize bir grup kadın başvurdu ve kooperatif kurmak istediklerini söyledi. Biz de süreçte kendilerine yardım ettik. Belediyeden destek almalarını sağladık. Kurul adına da güzel bir çalışma oldu. Şimdi daha yeni başladılar ama güzel üretimler yapıldığını görüyoruz” (K4)

Bu aşamada usta-çırak ilişkisinin devamı niteliğinde deneyimli kadın girişimciler tarafından kadın girişimci adaylarına mentorluk desteği sağlanmaktadır. Pek çok il KGG’sı tarafından yürütülen mentorluk desteği sayesinde hem üniversite öğrencisi gençler hem de iş kurma konusunda tereddüt yaşayan ve süreçleri öğrenmek isteyen kadınlara destek olunmaktadır. Böylelikle bir meslek öğrenmek isteyen kadınlar başka meslek erbaplarından öğrenebilmekte ve daha sonra da takibi yapılabilmektedir.

“İlde KGG olarak üniversite öğrencisi genç kızlara mentorluk desteği sağlıyoruz. Hangi alanda çalışma istiyorlarsa o iş kolunda yer alan kadın girişimcimize ulaşıyoruz kurulumuza üye olmasa bile. Bize genellikle hep destek oluyorlar. Kızlarımız onlarla birlikte bir süre çalışıyor, meslek öğreniyor. Sadece meslek değil sosyal yaşantıları ile ilgili de yardım ettiğimiz çok sayıda kızımız var” (K19)

“Mentorluk adı altında çalışmalar yürütüyoruz. İşin özü kadınlara destek oluyoruz, meslek öğrenmeleri için deneyimli iş kadınlarından destek alıyoruz. Bir kısmı başarılı olmasa da pek çok başarılı mentorluklarımız var. Daha sonra kendi işlerini kuran pek çok kadın var” (K14)

Görülmektedir ki Bacıyân-ı Rûm tarafından oluşturulmuş olan iş birliği ile iş yapma kültürü günümüzde Kadın Girişimciler Kurulları tarafından pek çok farklı yöntemle sürdürülmeye çalışılmaktadır. Kadın kooperatiflerinin kurulmasına yönlendirmek de bunların başında gelmektedir. Kooperatifleşme kendi içinde iş birliğini gerektirdiğinden kadın kooperatifleri kendi başlarına bir Bacıyân-ı Rûm teşkilatı yapısı oluşturmaktadır. Yine mentorluk desteğinin verilmesi de usta-çırak ilişkisinin devam ettirilmesi konusunda bir adım olarak görülebilmektedir.

4.4. Mesleki Eğitim

Ahiliğin iş hayatındaki temel değerlerine bakıldığında ahlaklı ticaretin yapılması, iş kültürünün yaygınlaştırılması, mesleki eğitimlerin sağlanarak sonuçlarının takip edilmesi öne çıkmaktadır. Ahi kültürüne ait ilkeleri kendi teşkilatında da aynen uygulayan Bacıyân-ı Rûm teşkilatı üyesi kadınlar, bu değerlerin iş hayatında yer alan kadınlarda da uygulanması konusunda öne çıkmaktadır (Bulut, 2020). Kendi buldukları yerde yer alan bacı ocağının lideri Ana Bacı'nın, Ahi ocağından aldığı bilgileri kendi teşkilatında yer alan kadınlara aktarması aracılığı ile tıpkı ahilerde bulunan ticari ahlakla iş yapma kültürü bacılarda da yer almaktadır. Bu kapsamda verilen mesleki eğitimlerin temelinde ticaretin ahlaklı yapılması yatmaktadır.

Bu kapsamda kadın girişimciler kurulları da mesleki eğitimlerin verilmesine ön-ayak olmaktadır. İstisari bir kurul olması nedeniyle mesleki eğitim verme yetkisi bulunmadığından ya koordinatör odaların desteği ile ya da mesleki eğitim merkezleri aracılığı ile ortak projeler kapsamında bu etkinlikleri gerçekleştirmektedir. Bunun haricinde ticari ahlak ve iş kültürünün yaygınlaştırılması kapsamında seminerler, paneller vererek kadınlara yol gösterebilmektedirler.

“Mesleki eğitimleri biz veremiyoruz tabi ama verilmesi için projeler yapıyoruz. Mesela Halk eğitim merkezleri, İŞKUR veya KOSGEB bu konuda yardımcı oluyor. Biz de katılacak olan kadınlara ulaşılması konusunda bu kurumlara destek oluyoruz.” (K30)

Bu konuda pek bir gücümüz yok mesleki eğitim kurumu değiliz ama elimizden geldiğince paneller, seminerler vererek ahlaklı ticaret nasıl yapılır, nelere dikkat etmek lazım, tüketiciyi koruma, etkili satış yöntemleri v.s. konularda bilgi vermeye çalışıyoruz. Üniversitelerden de bu konuda destek geliyor” (K25)

Bir danışma kurulu olması nedeniyle yetkileri sınırlı olan KGK'lar, Bacıyân-ı Rûm teşkilatının mesleki eğitim ile ilgili gerçekleştirdikleri

faaliyetleri yapamaları bile yetki alanları dahilinde kadınlara destek olmaya çalışmaktadırlar.

4.5. Kişisel Gelişim

Bacıyân-ı Rûm teşkilatı Anadolu'da kadınların sosyo-ekonomik hayatının şekillenmesinin yanı sıra aynı zamanda sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Hem sosyal hem de kültürel anlamda mensuplarına yol gösterici bir rol oynamıştır (Tatlılıoğlu, 2012: 82). Genç kızların erken yaşlarından itibaren teşkilata alınarak yetiştirilmesi alışkanlığı ile bünyelerinde bulunan üyelerinin kişisel gelişimlerine büyük katkıları olmuştur. Mesleki eğitimde olduğu gibi kültür, edebiyat, sanat ve sosyal hayatın içinde var olabilmeleri için yaygın bir kültürel eğitim merkezi olarak rol oynamıştır (Gökbel, 2019: 43). El sanatlarının yanı sıra misafir ağırlama kültürü, askeri ve siyasi faaliyetlerde yer alma, tasavvufi faaliyetler gibi alanlarda kişisel gelişim eğitimleri almışlardır (Erdem & Yiğit, 2010: 38-44).

Kadın Girişimciler Kurullarına bakıldığında pek çok ilde kültürel gelişim eğitimlerinin kurullar aracılığı ile verildiği görülmektedir. Kadınların etkili iletişim becerileri, farkındalık, zaman yönetimi, stres yönetimi gibi çeşitli alanlarda kendilerini geliştirmelerini sağlayacak kişisel gelişim eğitimleri için aracı oldukları ve yetkin kurumlardan bu eğitimleri almaları için projeler gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Network Analizi

126

“İlimizdeki kadınlar daha potansiyellerinin farkında değil. Öncelikli amacımız onların neler başarabileceklerini kendilerine göstermek. Bunun yolunu da kişisel gelişim eğitimleri vermekte bulduk. Koordinatör odamız ve Kalkınma Ajansı ile ortak projelerle daha geçen sene yaklaşık 100 kadına dokunma şansı bulduk” (K28)

“Kişisel gelişim bizim çok önem verdiğimiz bir konu. Kadınların erkekler kadar başarılı olmaması için bir sebep yok. Ama kendilerine güvenleri yok. Bunu arttırmaya çalışıyoruz. İlde pek çok kişisel gelişim eğitimi düzenledik kadınlar için” (K9)

Bu bilgiler ışığında, Kadın Girişimciler Kurullarının da tıpkı Bacıyân-ı Rûm teşkilatı gibi kadınların kişisel gelişimlerine önem verdiği anlaşılmaktadır. Bacıyân-ı Rûm'dan farklı olarak günümüzde kadınların iş hayatında ihtiyaç duyacakları eğitimleri almalarını sağlayarak ayakları daha sağlam basan kadın girişimcilerin iş kurmalarına ön ayak olmaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Bacıyân-ı Rûm teşkilatı, faaliyetleri ve etkinlik alanı açısından değerlendirildiğinde son derece güçlü bir sivil toplum örgütü olma özelliğini taşımaktadır. Kadın emeği ve becerisi gerektiren pek çok alanda örgütlenerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Şan vd., 2021). Kadınların meslek ve ahlaki eğitime sahip olması, erken yaşta yeteneklerini keşfederek bir melek koluna yönlendirme, usta-çırak bilincinin geliştirilmesi Türkmén kadınların iş hayatına verdikleri önemin bir göstergesidir. Bacıyân-ı Rûm teşkilatının ögüdü olan “işine, aşına, eşine sahip ol” (Döğüş, 2015) kadınların sadece evde değil aynı zamanda iş hayatında da yer aldıklarını göstermek açısından önemlidir. Genel çalışma yapılarına bakıldığında, Bacıyân-ı Rûm teşkilatının hem düşman savunmasında erkeklerin yanında mücadele etmesi; eğitim, kültür, ekonomik ve sosyal hayat, ve hatta sanatta hayatın içinde yer alması açısından çok etkili bir kadın birliği oldukları görülmektedir. Aynı zamanda kadınlar arasında misafirperverlik, yardımseverlik ve ahlaklı ticaretin gerçekleştirilmesi konusuna da büyük emek vermişlerdir. Böylece etik ticaret algısının kullanıldığı Ahi teşkilatının ilkelerinin kadınlar arasında da yayılmasına ön ayak olmuşlardır.

Günümüzde kadınlar için meslek edindirme kursları, kadın sığınma evleri, Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) gibi faaliyetler farklı STK’lar tarafından yürütülmekte ve temelde Bacıyân-ı Rûm kültüründen hareketle kadın girişimciliğini ve kadının iktisadi hayatta var olmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Kadının iktisadi hayatta var olabilmesinin önemli araçlarından biri de kadın kooperatifleridir. Ekonomik hayatta var olurken aynı zamanda yalnız kalmadan ve daha az risk alarak etkin olmanın yolu kadın kooperatifleridir (Aksoy & Günay, 2018). Kadın kooperatifleri, kadınların hem iş birliği çerçevesinde iş hayatında var olmasını sağlamakta hem de sosyal yaşamda aktif rol almasına yaramaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de pek çok ilde kadın kooperatifleri kurulmaktadır.

İllerde kadın girişimciliğın desteklenmesi ve girişimci adaylarına yol göstermesi amacıyla kurulan TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulları da bu kapsamda kadınların desteklenmesinde ve bir araya gelerek pek çok ilde kadın kooperatifleri kurmasına öncülük etmişlerdir. Bu yapıları itibarıyla Anadolu’nun ilk kadın birliği olan Bacıyân-ı Rûm teşkilatı ile pek çok alanda benzerlikler göstermektedirler. Girişimciliğın desteklenmesi, girişimci fikirlerin kadınlar tarafından hayata geçirilmesi ve kadınların üretime yönlendirilmesi, iş kurma ve yapma süreçlerinde kadınlara destek olunması, kadınların mesleki ve kişisel gelişimlerine destek olunarak iş hayatında daha güvenli adımlar atmasının sağlanması, meslek erbapları yetiştirmek için usta-çırak kültürünün devamının sağlanması ve ticari ahlakın yerleştirilmesi konularında Kadın Girişimciler Kurulları tıpkı Bacıyân-ı Rûm teşkilatı gibi kadınlara yol göstermektedir.

Ancak Bacıyân-ı Rûm teşkilatının önemli faaliyetlerinden biri olan sosyal sorumluluk bilincini aşılama ve sosyal yardımlar konusunda kurumsal yapıları buna imkân vermemektedir. Bu gibi sosyal yardımlar KGK dışındaki pek çok kadınlara yönelik STK'lar tarafından sağlanmaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde Kadın Girişimciler Kurullarına modern çağın Bacıyân-ı Rûm teşkilatı demek mümkün görünmektedir. Ancak bu kurulların kadın girişimciliğinde daha aktif rol alabilmeleri ve daha fazla kadını destekleyebilmeleri için etki ve faaliyet alanlarının geliştirilmesi, tıpkı Bacıyân-ı Rûm teşkilatında olduğu gibi sosyal yardımların sağlanması için gerekli altyapının kurulması önerilmektedir. Bu şekilde kadın girişimci adaylarına ulaşmak ve yardım etmek daha mümkün olacaktır. Bu çalışma pandemi koşullarından dolayı yüz yüze gerçekleştirilememiştir. İlerleyen çalışmalarda, illerde yerinde ziyaretlerle KGK'ların çalışmalarının görülmesi, sadece başkanlar ile değil tüm kurul üyeleri ile de görüşülerek çalışmanın daha geniş bir çarpan etkisine sahip olması düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, A. D., ve Günay, G. (2018). Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği. *Third Sector Social Economic Review*, 53(1), 77-90.

Altın, K. (2020). Bacıyan-ı Rumdan Günümüze Ulaşan Kadın Uygulamaları. VI. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Kırşehir.

Bayram, M. (2008). Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum Anadolu Bacılar Teşkilatı. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Bulut, S. (2020). Ahi women's: The first women's non-governmental organization in the world. *Sociology Insights*.

Bulut, S. (2021). The history and function of sisterhood in Turkey: Bacıyan-ı Rum organization in medieval era. *Sawwa: Jurnal Studi Gender*, 16(1), 43-58.

Datta, P. B., ve Gailey, R. (2012). Empowering women through social entrepreneurship: Case study of a women's cooperative in India. *Entrepreneurship theory and Practice*, 36(3), 569-587.

Döğüş, S. (2015). Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi Ve Sosyal Mevkii. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 127-150.

Duguid, F., Durutaş, G., ve Wodzicki, M. (2015). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu. Dünya Bankası: <https://www.kedv.org.tr/turkiyede-kadin-kooperatiflerinin-mevcut-durum-raporu>

Erdem, E. (2009). Ahilik: ahlakla kalitenin buluştuğu bir esnaf teşkilatlanma modeli. Ankara: Detay Yayıncılık.

Erdem, Y. T., ve Yiğit, H. (2010). Bacıyân-ı Rûm'dan günümüze Türk kadınının iktisadi hayattaki yeri (Vol. 2010-69). İstanbul İstanbul Ticaret Odası.

FAO. (2004). Promoting rural women's cooperative businesses in Thailand. Thailand: https://base.socioeco.org/docs/women_coop-part__1.pdf

Gökbel, A. (2019). Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları). Ahiname, 6(1), 40-43.

Koutsou, S., Notta, O., Samathrakakis, V., ve Partalidou, M. (2009). Women's entrepreneurship and rural tourism in Greece: Private enterprises and cooperatives. South European Society and Politics, 14(2), 191-209.

Köken, A. H., ve Büken, N. Ö. (2018). XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı). Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 8(2), 113-119.

Odabaşı, Z. (2008). Bir Ahi Dostu: Franz Taeschner-Hayati ve Eserleri. Ankara: A.E.Ü, Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları.

Özdemir, G., ve Yılmaz, E. (2010). Kadın Girişimciliği ve Kooperatifler. II. Trakya Bölgesi Kalkınma-Girişimcilik Sempozyumu, Kırklareli.

Sırım, V. (2015). Osmanlı Kadınının Ekonomik Hayata Etkin Katılımı: Bacıyân-ı Rûm Örneği. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4(8), 118-125.

Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller Ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(01), 83-114.

Şan, S., Yılmaz, A., Subaşı, S., ve Mohammed, S. (2021). An Example of Entrepreneurship in Women's Education: Akhism-Bacıyani Rum Training in Vocational Education from Past to Present. Overcoming Challenges and Barriers for Women in Business and Education: Socioeconomic Issues and Strategies for the Future, 21-44.

Tatlıhoğlu, K. (2012). Ahilik teşkilatında anadolu türk kadınının girişimciliği üzerine sosyal psikolojik bir yaklaşım. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), 69-92.

TEPAV. (2014). Sosyoekonomik Haritalama: Kentin Sosyal Yapısını Anlamak ve Görselleştirmek. Ankara: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1408540013-9.Sosyoekonomik_Haritalama.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2019). Bir Girişimcilik Örneği Modeli: Kadın Kooperatifleri. Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü: https://dukam.duzce.edu.tr/dokumanlar/dukam/Dosyalar/kadin_koop.pdf

- Ticaret Bakanlığı. (2020). Kooperatif Bilgi Sistemi. <https://koopbis.gtb.gov.tr/Portal/kooperatifler>
- TOBB. (2021a). Kadın Girişimciler Kurulu. <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Sayfalar/Hakkimizda.php>
- TOBB. (2021b). TOBB Kadın Girişimciler Kurulu Kuruluş, Çalışma Usul ve Esasları. <https://www.tobb.org.tr/TOBBKadinGirisimcilerKurulu/Sayfalar/Mevzuat.php>
- TÜİK. (2021). Temel İşgücü Göstergeleri. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>
- Uygur, H. (2012). Dünyanın İlk İş Kadınları Örgütü; Anadolu Bacıları "Bacıyan-ı Rum" Altınşehir Adana Kent Kültürü ve Sanat Dergisi, 6. <https://www.altinsehiradana.com/Makale/dunyanin-ilk-is-kadnlari-orgutu- Anadolu-bacilari-baciyani-rum/299/>
- Yelkikalan, N. (2006). Başarılı girişimcilikte cinsiyetin rolü: Kadın ve girişimciler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 45-54.
- Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 2(2), 79-92.

AHİLİK SİSTEMİNİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ (İKY) AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF AKHI SYSTEM IN TERMS OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT (HRM)

Ahmet ÜNSÜR*

* Dr. Öğretim Üyesi, Emekli
Öğretim Üyesi, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü, SBF, Sakarya
Üniversitesi
aunsur37@gmail.com

ORCID ID:
0000-0001-6560-4620

*Asst. Prof., Retired Faculty
Member, Labour Economy and
Industrial Relations, Faculty of
Political Sciences, Sakarya
University

Özet

Ahilik temelini İslam dini esaslarının oluşturduğu bir mesleki örgütlenme biçimidir. Bu yapı bütün dinamikleri ile aktif olduğu dönemlerde sadece mesleki bakımdan değil, uzunca yıllar iktisadi, siyasi, askeri, sosyal bütün alanlarda da etkili olmuştur. Bu nedenle ahilik modeli pek çok araştırmaya konu edilmiş, günümüzde yaşanan iktisadi, sosyal vb. sorunların çözümüne katkı sağlayıp sağlayamayacağı yönüyle değerlendirilmiştir. Bu çalışma da benzer amaçla gerçekleştirilmiştir. Günümüzde, kapitalizmin de etkisiyle çalışma hayatında yaşanan insan kaynakları yönetimi (İKY) sorunlarının (örneğin; istihdam, iş yükü, ücret, kariyer fırsatları vb.) sürekli arttığı ve etkilerinin sadece iktisadi hayatı değil, hayatın bütün safhalarını kapsadığı bilinen bir gerçektir. Buna yönelik sorun çözümlerinin ise palyatif (geçici çözüm) olmaktan öteye geçemediği görülmektedir. Bu çalışmada ahilik modeli İKY uygulamaları bakımından incelenmiş, günümüz İKY uygulamalarına örnek olabilecek yönleri belirlemeye çalışılmıştır. Çalışma sonucu, modelin başarısındaki temel faktörün iyi tasarlanmış iş modeli (hedeflere güvenle ulaştırılan) ile İslam ahlaki değerlerine dayalı değerlerle yönetim anlayışı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahlak, Çalışma Ahlakı, İKY.

Abstract

Akhism is a form of professional organization based on Islamic religious principles. This model, with all its dynamics, was not only effective in professional terms, but it was effective in all economic, political, military and social fields for many years. For this reason, the akhism model has been the subject of many researches, and the economic, social, etc. It has been evaluated in terms of whether it can contribute to the solution of problems or not. This study was carried out for the same purpose. Today, it is a known fact that HRM problems in working life are constantly increasing (e, g, employment, workload, wages, career opportunities etc.) with the effect of capitalism and their effects affect not only economic life but also all phases of life. It is seen that the problem-solving approaches towards this cannot go beyond remaining palliative. In this study, the akhism model has been examined in terms of HRM practices, and it has been tried to determine the aspects that can be an example for today's HRM practices. As a result of the study, it has been determined that the main factor in the success of the model is a well-designed business model (confidently reaching targets) and a management approach with values based on Islamic moral values.

Keywords: Akhism, Ethics (moral), Work Ethics, HRM.

ISSN 2618-6217

To cite this article/ Atif İçin: Ünsür, A. (2021). Ahilik Sisteminin İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) Açısından Değerlendirilmesi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, 132-149.

Giriş

Yönetim; başta insan/çalışan olmak üzere bütün kaynakların birbiriyle uyumlu, etkin ve verimli kullanımı maksadıyla alınan kararlar ve uygulama süreçlerini ifade eder (Eren, 2011: 3). Bu faaliyetlerin icrasında aktif rol alan kişiye de yönetici denir. Yönetim sürecinin temel unsuru (yöneten ve yönetilen) insandır. Bu nedenle yönetim süreçleri buna göre tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. İktisadi sistem/süreçlerin ise temelini sadece maddi unsurlar oluşturmaz. İnsanların davranışı-tercihleri ile bütün bunların bir arada toplandığı yaşayış normları (değerler) oluşturur (Ülgener, 2006: 5). Bu nedenle yönetim sürecinin en önemli girdisinin değerler olduğunda şüphe yoktur. Temel ilke/değerlerini İslam'dan alan ahilik bu yönüyle bir *değerlerle yönetim* (Blanchard & O'connor, 1998 26) *modeli* olarak görülmelidir.

Ahilik ahlaki olgunlaşma hedefini sadece birey bakımından ele almamış, aynı zamanda örgüt açısından da vazgeçilmez bir gereklilik olarak benimsemiştir. Günümüzde de örgütsel ahlakın etkinliğinin örgütsel değerler ve bunlara uyumla ilgili olduğu konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır (Trevino & Nelson, 2011: 242). Örgütsel ahlakın iş süreçlerine yansımada en önemli faktörün ise ortaya konacak yönetim yaklaşımları olduğu bilinen bir gerçektir.

Yönetim kavramı esasen insan kaynakları yönetimi (İKY)'ni ifade eder. Hangi iktisadi ya da sosyal süreç olursa olsun temel ögesi (etken/edilgen) insan olduğundan her yönetim süreci bir İKY, bu sürecin yönetiminde rol alan yönetici de insan kaynakları (İK) yöneticisi olarak değerlendirilmelidir. İKY'nin etkinliği bireysel ve örgütsel değerler ile bunların yönetim süreçlerine etkisi ile doğrulanılgilidir.

Son yıllarda ahilik konusunda yapılan çalışmalar oldukça yaygınlık kazanmış durumdadır. Ancak her yönüyle dikkat çekici bu modelin bazı yönleri (örneğin İKY vb.) bakımından yeterince ya da sistematik olarak incelenmediği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, ahilik sistemini İKY uygulamaları açısından ele almak, incelemek ve değerlendirmektir. İnceleme-araştırma sürecinde konu ile ilgili (çoğu kaynakça'da belirtilmiş) mevcut kaynaklardan azami düzeyde yararlanılmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Boyut

1.1. Ahilik

Ahi Arapça'da kardeş, kardeşim anlamına gelen ve İslam literatüründe önemli bir kavram olarak bilinen *uhuvvet* kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Eli açık, cömert anlamına gelen Türkçe kökenli *aki* kelimesinden türetilmiş olduğu da söylenmektedir (Bayram, 1995: 33-34; Çağatay, 1997: 44; Kazıcı, 1988: 540; Taechner, 1955: 18). Söz konusu kardeşlik ve cömertlik kavramları İslam dininin iki temel değeri ve erdemidir (Hucurat Suresi, 49:10; İsra Suresi, 17:29). Ahilik bu iki değerle birlikte İslam dinine ait tüm unsurları esas alan bir esnaf örgütlenmesi

olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ahiliği İslam'ın temel değerlerinden beslenen, cömertlik ile kardeşlik anlayışını ön plana çıkararak ve bütünleştiren, dayanışmaya önem veren, *insan-ı kamil* (erdemli birey) yetiştirmeyi hedefleyen bir esnaf örgütlenmesi olarak değerlendirmek mümkündür (Bayram, 1995: 29; Ekinci, 2008: 19; Hamitoğulları, 1986: 13; Ocak, 1996: 261-263; Pekolcay, 1986: 77; Wittek, 1971: 37). Ahilik dürüstlük, güvenilirlik, çalışkanlık gibi ahlaki erdemlerle, meşru bir iş ve mesleğe sahip olma, nitelikli üretim ve helal kazanç elde etme arzusu gibi idealleri bir arada ele alarak bütünleştirmeyi ilke edinen bir sistemdir. İnançın bilgi ile beslenmesi, çalışma ile şekillenmesi sistemin özünü oluşturmuştur (Soykut, 1980: 17).

Ahilik sisteminde çıkar çatışması bulunmaz, herkes ortak çıkar (Allah'ın rızasını kazanmak) etrafında bütünleşmiştir. Ahilikte, yıkıcı rekabet ve sadece kâr için çalışmak kibir alameti olarak değerlendirilmiş ve aşağılanmıştır (Faroqhi, 2011: 84). Ahilikte ahlak bütün süreçlerin merkezine oturtulmuş, aynı şartlarda çalışan ve aynı mal ya da hizmeti üreten bir işyerinde *kalite ve verimlilik* işgücünün ayırıcı özelliği olarak değerlendirilmiştir (Araz vd., 1994: 132).

Ahiliğin temeli, 11. yüzyıldan itibaren örgütlenmeye başlayan fütüvvet teşkilatına dayanır. Esnaf örgütlenmesi olarak bilinen bu teşkilat üyelerine ya da seçimle işbaşına gelen reislerine *ahi* denilmiştir (Ülgener, 2006: 34). Fütüvvet eli açık olma, yiğitlik, cesurluk ve yardımseverlik gibi İslami değerleri esas alan ve bu konuda isar (diğerkâmlık) anlayışına odaklanan bir sistemdir (Çağatay, 1997: 2-3; Abdünnafi, 1307: 180-184). Ahiliğin temel değerleri ile kuralları fütüvvetnamelerde tanımlanmıştır. Ahilikte bütün iş ve işlemlerle ilişkiler fütüvvetnameler esas alınarak yürütüldüğünden herhangi yıkıcı rekabet, çekememezlik, çatışma gibi olumsuzluklar görülmez. Bir mesleğe intisap ederek çalışıp helalinden kazanarak kendisi ve bakmakla yükümlü olduklarının yanında fukaranın da ihtiyaçlarını karşılamak düşüncesi sistemin özünü oluşturur. Fütüvvetnamelerde yer alan ilke ve değerlerin İslami unsurları içerdiği açıkça görülmektedir. Kuşeyri Risalesinde (1889) bu durumu *fütüvvetin aslı daima dini gözetmek, sünnete uymak ve Allah'ın Peygamberine emrettiği şeye tabi olmaktır* şeklinde ifade etmektedir.

Fütüvvet teşkilatı Abbasi Halifesi Nasır Li Dinillah (1180-1225) zamanında güçlenmiş, diğer Müslüman toplumlara yayılmaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) zamanında Evhadüddin Kirmani, Muhiddin İbn-i Arabi ve Şeyh Nasruddin Ebu-l Hakayık Mahmud b. Ahmed El Hoyi/Ahi Evran (1171-1261) Anadolu'ya gönderilmiştir (Bayram, 1995: 30; Ünsür, 2020/a: 306-307). Fütüvvet teşkilatının ahiliğe evrildiği/ahilik olarak tanımlanmaya başladığı 13. yüzyıldan itibaren üst düzey devlet adamları (padişah/sultanlar) ile ilim ve ticaret erbabının da teşkilata katıldığı, bu nedenle de ahiliğin itibar ve statüsü yüksek bir kurum haline geldiği görülmektedir (Çağatay, 1997: 44; Tabakoğlu, 2008: 43). Ahilik Anadolu'da I. Alaaddin Keykubat (1220-1237) zamanında belirgin bir

etkinlik kazanmış şehir, kasaba ve köylerde örgütlenerek siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi hayata damgasını vurmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiş, 13-20. yüzyıl arası günümüz ifadesiyle bir *Anadolu Esnaf ve Sanatkârlar Birliği* olarak faaliyet göstermiştir. Ahlak, sanat ve misafirperverliğin uyumlu bir bileşimi (TESK, 1973: 27) olarak ifade edebileceğimiz ahilik kazandığı saygınlık ve beğeni sayesinde yüzlerce yıl iş hayatı yanında sosyal yapının güçlenmesi ve istikrarında önemli roller oynamış, yeniçerilik, tesanüt (dayanışma) sandıkları, sendika, kooperatif vb. askeri-sivil pek çok organizasyonun oluşumuna da kılavuzluk etmiştir.

Özetle; ahilik, özünü İslam'ın temel değerlerinin oluşturduğu, ahlaki değerlerin başta çalışma hayatı olmak üzere hayatın bütün alanlarına yayılması ve etkin kılınmasına zemin hazırlayan bir sistem olarak değerlendirilebilir. Sistemin orijinal şekliyle uygulandığı dönemlerde yönetim/siyaset, eğitim, çalışma hayatı ve sosyal hayat üzerindeki etkinliği, statüsü ve performansının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Ünsür, 2020/a: 309).

1.2. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY)

İnsan yeryüzünün en değerli varlığıdır. İslam dini temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde bu anlayış dikkat çeker (*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık*, İsra Suresi, 17:70). Bu anlayış/farkındalık diğer alanlarda olduğu gibi, iş hayatında da büyük önem taşır. İş hayatında insan kaynağı; örgütün faaliyetlerini gerçekleştirmesinde bilgi, beceri ve yeteneklerinden yararlandığı iş gücüdür. İKY ise; örgütün stratejik amaçlarının gerçekleştirilmesi ve çalışan beklentileri/ihtiyaçlarının karşılanmasında, insan unsurunun çevre ile uyumlu, yasalara ve ahlaki değerlere uygun şekilde etkin sevk ve idaresi ile bu kapsamda yürütülen faaliyetleri ifade eder (DeCenzo vd., 2017: 30; Mondy, 2017: 4; Stone, 2005: 4). İKY aynı zamanda yüksek performanslı iş gücünün kazanılması, geliştirilmesi, motivasyonunun sağlanması ve elde tutulması için gerekli tüm unsurları içerir (Barutçugil, 2004: 32). İnsan kaynakları yönetimi iki esasa dayalıdır. Bunlar; işletme hedeflerinin gözetilmesi ve bu amaçla insan kaynağının etkinliği ve verimliliğinin sağlanması ile çalışan beklentileri ve bunların karşılanmasıdır (Sabuncuoğlu, 2011: 2-3). Bunların dengelenmesi ile İKY'nin etkinliği sağlanabilir. Bunun için uygun plan ve yaklaşımlar oluşturmak ve uygulamak gerekir (Dransfield, 2000: 3). İKY sürecin en kıymetli ve fonksiyonel aktörüdür. Kapitalist Batı toplumlarında yönetimde insanı önceleyen İslam'ın aksine örgüt/iktisadi değerlerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Wright, 1994: 147). Bu anlayış ise yaşanan yönetim sorunlarının başlıca nedeni durumundadır. Günümüzde işyerlerinde yaşanan sorunların temelini ahlaki değerlerle örtüşmeyen yönetim yaklaşımlarının oluşturduğu hususunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır (Andrews, 2005: 71; Hamel & Breen, 2007: 22). Aslında işveren-çalışan ilişkileri bir ortaklık ilişkisidir (McHugh, 1992: 61). Bu anlayış örgütsel ilişkilerin insani çerçevede yürütülmesi, çatışma

risklerinin bertaraf edilmesi, sorumluluk alma arzusunun yükselmesi ve bu suretle de başarı düzeyinin yükselmesine zemin oluşturur.

Karmaşık iş ilişkilerinin yaşandığı günümüzde İKY uygulamalarının temel amacı, ahlaki ilkelere uygun sorunsuz bir yönetim tarzı ortaya koymak ve çalışanların kuruluşa bağlılığını arttırmak olmalıdır. Ahlaki değerlere dayalı bir yönetim tarzı organizasyonlarda bağlılık, inanç, güven, coşku, mutluluk ve heyecan oluşturur. İşyerlerinde ahlaki değerlere uygun bir yönetim için yöneticiler ahlaki bireylerden seçilmeli, buna uygun olarak yetiştirilmeli, ahlaki değerlerin açıkça tanımlandığı ve benimsendiği bir ortam oluşturulmalı, bu durum ahlaki performansı destekleyen politikalar ve uygulamalarla desteklenmeli ve güvence altına alınmalıdır (Ünsür, 2019: 100-101). Organizasyonların başarı ve yüksek performansının ardında yönetim sürecini destekleyen ahlaki değerler ile davranış modellerinin olduğu bilinen bir gerçektir (Ştefanescu & Doval, 2010: 36-38; Ünsür, 2020/b: 239-288). Temelinde bütün ahlaki unsurları barındıran İKY değerlerinin başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Ünsür, 2019: 105-108):

- İyi niyet,
- Dürüstlük,
- Adalet,
- Liyakat ve ehliyet,
- Dengeli/ölçülü davranış,
- Hoşgörü/bağışlayıcılık,
- İş birliği, dayanışma ve yardımlaşma,
- Güven,
- Sorumlu davranış,
- Mahremiyet,
- Kardeşlik duygusu/uhuvvet,
- Kul hakkını gözetme,
- İstişare...

Başta İK yönetici/ profesyonelleri olmak üzere bütün yöneticilerin bu değerleri göz önünde bulundurarak ortak çaba ile etkili bir İKY sistemi oluşturmaları ve sürekli geliştirmeleri gerekir. Etkili bir İKY sistemi oluşturabilmek için gerekli unsurlar şu şekilde sıralanabilir (Barutçugil, 2004: 34-36):

- Geleceği öngörebilmek (vizyon),
- Yüksek performanslı/yetenekli kişileri organizasyona çekmek (organizasyonu cazibe merkezi hâline getirmek),
- Mevcut performansı geliştirmek (eğitim ve geliştirme),
- Yüksek performansı özendirmek (cezbetme, ödüllendirme),
- Yüksek performansı korumak (nitelikli çalışanları elde tutma),
- Başarı için değişmek ve değiştirmek (gerekli değişimleri zamanında yapma),
- Gelecek için yüksek performansa odaklanmak gerekir.

Etkili bir İKY için bireysel ahlak yanında örgütsel ahlaka da ihtiyaç duyulur. Örgütsel ahlak; iş yerlerinde ve iş ilişkilerinde, ahlaki kurallara uygun davranılmasını ifade eder (Bikun, 2004: 13-20; Erdoğan, 2018: 141). Örgütsel ahlak; sorumluluk ve hesap verebilirlik anlayışı, güvene

dayalı ilişkiler, katılımcı yönetim anlayışı ve istişare ile güçlü iletişim ve çalışma ilişkileri gerektirir (Sadeq, 2018: 51-53). Örgütsel ahlak bireyi ve örgütü diğer paydaşlar karşısında saygın ve etkili kılar. Örgütsel ahlak örgütsel bağlılığı da beraberinde getirir. Örgütsel bağlılık ise bireyin örgüt değer ve hedeflerine olan inancını, örgütsel hedeflere ulaşabilmek için harcadığı çaba ile örgütün bir üyesi olarak kalma arzusunu ifade eder (Hunt & Morgan, 1994: 1568-1572). Örgütsel bağlılık bireysel çıkarların önüne geçen adanmışlık ve duygusal bir bağlılığı da ifade eder. Örgüte karşı adanmışlık ve duygusal bağlılığın da ifadesi olan örgütsel bağlılık örgütsel amaçları benimseme, katılımcılık ve örgütte kalma isteğini belirlemede en önemli faktördür (Durna & Eren, 2005: 210).

İKY hedef ve beklentilerini karşılayabilmek için ilgili süreçler ahlaki ilkelere uygun yönetilmeli, buna uygun politikalar ve iklim/ortam oluşturulmalıdır. İyi bir işin, ahlaki değerlere dayalı yönetim anlayışının bulunduğu işyerinde gerçekleştirilen meşru faaliyetler olduğu asla unutulmamalıdır (McHugh, 1992: 70). Bu tür politika/yaklaşımlar örgütsel ortamı başta çalışanlar olmak üzere bütün paydaşlar açısından cazip hale getirir. Bu konuda işveren ve İKY profesyonel/yöneticileri sorumlu davranmalıdır.

2. Ahilikte İnsan Kaynakları Yönetimi İzleri

2.1. Ahilik Sisteminde Çalışma Anlayışı

Temelini fütüvvetnamelere yansıtılmış şekliyle İslam dini değer ve prensiplerinin oluşturduğu ahilikte kişinin sevebileceği ve kendini geliştirebileceği, kabiliyetine uygun bir işte çalışması zorunluluk (Kütükoğlu, 1986: 56) olarak görülmüştür (*Allah iş ve meslek sahibi mü'mini sever*, Taberani, 1415: 380). İslam'ın çaba sarf edilerek elde edilen kazancı yüceltmesi- (*İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır*, Necm Suresi, 53:39; *Hiç kimse kendi el emeğinden daha hayırlı lokma yememiştir*, Buhari, Büyü, 15) bu anlayışın temelini oluşturur. Esnaf/sanatkârın dükkanında asılı El Kasibu Habibullah (El emeği ile helalinden kazanan Allah'ın sevgisini kazanır) levhaları bunun delilidir.

Ahi fütüvvetnemelerinde emek sarf ederek helalinden kazanmanın peygamberlerin yolu olduğu, bir iş ve meslek sahibi olup mesleğinde ihtisaslaşmak suretiyle nitelikli üretim yapmanın Allah'ın rızasını kazanmada önemli yeri bulunduğu sıkça vurgulanmıştır (*Kul rızkın Allah'tan bildikten sonra ictihad edip talebinden imtina ede. Rızkın Allah'tan görüp kesbi sebep bile. Muhakkak rızık Hüda'dandır. Kesb farzdır. Kesbi farz bilmeyenin kazancı helal değildir. Eğer kesb farz olmasa enbiya ve evliya kesb için uğraşmazdı*, Anonim, vr/s. 129/a).

Ahilikte sanatkârlık/el işçiliği önemli bir değer olarak görülmüştür. El işçiliği, bilgi ve yeteneğin yanında sabır gibi erdemleri de gerektirdiğinden sahibini kanaat, sabır ve tevekkül gibi erdemlere yönlendirerek eğitici ve nefsi arzuları kontrol altına alıcı bir fonksiyona

sahiptir (Ünsür, 2020/a: 310). Mevlâna Cami, el işçiliğinin nefsin terbiye ve ıslahı için bir törpü olduğunu ifade etmiştir (Ülgener, 2006: 95).

Ahilikte üretimde kantiteden (miktar) ziyade standartlara uygunluk ve kalite ön planda tutulmuş, ürünün mesleğin yüzünü ağartacak mükemmellikte olması hedeflenmiştir. Rekabet yerine dayanışmanın esas alındığı sistemde yalnızca daha iyisini üretmek teşvik edilmiş ve ödüllendirilmiştir (Çağatay, 1997: 99-105; Şimşek, 2000: 185-186; Ülgener, 2006: 103). Japonların *kaizen* ile günümüz *inovasyon* anlayışına benzer düşüncenin yönetim ve üretim sürecine hâkim olduğu söz konusu dönemden günümüze intikal eden el emeği göz nuru ve üstün beceri ürünü eserlerde bu anlayışın akisleri açıklıkla görülebilmektedir.

Fütüvvetnamelerde her ahinin mutlaka bir işi/mesleğinin olması gerektiği vurgulanmıştır (Gülerman & Taştekil, 1993: 50; Ülgener, 2006: 96). İş ve meslek sahibi olmayan kişinin ihtiyaçlarını meşru olmayan yollardan karşılama riski bu anlayışın pekişmesinde önemli rol oynamıştır. İş ve meslek sahibi olmanın kişinin hem dünya hem de ahiretini mamur edeceği ve dengede tutacağı inancı sistemin temel dinamiğini oluşturmuştur (*Sizin en hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmeyeninizdir*, Ramuz-ul Ehadis, 1982: 282). Buna göre ahi işinde sebat etmeli, mesleğini bütün bağlılık ve konsantrasyonu ile üstad/ustasından öğrenmeli, bu konuda azami çabayı göstermelidir. Aksi takdirde çalışmalarının sonucu beyhudedir (Bayram, 1995: 55). Ahilikteki istihdam anlayışını benzeri şekilde sürekli eğitim ve *uzun süreli istihdam* olarak Japonlarda da görmek mümkündür.

Ahilikte temel politikaları ve kuralları aynı olmakla birlikte her sanat dalı ve kadememin kendine mahsus örf ve âdetleri ile merasim, davranış ve yaşayış kurallarının bulunduğu görülmektedir. Ahilik anlayışına göre toplumun huzur ve refahı için ihtiyaç duyulan meşru bütün meslek/sanatların yaşatılması şarttır. Bunun için her ne gerekiyorsa mutlaka yapılmalıdır.

Ahilik anlayışında aynı mesleği icra eden esnaf/sanatkârın belirli lokasyonda toplanması esas alınmıştır. Büyük şehirlerde açık ya da kapalı *çarşılar* oluşturulmuştur. Kayseri’de oluşturulan *sanayi sitesi* (Bayram, 1995: 51-52; Ekinci, 1989: 46) bu konuda önemli örneklerdendir. Belirli esnaf/sanatkâr grubunun oluşturduğu bu *çarşı/mahalleler* yakınında cami ve zaviyeler de oluşturulmuştur. Ahilik kültüründe cami ve zaviyelerin eğitici fonksiyonlarının üst düzeyde olduğu görülmektedir.

2.2. Ahilik Sisteminde İKY Temel Fonksiyon/Süreçlerinin Yönetimi

Ahilikte çalışma ilişkileri İslam ahlakı değerleri üzerine inşa edilmiştir. Bu durum İKY politikalarının oluşturulması dâhil tüm faaliyet, ilişki ve süreçleri kapsar. İKY süreç/fonksiyonları buna göre planlanır ve yönetilir. Bunun sonucu oluşan manevi ortam/iklim işyerini tüm paydaşlar açısından cazibe merkezi haline getirir. Ahilikte İKY’nin amacı meslekte ihtisaslaşmadan öteye bireysel ve örgütsel anlamda ahlaki

davranış kazanmayı ifade eder. Ahlaki davranış bireysel ve örgütsel başarının da anahtarı durumundadır (Ünsür, 2019: 103-105).

Ahilik sisteminde çalışma ilişkileri günümüzde olduğu gibi çıkar temelli değil karşılıklı güven ve sadakate dayalı olarak yürütülmüştür. Bu yönde pusula ise İslam ahlakı olmuştur. Bu durum fütüvvetnamelerle uygulama örneklerinde açıkça görülmektedir.

2.2.1. Seçme ve İşe Alma

Seçme ve işe alma, işyerlerinin belirli zaman dilimlerinde faaliyet alanlarına uygun yetkinlik ve niteliklere sahip bireyleri belirleyip/bulup işyerine kazandırma sürecidir (Bingöl, 2010: 201; Mondy, 2017: 110). Adaylar için ise en uygun iş ve işyerini araştırma ve bulma bu sürecin bir diğer yönünü oluşturur. Bu nedenle seçme/işe alma ya da uygun işi bulma İKY'nin en kritik süreci olarak değerlendirilir. Bu anlayışın ahilik uygulamasında da etkili olduğu görülmektedir. İşe alınacaklarda kabiliyet olarak işe uygunluk yanında *ahlaki yeterlilik* de aranmış, hatta ön plana çıkarılmıştır. Bu nedenle işe alımlarda adayın ahlaki yeterliliği üzerinde kapsamlı araştırmalar yapıldığı, nihai kararın da ona göre verildiği görülmektedir. Günümüz güvenlik araştırmasına benzer bu araştırma sürecinin bazen uzun zaman alabildiği bilinmektedir (Ekinci, 1989: 25).

Ahilik sistemi kişiye değer verme (onurlandırma) ve onu sürekli motive etmeyi prensip edinmiş, işe girişten usta olup dükkân açma ruhsatı elde edinceye kadarki bütün süreçleri törenlerle desteklemiştir. İşe ilk girişte şerbet içme (şurb), şed/peştamal kuşanma, şalvar giyme uygulaması bunlardandır (Kazıcı, 1988: 541). Esnaf birlikleri (*dâhili üyeler*) yamak, cıрак, kalfa ve ustalardan oluşmuştur. İşe başlamada olduğu gibi terfilerde de liyakat ve ehliyet şartı aranmıştır. Bu husustaki yaklaşımlarının temelini *Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder* (Nisa Suresi, 4:58) ayeti oluşturmuştur. Ayete göre hak edene hakkını vermek, bu konuda adil olmak (liyakati gözetmek) Müslüman insan (ahi)'nin temel görevidir (Karaman vd., 2020, 81-83). Ahilikte işyeri açabilmek belirli kurallara bağlanmıştır. Liyakat ve ehliyet bunların başında gelir. İşyeri sayısı ve üretim kapasitesi ihtiyaca göre belirlenmiş, arz-talep dengesi planlamada özenle gözetilmiştir. Sisteme dâhil olacak kişilerde (cıраklar) fütüvvetnamelerde yer alan prensiplerden en az 140 tanesini bilmesi ve benimsemiş olması şartı aranmıştır. Kariyer gelişimine göre (kalfalık, ustalık) bu konudaki beklenti ve sorumluluk düzeyinin de arttırıldığı görülmektedir. Fütüvvetnamelerde *vefa, doğruluk, güven, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat etme ve onları doğru yola sevk etme, affedici olma, tövbe* mutlaka sahip olunması gereken ortak değerler olarak sayılmış; *içki, zina, yalan, gıybet, hile* vb. davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebepler olarak sıralanmıştır (Kazıcı, 1988: 541).

Ahilik sistemi kişileri yeteneklerine uygun iş/mesleklerle buluşturma, gerekli bilgi, deneyim ve motivasyonla destekleme, yeteneklerin

sergilenmesine fırsat verme bakımından (İslami değerler/dinamiklerle bezenmiş, özgün) sade ancak etkili bir İKY modeli olarak görülmektedir.

2.2.2. Eğitim ve Geliştirme

Eğitim, çalışanların yetkinlikleri ile örgütsel performansı geliştirmeye yönelik planlı çabaları ifade eder (Çetin vd., 2015: 93; Mondy, 2017: 166; Noe, 1999: 4). Bunun sonucu bireyin işini daha iyi yapma yeteneği gelişir, özgüveni artar ve performansı yükselir.

Bireysel ve örgütsel açıdan maddi ve manevi gelişimi bütünleşik olarak ele alan ahiliği aynı zamanda bir eğitim-öğretim örgütlenmesi olarak tanımlamak mümkündür. Eğitimler ücret ve kariyer sistemi ile de ilişkilendirilmiştir. Eğitimlerle dindar, ahlaklı, mesleğinde yetkin, kendisini sürekli geliştiren, sorumluluk duygusuna sahip iyi bir iş insanı ve iyi bir yurttaş yetiştirmek hedeflenmiştir (Ünsür, 2020/a: 314). Dünya-ahiret dengesini (*Sizin en hayırlınız ahireti için dünyasını, dünyası için de ahiretini terk etmeyeninizdir*, Ramuz-ul Ehadis, 1982: 282) esas alan bu sistemde eğitim bilgi ve ahlaki açıdan kişisel ve mesleki gelişimi ifade eder. Meslek eğitimi sadece üretimi değil, aynı zamanda pazarlama ve satış erkân ve adabını da kapsar.

Ahilikte mesleki başarının temelinde erken dönemde (on yaş altı) başlayan genel ve beceri eğitimleri ile birlikte *ahlak eğitimi* de önemli rol oynamıştır. Genel geçer olan bu anlayışın günümüz işletmeleri için de başarı ve sorun çözüme kritik faktör olduğunda şüphe yoktur. Yapılan araştırmalar, kapitalizmin de etkisiyle ahlaki açıdan sorunlar yaşayan günümüz işletmelerinde, ahlak temelli eğitim programları ile desteklenen güçlü ahlak kültürünün ahlaki olmayan tüm davranışlarda %75'lik bir azalmaya neden olduğunu göstermektedir (DeCenzo et al., 2017: 20).

Ahilik sistemi eğitimleri *iş başı ve iş dışı* olarak tasnif edilebilir. Eğitimlerin birbirini bütünleyici bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. İşbaşı eğitimlerini bu günkü formen nezaretinde yapılan eğitimlere benzetmek mümkündür (Uçkun vd., 2018: 1027). İş dışı eğitimlerin ise *zaviyeler* ile *mektep* ve *medreselerde* gerçekleştirildiği görülmektedir. Kırsal kesimlerde ise bu fonksiyonu *yaren evlerinin* icra ettiği görülmektedir. Ziyafet ve üç günler toplantıları (TESK, 1973: 61-64) gibi günümüz işyeri-mekân dışı/açık hava (outdoor) etkinliklerine benzer etkinliklerin de rahatlatıcı niteliği yanında eğitici fonksiyonu olduğu bilinmektedir. Her biri plan ve program dâhilinde yürütülen bu faaliyetlerde katılımcıların yaş, statü/unvan, bilgi düzeyi vb. göz önünde bulundurulduğu, ihtiyaç analizleri yapıldığı ve eğitimlerin etkinliğine yönelik değerlendirmelerin ise ihmal edilmediği anlaşılmaktadır (Ünsür, 2020/a: 315-317). Mesleki konuları içeren eğitimler işbaşında uygulamalı olarak gerçekleştirilirken sosyal ve kültürel eğitimler zaviyeler, medrese/mektep, cami, yaren evleri gibi ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Terfi törenleri de eğitici özelliği bulunan etkinlikler arasında yer alır. Onurlandırma ve ödüllendirme amaçlı bu toplantılarda

genel ve meslek ahlaki değerleri ile bunlara uymanın öneminin hatırlatılır, birtakım öğütlerde bulunulurdu. Eğitim ortamları ve bunlara erişimin her yönüyle beklentileri karşılayabilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Eğitimlere katılım için ustanın şahitliği ve güvence vermesi şart kılınmıştır. Eğitimlerde dini, ahlaki, edebi, öğütsel eserlerle menakıb, siyer-i nebi gibi kitaplar okunur, sohbetler yapılırdı. Zaviyelerde okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim, edebiyat, Türkçe ve Arapça dilbilgisi, güzel yazı ve musiki gibi dersler de verilirdi. Divan edebiyatı şairi Baki (1526-1600)'nin de bir saraç çırağı iken bu eğitimlerden geçtiği bilinmektedir (Ekinci, 2008:78). Eğitim faaliyetleri alanında uzman kişilerce yürütülmüştür. Zaviyelerde ders verenlere *muallim ahi/pir* ve *emir* denilmiş, buralarda şehrin kadısı ve müderrisler gibi üst düzey zevat da ders vermişlerdir (Köprülü, 1981: 402). Zaviyelerde verilen derslerin ortam/atmosfer etkisi nedeniyle medreselere göre daha verimli olduğu görülmektedir.

Eğitimin etkinliği sadece eğitimci ve ortama değil, aynı zamanda kullanılan materyal ve yöntemlere de bağlıdır. İslam ideal ve uygulamalarını esas alan ahilikte Hz. Muhammed (SAV)'in kullandığı, günümüzde de kullanılan yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir. Dikkat çekici ifadelerle söze başlama, konuya uygun üslup ve ifadeleri tercih etme, tedric (görece), kıssalardan yararlanma (vak'a), benzetme (teşbih), karşılaştırma (mukayese), örnek alma (rol-model), isticvab, tekrar vb. bu yöntemlerin başlıcalarındandır (Kandemir, 1979: 373-400; Kaya, 2013: 47-49). Ayrıca günümüzde uygulanan aktif öğrenme, öğrenci merkezlilik, okul dışı eğitimi gibi yöntemlerin de kullanıldığı görülmektedir

Ahilik teşkilatı/mesleğine ilk intisap edenlere mesleki ve ahlaki eğitimleri için *yol arkadaşı/yol atası* ismiyle anılan kişiler görevlendirilir, bu kişiler nezaretinde gerçekleştirilen eğitimler neticesinde *ahi* unvanı kazanılırdı. Teşkilat/mesleğe ilk girenlere günümüzdeki oryantasyon eğitimine benzer eğitimler verilir, çalışma arkadaşları ve çevre tanıtılır bilahare işe başlatılırdı. Bu sürede kendisine ücreti de ödenirdi. Çıraklık eğitimi için medrese/mekteplerde de bölümler mevcuttu (Tabakoğlu, 2008: 43-45; Yeşil vd., 2020: 84-86).

Teşkilat olarak eğitime verdiği önem ve bu alandaki maddi/manevi yatırımları göz önünde bulundurulduğunda, ahiliğin devletin eğitim yatırım maliyetlerini büyük ölçüde üstlenmiş bir sivil toplum kuruluşu olduğu söylenebilir.

2.2.3. Ücret Yönetimi

Ücret; bedeni ya da fikri emeği ile üretime katkısı karşılığında emek sahibine (çalışan) ödenen bedeldir. Başka bir ifade ile işyerinin kâr ve zararına bağlı olmaksızın işverenin emek sahibine üretilen malın satışını beklemeden ödenen ve miktarı önceden belirlenmiş bir gelirdir (Zaim, 1997: 196-197).

Ücretin belirlenmesinde *adalet* (emeğin hakkını verme), *ihsan* (hak edişin üzerinde yapılan ödemeler/sosyal yardımlar) ve *uhuvvet* (işçi-işveren ilişkilerinde kardeşlik anlayışı) kavramları esas alınmalı, çalışanın yetenek, bilgi, beceri ve deneyimi, harcadığı emek, işin süresi, işin niteliği vb. göz önünde bulundurulmalıdır. Ücretler çalışanın saygınlığını ve insanca yaşamasını sağlayacak düzeyde olmalıdır (eş-Şerif, 1986: 240-259; Karaman, 1981: 54).

Ahilik sisteminde, diğer alanlarda olduğu gibi, ücret politikalarının esnaf birliği tarafından belirlendiği görülmektedir (Tabakoğlu, 2008: 43). Mesleki bakımdan gelişen ve beklenen ahlaki olgunluğa erişen ahinin ücreti de buna paralel olarak arttırılmakta idi.

Ücretlerin hakkaniyetin gözetilerek adaletle belirlenmesi ve piyasa şartlarına uygunluğu önemlidir. Ayrıca ücretlerin birtakım sosyal destek programları (sosyal paket, giyim, yakacak, temizlik malzemesi, bayram ikramiyeleri vb.) ile desteklenmesi çalışan motivasyonu, güven, bağlılık, iş verimliliği vb. açısından önemlidir. Ahilik modeli uygulama dönemi geneline bakıldığında ücretlerin piyasa şartlarına (satın alma gücü) göre iyi düzeyde olduğu görülmektedir (Çağatay, 1997: 105-110; Ünsür, 2005: 582). Ücretleme politikasının temelini ise sosyal ücret anlayışı oluşturmuştur. Bu kapsamda barınma (evi olmayanlara), iaşe, yakacak vb. aynı/nakdi ödeme/yardım uygulamalarının mevcut olduğu bilinmektedir.

2.2.4. Performans Yönetimi

Performans; yapılan iş, uygulama, icraat, başarıma arzusu, başarı demektir. Örgüt ve çalışanların verimliliğini hedeflenen düzeye çıkarmayı amaçlayan bir süreci ifade eder. Performans yönetimi yönetici ve çalışanın beklentilerini birbirine aktardıkları, yönetimin desteği ile planlanan hedeflere ulaşmaya çalıştıkları, yöneticinin etkili geri bildirim sağladığı ve sürecin sonunda değerlendirme yaptığı bir sistemdir (Mondy, 2017: 198; Uyargil, 2017: 3). Performans değerlendirmesi çalışanın işe/işyerine sağladığı katma değer belirlenmesi ve buna göre gelişiminin sağlanmasında önemli bir araçtır.

Performans kriterleri sadece iş sonuçlarını değil, aynı zamanda ahlaki değerlere ilişkin unsurları da içermelidir. Ahilikte davranış ve üretim standartları performans kriterlerinin temelini oluşturmuştur. Bu konuda oldukça titiz davranıldığı, aksine davranış ya da performansın sistem dışı bırakılma (işten atılma/meslekten men) gibi cezai müeyyidelerle sonuçlandığı bilinmektedir. Ustalar için kalfalar, kalfalar için çırak ve yamaklar yetiştirme durumunun da başlıca performans kriterleri arasında yer aldığı, ayrıca ustalara işyeri açma izni verilmesinde çıraklık ve kalfalık performansının gözetildiği görülmektedir (Ekinci, 1989: 41).

Performans verileri başta çalışanın bireysel ve mesleki gelişimi için planlama sürecinde olmak üzere ücretleme ve kariyer planlamada kullanılması gereken önemli bilgilerdir. Ahilik sistemi bu bakımdan

değerlendirildiğinde sürecin başarılı şekilde yönetildiğini söylemek mümkündür.

2.2.5. Kariyer Yönetimi

Kariyer; bireyin hayatında yer alan işle ilgili tecrübeler dizisidir (DeCenzo et al., 2017: 196; Klatt et al. 1985: 381). Kariyer yönetimi, diğer İKY süreç/fonksyon ve faaliyetlerini de içine alan, bireyin ilgi ve yetenekleri ile örgütsel fırsatların eşleştirilmesi suretiyle bireysel ve örgütsel başarı elde edilmesini hedefleyen ve süreklilik gerektiren faaliyetler bütünüdür (Erdoğan, 2003: 15; Dündar, 2013: 270).

Ahi esnaf birliklerinde çalışanlar *yamak*, *çırak/yiğit*, *kalfa* ve *usta/üstat* unvanına sahiptiler. İşe alımda olduğu gibi yükselmeye de *liyakat* ve *ahlaki olgunluk* en önemli kriter olarak belirlenmişti. Bu konuda kurallar ve teamüllere göre hareket etmek her düzeyde herkes için zorunlu idi (Ülgener, 2006: 106). Ustalığa yükseltme ve dükkân açma merasimleri ortalama beş-altı yılda bir yapılır, dükkân açma izni piyasada oluşan talebe göre esnaf şeyhinin isteği ile kadılık makamı tarafından verilirdi. Meslek erbabının işsiz kalmasına fırsat vermemek için dükkân sayısı ve üretim araçlarının sınırlandırıldığı görülmektedir (Tabakoğlu, 2008: 44).

Ahilik İKY sisteminde kariyer yönetimi güçlü bir şekilde performansla ilişkilendirilmiş, kariyer basamaklarında ilerleyiş maddi ve manevi performansa bağlı kılınmıştır. Basamağın en altında *yamaklar* bulunmakta idi. On yaş altı bireylerden oluşan yamaklar iki yıllık yamaklık dönemini başarı ile tamamlaması halinde törenle *çıraklığa* terfi ettirilirdi. Çıraklık dönemini her yönüyle başarı ile tamamlayanlar ise ustasının icazeti ile kalfalık sınavına girer, başarılı bulunması halinde *kalfalık* unvanını elde ederdi. Çıraklık süresi genellikle 1001 gün olarak belirlenmişti. Ancak kuyumculuk gibi incelikli mesleklerde bu sürenin yirmi yıla kadar uzayabildiği görülmektedir (Şimşek, 2000: 28). Kalfalık süresi ise asgari üç sene idi. Bu sürede beklenen başarıyı sergileyen, en az üç çırak yetiştiren ve nihai olarak sunduğu eseri ustalar meclisince değerli bulunan kalfaya *usta/üstat* unvanı verilirdi. Ayrıca, usta olabilmek için kalfalık süresince hakkında hiç şikâyet bulunmaması, kendine verilen görevleri gereğince yerine getirmiş olması, geçimli/uyumlu olması, mesleğine bağlı olması, müşterilere karşı iyi davranması, dükkân açma izni verildiği takdirde kendisi hakkında maddi ve manevi bakımdan başarılı olabileceği kanaati oluşması gibi performans kriterleri bulunmakta idi (TESK, 1973: 68). Düzenlenen törende esnaf şeyhinin peştamal kuşatmasıyla da bu süreç tamamlanmış olurdu. Ancak kariyer süreci burada sona ermeyip *esnaf şeyhliğine*, hatta en üst mertebeye olan *seyh-ül meşayihliğe* (bütün esnaf birliklerinin başkanı) kadar yükselebilmek de mümkündür (Tabakoğlu, 2008: 43).

Ahilikte terfi için sadece mesleki yeterlilik kâfi görülmemiş, dürüstlük, haram-helal konusunda duyarlılık, müşteriyi aldatmamak gibi ahlaki erdemler de gözetilmiştir (Sevinç, 1992: 103). Görev unvanı ne olursa olsun mesleki ve ahlaki bakımdan beklenen performansı

gösteremeyenlerin ise işten çıkarıldığı bilinmektedir. Terfi sürecinde önemli kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen törenlerin söz konusu birey ile işinde yükselme arzusunda olan diğer çalışanlar bakımından teşvik ve motive edici önemli bir fonksiyona sahip olduğu görülmektedir.

2.2.6. Koruma (İş Sağlığı ve Güvenliği)

Sağlık; çalışanların fiziksel ve duygusal hastalıklarının bulunmaması, güvenlik ise; çalışanların işten kaynaklanan kazalar sonucu yaralanmalardan/ölümlerden korunması demektir (Mondy, 2017: 278). İş sağlığı ve güvenliği (İSG) ile ilgili sorunlar yönetim yaklaşımları, çalışma şartları, ortam ve çalışan davranışlarındaki tutarsızlık, duyarsızlık ve önleyici tedbirlerin yeterli olmaması ya da alınmamasından kaynaklanır.

Ahilik modelinde büyük ölçüde risklerden arındırılmış olması ve ilişkilerin kardeşlik/baba-evlat, manevi sorumluluk temeline dayalı olması nedeniyle işyerlerinin İSG bakımından hijyenik olduğu, çalışanların her yönden sağlığı ve güvenliğini olumsuz etkileyebilecek tutum ve davranışlardan kaçınıldığı, işyeri sahibi/ustaların bu konuda duyarlı davrandığı söylenebilir.

Çalışanların korunması sadece onların sağlık ve güvenlik bakımından gözetilmesini ifade etmez. Aynı zamanda onların işyerlerinde maddi ve ruhsal bakımdan bütünlüğünün korunması yanında işyeri dışındaki yaşamı ile ilgili ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmaya da gerektirir. Ahilik sisteminde uhuvvet ve dayanışma ilkesinin gereği olarak bu yönde önemli organizasyonlar oluşturulduğu görülmektedir. Her birliğin *orta sandığı, esnaf sandığı, esnaf vakfı* olarak isimlendirilen yardımlaşma ve dayanışma organizasyonları vardı ve ihtiyaçlar buralardan karşılanırdı. Teşkilat üyesi iken herhangi bir nedenle çalışamayacak duruma gelenlere harici üyeler denilirdi. Bunlar emekliler (yaşları nedeniyle çalışamayacak duruma gelmiş ustalardır, dükkânları kalfaları tarafından işletilir, kazançları devam eder), güçsüzler ile engelli ve hasta olup çalışamayacak durumda olanlardır. Sisteme üye olduğu halde güçsüzlüğü, engeli ya da hastalığı nedeniyle çalışmayıp bir kazançtan yoksun olanlara esnaf sandığından düzenli yardım yapılır, buna esnafın bireysel yardımları da dâhil olurdu (Ekinci, 1989: 26-27; Soykut, 1978: 96-97; TESK, 1973: 67).

3. Sonuç

Ahilik sisteminde ahlaki değerlerin bireysel, iktisadi ve sosyal hayatın bütün evrelerinde olduğu gibi İK süreçlerinin yönetiminde de titizlikle gözetildiği ve uygulandığı, elde edilen başarıların ise buna endeksli olduğu görülmektedir. İK süreçlerinin tamamı insanı merkeze alan, ona değer veren ve değer katan bir yaklaşımla yönetilmiş, bunun sonucu hem kişisel hem de örgütsel gelişim ve başarı elde edilmiştir. Bu nedendir ki günümüzde adı geçen modelin başarı nedenleri farklı boyutlarıyla araştırmalara konu edilmektedir. Günümüzde sıklıkla yaşanan İKY sorunlarının temelini işverenlerin iktisadi beklentilerinin (kâr arzusu) İK

değerleri üzerine çıkarılmış olması ile yönetimde ahlaki değerlerin göz ardı edilmesinin oluşturduğu bilinmektedir. Bu tür anlayış ve yaklaşımların İKY açısından ortaya çıkardığı sorunlar ise şu şekilde sıralanabilir (Ünsür, 2019: 108-109);

- Temel insan haklarına yönelik ihlaller,
- Fırsatlardan eşit yararlanamama,
- Ayırımıcı/kayırmacı yaklaşımlar, ön yargılar,
- Çıkar çatışmaları,
- Haksızlık olarak değerlendirilebilecek uygulamalar (iş yüklerinin dağıtımı, ücretlerin zamanında ödenmemesi, eksik ödemeler vb.),
- Kişisel, örgütsel ve toplumsal değer yargılarını yok sayma/önemsememe,
- Mahremiyete (özel yaşamın gizliliği) yönelik hak ihlalleri,
- Standart yaklaşımlar (kişi ve iş yeri farklılıklarının gözetilmemesi),
- Güven duygusunun zedelenmesi,
- Sağlık ve güvenlik sorunları (iş kazası ve meslek hastalıkları, risk yönetimindeki eksiklikler) vb.

Ahilik sistemi İKY uygulamalarına bakıldığında, yukarıda sıralanan sorunların oluşmasını önleyici tedbirlerin alındığı, fütüvvetnamelere buna yönelik prensipler konulduğu görülmektedir. Bunları kişi (çalışan) ve örgüt (işyeri/işveren) yükümlülükleri olarak iki kategoride değerlendirmek mümkündür.

Bireysel yükümlülükler;

- Yetenek/yetkinliklere uygun meşru bir iş ve mesleğe sahip olmak (bu yolun peygamberler yolu olduğu inancı ile hareket edilmiş, her türlü destek sağlanmıştır),
- Usta nezaretinde sanatın inceliklerini öğrenmek (uzmanlaşmak) ve korumak (sanatın sırrını herkesle paylaşmamak),
- Birden fazla işe meyletmemek (bir meslekte uzmanlaşmak),
- Mesleğinde sebat etmek, performansını bütünüyle işine yansıtma ve ilerlemek için çaba göstermek,
- Her konuda dürüst olmak,
- Hırs etmemek, kanaatkâr olmak (dengeli davranış),
- Sanatında ve davranışlarında ustası ve mesleğin pirlerini örnek almak,
- Bilgili olmak, bilginleri sevmek (sürekli öğrenme, bilgilerini yeri ve zamanında kullanmak, gerektiğinde paylaşmak),
- İş ve mesleği ile gurur duymak (aidiyet),
- Mesleğin yüzünü ağartacak kalitede üretimde bulunmak,
- Kimseyi incitmemek (*fütüvvet oldur ki insan veya hayvan hiç kimse ondan incinmeye, gözsüz, dilsiz, kulaksız, elsiz ve ayaksız gibi ola..*),
- Ahlaki değerlerle bütünleşmek, işi ve davranışlarına bu durumu yansıtma, ilişkilerde alçak gönüllü olmak.

Örgütsel yükümlülükler ise;

- İnsanı en önemli değer olarak görmek (İKY'nin temelini bu anlayış oluşturmalı, çalışma ilişkileri ahlaki ve insani zeminde yürütülmelidir),
- Çalışma şartlarını ve ortamı maddi ve manevi bakımdan işin rahat ve huzur içinde icra edilebileceği nitelikte düzenlemek, her türlü riskten arındırmak,
- Etkili bir İKY için bireysel ahlak kadar örgütsel ahlakın da önemli olduğu gerçeğini unutmamak,

- İşleri adaletle dağıtmak (iş yükü dengesi),
- Nitelikli işgücü (çırak, kalfa) yetiştirmenin işyeri/işveren/usta bakımında en önemli ödev olduğu bilinci ile hareket etmek (kişisel-mesleki eğitim ve geliştirme faaliyetleri ihtiyaca uygun olarak, ücretsiz ve süreklilik arz eden bir şekilde uygun ortamlarda sunulmuştur),
- Yüksek performansı teşvik ve takdir etmek (ödüllendirme-terfi törenleri bu kapsamdadır),
- Kariyer yollarını açık tutmak ve çalışanları bu konuda desteklemek,
- Ücretlemede adaleti gözetmek, ihtiyaç sahiplerini sosyal ücretlerle desteklemek,
- Çıkar çatışmasına neden olabilecek yaklaşımlardan kaçınmak,
- Rekabeti değil, nitelikli üretimi teşvik etmek,
- Bilgiyi paylaşmak ve korumak (şeffaflık ve gizlilik ilkesi),
- İlişkilerin temeline güveni oturtmak, güveni zedeleyici davranışlardan kaçınmak,
- Sağlık sorunları nedeniyle çalışamayacak duruma gelenleri gözetmek.

Özetle; ahiliğin, uzun süreli/sürekli istihdam politikası sayesinde çalışma hayatında işi ve işyerine bağlı, kendini işi/mesleğine adanmış, sürekli kendisini geliştiren, ahlaklı ve maharetli/ sanatkâr işgücünün yetiştirilmesi ve işgücü piyasasına kazandırılması bakımından önemli işlevler görmüş başarılı bir İKY modeli olduğu ve günümüz açısından değerlendirilmesi gereken önemli yönleri bulunduğu açıkça ortadadır. Ahiliğin başarısındaki temel faktörün ahlaki değerlere dayalı, özenle gerçekleştirilmiş iş tasarımı yanında insanı en önemli değer olarak ele alan yönetim anlayışı (değerlerle İKY) olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdünnafi, İ. (1307). Müntehabat-i nafie-i risale-i kuşeyriyye. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Andrews, K. R. (2005). Uygulamada ahlak: Şirket ahlakı (Harward Business Review). C. Engin (Çev.). İstanbul: MESS Yayınları.
- Anonim-II. Fütüvvetname. Marmara Üniv. Nadir Eserler Koleksiyonu, 12879/Y003.04.
- Araz, N., Günay, U., Tan, N., Toygar, K., Öksüz, E. & Seyidoğlu, B. (1994). 21. Yüzyılın eşiğinde örf ve adetlerimiz. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Barutçugil, İ. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Bayram, M. (1995). Ahi Evren tasavvufi düşüncenin esasları. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bikun, R. İ. (2004). İş ahlakı. A. Yaşar (Çev.). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Bingöl, D. (2010). İnsan kaynakları yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Blannchard, K. & O'connor, M. (1998). Değerlerle yönetim. Kader Ay (Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Buhari, Muhammed b. İsmail (1315). el-Camiu-s sahih. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Çağatay, N. (1997). Bir Türk kurumu olan ahilik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çetin, C., Arslan, M. L., & Dinç, E. (2015). İnsan kaynakları yönetimi, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

DeCenzo, D., Robbins, S. P. & Verhulst, S. L. (2017). İnsan kaynakları yönetiminin temelleri. C. Çetin ve M. L. Arslan (Çev. & Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Dransfield, R. (2000). Human resources management. Oxford: Heinemann Educational Publishers.

Durna, U. & Eren, V. (2005). Üç bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık, Doğu Üniversitesi Dergisi, 6(2), 210-219.

Dündar, G. (2013). Kariyer geliştirme, İnsan kaynakları yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

Ekinci, Y. (1989). Ahilik ve meslek eğitimi. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ekinci, Y. (2008). Ahilik. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Erdoğan, N. (2003). Kariyer geliştirme. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Erdoğan, N. (2018). Örgütsel ahlak: Örgütlerde iş ahlakı uygulamaları, N. Erdoğan, Ö. Torlak ve K. B. Tiryaki (Ed.). Temelleri ve uygulamalarıyla iş ahlakı içinde. İstanbul: İGİAD Yayınları.

eş-Şerif, Ş. A. (1986). İslam'da iş işçi ve ücret hukuku. M. Keskin (Çev.). İstanbul: İhya Yayınları.

Faroqhi, S. (2011). Osmanlı zanaatkarları. Z. Kılıç (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Gülerman, A. & Taştekil, S. (1993). Ahi teşkilatının Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Açıklama ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Gümüşhanevi, A. Z. (1982). Ramuz-ul ehadis. A. Bekkine (Terc.). İstanbul: Milsan Basımevi.

Hamel, G. & Breen, B. (2007). Yönetimin geleceği. F. Gülfidan (Çev.). İstanbul: MESS Yayınları.

Hamitoğulları, B. (1986). İktisadi kalkınmamızda ahiliğin anlamı ve önemi, Ahilik ve esnaf. İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayınları.

Hunt, S. D. & Morgan, R. M. (1994). Organizational commitment: One of many commitments or key mediating construct? Academy of Management Journal, 37(6), 1568-1587.

- Kandemir, Y. (1979). Örneklerle İslam ahlakı. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Karaman, H. (1981). İslam'da işçi-işveren münasebetleri. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (2020). Kur'an yolu: Türkçe meal ve tefsir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kaya, U. (2013). Değerler eğitiminde bir meslek teşkilatı: Ahilik. Değerler Eğitimi Dergisi, 11(26), 41-69.
- Kazıcı, Z. (1988). Ahilik. TDV İslam Ansiklopedisi, 1, 540-542.
- Klatt, L. A., Murdick, R. G. & Shuster, F. E. (1985). Human resource management. Ohio: Charles E. Merrill Company.
- Köprülü, M. F. (1981). Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. Ankara: DİB Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1986). Osmanlı esnafında oto kontrol müessesesi, Ahilik ve esnaf, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları.
- McHugh, F. P. (1992). İş ahlakı (Ethics). İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Mondy, R. W. (2017). İnsan kaynakları yönetimi. G. Tozkoparan & M. Çolak (Çev. & Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Noe, R. A. (1999). İnsan kaynaklarının eğitim ve gelişimi. C. Çetin (Çev.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. TDV İslam Ansiklopedisi, 13, 261-263.
- Pekolcay, N. (1986). İslami Türk edebiyatı metinlerinde ahiliğin anlam ve önemi. Türk kültürü ve ahilik, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Sabuncuoğlu, Z. (2011). İnsan kaynakları yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Sadeq, A. H. M. (2018). Islamic ethics in human resource management, International Journal of Islamic Management And Business, 7(1), 43-55.
- Sevinç, N. (1992). Osmanlı'nın yükselişi ve çöküşü. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Soykut, R. (1978). Esnaf kimdir?. Ankara: Esnaf Araştırma-Eğitim Merkezi Yayınları.
- Soykut, R. (1980). İnsanlık bilimi ahilik. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Stone, R. J. (2005). Human resource management. Australia: John Wiley and Sons.
- Ştefanescu, D. C. & Doval, E. (2010). Implications of ethical values on management. Review of General Management, 11, 36-41.
- Tabakoğlu, A. (2008). Ahilik ve iş ahlakı, İş ahlakı sempozyumu bildiriler kitabı içinde (37-52). İstanbul: İGİAD Yayınları.

- Taberani, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub (1415). Mu'cem-ul evsat. Tarık b. İvazullah b. Muhammed (Thk.). Kahire: Dar-ul Haremeyn.
- Taeschner, F. (1955). İslam orta çağında fütüvva, F. Işıltan (Çev.), İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası, 15 (1-4), 3-32.
- Trevino, L. K. & Nelson, K. A. (2011). Managing business ethics: Straight talk about how to do it right. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu-TESK (1973). Cumhuriyetin ellinci yılında esnaf ve sanatkâr. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Uçkun, G., Uçkun, S. & Üzüm, B. (2018). Türk kültüründe ahilik: İnsan kaynağı yetiştirmedeki yeri ve önemi, TÜRKKÜM uluslararası Türk kültürü ve medeniyeti kongresi, (1022-1030).
- Ülgener, S. F. (2006). İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası. İstanbul: Derin Yayınları
- Ünsür, A . (2005). Kütahya fincancılar esnafı anlaşması, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (50) , 575-589.
- Ünsür, A. (2019). İnsan kaynakları yönetimine ahlaki perspektif (İKY süreçlerinin ahlaki değerler açısından değerlendirilmesi), İş Ahlakı Dergisi, 12 (2), 95- 154.
- Ünsür, A. (2020/a). Ahilik sistemi değerleri yönetim ve eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, 18 (39) , 297-337.
- Ünsür, A. (2020/b). İş'te insan ve ahlak (İş ahlakı). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi (dem) Yayınları.
- Witteck, P. (1971). Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu. G. Yalter (Çev.). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Wright, P. (1994). İslami firmalarda örgütsel davranış, İş hayatında İslam insanı içinde (143-154). İstanbul: MÜSİAD Araştırma Raporları 9.
- Yeşil, R., Kart, M. & Aslander, M. (2020). Ahilik ve değer eğitimi modeli ADEM. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Zaim, S. (1997). Çalışma ekonomisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

KAPİTALİZM VE AHİLİK TARTIŞMALARINDA İSLAM İKTİSADININ YERİ

THE PLACE OF ISLAMIC ECONOMICS IN THE DISCUSSIONS OF CAPITALISM AND AKHISM

Mesut KAÇANOĞLU*

* Araştırma Görevlisi Dr. İktisat
Bölümü, İİBF, Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi
mesutkacanoglu@yahoo.com

ORCID ID:
0000-0003-0846-6799

*Res.Asst. Dr. Department of
Economics, Faculty of
Economics and Administrative
Sciences, Kırşehir Ahi Evran
University

Başvuru Tarihi/ Received:
09.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
06.11.2021

Özet

Ahilik Teşkilatı Osmanlı Devleti'nin iktisadi, sosyal, kültürel, dini ve hatta askeri hayatında önemli görevler üstlenmiştir. Ahilik, bir zihniyet, felsefe, dini bir kurum ve yaşam biçimidir. Günümüzde uygulanan iktisat politikaları kapitalizme dayanmaktadır ve bu politikalar ahlaki olmayan temeller üzerine kuruludur. Ahiliğin temeli İslami inançlara dayanır ve Ahilik iktisadında kapitalizmde yer edinmeyen ahlaki kaygılar önemli hale gelmektedir. Ahilik iktisadi sistemi kapitalizmden farklı unsurlar barındırması nedeniyle kapitalizmin sorunlarına karşı çözüm üretebilme potansiyeline sahiptir. Her ne kadar Ahilik sisteminin kapitalizme alternatif olduğu ileri sürülse de bu çalışmada Ahiliğin iktisadi bir sistem olmadığı ama İslam İktisat disiplinine ait önemli bir kurum olduğu ileri sürülecektir. Bu çalışmanın amacı Ahilik anlayışının kapitalizm karşısında alternatif bakış açısını ortaya koyarak, bu bakış açısının daha da ileri götürülmesi için İslam İktisadına olan gerekliliğin vurgulanmasıdır. İslami bir iktisadi hayatın araçlarının keşfinde kapitalizm ve İslam iktisadi karşılaştırmaları daha yararlı sonuçlar doğurabilir. İslam iktisadının uygulamaya nasıl yansıtacağı ise Ahilik ve benzeri İslam tarihindeki kurumlardan geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Kapitalizm, İslam İktisadı.

Abstract

Organization of Akhism undertook important tasks in the economic, social, cultural, religious and even military life of the Ottoman Empire. Akhism is a mentality, philosophy, religious institution and way of life. Economic policies applied today are based on capitalism, and these policies are based on unethical foundations. The foundation of Akhism is based on Islamic beliefs, and moral concerns that do not have a place in capitalism become important in Akhism economics. The Akhism economic system has the potential to produce solutions to the problems of capitalism because it contains different elements than capitalism. Although it is claimed that the Ahi system is an alternative to capitalism, it will be argued in this study that the Ahi-order is not an economic system, but an important institution belonging to the Islamic Economics discipline. The aim of this study is to highlight the alternative perspective of the Ahi organization against capitalism and to emphasize the necessity of Islamic Economics in order to take this perspective further. In the discovery of the means of an Islamic economic life, comparisons of capitalism and Islamic economics may yield more useful results. How Islamic economics will be reflected in practice goes through the Akhism and similar institutions in the history of Islam.

Keywords: Akhism, Capitalism, Islamic Economics.

“Ezerek, zorlayarak ve boğuşarak elde edilen her artık (fazla); günahla, utançla, yüzsuyu dökmekle, hayâsızlıkla, haysiyet düşüklüğüyle ve ırz lekesiyle kazanılan her kâr; miktarı büyük olsa da önemsizdir, çok olsa da değersizdir, yararlı görünse de yararsızdır. Lekesiz temiz kazanç ve bitkinliğe düşmeden elde edilen fazlalık, miktarı az olsa da tartıda hafif gelse de daha lezzetli, daha bereketli ve daha kazançlıdır”.

İbn-i Sina

Giriş

Osmanlı imparatorluğu uzun yıllar hâkimiyetini sürdürmüş önemli bir devlettir. Günümüzdeki devletler düşünüldüğünde 623 yıl ayakta kalabilecek belki de başka bir devlet yoktur. Bu açıdan ele alındığında bu devletin sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel yapısındaki bağlantılar bu sürenin uzunluğunda önemlidir. Bu çalışma kapsamında da Osmanlı'nın önemli bir kurumu olan Ahilik Teşkilatının (zihniyeti) iktisadi boyutu ele alınacaktır.

Osmanlı Devleti'nde Ahilik teşkilatlanmasının/zihniyetinin hâkim olduğu dönemde neredeyse 500 yıl, ikinci asr-ı saadet dönemi yaşanmıştır. Günümüzde ise gerek ülke içinde gerek ülkeler arasında önemli iktisadi, sosyal ve kültürel sorunlar yaşanmaktadır. Bu çalışmada savunulan ya da sorgulanan temel düşünce: günümüz insanının kapitalist iktisadi düzen içinde mutlu olmadığı, olduğunu düşünen küçük bir kesimin ise kapitalizmin tüketim kültürü içinde yok olduğudur.

Kapitalizmin savunuculuğunu üstlenen anaakım iktisat teorileri neo-klasik iktisadi düşünceyi esas almaktadır. Bu teorilerin yer aldığı grafiklerin tasarlanması ve arkasındaki matematiksel dünya mükemmeldir. Arz ve talep kesiştiğinde denge oluşmakta ve bu denge noktası üretilmesi gereken mal miktarını ve fiyatını belirlemektedir. Fakat sonrasında gerçek dünyanın bu şekilde işlemediği fark edilir. Gerçek dünyada grafikler yoktur. İnsanlar ne rasyoneldir nede onları görünmez bir el dengeye taşımaktadır. Örneğin ülke %5 büyümüştür. Ama görünmeyen bir yoksulluk, gelir dağılımında ortaya çıkan uçurumlar ve kapitalist tüketim ve kültür anlayışının paramparça ettiği bir toplum vardır.

Günümüzün mevcut iktisadi, sosyal ve kültürel düzeni toplumların isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu bilinçle Ahilik ve benzeri kurumlar, bu toplumsal yıkıntıyı aşmanın unsurlarının ipuçlarını bizlere verebilirler. Bu çalışmada ilk olarak Ahilik Teşkilatı tanıtılacaktır. Sonrasında Ahilik anlayışının iktisadi ilkelerine yer verilecektir. Ahilik iktisadının günümüz kapitalist sistemiyle farklılıklarına değinildikten sonra İslam İktisadı'nın içeriğine yönelik kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Ahiliğin bir iktisadi sistem olmadığı vurgusundan hareketle İslam İktisadı'nın geliştirilmesinde ve Ahilik Kurumu/zihniyeti benzeri kurumsal düzenlemelerin İslam İktisadı için gerekliliği tartışılacaktır.

1. Ahilik Nedir?

Ahilik denildiğinde aslında dar bir tanımla bir esnaf teşkilatı, günümüzün ticaret ya da esnaf ve sanatkârlar odası akla gelmektedir. Ama gerçekte bunun da ötesinde bir felsefe, yaşam biçimi, sivil toplum kuruluşu, bir okul, bir aile vb. birçok yönelimi de içinde barındıran bazılarına göre bir kurum bazıları içinde bir zihniyet, felsefe ve yaşam biçimidir.

Ahilik, İslamiyet'in değerleri ile Türk milletinin değerlerini birleştiren Türklere özgü bir esnaf teşkilatıdır (Özata ve Şener, 2019: 946). Ahilik, mesleki bir birliktelik olmanın yanında lonca ya da meslek odasından öte Müslüman toplum pratiğidir (Bergen, 2014). Osmanlı Devleti'nin uzun süre ayakta kalmasını sağlayan Türk Müslüman tarihinde önemli bir tecrübedir ki bu nedenle inceleme konusu yapılmalıdır.

Ahiliğin temel amacı güzel ahlaklı bir toplum oluşturmak ve toplumu ilgilendiren çok farklı alanlarda devlete yardım etmektir (Bozbayır ve Şener, 2021: 85). İnsanlığa hizmet etmeyi amaçladıklarından önce kendilerinin insan-ı kâmile yaklaşmaları gerekir. Ahilikte zengin/yoksul, üretici/tüketici millet/devlet ayrımı gözetmeden toplumda denge ve huzur hedeflenmiştir (Yücel vd., 2019: 197).

Ahi kelimesinin nereden geldiği ve nasıl tanımlandığına ilişkin iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre Ahi kelimesinin kökeni Arapça "erkek kardeşim" anlamına gelmektedir. Bir diğer görüş ise eski Türk eserlerinden türediği "Akı" sözcüğünün "k" harfinin yumuşamaya uğrayarak "h" harfine dönüştüğü yönündedir. "Cömert, eli açık, Ali cenap" anlamına gelmektedir (Özerkmen, 2004: 59).¹ İki farklı kültürün etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır (Elkatmış ve Demirbaş, 2013: 721). Kelimenin anlamından öte önemli olan kurumsal değişim sürecidir (Tatar ve Dönmez, 2008: 196-197).

Ahilik Teşkilatı değerlendirilirken "fütüvvet" geleneğinden bağımsız düşünülemez. Ahilik ve fütüvvet kavramları oldukça yakından ilişkili iki kavramdır. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler yerleşik hayata geçerken fütüvvet anlayışını benimsenmişler ve Ahilik ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

Fütüvvet² kelime kökeni olarak "feta"dan gelmektedir. Feta "genç, yiğit, cömert, delikanlı, cesur, mert" gibi anlamları vardır. Fütüvvet ise "yiğitlik, mertlik cömertlik, yardımseverlik" gibi anlamlar ifade etmektedir. Dolayısıyla İslami düşünceyle bağlantılıdır. Peygamberin ve din bilginlerinin önerdikleri ahlaki değerlerin bireyin davranışlarına yansımaları ifade etmektedir (Akçacı ve Özdemirci, 2014: 31; Yücel vd., 2019: 196). Fütüvvet anlayışı İslam'ın ilk zamanlarında kurulduğu düşünülen genç sanatkârların bir araya gelmesiyle oluşmuştur (Durak ve Yücel, 2010: 152).

¹ Ahilik kelimesinin anlamı için bakınız: Tatar ve Dönmez, 2008, 196-197, Durak ve Yücel, 2010, 152, Akgöz ve Ercan, 2017, 55, Özerkmen, 2004, 59.

² Fütüvvetin farklı anlamları için bakınız: Tatar ve Dönmez, 2008, 199.

Fütüvvet ve Ahilik toplumsal, kültürel, ekonomik, dini ve ahlaki alanlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Ahilik anlayışı fütüvvet geleneğiyle birlikte toplumsal yapıyı bir arada tutan tasavvufi özellikler barındıran bir kurumdur/örgüttür (Özerkmen, 2004: 58-59). Ahi birlikleri fütüvvet anlayışını kabul etmişler ve tekke ve zaviyeler aracılığıyla köylere kadar teşkilatlarını ulaştırmışlardır.

Fütüvvet ve Ahilik çok benzese de aynı şeyler değildir. Fütüvvet, Ahilikten önce mevcuttur ve genellikle Anadolu fütüvvetçiliğine Ahilik denilmektedir. Aynı sanılmasının bir nedeni, Ahilik kanunnamelerinin "fütüvvetname"³ olarak ifade edilmesindedir. Ahilik fütüvvet ehli insanlardan oluşan bir esnaf teşkilatlanmasıdır. Bu noktada Ahilik, fütüvvetten fazlasını içerir⁴.

Fütüvvet anlayışında insanın barındırması gereken erdemler ve askeri özellikler önemliyken, Ahilikte bunların yanı sıra esnaf yapılanması ve yönetim biçimi önem kazanır (Çeker, 2017: 86). Fütüvvet Teşkilatının her üyesine Ahi denilmemekte, Ahi olabilmek için meslek sahibi olmak gerekmektedir. Fakat Ahi olabilmek için aynı zamanda fütüvvet ehli de olmak gerekmektedir.

Ahi örgütünün toplumsal, kültürel ve felsefi özellikleri onu sadece bir örgüt olarak görmemizi engeller. Ahilik kurumu ele alınırken sadece bir meslek kuruluşu olarak düşünülürse, bu kuruluşun tarihsel toplumsal temelleri basitleştirilmiş olur. Ahilik Teşkilatı İslam dini esasları üzerine temellenen, yardımlaşmanın ve dayanışmanın önemli olduğu sadece bir esnaf teşkilatı değil toplumun tümüne, tüm alanlarda ulaşmaya çalışan bir yaşam şeklidir.

Ahiliğin temelleri 13. ve 14. yüzyılda Anadolu'da atılmıştır⁵. 20. yüzyıla kadar farklı şekillerde varlığını sürdürmüştür. Esnaf ve sanatkârlar başta olmak üzere halka dürüstlük, adalet, doğruluk gibi erdemler kazandırmayı hedeflemiştir. Ahi Evran⁶ tarafından kurulan birliktelik, başta Kırşehir, Kayseri ve Konya gibi şehirlerde esnaf birlikleri olarak kurulan bir sosyo-ekonomik teşkilatlanmadır (Yücel vd., 2019: 195, Öztürk, 2015: 1).

³ Fütüvvetnamelerde Ahilerin uyması gereken prensiplerine yer verilir. Bunlar din temelli ahlaki ilkeleri kapsar. Dolayısıyla Ahiliğin esasları, yani ticaretin kuralları belirlenir (Karagül, 2018, 269). Fütüvvetnameler, kanun niteliğinde olup ahilerin ahlak anlayışına kaynaklık ederler. 10. yüzyıldan itibaren yazıldığı görülen bu kanunnameler Türk-İslam toplumlarının iktisadi hayatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Her Müslümanın uyması gereken adap ve erkan kurallarını içermektedir (Erdem, 2021: 27-28).

⁴ Ahilik-fütüvvet ilişkisinde farklı yaklaşımlar için bakınız Özerkmen, 2004: 60-64, Tatar ve Dönmez, 2008: 197, Yücel vd., 2019: 196.

⁵ Ahiliğin tarihsel gelişimi için bakınız Özerkmen, 2004, 65-67.

⁶ Ahi Evran'ın asıl adı Şeyh Nasıruddin Ebul-Hakayık Mahmut Bin Ahmet el Hoyri'dir. Orta Asya'dan göç eden bir ailenin çocuğudur. Ahi Evran farklı medreselerde fıkıh ve tasavvuf dersleri almıştır. 1206 yılında Anadolu'ya gelerek Kayseri'de Ahiliğin temellerini atmıştır (Özerkmen, 2004: 63, Karagül, 2018: 266).

Selçuklu hükümdarı I. İzzettin Keykavus ve Alâeddin Keykubat döneminde Ahilik Anadolu'da gelişmeye başlamıştır. I. İzzettin Keykavus fütüvvet örgütüne dahil olmuş ve benzer şekilde oğlu Alaeddin Keykubat da bu kuruma sahip çıkmıştır. Böylece Moğol istilasından kaçıp Orta Asya'dan göç eden Türkmenlerin anlayışlarıyla fütüvvet anlayışı harmanlanıp Ahilik Teşkilatı meydana gelmiştir. Moğol istilasından kaçan "Alimler, dervişler ve mutasavvıflar" Anadolu'nun Türkleşmesine ve Ahiliğin temellerinin atılmasına hız kazandırmıştır. Bu dönemde Fütüvvete dayalı teşkilatlanma biraz da tasavvufi bir özellik kazanarak önemini arttırmıştır (Özerkmen, 2004: 64-69, Arslan, 2015: 250, Akçacı ve Özdemirci, 2014: 32).

Ahilik, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen göçebe Türklerin kent hayatına alışmasında önemli roller üstlenmiştir. Göç edenlerin sanat ve ticaret hayatlarında yeni bir çalışma kültürü oluşmasında yardımcı olmuştur. Esnaf ve zanaatkârlar tek bir örgüt altında toplanarak ahlaki, mesleki ve askeri bir eğitim almışlardır (Durak ve Yücel, 2010: 153). Ahilik Teşkilatı Anadolu'nun İslamlaşması döneminde, siyasi, toplumsal ve iktisadi kalkınmanın tesisindeki önemli unsurlardan biridir. Türk İslam medeniyetinin önemli bir kurumu, İslami düşünceyle temellenen ahlaki duyguları ön plana çıkaran bir teşkilat niteliğindedir (Yücel vd., 2019: 195-201).

Osmanlı Devleti'nde⁷ Ahilik Teşkilatı'nın 500 yıl önemli etkileri olmuştur. Osmanlı'nın güçlenmesinde ve gücünü korumasında temel unsurlardan biridir. Ayrıca günümüz Türkiye'sindeki birçok kuruluşun⁸ temelleri Ahilik Teşkilatı'na/ zihniyetine dayanmaktadır (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 67).

Ahiler⁹ 1727 yılında Gedik isimli yeni düzenlemeye kadar uygulama alanı bulmuşlardır. Osmanlı büyüdükçe toplumdaki gayri Müslim sayısı artmış

⁷ Osmanlı Devletinin kuruluşunda da Ahiler önemli görevler üstlenmiştir. Örneğin Osman Bey'in kayın pederi ve hocası Şeyh Edebali'nin etrafında Ahiler yoğunluktadır.

⁸ Ahilik Teşkilatı günümüzün SGK, esnaf ve sanatkârlar odası, kooperatifçilik, sendikacılık belediyeçilik ve iş ahlaki prensiplerinin öncüsü olmasının yanı sıra ticaret odalarının, sanayi odalarının, eğitim kurumlarının ve Türk Standartları Enstitüsü'nün temelini oluşturmaktadır (Öztürk, 2015: 1-4).

⁹ Ahiliğin son bulmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. İlk olarak Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte diğer tüm kurumlarda olduğu gibi Ahiler'de devletten gerekli desteği görememişlerdir. Ayrıca Osmanlı zayıflayınca, savaş ganimetleri azalmış buna paralel olarak savaş maliyetleri artmış ve bunlar esnafa konulan vergiler ile karşılanmaya çalışılmıştır. Artan vergiler Ahileri zora sokmuştur. Osmanlı genişledikçe gayri Müslüm sayısı artmış ve Ahi örgütü yerini gedik ve loncalara bırakmıştır. Köyden kente göçün engellenememesi, Celali İsyanları ve iç çekişmeler sonucu ehil olmayan kişiler esnaflık yapmaya başlamış ve böylece esnaf yapısı bozulmuştur. İş ahlaki önemsenmemeye başlanmış, piyasada kalitesiz ürün arttıkça esnafa güven sarsılmıştır. Esnafın Fütüvvetname ilkelerinden uzaklaştığı görülmektedir. Bunun temel nedeni yeniçerilere ve köylülere esnaflık hakkı verilmesidir. Yeniçerilere 1587 yılındaki bir fermanla esnaflık hakkı tanınmış ve Ahi ahlak ve kurallarına uymayan yeniçeriler en karlı mesleklere yönelmişlerdir. Ayrıca batıdaki sanayi devrimine

ve farklı dinlere sahip esnaflarla ortak çalışılması gereklilik haline gelmiştir. 1860 yılına kadar Gedik Sistemi devam etmiştir. Bir belge olan gedik, sahibine ilgili iş kolunda imtiyazlar vermektedir (Özerkmen, 2004; 66-67, Karagül, 2018: 267). 1856 yılında Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti tüm vatandaşlarına her türlü sanat, ticaret ve meslekte serbestlik tanımıştır (Karagül, 2018: 267). 1912 yılında yayınlanan bir ferman ile Ahilik Teşkilatı kaldırılmıştır.

Ahiliğin Türk kültür hayatındaki belki de en önemli işlevi insan yetiştirme üzerinedir. Şöyle ki, Ahilik anlayışında “insan yaratıcının yeryüzündeki halifesidir ve yaratılmışların en üstünüdür.” Bu nedenle Ahilerin, dünya ve Ahirette mutlu olması için Ahi ahlak ve ilkelerine uygun bir hayat sürmesi gerekir. Bu anlayışta insan bütün olarak ele alınır ve geliştirilir. İnsanların dünya ve Ahirette huzurlu olması için insan-ı kâmil olmaya çalışması gereklidir. Eline, beline ve diline sahip olmalıdır (Elkatmış ve Demirbaş, 2013: 724-725). Ahilik anlayışında yakındaki ve uzaktaki tüm Ahilere “müminler kardeştir” düsturu ile yaklaşılırdı.

2. Ahilik ve İktisadi Hayat

Günümüzde iktisadi hayat, ahlaki olmayan temeller üzerine kuruludur. İlkelerini Kur'an ve sünnetten referans alan Ahilik ise bu yabancılaşmayı ve ahlaksızlığı ortadan kaldıracak bir zihniyet ortaya koyar. Ahilikte yer alan doğruluk, dürüstlük, cömertlik, adalet, dayanışma gibi ilkeler günümüz insanının özlem duyduğu kavramlardır (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 73). Ahiliğin ortaya çıkardığı ahlaki iktisat yapısı Osmanlı'nın gelişmesine katkılar sunmuştur. Bu nedenle Ahiliğin iktisadi yapısının günümüz ekonomisinde kullanılacak araçlar sunabilir.

İktisadi faaliyetler üretim, tüketim ve bölüşümden oluşmaktadır. Bireyin, toplumun ve devletin, refahı ve kalkınması iktisadi faaliyetleriyle yakından ilişkilidir. Ahilik Teşkilatı bunun farkında olarak sürekli aktif ve üretken bir sistem kurmuştur. Ahilikte üretici-tüketici ve işçi-işveren arasında dengeli bir iktisadi hayat öngörülür (Durak ve Yücel 2010: 160, Karagül, 2018: 269-270). Ahilikte iş bölümüne önem verilir, israftan kaçınılır, kar ve sermaye birikimi birincil önemde değildir. Üretim ihtiyaç düzeyinde yapılır, dayanışma önemlidir ve üretimde kaliteden taviz

ayak uyduramayan Ahiler yeterli miktarda sermayeye sahip değillerdir. İşgücü olmasına rağmen hammadde sıkıntısı çekmişlerdir. Ahilik anlayışında sermaye birikimi hedefi yoktur. Bu nedenle Ahiler kapitalizme ayak uyduramamışlardır. Kapitalist ürünler ülkede çoğaldıkça rekabet olanakları azalmıştır. Ahilik Teşkilatı'na önemli bir zarar da kapitülasyonlardan gelmiştir. Kapitülasyonlarla yabancı malların ülkeye girişi hızlanmıştır. Batılı sanayiciler yerli pazarları ele geçirmiştir. Batılı ucuz ürünler karşısında yerli halk ürünlerini satamamış sermaye sahipleri de üretilen mallar yerine hammadde ticareti yapmaya başlamıştır. 1856 yılında Islahat Fermanı ile Osmanlı Devlet'i tüm halka tüm sanat, zanaat, ticaret ve mesleği özgürce yapma hakkı vermiştir. 1860 Gedik Beraati uygulaması son bulmuş ve Ahilik Teşkilatı önemli zararlar görmüştür. Nihayetinde 1912'de bir kanun ile Ahilik Teşkilatı kaldırılmıştır (Erdem, 2008'den aktaran Durak ve Yücel, 2010: 162-163).

verilmemiştir. Bu ilkeler için otokontrol mekanizmaları mevcuttur (Çeker, 2017: 95).

Ahilik anlayışında önemli bir iktisadi ilke kanaatkârlıktır. Bu ilkeye göre meslektaşlarının ürününü kötülemek, taklit etmek, elinden pazar kapmak ve rekabet etmek hoş karşılanmaz. Bu ilkenin temel esası “ben siftah ettim komşun siftah etsin” anlayışıdır (Yücel vd., 2019: 197). Kanaatkârlık “ben” yerine “biz” duygusunun hayat bulmuş halidir ve toplumda dayanışma ruhuna olumlu yansır. Çünkü Ahilikte mal, mülk ve paradan öte asıl hazine ilimdir (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 70-72). Kanaatkârlık ilkesiyle toplum en başta kapitalizmde ortaya çıkan hep daha çok kar peşinde koşma anlayışının yıkıcılığından kurtulur. Dolayısıyla bugün gerekli bir iktisadi ilkedir (Karagül ve Masca, 2017: 85, Karagül, 2018: 270-271).

Ahilik anlayışında “iddihar” (yastık-altı) yasaklanmıştır. Buna göre Ahilerin 18 dirhemden fazla serveti olmaması tavsiye edilir. Daha fazla serveti olan kişi kalan kısmı ya üretime aktarmalı ya da birine borç vermelidir. Zekât anlayışına benzeyen bu düşünce varlıklı insanların ihtiyacı olanlara yardım etmesini hedefler. Bu ilke ile sermaye üretime aktarılmış olur. Ahilik sisteminde aşırı zenginlik önerilmez ve bu kapitalist bir sınıfın doğuşunu engellemiştir. Aşırı zenginlik yerine, toplumsal kalkınma hedeflenmiştir (Yücel vd., 2019: 198, Karagül, 2018 : 271). Ahilik, geçimlik bir anlayış üzerine inşa edildiğinden sermaye birikimi üzerine kurulu değildir. Bu nedenle kapitalist birikim mantığının Ahilikte yeri yoktur (Bergen, 2014).

Ahilikte iş bölümü, Fütüvvetnamelerde yer alan önemli bir esastır. Her Ahi'nin yeteneğine uygun bir işte uzmanlaşması istenmiş ve kişinin iş değiştirmesi hoş karşılanmamıştır. Böylece üretimde uzmanlaşma sağlanmış ve sebatsızlık engellenmiştir. İktisadi açıdan böyle bir uzmanlaşma, verimlilik artışı ortaya çıkarmıştır. Bu ilke sanatkârların bütün çabalarını kendi işlerine yoğunlaştırmalarını sağlamıştır (Yücel vd., 2019: 198, Karagül, 2018: 275-276, Öztürk, 2015: 6).

“Orta sandıkları” Ahi Teşkilatı'nın önemli bir diğer uygulamasıdır. Her Ahi birliğinde bulunan bu sandıklar Ahilerin ihtiyaçlarını karşılayan bir “fon” özelliği taşır. Orta sandığı “esnaf vakfı”, “esnaf kesesi” veya “esnaf sandığı” gibi isimlerle anılır. Bu sandıkların denetimi kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarlar tarafından yapılır. Sandıkların sermayesi esnafın bağışları ve haftada ya da ayda bir esnaftan mali gücüne göre toplanan paylardan oluşur. Orta sandıkları esnafın arası yardımlaşmanın ve dayanışmanın önemli bir göstergesidir. Bu uygulamada kazancın şahsiliği söz konusu değildir. Ahilik Teşkilatı bu sandıkların gelirleriyle ham madde temini, yeni tezgâh kurulması ve yoksullara yardım edilmesi gibi harcamalar yapar. Bu sandıklardan yapılan yardımlar ölenlerin yakınlarına, hastalara ve ihtiyacı olan esnafa dağıtılır. Ahilik anlayışında kardeş olmanın zorunlu gereği yardımlaşmaktır. Dolayısıyla Orta sandığı uygulamasıyla esnafın tefecilikten korunmuştur (Akçacı ve Özdemirci, 2014: 38-39,

Yücel vd., 2019: 198-199, Arslan, 2015: 264-265). Orta sandığı uygulaması günümüzün SGK, işsizlik sigortası ve kooperatifçiliğin öncüsü konumundadır (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 70).

Ahilik Teşkilatı'nda üretim ağırlıklı bir düşünce hâkimdir. Bir ülkenin iktisadi gücü üretimle bağlantılıdır. Ahilik anlayışında veren el alan elden üstündür. Bu nedenle üretip veren el olabilmek için çalışılır (Karagül, 2018: 277).

Ahilikte neyin, ne kadar üretileceğine kapitalizmden farklı karar verilir. Çalışma bir ibadet olarak ele alındığından üretim teşvik edilmiştir. Ülke kaynakları düşünülür ve yerli malı üretim ve tüketimine öncelik verilmiştir. Kişisel zenginlik yerine devletin ve toplumun zenginliğinin arttırılması hedeflenmiştir. Neyin ne kadar üretildiği denetime tabidir. İhtiyaçtan fazla ve helal olmayan ürün üretilmez (Karagül ve Masca, 2017: 86-87).

Ahilikte, alın teri ile çalışmaya, başı dik ve minnetsiz yaşayabilmeye önem verilir. Kendi emeği ile geçinenler kimseye muhtaç olmazlar. Ahilere verilen eğitimlerde namuslu olmak, dürüst çalışmak ve insanın bir mesleğinin olması öğretilir. Ahilikte kolay elde edilen ve alın teri içermeyen gelirin yeri yoktur. Mal ve servet tek başlarına anlam ifade etmezler. Amaç çok sayıda üretmek değil daha mükemmel eserler ortaya koymaktır (Kabaş, 2016: 143-144). Üretim ihtiyacın bir fonksiyonudur ve ona göre belirlenir. İhtiyaçların sınırsızlığına israf yasağı engel olmaktadır. Üretimde, tüketiciyi kandırmak hoş karşılanmaz, belirli bir standart vardır ve bunun altında üretim cezalandırılmıştır (Öztürk, 2015: 7-8, Durak ve Yücel, 2010: 160).

Üretimde toplumsal fayda ön planda tutulduğundan Ahilik iktisadi anlayışında üretimin amacı kapitalizmde olduğu gibi sadece kar elde etmek değildir. Ahilik iktisadında ihtiyaçların sınırsız olduğu kabul edilmez. Ahiler belirli bir kar oranıyla sınırlandırılır ve bedesten denen pazarlarda aynı malı üretenler benzer ürünler satarlardı. Böylece tüketiciler kalite ve fiyat karşılaştırması yapabilirlerdi (Öztürk, 2002: 6, Karagül ve Masca, 2017: 87). Üretimde önemli diğer bir unsur tüketicinin ihtiyacı olan ürünler için aracı kullanılmamasıdır (Durak ve Yücel, 2010: 158).

Ahilerin ürettikleri mal ustasının sanatını yansıtır. Bu nedenle üründen ziyade ortaya konan sanat önem kazanır. Dolayısıyla Ahiler arasında rekabet daha fazla üretmek yerine daha kaliteli daha mükemmel sanat eserleri ortaya koymaya yöneliktir. Sanatçının, sanatını en iyi şekilde icra edebilmesi için sanatçı adayı uzun süren ahlaki ve mesleki eğitimden geçirilir. Ahilik için iktisadi faaliyetler ustanın sanatını yansıtmayı ve toplumsal düzenin sağlanmasında bir araçtır ve amaç haline gelmez (Akçacı ve Özdemirci, 2014: 36-37).

Ahilik, insanı insan-ı kâmile ulaştırmayı hedefler. Bu nedenle maddi ihtiyaçlardan manevi olanlara değil manevi ihtiyaçlardan maddi

ihtiyaçlara ulaşım söz konusudur (zdemir, 2007: 161). Ahilik anlayışında günümüzün suni ihtiyaçlarına yönelik, lüks ve sağlıksız mal ve hizmetlerin tktmi hoş karşılanmaz. Ayrıca retimde kaynak israfı ve evre kirliliği nlenmeye çalışılır. Lüks ihtiyaçların baskı altında tutulması sonucunda geçimlik malların üretiminde artış söz konusu olmuştur. Üretilen malların çoğalmasıyla dar gelirliilerin bu ürünleri kullanabilme olanakları artmıştır (Karagül ve Masca, 2017: 87).

Ahiler kendi menfaatleri yanında müşteri menfaatlerine de oldukça önem vermekteler. Ahi esnafı mşteriyeye “velinimet” olarak bakar. Ahilik anlayışında müşteri, üzerinden para kazanılan ya da aldatılmaya çalışılan kişi değildir. Ahilikte müşteri memnuniyeti önemlidir, fakat Ahiler bu düşünce ile günümüzdeki gibi mşteriyeyi yarın da kazanıp tekrar mal satmayı hedeflemezler. Bunun yerine peşinde koştukları amaç “Allah rızasını kazanmaktır”. Dolayısıyla retimde “müşteri kaybı derdi” olmadan “kendine sayėı” önem kazanır (Karagül, 2018: 274).

Ayıplı, pahalı ve kalitesiz mal üretmenin önüne geçilmeye çalışılır. “Pabucunu dama atmak” deyimini bu uygulamadan türemiştir. Bu deyim bir nevi kalite kontrol sistemi özelliği taşımaktadır. Kusurlu, hatalı ya da kalitesiz mal üreten ayakkabıcı müşterisi tarafından şikâyet edildiğinde hatalı bulunursa ayakkabı kullanılmamak üzere dama atılır ve creti tkticiye ödenirdi. Böylece sanatına hile katan esnaf herkese teşhir edilirdi. Biriken ayakkabılar esnafın güvensizliğini belirler ve işine devam etmesi zorlaşırdı. Ayakkabı esnafında yapılan bu uygulama tüm üretim dallarına uygulanmıştır (Elkatmış ve Demirbaş, 2013: 726-727).

Ahilik anlayışında üreticiler arası ilişkileri düzenleyen ve Ahiliğin meslek ahlakına aykırı davrananları cezalandıran bir st kurul bulunmaktadır. Bu kurula şikâyet yolları herkese açıktır ve Ahilik değerlerine aykırı davrananlara dava açılabilir. Bu kurul vasıtasıyla gerçekleştirilen denetim mekanizması sadece üretim ilişkilerini kapsamamakta Ahilerin sosyal yaşantılarını da içermektedir (Akçacı ve zdemirci, 2014: 37-38).

Ahilik kültüründe sosyal hayata da önem verilmiştir. Örneğin aşırı kar peşinde koşulmadığından uzun süre çalışma sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla asıl amaç daha fazla gelir elde etmek yerine, ahlaki erdemler kazanıp topluma yararlı olmaktır (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 72, Akçacı ve zdemirci, 2014: 36).

Ahilik sisteminde üretilen malın piyasa fiyatına yönelik “narh fiyat” uygulamasına gidilebilir. Belirlenen fiyatı uygun bulmayan esnaf fiyat yükseltme talebi isteyebilir. Bu durumda aynı meslekten oluşan fiyat tespit komisyonu o malın fiyatını belirler (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 70).

Ahilikte esnaflar arası dayanışma kültürü, iktisadi talebin düştüğü dönemlerde talep eksikliğinin ortaya çıkardığı gelir kayıplarının önlenmesini sağlamıştır. Böylece dengeleyici bir unsur görevi üstlenir. Ekonomi canlandığında ise fazla kazanç yine piyasadan çekilmiş olur.

İhtiyaca göre üretim prensibi, esnaf ve tüccarın işsiz kalmasını ve aşırı üretimi engeller ve ekonomide tam kapasite kullanılmasına olanak sağlar. Bu durum krizlere karşı öncelikli bir tedbir niteliği taşır (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 69-71).

Ahilik anlayışında işçi-işveren arası ilişkiler de düzenlenmiştir. İslami bir ahlak anlayışının sonucu olarak usta-çırak arasında karşılıklı saygı ve sevgi vardır. Günümüz iktisadi koşulları düşünüldüğünde sevgiye dayalı bu ilişkilerin ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Bu ilişki işçi-işveren ilişkisinden öte baba-oğul ilişkisini andırırdı. Ustalar çıraklara, mesleki eğitimin yanı sıra toplum içindeki davranış kurallarını ve ailesine ve ülkesine karşı sorumlulukları öğretirdi. İşçinin hakkı, alıntı teri kurumadan ödenirdi. Ahilik anlayışında usta çırak arası oluşan daimi bir güven duygusu sonucu üretim, nicelik ve nitelik olarak artmıştır (Yücel vd., 2019: 199, Karagül ve Masca, 2017: 86). Şöyle ki, çıraklar çalıştıkları ticarethanelerde sadece belirli bir ücret almak için değil, aynı zamanda çalışmayı bir ahlak olarak benimsediklerinden, işi savsaklamaktan ya da niteliksiz ürün üretmekten kaçınılmaktadırlar. Çalışmak onlar için bir zorunluluktan öte içinde buldukları ailede üstlerine düşen bir vazifedir.

Ahilik üretimde olduğu gibi, tüketim için de belirli ilkeler ortaya koymuştur. Öncelikle Ahilikte ihtiyacı kadar tüketmek ve fazlasını paylaşmak esastır. Tüketimde mütevazı olunması istenir. Gösteriş ve israf hoş karşılanmaz. Ahilik anlayışında özellikle ihtiyaç ve ihtiras arası ayırım yapılır. Şöyle ki, ihtiyaçlar toplumun ve bireyin varlığını, sağlığını ve güvenini karşılayan yeme, içme, barınma, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi konuları içerir. İhtiras ise kişinin bulunduğu toplumda servet ve gücüne dayanan ihtişam, birikim ve zenginlik gibi gösterişli istek ve arzularını kapsar. Ahilikte ihtiyaçların karşılanmasında sınırlama yok iken kanaatkârlık ilkesi gereği ihtiraslar kontrol edilmeye çalışılmıştır (Karagül, 2018: 278-279).

3. Ahilik ve Kapitalizm Kıyaslaması

Ahilik anlayışının iktisadi ilkeleri kapitalizmden farklı unsurlar barındırması nedeniyle kapitalizmin sorunlarına karşı çözüm üretebilme potansiyeline sahiptir. Ahiliğin temeli İslami inançlara dayanır ve Ahilik iktisadi ilkelerinde kapitalizmde yer edinmeyen ahlaki kaygılar önemli hale gelmektedir. Ahilik sistemi kapitalist burjuva mantığına karşı alternatif görüşler ortaya koyabilir (Karagül ve Masca, 2017: 83). Ahilik kendine özgün bir iktisat çerçevesi sunduğu için onu kapitalizm içinde aramak bir hatadır (Bozbayır ve Şener, 2021: 83). Bu nedenle Ahilik, kapitalizmden farklı iktisat ilkelerine sahiptir.

Ahilik anlayışında maddi koşullar ve iktisadi faaliyetler araç olarak ele alınmaktadır. Bu yönleriyle kapitalizme karşı daha insani bir anlayış sunmaktadır. Ahilikteki iktisadi anlayışın egemen olduğu dönemde iktisadi faaliyetlerin daha insani özellikler barındırdığı görülmektedir.

İktisadi yapıda insani ve adil bir seçenek arayanlar için ahiliğin bu özellikleri önemlidir (Aktürk, 2021: 32).

Her ne kadar ahilik sisteminin kapitalizme alternatif olduğu ileri sürülse de, bu çalışmada Ahiliğin iktisadi bir sistem olmadığı ama İslam iktisat disiplinine ait önemli bir kurum olduğu ileri sürülecektir. İslam İktisadı, kapitalizme alternatif oluşturmaktadır. Fakat Ahilik kapitalizm karşılaştırmaları gerekli ama yetersiz bir boyutta kalacaktır. Bu nedenle ilk olarak Ahilik ve kapitalizm karşılaştırması yapılacak sonrasında İslam İktisadı tanıtılarak konu aydınlatılacaktır.

Kapitalist sistemde sermaye sahiplerinde toplanan servet Sosyalist sistemde devlette toplanır. Ahilik sistemi ise zengin ile yoksul, üretici ve tüketici, emek ve sermaye arası karşılıklı ahlaki ilkelere dayanan bir denge peşindedir. Ahilik toplumda zengin-yoksul, güçlü-güçsüz vb. sınıfların varlığını inkâr etmez. Bu sınıflar arasında ayrışma yerine dayanışmayı savunur (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 72).

Kapitalizmin karı ve sermayeyi arttırma anlayışına karşın Ahilik anlayışında erdemli bir toplum hedeflenir. İki sisteminde bireyler ve toplumlar üzerinde önemli etkileri olmuştur. Kapitalizm ve Ahilik iktisadi, özel mülkiyet, serbest girişim ve kişisel çıkar farklı anlamlar yüklemektedirler (Alar, 2020).

Kapitalist öğretilerde, iktisadın tanımı kıt kaynaklar üzerine kuruludur. Bu tanıma göre sınırsız ihtiyaçların olduğu ve kaynakların kıt olduğu bir dünyada iktisadın amacı dengenin koşullarını araştırmaktır. Bu tanımda kaynaklar ve ihtiyaçlar arasında mutlaka bir çatışma vardır. Bu noktada Ahiliğin temel ilkelerinden olan kanaatkârlık ilkesi gereği ihtiyaçlar değil ihtiraslar sınırsızdır. Kaynaklar ise kıt değildir. Çünkü gereğinden fazla tüketmemek ve israftan kaçınılması ahlaki açıdan gerekli ilkelere (Karagül, 2018: 279-280, Karagül ve Masca, 2017: 88). İnsanlar ihtirasları yerine ihtiyaçlarını düşündüklerinde buna göre tükettiklerinde, paylaştıklarında ve dayanışma içinde olduklarında ne sınırsız ihtiyaçtan ne kıt kaynaktan bahsedebiliriz. Bu nedenle tanımı ve kabulleri farklı olan iki iktisadi yaklaşım karşımıza çıkar. Dolayısıyla “kapitalizm içinde Ahilik uygulanır mı?” sorusu, en başından iktisat tanımına farklı yaklaşıtlarından, anlamını yitirmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı yoksulluğun ve açlığın nedeni kıtlık yerine bölüşümde, dayanışmada ve paylaşımındaki adaletsizliklerde aranmalıdır.

Kapitalizm doğası gereği sürekli kriz üretmektedir. Doğasında yer alan aşırı kar elde etme isteği/zorunluluğu kapitalizmi aynı zamanda kendi krizine sürükleyen temel etmendir. Kapitalizmin işleyişinde kar oranlarını arttırma isteği yatırımları arttırır ve sonrasında aşırı yatırımlar kar oranlarını azaltarak krizlere neden olur. Kar oranlarının azalma eğilimi kapitalizmin önemli bir çıkmazıdır. Dolayısıyla kapitalizm sermaye birikim artışı hedefiyle kendi krizini kendisi üretir (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 69, 73).

Kapitalist sistemde sermaye karı en üst düzeye çıkarmaya çalışılırken Ahi yapılanmasında kaliteli üründen vazgeçmeden ihtiyaç kadar üretim söz konusudur. Ahilikte, üretici ve tüketici koruma altındadır ve bireysel yerine toplumsal fayda en üst düzeye çıkarılmaya çalışılır (Yücel vd., 2019: 200). Oysa kapitalizmde birey ve firmaların tek hedefi kar ve paralarını arttırmaktır. Yapılan üretimin kalitesi ve topluma faydası ikinci plandadır (Karagül ve Masca, 2017: 88).

Kapitalizmin uygulandığı ülkelerde önemli sosyal ve kültürel sorunlar vardır. Bu nedenle batı dünyası sosyal ve kültürel anlamda krizdedir. Ahilik sisteminde iktisadi faaliyetler birer araçtır ve amaç haline getirilmemiştir (Özdemir, 2007: 155). Tarihte insanlık farklı iktisadi sistemlerle karşılaşmıştır. Fakat hiçbir sistemin toplumların sosyal, siyasal ve kültürel hayatında kapitalizm kadar etkili olduğu görülmemiştir. Sadece maddi değerler üzerine kurulu olan kapitalizm önünde ahlaki hiç bir engel tanımamaktadır (Aktürk, 2020: 420). Kapitalizm öngördüğü iktisat ahlaki değerlere yer vermez Ahilikte ise ilk koşul ahlaklı olmaktır. Örneğin Ahilikte insanlara zarar veren ve helal olmayan mallar üretilmez. Ahiler, para kazanma yerine insanlara faydalı olmayı ve üretim yapmayı amaç edinirler (Karagül, 2018: 281). Ahilikte, iktisadi faaliyetlerin amacı topluma ve bireye faydalı olmaktır. Kapitalist düzenin aksine bu faaliyetler amaç haline getirilmemiştir. Ahiliğin öngördüğü iktisadi ilkelerde başkalarına zarar vermek uğruna para biriktirmek hoş karşılanmaz. Ahiler, sermaye birikimlerini arttırma peşinde değillerdir. Bu nedenle Ahilikte ve Osmanlı Devleti'nde kapitalist burjuva sınıfı oluşmamıştır (Yücel vd., 2019: 201). Osmanlı toplumunun kapitalizme ayak uyduramamasının en önemli nedeni burjuva sınıfının olmayışıdır. Bu kapitalist kalkınmanın önünde engel fakat toplum için faydalı bir durumdur (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 68).

Kapitalist sistemin sözde diğer bir varsayımı tam rekabet koşullarıdır. Bu koşullar Ahilikte bulunmaz. Ahilik yardımlaşma ve dayanışma esaslarını kabul eder. Zayıfın korunmasından yanadır ve bunlar rekabet ortamının oluşmasını engeller. Örneğin orta sandığı uygulamaları dayanışmayı arttırır (Yücel vd., 2019: 201). Küresel ekonomik koşullarda ülkelere tam rekabet koşulları dayatılsa da bu ilkeleri uygulayabilen ülke yoktur. Tam rekabeti öngören politikalar sonucunda tekelleşme kaçınılmazdır ve bu durum toplumun zayıf kesimlerini olumsuz etkileyecektir. Ahilikte ise tekelleşmeye karşı çıkılır. Güçlünün zayıfı ezmesi engellenir ve zayıflar desteklenir (Karagül ve Masca, 2017: 89).

Ahilikte, rekabet daha fazla üretip daha çok satmak anlamına gelmez. Bunun yerine kaliteli mal üretmek esastır. Mal ve servet birikimi ikinci planda tutulur. Üretim ve tüketim mutluluk için birer araç konumundadır. Diğer esnafları rakip görmek yerine birlikte bir uyum söz konusudur. Böylece rekabet yerine işbirliği ve dayanışma hâkimdir. Ahilikte “insan için üretim” söz konusu iken kapitalizmde ise insan bir üretim faktörüdür (Alar, 2020).

Kapitalist anlayışta özgür bireyler toplumdaki üstün tutulur. Şöyle ki, bireylerin servet edinmesi olanaklıdır ve bu konuda herhangi bir sınır bulunmamaktadır. Ahilik anlayışında ise bireyler sahip oldukları özgürlükleri ve servetleri topluma faydalı olmak için kullanırlar. Ahilik anlayışı, ihtiyaçtan fazlasını biriktirmeyi tavsiye etmez. Bunun yerine toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ön planda tutulur (Karagül ve Masca, 2017: 84). Kapitalizm fanus içinde yaşayan bir “homo economicus” tanımı yapar. Homo economicus bireysel çıkarı peşinde koşan rasyonel insandır. Ahilik sisteminde ise toplumsal fayda önemli olduğundan bireyci insan tipi yerine toplumu düşünen erdemli bireyler öngörülür (Aytekin ve Bayramoğlu, 2015: 69). Ahilikte toplum ve birey arasında bir denge söz konusudur. Toplum farklı kesimlerden oluşabilir. Fakat bu kesimlerin çıkarları İslam felsefesi dahilinde çatışma halinde değildir (Kabaş, 2016: 144).

Kapitalizmde ve Ahi iktisadında bireylerin mülk sahibi olmasının önünde bir engel yoktur. Ahilikte bireyler mülklerini korumak ile yükümlüdürler. Fakat kapitalizmde özel mülkiyet hakkı bireyseldir, yani tek kişiye aittir. İslami inançlara dayanan Ahilik sisteminde ise mülkün hakiki sahibi Allah'tır. Dolayısıyla Allah'ın kulları mülkün emanetçisi konumundadır. Bu düşünceyle servetin ve zenginliğin tek elde toplanmasının önüne geçilmek istenir (Alar, 2020).

Kapitalizmde bireyler emek ya da sermayelerini diledikleri gibi kullanabilirler. Yani üretim yaparlar, bu ürünü istedikleri fiyattan satabilirler. Serbest girişimin önünde bir engel yoktur. Ahilik sisteminde de kişiler harcamalarını nasıl yapacakları ve ellerindeki kaynakları nasıl kullanacakları konusunda serbesttirler. Lakin ekonomik anlamdaki bu özgürlük, ahlaki ve manevi değerlerce sınırlandırılmıştır (Alar, 2020).

Kapitalizmde devletin piyasalara müdahalesi istenmeyen bir durumdur. Devlet müdahaleleri bireysel özgürlüklere zarar vermemelidir. Devletin asgari görevleri adalet, savunma ve güvenlikle sınırlıdır. Buradaki amaç devletin doğal düzene müdahale etmemesi, özgürlükler ve rekabete müdahil olmamasıdır. Ahilikte ise devletin görevi bireyin özgürlüğünü sağlamak ve can güvenliğini korumaktır. Kaynak israfını önlemek için narh uygulamasında bulunabilir. Yani sınırlı devlet iki sistemde de bulunur. Fakat Ahilikte gerekirse piyasaya müdahale edilir (Alar, 2020). Devletin varlığı ve denetimi güçlü bir iktisadi yapı için gereklidir. Kapitalizmin gelişmesini öngören politikalar ise bunun aksini söyleyerek devleti zayıflatmaya çalışmaktadır. Ahilik bu doğrultuda güçlü bir devlet ve sağlam bir iktisadi yapı kurmaya çalışır (Karagül, 2018: 282-285).

4. İslam İktisadı ve Ahilik

Ahilik çalışmaları bu sistemin günümüzde uygulanması gerektiğini savunsa da günümüz koşullarına nasıl entegre edileceğine yönelik tutarlı cevaplar üretememektedir (Bozbayır ve Şener, 2021: 94). Ahilik, kapitalizm ve sosyalizm gibi bir ekonomik sistem değildir. Bu nedenle kapitalizm ile karşılaştırılması gerekli ama yetersiz bir çabadır.

Kapitalizme alternatif aranıyorsa son yıllarda önemli bir gündem oluşturan İslam İktisadı ve kapitalizm arası farklara değinilmelidir. Bu bölümde İslam İktisadının genel bir açıklaması yapılacaktır. Ahilikle oldukça benzer yönler barındırmakla birlikte, kapitalizm karşısında Ahilik iktisadında gerekli açıklamaları bulamayanlar için bu arayış daha esaslı/kapsayıcı çıkarımlar sunabilir.

Ahilik kurumunun ahlaki ilkelerini bir ruh olarak ele alabiliriz. Zamanla ruha giydirilen beden değışse de o ruhu yaşatabilecek bir toplum inşa etmek gerekir (Tatar ve Dönmez, 2008: 201). Bu nedenle İslam İktisadı'yla arasında karşılıklı bir ilişkinin olması kaçınılmazdır. Ahiliğin iktisat anlayışında temel olarak İslam İktisadında yer alan ilkelerden yararlanılmaktadır. Örneğin kul hakkı, yardımlaşma, çalışma, topluma faydalı olmak gibi (Karagül ve Masca, 2017: 88). Bu nedenle İslam İktisadı'nın daha detaylı ele alınışı Ahiliği de kapsayan İslami bir iktisat çerçevesi çizebilir.

İnsan davranışları anaakım iktisadın öngördüğünün aksine normatif unsurlar içermektedir. Anaakım iktisatta kullanılan sayılar, istatistikler ve modellemeler insan davranışlarının tümünü açıklamakta yetersiz kalır. Çünkü insan davranışlarının dini, siyasi ve ahlaki boyutları da vardır (Tatar ve Dönmez, 2008: 195). Örneğin Müslüman ülkelerde zekât ya da faiz karşılığı gibi İslami inanışlar anaakım iktisat ile açıklanamaz.

İktisadi kalkınmada değerler son derece önemlidir. Değerlerin dikkate alınmadığı ve sosyal yönü eksik politikalar ile iktisadi kalkınma başarılı olamaz. Kalkınmanın toplumda öngördüğü değışim, toplumun değerlerine ters düştüğü durumlarda o toplumda değışime yönelik çatışma kaçınılmaz olacaktır. Kalkınma sosyal, kültürel ve ahlaki değışim unsurları barındırmak zorundadır (Erol, 2012: 50, 59). Bu unsurları her ülke için geçerli olduğunu iddia eden kapitalist bir kalkınma modelinde bulamayız. Ülkeler arası kültürel farklılıklar, ilgili ülkenin kalkınma modeli üzerinde etkili olacaktır.

Weber'den günümüze iktisat din ilişkisi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda kültürün ve dinin iktisadi kalkınmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Weber, dinin sosyal yapıdaki dönüşümü üzerindeki etkisini Protestan Ahlak üzerinden açıklar (Karagül ve Açıkgöz, 2009: 472-475). Weber, iktisadi kalkınmada zihniyetin önemli olduğunu vurgular. Böylece Weber'e göre kapitalizmde iktisadi gelişmenin temeli Protestan Ahlak anlayışdır. Bu anlayış sonucu batı toplumları ilerlemiş ve kalkınmıştır. Protestan Ahlak anlayışının temeli bireycilik ve rasyonalite kavramlarına dayanır. Bireyci ve rasyonel davranan batı toplumları bu meziyetleri nedeniyle gelişmişlerdir (Yıldırım, 2008: 134-138).

Kapitalizm 14. ve 15. yüzyılda feodalizmin yıkılması ve burjuvazinin ortaya çıkmasıyla ortaya çıkmıştır. Feodalizmde üretim toprağa dayalıdır ve pazar geniş değildir. Tüketim ve üretim kapalı bir yapı sergiler. Çiftçiler, üretir ve tüketim yaparlar. Haçlı seferlerinde feodaller

zayıflayınca burjuvazi hakim olmaya başlamıştır. Reform ve Rönesans'la birlikte bu değişim yeni bir mezhep bile ortaya çıkarmıştır (Yıldırım, 2016: 882).

Protestanlık öncesi Hristiyanlıkta aşırı para kazanılması hoş karşılanmaz ve hatta günahdır. Bu anlayışın temeli ticaretin ve aşırı kazancın günaha davetiye çıkaracak olmasıdır. Ortaçağda feodalite sonrası güçlenen tüccar sınıfı, din üstünde baskı oluşturmuştur. Luther tarafından Protestan bir reformun gündeme gelmesi bu baskılara destek niteliğindedir. Ayrıca Kalven, tüccarları dışlayan geleneksel anlayışı eleştirmiştir. Kalvinistler bu anlayışı tersine çevirmişlerdir. Örneğin Protestanlığın mezhebi olan Kalvenizm için zenginleşmenin önünde engel yoktur. Çünkü serveti artan insan kurtuluşa yaklaşır. Katoliklere göre ise yoksul insanlar kurtuluş için tanrıya daha yakındır. Weber'e göre kapitalizm, kültür ve dindeki bu değişimden doğmuştur (Kabaş, 2016: 135).

Protestan girişimci, ahlaki ilkeleri ve dini gereği durmadan çalışır. Bu girişimci günlük üretim ötesinde sermaye birikimini arttırmanın peşindedir. Rasyonel olduğundan daha çok kazanmanın yollarını arar. Protestanlığın bu dindarlığı, sömürüye meşruiyet kazandırmaktadır. Çalıştırdığı işçileri daha fazla çalıştırarak elde ettiği gelirin ve sömürünün artmasında sakınca yoktur. Weber, kapitalist sistemin batılı toplumlarda ortaya çıkmasının tesadüf olmadığını vurgular (Özdemir, 2007: 153-154). Protestan ahlak kazanmayı ve çalışmayı emrederken harcamayı kısıtlar. Çünkü kazanılan karlar yatırıma dönüşmelidir. Protestanlık kapitalizm arası ilişkide zamanla kapitalizm üstün çıkar ve Protestan ahlak sekülerleşir. Avrupa'da kapitalizmle birlikte dinden kopuş hızlanmıştır (Yıldırım, 2016: 882). Piyasa ekonomisinin yükselişi, toplumlarda geleneksel bağların kopmasıyla sonuçlanmıştır. Batı toplumları kapitalizmle birlikte organik bir yapıdan atomize bir hüviyete bürünmüşlerdir (Kabaş, 2016: 136). Bu nedenle sermayenin isteklerinin sınırsızlığı Protestan Ahlak anlayışından sıyrılarak kendi düzenini kurmuştur.

Kapitalizm, bu sistemi uygulayan ülkelerde neredeyse tüm alanlara müdahale etmiş, değiştirmiş, metalaştırmış ve nesneleştirmiştir. Kültürel ürünler de dahil olmak üzere çoğu şey alınıp satılan metalara dönüşmüştür. Kapitalizmde ahlaki ve manevi değerler yok sayılmaktadır. Kar encoklaştırma hedefi uğruna her şey serbest hale gelmiştir. Bireysel çıkar temel hedef olduğundan yardımlaşma ve dayanışma anlayışları zayıflamış ve gelir dağılımında önemli bozulmalar ortaya çıkmıştır. Kapitalizmde sermaye sahipleri servetlerini sürekli arttırırken karın tokluğuna çalışan insan sayısı her gün artmaktadır. Kapitalizm manevi olarak tatminsizlik, yalnızlaşma ve yabancılaştırma ortaya çıkarmıştır (Çayıroğlu, 2014: 150-151).

Ahlak ve kültür herhangi bir mal ya da eşya gibi ithal edilebilecek bir konumda değildir. Bu nedenle her toplum ahlaki kodlarını kendi tarihi,

sosyal ve kültürel değerlerinden elde etmelidir (Öztürk, 2015: 9). Türk toplumu Weber'in düşüncesine paralel olarak dinsel ve kültürel değerleriyle batı toplumlarından farklılaşmaktadır. Dolayısıyla Türk toplumuna önerilen batı tarzı bir kalkınma modeli, dini ve kültürel öğelerden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda Ahiliğin ortaya koyduğu iktisadi yapı tarihselliğimizi, kültürümüzü ve inancımızı yansıttığından daha da önem kazanmaktadır (Yıldırım, 2008: 138).

İslami düzende toplumsal ve iktisadi düzenlemeler birbiriyle ilişkilidir. İslam'ın iktisat görüşünde dayanışmacı ve topluma önem veren dini bir düzen vardır. İslam'ın iktisat anlayışında iktisadi faaliyetler dini yaşamın dışında değildir ve bu doğrultuda paylaşımcı, ahlaklı ve dayanışmacı bir toplum modeli hedeflenir (Özdemir, 2007: 154, 159).

Kur'an ve sünnete başvurarak İslam'ın iktisadi düzeni olup olmadığı anlaşılabilir. Kur'an'ın birçok ayetinde iktisadi kavramlar hakkında emirlere rastlanır. İslam dini, diğer tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi özel bir iktisat sistemi telakki etmemiştir. Hayatın tüm alanlarında düzenlemeler getiren İslam'ın iktisadi konulara ilişkin düzenlemeleri kesinlikle vardır. Zaman ve mekana göre ortaya çıkabilecek farklılaşmaları âlimlere ve yöneticilere bırakmıştır. Ahlaklı insan olarak tanımladığı İnsan-ı Kâmil'in temel öğelerini ve kurallarını ortaya koymuş ve tasarım olayını inananlara bırakmıştır (Akça ve Bozatlı, 2019: 1207, Çayıroğlu, 2014: 151-152, Yıldırım, 2016: 885-888).

Dünyada yaşayan insanların maddi ihtiyaçlarının olması doğaldır. İslam insanlara bu maddi ihtiyaçları karşılamak için gerekli manevi kuralları gösterir. Yalnız para ve servet insanlara mutluluk vermez. İslam'a göre madde ve mananın bir araya gelmesi mutluluk için gereklidir (Kabaş, 2016: 134). Bencillik, cimrilik ve tamahkâr olmak günah sayılırken iyilik yapma, yardımlaşma ve malların paylaşımı ibadet sayılmaktadır (Yıldırım, 2016: 887).

İslam İktisadı tabiri çok eskilere dayanmaz. İslam İktisadı İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeye başlayan bir bilim dalıdır. 1960'lı yıllardan sonra özellikle Hint ve Pakistanlı iktisatçılar İslam İktisadı adında bir sosyal bilimin gelişmesine ön ayak olmuşlardır. İslam İktisadı İslami bir ekonominin tesisi üzerindeki çalışmalara yoğunlaşır (Fidan, 2020: 452, 457). Temellerini Kur'an ve sünnetten alan İslam İktisadı'nın temel esasları Erdem (2021) göre:

"Tevhit inancı ve rızkın Allah'a ait olması, iş ahlakına ve piyasa düzenlemelerine bağlılık, kurallara dayalı bir mülkiyet hakkının varlığı, bireyin tercihlerinde serbestliği ve rekabetçi bir piyasa mekanizmasının işlerliği, gerektiğinde devletin ekonomiye müdahalesi, helal yollardan kazanmak ve harcamak ve itidalli davranmaktır (cimrilikten ve israftan kaçınmak)." (Erdem, 2021: 27).

İslam İktisadı, İslam dininin sadece ritüellerden oluşmadığından hareketle, İslami bir yaşamın iktisadi ilkelerini araştırma konusu yapar

(Ongan, 2008: 214). Kapitalizmde, iktisat ve ahlaki değerlere önem verilmez ve birbirlerinden uzaklaşmışlardır. İslam iktisadı ise Allah ve ahiret inancı ile adalet ilkeleri üzerine kuruludur (Yozgat, 2020: 189).

İslam İktisadı sistemi ile diğer iktisadi sistemler arası farklı ve ortak noktalar vardır. Bu durum İslam İktisadı'nın özgün konumuna zarar vermez. İslam'ın temel normları korunduğu sürece diğer iktisadi sistemlerin araçlarını kullanabilir (Akça ve Bozatlı, 2019: 1188).

İslam'da insanların üretim, tüketim, mübadele, ithalat, ihracat, tasarruf, yatırım, mülkiyet ve vergi gibi alanlarda uyması gereken hükümler bulunmaktadır (Eskicioğlu, 2010: 35). İslami bir hayatta önemli bir yer tutan zekât, sadaka, hac ve oruç benzeri ibadetler iktisadi faaliyetlerle ilişkilidir. İslam, helal yoldan çalışıp servet edinmeyi teşvik eder. Ayrıca Allah yolunda harcama ve mali ibadetleri gerçekleştirmeyi hedef olarak belirler (Fidan, 2020: 454). İslam dini karaborsacılık, kumar, faiz, hırsızlık, rüşvet ve simsarlık gibi tüm gayri meşru kazançları yasaklamıştır. Üretilen malların üreticiden tüketiciye en kısa yoldan aracısız bir şekilde ulaşmasını konu edinen hükümler koymuştur. Ölçü ve tartıda adalet emreder (Çayıroğlu, 2014: 159).

Sosyalist sistemde özel mülkiyet yoktur. Mülkiyet kamuya aittir. Kapitalizmde ise özel mülkiyet çok önemlidir. Serbest girişimin önünde hiç bir sınırlama yoktur. Hatta insan emeği bile bir girdi olarak sahiplenilir. İslam İktisadı'nda özel mülkiyet kabul edilir. Kur'an ve sünnette özel mülkiyete yer verilmiştir. Fakat bu mutlak bir hak değildir. Belirli sınırlamaları ve prensipleri vardır. Örneğin haram olan nesnelere alınıp satılamaz, riba, karaborsacılık, rüşvet, kumar yasaktır. Zekât, sadaka, infak gibi zorunluluklar vardır (Çayıroğlu, 2014: 177- 178). İslam'ın tevhid eksenli bakışı¹⁰ gereği çalışma, kazanma ve harcamaya yönelik sınırlar konulmuştur. İnsan sahip olduğu mülkü sahibinin izni ve çizdiği sınırlar dahilinde kullanan bir emanetçidir (Çayıroğlu, 2014: 155). Tevhid inancı gereği mülkün yegâne sahibi Allah olduğundan bunun farkında olan insan malı geçici olarak kullanır (Yıldırım, 2016: 890).

Yerleşik iktisat ile İslam İktisadı'nın insana bakışında önemli farklılıklar ortaya çıkar. Kapitalizmin temelini oluşturan önemli bir varsayım "homo economicus" varsayımdır. Homo economicus, veri fırsatlar ve kısıtlar altında tüm bilgileri kullanarak kendisine yönelik en iyisini hayata geçiren birey modelidir. Sadece kendi çıkarını düşünen homo economicus basit bir şekilde İslam toplumundaki insanların davranış

¹⁰ İslam iktisadı düşüncesinde tevhid inancının önemli olduğu görülmektedir. Tevhid inancının iktisadi açıdan dört önemli vurgusu vardır. İlk olarak İslam İktisadı'nın öngördüğü çıkarsamalar İslam'ın tüm emir ve yasaklarına uygun olmalıdır. İkincisi, Allah her şeye kadir olduğundan gücü her şeye yettiğinden iktisadi kaynakların yaratılmasından ihtiyaçların karşılanmasına kadar iktisadi faaliyetlerin kontrolü Allah'ın kontrolindedir. Üçüncüsü, her şeyin gerçek sahibi Allah'tır. İnsan ise bir emanetçi ve geçici kullanıcıdır. İnsan yeryüzünde bir halife olarak mallara geçici olarak sahip olur. Son olarak ise rızkı veren sadece Allah'tır (Erdem, 2021: 33-34).

kalıplarını yansıtmaz. İslam toplumundaki insanların kendi çıkarları dışında dikkate aldıkları birçok konu/çıkar vardır (Dilek vd., 2017: 635-636).

İslam iktisatçıları homo economicus'un yetersizlikleri karşısında "homo islamicus" (İslam insanı) kavramını geliştirmişlerdir. Bu birey, İslam ilkelerini iktisadi hayatında uygulayan bireydir. İslam insanı, kendi çıkarları yanında yakınlarının ve çevresinin çıkarlarını dikkate alır. Kur'an ve sünnetin çizdiği sınırlar içinde iktisadi kararlarını verir. Adil, hayırsever, sorumluluk sahibi ve dayanışmacı bir bireydir (Dilek vd., 2017: 636-639).

İslam İktisadı'nın ilgilendiği önemli bir konuda kapitalizmin olmazsa olmazı faiz kavramıdır. İslam dininde kumar, faiz, şans oyunları emeksiz ve karşılıksız kazançlar olmalarından dolayı yasaklanmıştır. Kur'an'da alış-veriş helal, faiz haram kılınmıştır. Sermaye sahibinin en önemli güdüsü kar/kazanç elde etmektir. Faiz ise yatırım öncesi belirli bir getiri önerdiğinden yatırımları azaltarak işsizliği arttırmaktadır. Ayrıca yatırımda/üretimde faizli kredi kullanımı maliyetleri arttırır. Buna bağlı olarak tüketicinin kullandığı malın fiyatı artar. Dolayısıyla faiz hem üreticiye hem tüketiciye zarar vermektedir. Öte yandan kapitalizm faiz üzerine kurulu bir sistemdir. Faiz ve kredinin olmadığı bir kapitalizmin gelişmesi imkânsızdır. Faiz, gelir dağılımında adaletsizliklere neden olur. Kapitalist ekonomilerde, zenginler faiz geliri ile daha da zenginleşirken, fakirler daha kötü duruma gelirler. Faiz bir sömürü aracı olarak iktisadi hayatı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle İslam'da şiddetle yasaklanır (Çayıroğlu, 2014: 180-181).

İslam İktisadı'nın bir diğer özgün kavramı zekâttır. Zekât toplumsal dayanışmayı sağlayan iktisadi hayatı canlandıran bir konuma sahiptir (Fidan, 2020: 458). Zekât, İslam'ın beş temel şartındandır. İslam'da müminlerin ihtiyacı olanlara yardım etmesi önemli bir vazifedir. İslam'da zenginlerin mallarında fakirlerin bir hakkı olduğu savunulur. Yine İslam dininde kime zekât verilebileceği ve bunun oranı belirlenmiştir. Yoksulluğu çözüme zekât önemli bir faktördür. Zekâtın yanı sıra fitır sadakası, tasadduk, infak ve nafaka gibi bölüşüm araçlarının da devreye sokulmasıyla o toplumda yoksulluk neredeyse sonlandırılabilir (Çayıroğlu, 2014: 167- 171).

5. Sonuç

Ahilik zihniyetinden, tarihimizde önemli faydalar elde edilmiştir. Bugün çağımızın önemli sorunlarına Ahilik anlayışının ne tür cevaplar sunabileceğinin araştırılması gereklidir. Fakat Ahilik araştırmaları sadece geçmişimize ait bir kurumu açıklamak için yapılmamalıdır. Günümüz iktisadi hayatında Ahiliğin maddi teşkilatlanma boyutundan öte manada gizli ahlaki temelleri örnek alınmalıdır. İnsan-ı kâmil olmanın zamanı ve devri yoktur. Koşullar farklılaşabilir. Sorunlar ya da kolaylıklar farklılaşabilir. Bu nedenle uygulamada zaten ticaret odaları ve esnaf odaları faaliyettedir. Önemli olan manevi ağırlıklı Ahilik zihniyetinin

ticari hayata yansıtılabilmek, bunu yaparken de özünü unutmamaktır. Çünkü çalışmak, üretmek, paylaşmak, dayanışma, iş bölümü ve yardımlaşma gibi kavramların son kullanma tarihleri yoktur.

Ahilik, çok önemli iktisadi ilkeleri bulunan bir zihniyet yapısı ve ahlak anlayışıdır. Bir meslek kuruluşundan çok daha fazlasıdır. Ama bir iktisadi sistem değildir. Ahilik konusunda yapılan çalışmaların önemli bir eksikliği kapitalizm Ahilik kıyaslaması yapılırken İslam İktisadının (ya da İslam usul ve esaslarının) kapitalizme karşı bir sistem oluşturduğunun unutulmasıdır. Yani Ahilik İslam İktisadı'nın bir kurumsal felsefi düzenlemesi konumundadır. Fakat bu konuda yapılan çalışmalarda Ahilik kapitalizm karşılaştırması yapılmakta böylelikle de İslam İktisadı'nın günümüz dünyası için ortaya koyabileceği çözüm önerilerine değinilmemektedir. Dolayısıyla kapitalizm ve İslam İktisadı karşılaştırmaları daha yararlı sonuçlar doğurabilir. Ahilik aynı zamanda günün koşullarında İslam İktisadı temel prensiplerinden kopmadan kapitalizme karşı kullanılabilir alternatifler içinde İslami bir kurumdur. İslam İktisadı'nın nasıl uygulamaya geçirilebileceği konusu Ahilik ve benzeri İslam tarihindeki kurumların incelenmesini gerektirir. İslam İktisadı'nın içeriğinin doldurulması, hem Müslüman ülkelere hem de insanlığa daha kapsayıcı bir iktisadi sistem sunulması açısından zorunludur.

KAYNAKÇA

Akça, H. ve Bozatlı, O. (2019). İslam Ekonomisinin İhmal Edilen Konumu Metodolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 42, 1188-1218.

Akçacı, T., Özdemirci, İ. (2014). Ahilikten Meslek Kuruluşlarına Yapısal Bir Dönüşüm, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 5(10), 47-49.

Akgöz, S. S. ve Ercan, E. (2017). Ahilik Felsefesi ve Örgüt Modelinin Dünyadaki Kalkınma Modeli Olan Kooperatife Yansımaları. *Alın Teri Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 51-58.

Aktürk, O. (2020). Kapitalist ekonomiden insani bir ekonomiye referans: Ahilik iktisadi düşüncesi. A. Gökbel ve diğerleri (Ed.), 6. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu: Ahiliğin Günümüze Yansımaları Bildiriler Kitabı* içinde (s. 419-431). Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yayınları.

Aktürk, O. (2021), Osmanlı'dan Cumhuriyete Ahilik, Küçük Esnaf ve Girişimcilik Kültürü. İçinde Taş, Küçükoğlu ve Demirdöğmez (Ed.), *Girişimcilik ve KOBİ Araştırmaları* Bursa, Ekin Yayınları, p. 29-54

Alar, G. (2020). Burjuva Tipi Avrupa Kapitalizmi ile Ahi Tipi Osmanlı Sisteminin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, *Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bartın.

Arslan, H. (2015). Ahilik Teşkilatının Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* (49), 248-271.

Aytekin, B., ve Bayramoğlu, S. (2015). İktisat Sosyolojisi Açısından İktisadi Dalgalanmalar ve Krizlere Karşı Tarihsel Bir Çözüm Durağı: Ahi Örgütlenmesi. *Internatonal Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 65-78.

Bergen, L. (26 Kasım 2014). Ahilik kültürü ve kapitalizm. Al Jazeera. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/Ahilik-kulturu-ve-kapitalizm> E.T. 28/06/2021.

Bozbayır, O, Şener, E. (2021). Kapitalist Sistemde Ahilik Arayışı: Bir Yanılgı. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 83-99.

Çayıroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24, 149-183.

Çeker, F. (2017). Ahlakî ve Sosyal Bir Teşkilat Olarak Ahilik. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7(12), 84-99.

Dilek, S., Küçük, O., & Özdirek, R. (2017). Homo Economicus mu? İslami İnsan mı?. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 635-641.

Durak, İ., ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.

Elkatmış, M., ve Demirbaş, M. (2013). Ahi Evranı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 719-728.

Erdem, E. (2021). Fütüvvetnamelerin İslam İktisat Düşüncesi İçindeki Yeri. *İş Ahlakı Dergisi*, 14(1), 27-62.

Erol, S. I. (2012). İktisadi Kalkınmada Değerlerin Rolü (İbn Haldun'un Perspektifinden). *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3 (2), 49-65

Eskicioğlu, O. (2010). İslam'da Ekonomik Sistem. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16, 35-46.

Fidan, A. (2020). Piyasa İslam'ından İslam'ın Piyasasına (Alternatif Bireysel, Yapısal ve Kurumsal Öneriler). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 451-462.

Gül, M. (2014). İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri, *Tarih Okulu Dergisi*, 2014, 17, 71-106.

Kabaş, T. (2016). Kapitalizm ve Ahlakın Türkiye Açısından Kısa Bir Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), 133-147.

Karagül, M. (2018 Haziran 25). Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü. TASAM- Türk Asya

Stratejik Araştırmalar Merkezi, 263-288.
https://tasam.org/trTR/Icerik/51265/turk_islam_medeniyetinde_Ahili_gin_iktisadi_hayat_ve_devletin_olusumundaki_rolu E.T. 27/06/2021

Karagül, M., ve Açıkgöz, Ö. (2009). İktisat Tarihi Perspektifinde İktisadi Kalkınma ve Din İlişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 471-486.

Karagül, M., Masca, M. (2017). Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 83-91.

Ongan, N. T. (2008). İslam Ekonomisinde Bölüşüm. *Çalışma ve Toplum*, 4(19), 213-238.

Özata, M. ve Şener, E. (2019). Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahip Olma Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından Belirlenmesi: Kırşehir Örneği. *Business And Economics Research Journal*, 10(4), 945-958.

Özdemir, Ş. (2007). Din-ekonomi ilişkisi ve güncel arayışlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 153-164.

Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 57-78.

Öztürk, N. (2015). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7).

Tatar, T., ve Dönmez, M. (2008). Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 9, 194-202.

Ülger, B. ve Ülger, G. (2005). Akhism as a Non-Governmental Association Model in the History of the Turkish Nation and an Assessment of Today's Business Ethics: a Relationship or a Contradiction. *Journal of Human Values*, 11(1), 49-61.

Yıldırım, E. (2008). Serbest Piyasa Ahi Evranları: Anadolu'da Yükselen Yeni Kalkınma Ahlakı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 131-142.

Yıldırım, F. (2016). Dünyada Adından Söz Ettiren İktisadi Sistemler ve Kısa Değerlendirmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 881-895.

Yozgat, F. (2020). Meslek Ve Ticaret Hayatının Düzenlenmesine Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Ahilik. A. Gökbel ve diğerleri (Ed.), 6. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu: Ahiliğin Günümüze Yansımaları Bildiriler Kitabı* içinde (s. 179-204). Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yayınları.

Yücel, Y. B., Alar, G. ve Yücel, İ. (2019) Kapitalist Sisteme Karşı Çözüm Durağı: Ahilik Teşkilat, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 194-203.

KAPİTALİST EKONOMİDEN İNSANİ BİR EKONOMİYE REFERANS: AHİLİK İKTİSADİ DÜŞÜNÇESİ

A REFERENCE FROM A CAPITALIST ECONOMY TO A HUMANITY ECONOMY: AKHISM ECONOMIC THOUGHT*

Oktay AKTÜRK**

* Dr. Öğretim Üyesi, İktisat
Bölümü, İİBF, Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi
oakturk@ahievran.edu.tr

ORCID ID:
0000-0002-1871-4007

*Bu çalışma 22_23 Ekim 2020
tarihinde Kırşehir'de
düzenlenen VI. Ahilik
Sempozyumu'nda sunulan
bildirinin genişletilmiş halidir.

**Asst. Prof. Economics, Faculty
of Economics and
Administrative Sciences,
Kırşehir Ahi Evran University

Özet

İnsanlık tarihi yaşanan döneme, kültüre ve üretim teknolojisine göre farklı iktisadi sistemlere tanıklık etmiştir. Fakat bunlardan hiçbiri kapitalizm kadar küreselleşmemiş ve iktisadi ilişkileri toplumsal ilişkilerin merkezine yerleştirmemiştir. Salt maddi çıkarıcılığa dayanan ve büyük gelir ve servet adaletsizliklerine sebep olan; zaman içinde şekil değiştiren sömürü mekanizmalarıyla insanlığı tahrip eden kapitalizmin dünyayı felakete sürüklediği görülmektedir.

Bu çalışma, özellikle Klasik, Neo-Klasik çizgisindeki ana akım iktisadın alternatifsiz bir sistem olarak pazarladığı kapitalizmin gayri insani yönlerinin giderilmesi açısından Ahilik iktisadi düşüncesinin bir çözüm sunup sunamayacağı ve eğer mümkünse, bunun nasıl gerçekleştirilebileceğini incelemeyi amaçlıyor. Bu kapsamda; kapitalizmin ortaya koyduğu sorunlar, bilim dünyasındaki yansımaları ve kapitalizm karşıtı hareketler ele alınmış ve daha somut çalışmalar için mütevazı bir yol haritasının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Ana Akım İktisat, Ahilik, Osmanlı Ekonomisi.

Abstract

Human history has witnessed different economic systems according to the period, culture and production technology. But none of these have been as globalized as capitalism and have not made economic relations placed to the center of social relations. With being based on absolut material self-interest and causing massive income imbalance and with the evolving mechanisms of exploitation; capitalism has been destroying humanity and dragging world into disaster.

This paper aims to examine whether, the economic thought of Akhism can offer a solution to eliminate the inhuman aspects of capitalism which is imposed as alternativeless especially by mainstream economics which follows Classical or Neo-Classical line, or not; and if this is possible, how it can be achieved. In accordance with this purpose, the problems caused by capitalism, its reflections in the scientific world and the anti-capitalist movements were tried to be interpreted with the help of various written sources and a modest strategy was tried to be put forward for more concentrate studies.

Keywords: Capitalism, Mainstream Economics, Akhism, Ottoman Economy.

Başvuru Tarihi/ Received:
26.10. 2021

Kabul Tarihi/Accepted:
11.11.2021

Giriş

Ekonomik ihtiyaçların teminine yönelik organizasyonların tarih boyunca çeşitli biçim ve ilkeler ile günümüze geldiğini görmekteyiz. Piyasa ilişkilerinin olmadığı yöntemlerden tutun, bugünkü pür piyasa toplumuna değin insanlık farklı tecrübeleri ortaya koymuştur. Şüphesiz bütün bu yapıların temelinde ve işleyişinde etkili olan ve insanı kuşatan bir hayat felsefenin, inanışın, maddeye bakışın az veya çok etkili olduğu görülmektedir. Bu mahiyette, Ahilik, Türk kültürünün ve İslam inancının şekillendirdiği Türklere has bir müessese olarak ortaya çıkmıştır. 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkan, Osmanlı Devleti döneminde tekâmül eden Ahilik, var olduğu dönemde hem bir esnaf teşkilatı hem de bir eğitim kurumu olarak etkili olmuş (Akgemici ve Özgener, 2002: 50) ve yüzyıllar içerisinde olgunluğa erişmiş; fert ve toplum hayatına yön veren bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu bakımdan Ahilik hem kültürden beslenen hem de bu kültürü besleyen bir kaynak olmuştur. Ahilik etkin olduğu dönemde iktisadi faaliyetlere insani bir boyut kazandırabilmiş ve maddeyi bir araç olmak mesabesine indirebilmiş bir iktisadi aklın yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, günümüz kapitalist iktisadının ve ana akım iktisat biliminin kozmopolit, ferdiyetçi, a historik ve hedonist yaklaşımına karşı insani ve adil bir alternatif arayanların belki de en başta müracaat etmeleri gereken iktisat anlayışı olarak zengin bir tecrübe sunmaktadır. Sosyo-ekonomik bir müessese olan ahilik, iş ahlakı, sosyal dayanışma ve yardımlaşma ilkeleriyle bu insani iktisat dünyasının bir kapısı olarak önemli bir kaynaktır.

İnsanlık tarihinde süregelen değişimin son bin yılının ana eksenin iktisadi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda birçok iktisadi çözümlene geliştirilmesine karşın kapitalizm bunlar içinde en yaygın ve etkili olanıdır. 20. yüzyıl sonlarına doğru sosyalist itirazın da önemli oranda güç kaybetmesiyle kapitalizmin insanlığın ilanihaye ulaşabileceği bir merhale olduğu düşüncesi her minvalde ve bu arada bilim dünyasında da (bilimin ruhuna aykırı olmakla beraber) telkin edilir olmuştur. İktisat biliminde “Ana Akım İktisadın” kendini alternatifsiz gören totaliter tutumuna 1990’larda Sovyetler Birliği’nin çöküşü de eklenince kapitalizmin ve özellikle Amerikan eksenli, uluslararası sermaye tasallutundaki biçiminin alternatifsizliği adeta bir dogma halini almıştır.

1. Kapitalizm: Yok Eden Büyüme veya Bollukta Yokluk Paradoksu

Kapitalizm yüzyıllar süren gelişim tarihi içinde önemli sistemsel buhranlar yaşamış; işgücünün işsiz ve sermayenin atıl kalması gibi sonuçlar doğuran devri buhranlar, durgunluklar doğurmuştur (Stiglitz, 2002: 218). Kapitalist sistemleri tekâmül etmiş ülkelerin ortaya koyduğu tecrübe, onun (kapitalizmin) üretimi arttırma ve kalkınma açısından en iyi sistem olduğuna dair bir görüntü sergilemektedir; büyüyen şehirler, gökdelenler, artan tüketim, lüks ve daha niceleri... Oysa bütün bu zahiri tablonun gerisinde insanlığı gittikçe daha fazla mutsuzluğa, hayal

kırıklığına, doyumsuzluğa, gelir adaletsizliğine, açlığa iten yıkıcı ve insanı adeta ögüten bir çark işlemektedir. İşin garip tarafı, kapitalist gelişim içinde toplumun büyük bir kısmının yoksullaşmasını kaçınılmaz gören ve bunu zenginliğin bir bedeli olarak kabul eden düşünceler yanında, yoksullara yardım etmenin onların çalışma arzularını akamete uğratacağına varana kadar pür maddeci ve çıkarıcı görüşler dile getirilmiştir. Karl Polanyi'nin (2001) ünlü eseri "Büyük Dönüşüm", Sanayi İnkılâbı sonrası İngiltere'sinin bu süreçte geçirdiği değişimi detaylıca tahlil etmektedir. Bu çalışma kapitalizmin yoksulların omuzlarında yükseldiğini ve bu süreçte geleneksel yapıların, sosyal kurumların nasıl tahrip edildiğini ele almaktadır. 19. yüzyıl İngiltere'sinin geçirdiği tecrübe bile kapitalizmin gerçek yüzünü gösteren ibretlik bir tablodur.

Ekonomik buhranların tarihi oldukça eski olmakla beraber kapitalizm öncesinde ve sonrasında yaşanan buhranlar arasında, kaynakları, işleyişleri ve ekonomik sistemdeki görece yerleri bakımından önemli farklar olduğu görülmektedir. 18.yy'den önceki krizler genellikle yetersiz üretim, siyasal sorunlar gibi nedenlerle ortaya çıkmakta ve piyasalarda mal kıtlığı ve fiyat artışları şeklinde olumsuzluklar meydana getirmekteydi. Leo Huberman (1946: 195) kapitalist sistemdeki buhranların sistemin varlığına bağlı olarak ortaya çıkan anormal gelişmelerin sonucu değil, sistemin bizatihi gerekli olan bir parçası olduğunu (ve tabi buna bağlı olarak kaçınılmaz olduğunu) belirtmektedir. Ona göre kapitalist sistemdeki buhranlar "kıtlıktan değil bolluktan doğar". Huberman bu duruma "bollukta yokluk paradoksu" nitelemesi yapmaktadır. Kapitalizmin insanlık için oluşturduğu temel sorun da işte bu noktada düğümlenmektedir. İlk etapta bolluktan kaynaklı kriz ifadesi pre-kapitalist buhranlara göre daha sevimli bir çağrışım yapsa da derinliğine bir analiz bunun büyük bir yanılgı olduğunu hem kısa vadede hem de uzun vadede insanlığı tehlikeli uçurumlara iteceğini görmemek mümkün değildir. Kapitalist ekonomilerdeki bu genişleme ve daralmalar belirli aralıklarla süregeldiği için bunları açıklamaya yönelik çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Konumuzun esas amacını aşacağı için bunların tafsilatına girilmeyecektir. Öz olarak ekonomideki dalgalanmalar sadece konjonktürel olmayıp mevsimsel ve tesadüfi dalgalanmalar biçimi de olabilmektedir (Özçelik ve Sunay, 2018:846-847). Sonuç itibariyle ekonomilerde birbirini izleyen genişleme ve daralmalar ortaya çıkmaktadır. Bu döngü beraberinde çeşitli zararlar doğurmaktadır. Wallerstein (1996:34) kapitalist sistemdeki bu büyüme ve durgunluklar döngüsünü kapitalist sistemin içindeki atıkları temizlemesine imkân veren soluk alışverişe benzetmektedir. Tabi bu, sistemin sermaye birikiminin daha büyük düzeylerde gerçekleşmesine hizmet etmekte ve aynı zamanda sistem içinde çeşitli kesimlerin (işçi, işveren vs.) zarar görmesiyle sonuçlanmaktadır. Peki ortaya çıkan bu durumun, basitçe, sebebi nedir? Huberman bu paradoksal durumu şu öz anlatımla ortaya koymaktadır:

“Hammadde mi eksiktir? Hiç bile. Pamuk üreticileri pamuklarını satmaya uğraşırlar. Sermaye eksikliği mi vardır? Hiç bile. Fabrika sahipleri sessiz fabrikalarında tezgâhların yeniden çalışmaya başladığını görmek için can atarlar. Emek darlığı mı vardı? Hiç bile. İşsiz tekstil işçileri alamadıkları pamukluyu yapmak için fabrikalarına dönmeye fazlasıyla isteklidirler. Hammadde, sermaye ve emek, üretim için gerekli her şey hazırdır ama üretim yine de olmaz.” (Huberman, 1946: 195).

Peki neden? Huberman’a göre bunun sebebi kapitalizmde metaların kullanım hedefiyle değil kâr elde edebilmek için mübadele amaçlı olarak üretiliyor olmasıdır. Şayet kapitalist sınıf için böyle bir imkân yoksa üretim de olmayacaktır. Başlı başına bu durum bile kapitalizmin esasında nasıl da insani gayelerden uzak bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır.

Kapitalist ekonomilerdeki devrevi krizlerin kaynağının ne olduğu hususunda farklı görüşler olmakla beraber, genellikle “fazla üretim” sorunun olduğu noktasında birleşilmektedir. Kapitalistin genişleme veya refah döneminde sürekli olarak üretimi, istihdamı artırması ve devamında artan kârlar ile yeniden yatırımlara girişmesi beraberinde - zamanla- yeni bir soruna neden olacaktır: Üretim kapasitesinin piyasadaki talebe nazaran çok daha fazla artması! Bu durum beraberinde bir dizi olumsuzluğu ortaya çıkarır. Kâr haddinin düşmesi, istihdamın azalması gibi olumsuzluklar ekonominin geneline yayılır (Dobb, 1981: 38). Bu olumsuzluklar kapitalist bir dünyada kaynakların israf edilmesinin bir yönünü teşkil etmektedir. Diğer yandan, kapitalist sistemin hem ülkeler bazında hem de fertler bazında oluşturduğu gelir adaletsizliği, lüks tüketim gibi olumsuzluklar ise üzerinde çokça konuşulan ve eleştirilen hususlardır.

Kapitalizmin doğurduğu ahlaki sorunlara ilişkin oldukça derin çalışmaları olan Thorstein Veblen’e göre sistemin en temel ahlaki sorunu “bireyciliği destekleyen ve yıkıcı menfaati koruyan, ona hizmet eden kötü içgüdüsel davranışların hâkimiyetinde olması ve bunların toplumsal refaha zarar vermesidir” (Kar, 2020:4). Bu durum beraberinde israf, sömürü, sefalet gibi olumsuzlukların sebebi olmaktadır.

Kapitalizm, ekonomik temeller üzerine kurgulanan, ekonomiyi bütün toplumsal süreçlerin merkezine oturtan, bazılarının göre bir dünya görüşü bazılarının göre de bir ekonomik sistem olarak görülmektedir (Alptekin, 2015: 232-233). Şüphesiz kapitalist olmayan toplumlar için de ekonomi temel belirleyicilerden idi. Ancak kapitalizmin bugün ulaştığı merhalede kişisel kazanç ve sermaye birikimi daha önceki hiçbir toplumda olmadığı kadar insan davranışlarının belirleyicisi konumuna yükselmiştir (Polanyi, 2001:31). Öte yandan kapitalizm ve kapitalist, daha önceki ekonomik/toplumsal organizasyonlarda olmadığı ölçüde her şeyi metalaştıran ve piyasa konusu haline getiren bir sistem vücuda getirmiştir. Buna bağlı olarak metalaştırma insan hayatındaki tüm toplumsal süreçleri kapsayacak şekilde genişlemiştir (Wallerstein, 1996:15).

Bütün bu gelişmeler zaman içinde, müdahaleden arı, kutsal bir piyasa mitini ortaya koymuştur. Bu piyasa yukarıda kısaca bahsedilen nedenlerle insan yaşamını gün geçtikçe daha da mutsuzlaştıran bir çerçeve sunmaktadır. Piyasanın ekonomik faaliyetlerin odağına yerleşmesi ve ekonomik faaliyetlerin de bütün bir toplumsal hayatın etrafında sarmalandığı bir baskın yapı haline dönüşmesi zaman içinde ortaya çıkmıştır. Bugün için insan yaşamının temel nirengi noktası iktisadi faaliyetlerdir, diğer toplumsal süreçler bu pozisyona göre şekillenmektedir. Oysa bu, insanlığa özlediği mutluluğu sunmamaktadır.

2. Kapitalizmin Fikri ve Maddi Hegemonyasına Karşı

İnsanlığın bugün gelinen noktada yeni bir toplumsal/ekonomik sistem tasarlamak veya mevcut olanı yeniden düzenlemek, tasarlamak gibi iki seçeneği olduğu düşünülebilir. İktisadi alanın yeniden düşünülmesi ise kapitalizmin ve onun fikri damarını temsil eden ana akım iktisadın veya ortodoks iktisadın fikri kısıtlayıcılığından ve ekonomik baskısından kurtulmayı gerektiriyor. Özellikle 1950'den sonra ABD'nin dünyanın egemeni olma yolunda belli bir iktisadi ekolü öne çıkarması alternatiflerin kıyıda köşede kalmasına sebep olmuş ve iktisat bilimi adeta ana akımın her defasında yeniden üretilmesinden ibaret kalmıştır. Bu, bilim dünyasında yayın imkânları ve bu faaliyetlere sağlanan finansal kaynaklarla da şekillendirilmiş bir tercihtir (Batifoulier vd., 2018: 8-34).

İktisadın Adam Smith'ten bu yana, bilimselleştirilmesi (pozitif bilimlere benzetme anlamında) amacıyla birçok değişikliğe uğradığı, "sosyal bilim" vasfından uzaklaştırıldığı ve ahistorik bir bilim haline dönüştürüldüğü; iktisat bilimindeki pozitif- normatif iktisat ayrımında sürekli olarak pozitif iktisadın öne çıkarıldığı görülmektedir. Bütün bu yaklaşım ve değişimler, hâlihazırda cari olan iktisadi sistemin alternatifsizliğine ilişkin fikri bir zemin oluşturmuştur. Pozitif- normatif iktisat ayrımında normatif iktisadın geri planda kalması "ahlaki olarak olması gereken" üzerine tartışmaları adeta marjinalleştirmekte ve iktisadı toplumsal içerikten uzaklaştırarak kısırlaştırmaktadır (Demir, 1995:53). İktisadın pozitivizme bürünürken kaybolan sosyal yönü biraz da matematiksel ve istatistiksel tekniklerin kullanımının yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Buğra (1989: 86) bu durumu "iktisadı unutan iktisatçılar" nitelemesiyle veciz bir biçimde sunmaktadır. Matematiğin ve istatistiğin iktisatta kullanımının ortaya konulan tahlillerin etkinliğini belirleme derecesi ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, bu durumun iktisadi faaliyetlerin insani ve sosyal yönünü tahlilde körlük oluşturduğu bir gerçektir.

Kapitalizmin ve onun fikri kısıtlamalarının karşısında ne yapmalı? Sağlıklı düşünebilmek ve alternatifler üretebilmek için nasıl bir yol takip etmeli? Bu suallere cevaben temelde aşağıdaki yaklaşımlar önerilebilir:

-Kapitalizmin kendine özgü madde ve insan algısını esas alan düşünce biçiminin alternatifsizliği yanılığından kurtulmak. Başka bir ifadeyle, olaylara, maddeye ve evrene farklı paradigmalara bakabilmek. Toplumların ihtiyaçlarını karşılamak için vücuda getirdiği iktisadi

organizasyonların çok farklı biçimlerinin geçmişte kullanıldığını; bunlardan bazılarında piyasa benzeri bir işleyişin dahi olmadığını (Polanyi, 2001: 49), kısaca kapitalizmin bir mecburiyet olmadığını içkinleştirebilmek! Öte yandan, piyasanın işleyişinde kapitalizmin insanı inciten yanlarını törpüleyecek, vahşiliği giderecek çözümleri zorlamak. Esasen klasik iktisadın varsayımları bugün bilim dünyasında şiddetli eleştirilere muhatap olmakta ve bilimsellik iddiası sorgulanmaktadır. Teorilerinde temel aldığı “homo economicus” ile hiçte insani olmayan bir insan tipini, insanlık için olağanmış gibi sunmaktadır. Kapitalizmin geçmişten bugüne getirdikleriyle, insanlığın çağlar ötesinden beri besleye geldiği arzu ve özlemleri arasında önemli çelişkilerin olduğunu görmekteyiz. Mesela bireyin, şirketlerin, devletlerin kıran kırana rekabeti ve çıkar peşinde koşması esasına dayanan kapitalizm, insanlığın iş birliği, dayanışma gibi, özelemlerinden çok uzaktır (Ertuna ,2010: 9-6).

-Kapitalizmin mevcut haliyle insanlığın sonunu getireceği gerçeğini öngörebilmek, sürekli olarak tüketimi kamçılayan ve bu yolla dünya kaynaklarının gelecek nesillere intikalini zorlaştıran bir sistem ile karşı karşıya olduğumuz gerçeğini bilmek. Kapitalizmin ve serbest piyasanın yüceltilmesinin önemli bir nedeni de sebep olduğu muazzam üretim artışıdır. Bu muazzam düzeydeki üretimin dünyadaki toplam refah açısından ne denli uygun dağılım gösterdiği tartışmaya açık bir durumken, sürdürülebilir bir kalkınma için tehlikeli bir gidişatın olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Küçük azınlıkların toplam üretimin ve gelirin büyük bir kısmına sahip olabildiği, gelir adaletsizliğinin her geçen gün arttığı kapitalist sisteme kendi tahlil araçlarından “azalan marjinal fayda” yaklaşımı ile baktığımızda aslında çok sorunlu bir yapıyla karşı karşıya olduğumuz görülecektir. Daha zengin olanlar için elde edilen metallerin son biriminin değeri elbette ki azalmakta ve dünyanın elde edebileceği toplam fayda potansiyel düzeyinin çok altında kalmaktadır. Kapitalist bir dünya bugün için bir bolluk tablosu sunsa da (gelir dağılımındaki dengesizlikler bir tarafa) uzun vadede elde edilecek toplam değer çok fazla olamayacağını kestirmek güç değildir. Çünkü yarının kaynakları bugünden tükenme riskiyle karşı karşıyadır. Oysa “politik miyopluk” sorununun iktisadi kararlar açısından da dünya çapında yaygın olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir bir kalkınma ve sürdürülebilir bir çevre için küresel çapta birtakım önlemlerin alınması gerektiğinin sinyalleri uzun zamandan beri insanlığın gözleri önünde yanıp sönerken bile kapitalizmin vicdanları körelten etkisi gelişmiş/sanayileşmiş ülkelerin kısa vadeli çıkarlarından vazgeçemediğini gözler önüne sermektedir. Dünyayı yakın bir gelecekte felakete sürükleyecek -ki bunun kuvvetli emareleri zaten görülmektedir- zehirli gazların emisyonunu azaltmaya ve iklim değişikliğini, küresel ısınmayı önlemeye yönelik olarak 1997 yılında BM öncülüğünde imzalanan Kyoto Protokolü’nün içeriği ve sonrasındaki gelişmeler bunun en net göstergelerinden birisidir. Bu protokolle ülkeler durumlarına göre zehirli gaz salınımlarını belirli oranlarda azaltacaklardı. Toplantı sürecinde görüldü ki kapitalizmin

zirvesindeki gelişmiş ülkeler kârlarından ödün vermemek adına gaz emisyonunu kısma hususunda isteksiz davranmışlardır (<http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa>). Özetle sistemin uzun vadede doğuracağı geri döndürülemez tahribatın farkında olup alternatiflerin zaruretini görmek.

-Sistemin yukarıdaki tahribatları ve Klasik İktisadın evrensellik iddiasının geçersizliğinden hareketle alternatif düşüncelere yönelebilmek. Şüphesiz ki içinde bulunduğumuz zaman aralığı düşünce ufukumuzu sınırlar ve bu sınırlılık hali ortaya koyacağımız önermelerin zaman içinde anlamsızlaşması ihtimalini de içerir. Şöyle ki, içinde bulunulan dönemin teknolojisi, sosyal ilişkiler ağı ve kurumları esas alacak çözüm önerileri ihtimaldir ki bu faktörlerin değişimiyle geçerliliğini kısmen kaybedecektir. Ancak insanoğlunun yapması gereken her seferinde bıkmadan bu uğurda yeni fikirler ortaya koymaktır. Kapitalizmin gelişim süreci yüzyılları içeren bir dizi fiilin ve fikrin eseridir. Öyleyse alternatifler de bugünden yarına hemen cari olmayacaktır fakat bu yöndeki çabalar orta veya uzun bir vadede bunu mümkün kılacaktır.

Kapitalizmin 20. yüzyıl sonunda kendi yerini sağlamlaştırma ve yeniden üretme açısından eriştiği güç bir gerçek olmakla beraber, zihinsel engellerin aşılması durumunda alternatiflerin üretilmesi ve olgunlaştırılması için de günümüz dünyası önemli imkânlar sunmaktadır. İnsanın maddeye ve insana bakışını, kısaca zihniyetini dönüştürebilecek araçların çağımızda erişilebilirliği ve kullanılabilirliği daha da kolay hale gelmiştir. Dolayısıyla insanlık bu alternatifleri üretme arzusuna sahip olduğunda bütün bu tasavvurların gerçekleşmesi hiç de uzak olmayacaktır.

Kapitalizmin mevcut haline itirazların farklı zeminlerde yürütüldüğü ve son zamanlarda da bunların büyük gelişme içinde olduğu görülmektedir. Kapitalizme alternatif geliştirme hareketleri hem bilimsel zeminde yürümekte hem de çeşitli sivil toplum hareketleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu iki damarın da birbirinden epey farklı varyasyonu görülmektedir. Bu hareketlerin ve bilimsel çalışmaların hemen hemen hepsinin çıkış noktası birbirine benzemektedir: Kapitalizm mevcut haliyle sürdürülemez, düzeltilmelidir. Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ekonomik Forumu gibi örgütlere dünya genelinde yapılan protestolar kapitalizmin dünya çapında bir itirazla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bilim dünyasında da bu yönde önemli akımlar -her ne kadar ana akım iktisadın baskısı karşısında iletim kanalları kısıtlı olsa da- ortaya çıkmıştır.

Klasik ve Neoklasik iktisadın yöntem ve çözümlemelerine 19. yy'den başlamak üzere bugüne değin birçok itirazın ileri sürüldüğü görülür. Friedrich List'in "iktisadi milliyetçiliği, Yeşiller hareketi, Alman Tarihçi Okulu bunlar arasında sayılabilir. Post-Otistik İktisat misal, 2000 yılında Fransa'da bir gurup üniversite öğrencisi tarafından Le Monde

gazetesinde yayımlanan bir bildiriyle başlatılmış ve Neo- Klasik iktisat öğretisi ve bu bağlamda uygulamalara itiraz olarak geliştirilmiştir. “İktisadı Yeniden Düşünmek” (Rethinking Economics) hareketi de bu çerçevedeki bir diğeridir (Batfoulier vd., 2018:11). “Gerçek Dışı Ekonominin Sonrası” hareketi de klasik ve neo-klasik iktisadın öğretilerinin gerçek hayata uymadığı düşüncesine dayanan bir itiraz olarak karşımıza çıkmaktadır. Ertuna’nın (2010) “Yeni Bir Kapitalizme Doğru” adlı çalışmasında ele aldığı Karma Kapitalizm (karma ekonomi değil!), Vicdanlı Kapitalizm ve Vicdanlı Kapitalist akımları da dikkat çeken önemli akımlardır. Bu son üç akımın çıkış noktası ve ortaya koyduğu mesajlar Ahiliğin iktisadi yaklaşımlarını bugüne bir reçete olarak sunma çabalarına benzerlik arz etmektedir. Örneğin Karma Kapitalizm akımı, özünde, Hindu inanışlarının değerlerini kapitalizme uyarlama mahiyetindedir. Vicdanlı Kapitalizm ise Nobel Barış Ödülü sahibi bir Müslüman olan Muhammed Yunus’un geliştirdiği bir ilkeler bütünüdür. Bu ve benzeri hareketler kapitalizmin eksiklerine karşın kapitalizme endekli olarak geliştirilmiş hareketlerdir (Ertuna, 2010: 16). Fakat Ahiliğin bu noktada bir farkı olduğunu görmekteyiz: Ahilik İslam Medeniyetinin ve Türk devlet geleneğinin yüzyıllar içinde geliştirdiği ve olgunlaştırdığı, hatırı sayılır bir tecrübenin birikimi olan köklü bir kurum olarak ayrışır.

Hülasa, kapitalizmin eriştiği imkânlarla karşıtlarında oluşturduğu yenilmezlik hissi, aşılması gereken en önemli engeldir. Dolayısıyla alternatiflere ilişkin çabaların insanlığın geleceği açısından anlamı ve ehemmiyeti paha biçilmezdir. İşte Ahilik İktisadı veya prensipleri de bu çabaların en anlamlı çıkış noktalarından birisi olarak karşımızda durmaktadır.

3. Ahilik İktisadının Çağımız İktisadı İçin Sunduğu İmkânlar

Ahilik teşkilatının ortaya çıkışı ve kurumsal yapısının detaylandırılması, bu çalışmanın esas hedefini teşkil etmemektedir. Bu konuda hatırı sayılır bir literatürün vücuda geldiği zaten görülmektedir. Ayrıca çalışmada, Ahiliğin umdelerinin sistematik bir biçimde açıklanması da temel amaç değildir. Amacımız uzun bir tarihsel süreçte Osmanlı ekonomisinin işleyişinde önemli bir köşe taşı olmuş ve etkinliğini uzun bir zaman korumuş olan Ahilik teşkilatının prensiplerinin günümüz iktisadiyatına ilişkin bir çözüm olup olamayacağını ve -eğer bu mümkünse- bunun hangi araçlarla olabileceğini ortaya koymaktır. Şayet mevcudu ıslah mümkün değilse, yeniyi inşa kabiliyeti var mıdır? Bu çerçevede, Ahiliğin hem ülke hem de dünya düzleminde kullanılabilirliği üzerinde durulacaktır. Ahiliğin prensiplerinin bugüne ilişkin bir çözüm olup olamayacağı hususu kapitalizmin ehlileştirilmesi veçhesiyle ilgili olarak ifade edilmiştir. Yoksa Ahiliğe hâkim olan umdelerin insanlığın her çağda insani kabul ettiği bir mahiyete sahip olduğu, tabiri caizse “izahtan varestedir”. Kapitalizmin maddeye olan sınırsız ve şiddetli iştiağının sistem içinde sınırlanması mümkün mü? Bu sorunun cevabı Ahilik ve

benzeri alternatif tecrübelerin nasıl bir fonksiyon icra edeceğinin belirleyicisi olacaktır.

Kapitalizmin üretici odaklı, ferdiyetçi ve bölüşümde adaleti gözetmeyen yaklaşımına karşın, Ahilik hem üreticiyi hem de tüketiciyi önemseyen ve bunlar arasında dengeyi gözetten, tesanütçü bir anlayışla var olmuştur. Osmanlı ekonomisinde üretim sürecinin belirli bir kısmını teşkil ve idare etmekle birlikte sahip olduğu prensiplerin ekonomik yaşamın her safhasına uygulanabilir olduğu görülür.

Kapitalizmin bireyci, bencil başka bir ifadeyle “hodkâm”, lüks düşkününü insanı, aynı zamanda sisteme kimliğini yansıtan esas unsurdur. Şüphesiz bu Avrupa medeniyetinin uzun bir zaman içerisinde oluşturduğu kendine has insan tipidir. Avrupa'nın insanı elbette sadece bu ideal tipten ibaret değildir fakat bütün diğer tiplere nazaran sistemin belirleyici kimliği bu tip insan olmuştur. Esasen Avrupa insanı da ortaya çıkan bu insan tipinin bir biçimde dönüştürülmesi gerektiğinin farkındadır. Bunlardan Nobel Ödülü sahibi ünlü fizikçi Murray Gell-Mann'ın şu ifadesi bunun en güzel ifadelerinden birisidir: “Özellikle önemli olan bir şey, bizim kendi kültürümüzün maddi ürünlere olan iştahını nasıl sınırlayacağımız ve bunun yerine daha ruhi iştahları nasıl geçireceğimiz konusunda keşifler olacaktır” (Ertuna, 2010: 10). Daha sonra tekrar değinmek kaydıyla bir kısa misal: Ahilikte insanın mal, servet biriktirmeyi hedeflemesi anlamsız görülmüştür. Çalışmak suretiyle elde edilenin, kişisel fayda dışında amaçlarla kullanılması öğütlenmiştir. Paranın münhasıran bir gaye olarak görülmesi ahlaksız bir dünya tasavvurunun nedeni olarak telakki edilmiştir (Köksal, 2008: 140). Bu anlayışla, kazanç sahipleri geçimlerini sağlayacaklarının ötesini yardımlaşma sandıkları vasıtasıyla dağıtmayı insani bir gaye olarak görmüş ve bu yolla kazançlarından Gell-Mann'ın bahsettiği ruhi hazzı hedeflemişlerdir. Hülasa, Sadi'nin “mal ömrün huzur ve asayışı içindir, ömür mal cem'eylemek (biriktirmek) için değildir” (Durak ve Yücel, 2010: 159) sözü bu bakış tarzının özünü teşkil etmekteydi.

Görüldüğü üzere piyasanın ve kazanç elde etmenin kendisi değil, insanın ona yüklediği anlam iyiliğini veya kötülüğünü belirlemektedir. Mesela kapitalizmde de Ahilik kurumunda da müşteri kıymetlidir. Fakat müşteriye kıymet kazandıran neden birbirinden farklıdır; kapitalizmde müşteri kâr sağladığı ölçüde kıymetlidir, oysa Ahilik anlayışında “müşteri velinimettir” anlayışı egemendir.

Burada akıllara şöyle bir soru gelebilir: Kökeni yüzyıllar öncesinin koşullarından neşet eden ve yaklaşık 18. Yy. sonlarında etkinliğini kaybeden bir yapı nasıl olur da bugünün karmaşık yapısına örneklik teşkil edebilir? Üstelik Ahilik teşkilatının Osmanlı ekonomisinde hassaten bir esnaf teşkilatı olarak fonksiyon icra ettiği düşünüldüğünde! Bu sorunun cevabı aksi bir soruyla üstü kapalı verilebilir: Batı Avrupa merkezli ve Orta Çağ gibi o coğrafya için son derce zayıf bir sosyo-ekonomik dünyadan kapitalizmin ve onun kurumlarının gelişimi de

yüzyıllar içinde aşama aşama gerçekleşmemiş midir? Bu gelişimi gerçekleştiren bir eser-müessir ilişkisi olduğu düşünülürken bunun pek ala farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde de gerçekleşebileceğini kabul etmek gerekir.

Kapitalizmi doğuran ve bugünkü merhaleye ulaştıran vetire ne ise Ahiliğin ve ona hâkim olan umdelerin de daha insani bir müesseseyi vücuda getirmesi benzer bir yolla, o nispette mümkündür. Burada esas önemli olan bugünün karmaşık iktisadi ilişkilerinin, kurumlarının tabi olacağı prensiplerin Ahilik anlam dünyasıyla şekillendirilebileceği gerçeğidir. Bunu iki biçimde gerçekleştirmek ihtimal dâhilindedir: Birincisi kapitalizmi temel kurumlarıyla kabul edip, aksayan yönlerini tamir etmek; ikincisi Ahilik kurumunun umdeleri çerçevesinde başka bir iktisat dünyası tasavvur etmek. Ahiliğin bu amaçla hareketi iki farklı biçimde olabilir: Birincisi, yukarıda bahse konu olan kapitalizm karşıtı hareketlerle organize olmak ve fikri katkı sağlamak; ikincisi ise, Ahiliğin ilkelerini başlı başına ve müstakilen belirleyici olarak esas almak. Ekonominin küreselleştiği bir dünyada geliştirilecek sistemin bütün dünyada cari olması gerektiği düşünülürken, bu çalışmanın, diğer kültürleri de dikkate alacak bir zeminde yürütülmesi mantıksal bir zorunluluk gibi gözükmemektedir. Ahilik kurumunu bu mahiyette düşünürken şunu bilmek gerekir: Ahilik soyut ve somut yönleriyle var olmuş bir harekettir. Somut yönü milli kültüre bakarken, soyut yönü farklı kültürlerde de kullanılabilecek boyutunu teşkil eder. Bu bakımdan Ahilik ilkeleriyle üniversal bir hareket olma potansiyeline sahiptir; elbette, hakkıyla tanınması ve tanıtılması kaydıyla.

Hemen belirtelim ki, Ahilik bu âlemşümül veya evrensel yaklaşımın yanında, daha küçük ölçekte, ülke ekonomisinin üretkenliğini arttırma anlamında, örneğin Türkiye'nin dünya ekonomisindeki etkinliğini arttırmak için de kullanılabilecek bir kurum olarak da düşünülebilir. Bununla kastettiğimiz Max Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizm yaklaşımının bir benzeridir. Bilindiği üzere Max Weber kapitalizmin Batı Avrupa'da gelişme göstermesini büyük oranda Protestan inancının çalışma yaşamına ilişkin telkinlerine dayandırmıştır. Bu hususun tafsilatında girmeden şunu söyleye biliriz: Her devrin, kültürün dünyayı, eşyayı, serveti vs algılama biçimi vardır. Sabri Ülgener buna iktisadi zihniyet adını vermektedir. Ülgener'in (2006) "İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası" adlı eseri bu hususu derinlemesine analiz eder. Sabri Ülgener'in bu ve benzeri kıymetli çalışmalarından hareketle ve bu eserlerde ortaya konulan mantıksal silsileyi tersinden işleterek Ahilik kurumunun daha verimli ve rasyonel bir iktisat zihniyetine ulaşmanın aracı olarak kullanılabileceğini düşünmek gerekir. Ülgener çalışmalarında Ahiliği, Osmanlı ekonomisinin geri kalmasının amillerinden biri olarak görmekle beraber onun düşüncelerinin analizi aynı zamanda bugün -ve hatta o günün şartlarında- bu kurumun tam tersi bir gelişmenin de zemini olabileceği fikrini uyandırmaktadır; elbette ki Ülgener'in eleştirisi mevzuu yaptığı yönlerini elemek kaydıyla. Çünkü

Ülgener Ahilik kurumunun, Avrupa'daki iktisadi uyanışa ve kapitalist gelişmeye karşın, Osmanlı ekonomisinde içe kapanmanın, durağanlığın durağı olduğunu ileri sürmektedir. Bu, parlak ve dinamik bir dönemin peşi sıra ortaya çıkmıştır (Özveren, 2017: 29). Ülgener'in bu fikrinden hareketle aynı yapının zihniyeti ve yapıyı eski hale çevirmenin aracı olabileceği sonucuna da ulaşılabilir. Ülgener'in gerileme ve içe kapanma sonucunu doğuran amilin İslam inancı ve Türk iktisat geleneği olmadığı düşüncesini de burada belirtmek gerekir ki bu fasıl çalışmamızın sınırları dışındadır. Ancak açık olan bir şey var: Ahilik ve iktisadi gerilemeyle ilgili yorumlamanın kapitalist gelişmenin "daha ileriye" temsil ettiği ön kabulüne dayandığı hususudur. Oysa bu mantıksal bir hatadır. Bu, iktisadi, sosyal ve siyasal kurumlara doğrusalcı bir tarih anlayışıyla bakma neticesinde yaygın olarak ortaya çıkan bir sorundur; dünyadaki bütün tarihsel gelişime Avrupa merkezli bakmanın doğurduğu terkip hatası! Bu bakımdan ahilik ile kapitalizm belirli bir yapının çeşitli gelişim merhalelerini teşkil etmez; ikisi iki ayrı madde ve dünya algısıdır. Ahiliğin ve daha genel olarak Osmanlı ekonomisinin kapitalist gelişme karşısında gerileyişi sadece sistemin bozukluğundan veya tutarsızlığından değildir. Gerileme, insanın hırslarına, sınırsız kazanma isteğine daha fazla hitap eden bir sistemin, kapitalizmin, daha cazip oluşu ve diğerinin bu rekabette oyun dışı kalışı neticesidir. İki yapının da kendi mantığı içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Böyle olduğu içindir ki Osmanlı Devleti yöneticileri için Batı Avrupa'da başlayan bu yeni yapı bir ilerleme konumuna tekabül etmemekteydi (Sayar, 2009: 167-224). Ülgener aslında yaptığı çalışmalarla bu iki dünya arasında bir denge arayışı içinde olmuştur (İlgen, 2007: 5).

Ahilik sahip olduğu düsturlar ile bugünkü manada bir kapitalist gelişimin önünde engel teşkil etmiş olmakla beraber, kapitalizmin gelinen noktada insanlık için en iyiyi teşkil ettiğini de elbette söyleyemeyiz. İki sistemin temelinde inildiğinde esaslı farklılıkların olduğu görülür. Örneğin; işçi işveren ilişkileri, tüketici hakları, sermaye birikimi, bölüşüm, üretilen mal miktarı, rekabet gibi hususlarda önemli farklılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla kapitalizmin yeniden organizasyonu veya yeni bir sistem tasavvuru bu hususlarda oldukça uzun soluklu çalışmaları gerektirir. Öte yandan Ahilik, ülke bazında maddi üretimin arttırılması, verimli hale getirilmesi ve çalışma ahlakına ilişkin olumlu bir dönüşümün sağlanması açısından önemli bir felsefi kaynak olarak durmaktadır. Çünkü sadece sathi olarak bir müessesenin, sistemin alınması başarıyı garanti etmemektedir. Osmanlı döneminden günümüze kapitalist sistemin bünyeye yerleşmesi sürecinde kurumlar ve yasal düzenlemeler ikmal edilirken beşerî ve kültürel uyum boyutunun ihmal edildiği görülür. Nitekim, İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde uygulanan "Milli İktisat Siyaseti" ile hatırı sayılır bir yerli zengin zümre teşkil edilmişken, bu kesimin kazançlarını sanayileşme yerine spekülasyon kazançlarına yönlendirdiği ve bu nedenle devlet eliyle bir burjuva oluşturma çabasının beklenen neticeyi vermediği görülür. Cumhuriyet döneminde de özel

kesimin benzer bir eğilim içinde olduğu görülür. Örneğin 1923-1929 yıllarını kapsayan liberal dönemde özel sektörün devletin desteğine rağmen kolay kazanç yollarını tercih ettiği ve bir girişimcilik kültürü gerektiren sanayi yatırımlarına istenilen düzeyde yönelmediği döneme ilişkin verilerle tespit edilebilir (Şahin, 2016). Oluşturulan kurumların ve uygulanan hukuki çerçevenin benzerliğine karşın kimi ülkelerin iktisadi faaliyetlerde gelişmiş ülkelere nazaran daha iyi sonuçlar elde edememesi iktisadi faaliyetleri kuşatan iktisadi zihniyetin ve kültürün bir sonucudur bir yönüyle. Kapitalizm sadece görünen yapısıyla değil, bu yapıyla bütünlük arz eden insan unsuruyla vücut bulmuştur (Ülgener, 2006: 4-5). Piyasa ekonomisi içinde sağlanan teşviklere ve çabalara rağmen bugün hala istenilen aşamaya gelinememiş olması bize işin kültür ve inanç boyutunun önemini göstermektedir. İşte Ahilik bu kültürel dönüşümün bir etkili kanalı veya tezgâhı olabilir. Bu bakımdan Ahilik, kapitalizmin biçimlendirdiği ve sisteme işlerliğini sağlayan homo economicus insanına karşı Türk iktisadına ihtiyaç duyduğu kültürel ve manevi temelleri sağlayabilecek bir birikimdir. Elbette ki bu birikim çağın şartlarına uyarlanabildiği ölçüde! İktisadi yaşamın verimliliğine gerekli zihniyet ve motivasyonu sağlamanın ötesinde bu faaliyetlerin insan ve toplum yaşamında makul bir konuma yerleşmesi için de Ahilik prensipleri dikkate değerdir. Cipolla (2012:116-117) teknik gelişmenin insani değerlerle birleştirilmemesinin insanlık için büyük bir tehlike olduğunu, insanlığın zenginlikler içinde kendini kaybettiğini ve kaynaklarını kaliteden çok sayıya endeksli olarak kullanıldığını ifade ediyor. Aslında kapitalizmin ince bir tarifi. Adeta Ahiliğin idealize ettiği anlayışın tam tersine bir dünya.

4. Sonuç

Tahlil ve tespitlerden hareketle ulaşılabilecek sonuç ve önerileri bir dizi olarak şöyle sıralayabiliriz:

-Kapitalizm mevcut haliyle sürdürülemez bir sistemdir ve önemli sorunlar içermektedir. İnsanlık için varılacak son merhale değildir. Ahilik, kapitalizmin sorunlu yapısının dönüştürülmesinde veya yeni bir sistemin vücuda getirilmesinde önemli bir bilgi ve tecrübe birikimi sunmaktadır.

-Ahiliğin iktisadi çözümleri hem küresel hem de yerel düzeyde kullanılabilir bir değerdir.

-Ahiliğin dayanışmayı, müşteri memnuniyetini, toplumsal faydayı esas alan; israfa, yıkıcı rekabete, adaletsiz bir gelir dağılımına karşı çıkan ve iktisadi faaliyeti insanın hizmetinde gören anlayışı ve iş ahlakı bugünün iktisadi sorunlarına dair önemli çözümler sunmaktadır.

-Ahiliğin etkin olduğu dönemdeki iktisadi döngüye dair geliştirdiği umdelerin bugüne dair sorunlar ve iktisadi işleyiş bağlamında yeniden elden geçirilmesi yeni iktisadi faaliyetlere teşmil edilmesi gerekir. Örneğin, Ahilik düşüncesinin bugünün önemli bir hususu olan patent hakları konusunda ne söylediğinin düşünülmesi ve tartışılması gerekiyor.

Bu bağlamda hem kapitalist bir çıkarılıktta olmayan hem de bir ürün geliştirenin makul dairede korunmasına ilişkin "ahice" bir bakışın ortaya konulması gerekir ki bunun uzun soluklu çalıştayların, konferansların, araştırmaların sonucu elde edilmesi mümkün olacaktır. Örneğin ilaç endüstrisindeki patent hususunun ne derece insancıl olduğu çok uzun zamandır tartışma konusudur. Bu rnekleri çoğaltmak mümkündür: Haksız rekabet, ticaret şirketleri, yatırım sermayesi desteği, sermaye piyasaları gibi kavramlar bu meyanda sayılabilir. Ahilik faal olduğu devirlerde bu ve benzeri bazı iktisadi araçlarla, kurumlarla muhatap olmamıştır elbette. Fakat mümkündür ki sahip olduğu umdeler bu iktisadi kurum ve işleyişlere bugüne dair işaretler içerir.

-Ahilik kurumunun bu sahip olduğu olumlu yönlerine karşın iktisaden bazı olumsuzlukları da taşıyıcı bir işlevinin olduğu unutulmamalıdır.

-Ahilik iktisadi düşüncesi günümüzde kapitalizme karşı geliştirilen uluslararası diğer hareketlerle entegre olarak da gündeme getirilmeli ve bu çerçevedeki çalışma gruplarıyla irtibat sağlanmalıdır.

-Yapılan alışmalar eğitimden sanata, inançtan kültüre kadar her minvalde yer bulmalı ve en azından yerel düzeyde iktisadi düşüncenin daha dinamik, daha motive olmuş bir düzleme çekilmesini teminde kullanılmalıdır.

-Ahilik düsturları yapılacak alıştay ve benzeri zeminlerde çok yönlü katılım sağlanmak suretiyle tıpkı ISO standartları gibi sürekli işlenmelidir. Bu amaçla farlı iş kollarından çalışma grupları vcoda getirilmeli ve her iktisadi faaliyete göre standardize edilmelidir.

Hülasa, Ahilik Kurumu sadece tarihte kalan bir hatıra değil, ışığı bugünlere kadar sızan engin bir tecrübedir.

KAYNAKÇA

Alptekin, M. (2016). Kapitalizmin ortaya ıkışı: Jeo-kültürel yaklaşım. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10), 231-241.

Batifoulier, P., Bernard, C., Olivier, F., Sophie, J., Agnes, L., Thomas, L., Andre, O. ve Bruno T. (2018). Hepsi aynı Őeyisyleyecekse bu kadar çok iktisatya ne gerek var?: Çoksesli bir iktisat için manifesto (ev: ınla Akdere). İletişim Yayınevi.

Buğra, A. (2001). İktisatlar ve insanlar: Bir yöntem alışması. İletişim Yayınları.

Cipolla, C.M. (2012). Dünya nüfusunun iktisat tarihi. Ötüken

Demir, . (1995). İktisat ve yöntem. İz Yayıncılık.

Dobb, M. (1981). Kapitalizm sosyalizm azgelişmiş ülkeler ve iktisadi kalkınma (ev: Mehmet Selik). SBF Yayınları.

Durak, İ. ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C 15, S 2, s. 151-168.

Ertuna, Ö. (2010). Yeni bir kapitalizme doğru. Muhasebe ve Finans Dergisi, 45, 6-18.

Huberman, L. (1946). Man's worldly goods: The story of the wealth of nations. Victor Gollancz.

İlgen, A. (2007). Yorumlayıcı anlama ile nedensel açıklamanın sınırlarında ufkumuza düşen bir aydınlık: Sabri F. Ülgener. Türk Yurdu, 238, 1-10. https://www.turkyurdu.com.tr/_yazdir.php?id=3647 (E.T: 19.10.2020).

Kar, B. B. (2020). Thorstein veblen düşüncesinde kapitalizmin ahlaki sorunları. İş Ahlakı Dergisi, C 13, S 1, s. 1-34.

Köksal, F. (2008). Ahi evran ve ahilik. Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları.

Özveren, E. (2017). "İster istemez karşılaştırmalı ve dışa bağımlı iktisadi düşünce tarihimiz. M.E. Özgür, A. Duman, A. Y. Kaya (Der.), Türkiye'de iktisadi düşünce. İletişim yayınları, s.13-48.

Polanyi, K. (2001). The great transformation: The political and economic origins of our time. Beacon Press.

Sayar, A. G. (2009). Osmanlı iktisat düşüncesinin çağdaşlaşması. Ötüken Neşriyat.

Stiglitz, E. J. (2002). Globalization and its discontent. W.W. Norton & Company.

Şahin, H. (2016). Türkiye ekonomisi. Ezgi Kitabevi.

Ülgener, S. (2006). İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası. Derin Yayınları.

Wallerstein, I. (1996). Historical capitalism with capitalist civilization. Verso.

<http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 13.10.2020)